

SBORNÍK NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU, ÚZEMNÍHO ODBORNÉHO PRACOVIŠTĚ V LIBERCI 2007

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ
V LIBERCI

SBORNÍK
NÁRODNÍHO
PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU,
ÚZEMNÍHO ODBORNÉHO
PRACOVISŤE
V LIBERCI
2007

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE
V LIBERCI

EDITORIAL

Na titulní straně sborníku si prohlédněte alegorický obraz Johana Hartela *Vzestup a sestup lidských věků* ze sbírek Státního zámku Hrubý Rohozec. Toto nemilosrdné, ale pravdivé podobenství můžete vztáhnout nejen na člověka. Vznik a zánik je součástí koloběhu života, se kterým je někdy velmi těžké se smířit, obzvláště pro památkáře. Aby se tento kolotoč přibrzdil alespoň pro to nejcennější a nejstarší z hmotné kultury v českých zemích, vymyslela se před sto padesáti lety státní památková péče. Její začátky byly více než skromné, pravomoci chabé a zákon o památkách v nedohlednu. Trvalo padesát let, než se stala uznávaným úřadem, v jehož čele působily kapacity evropského formátu. Po dalších padesáti letech se česká památková péče konečně dočkala vytouženého zákona, který jí umožnil základní evidenci a ochranu památkového fondu. V této době však paradoxně došlo k zpřetrhání staletých kulturních pout, která stála u zrodu řady památek a udržovala je samovolně při životě. Po dalších padesáti letech, na počátku 21. století, probíhá v Libereckém kraji revize, co za uplynulých padesát let zmizelo a co se zachovalo, co je pro příští generace zachráněno a co je ztraceno. Tato inventura je často prací pro silné národy, neboť počet pohřešovaných, ohrožených a zmrzačených památek zhusta převyšuje počet těch zachráněných a dobře opravených. Pro názornost jsem vybral fotografie jednoho z nejstrašlivějších příkladů kulturní devastace – kapli Anděla strážce v Jílovém u Hodkovic z roku 1688. Ani fakt, že se jedná o mimořádně cennou raně barokní stavbu, jejíž autorství bylo připsáno Wolfgangu Dientzenhoferovi, ji nedokáže zachránit před pokračující zkázou. Přesto naivně doufám, že se stane zázrak a za příštích padesát let se neradostná statistika obrátí a památkáři budou pro změnu zoufalí z toho, „že nemají do čeho píchnout“. Třeba tomu napomůže i to, že od minulého roku v Libereckém kraji působí nová státní instituce – Národní památkový ústav (NPÚ), který se ve velmi krátké době začlenil do fungování státní správy. Náplní a smyslem NPÚ však není jen činnost, vyplývající ze zákona o státní památkové péči, ale řada dalších aktivit. Jednou z nich je i sbor-

Kaple Anděla strážce v Jílovém – stav na počátku 20. století (fotoarchiv NPÚ ÚP v Praze).

Kaple Anděla strážce v Jílovém – stav v roce 2007 (NPÚ ÚOP v Liberci, autor Martin Nechvíle).

ník, který právě držíte v ruce. NPÚ též hospodaří s osmi státními hrady a zámky, které jsou symbolem Libereckého kraje. Úvodní dva příspěvky z Hrubého Rohozce náznakem dokazují, kolik kulturních pokladů tyto objekty nejen uchovávají, ale i zpřístupňují nejširší veřejnosti. Pro zajímavost trochu statistiky – v roce 2006 přivítaly Bezděz, Frýdlant, Grabštejn, Hrubý Rohozec, Lemberk, Sychrov, Trosky a Zákupy přes 400 tisíc návštěvníků. Toto číslo dokazuje, že památky každoročně přitahují a zároveň kultivují spoustu vnímavých lidí, kteří jsou jednou z mála nadějí do budoucna. Státní hrady a zámky přitom představují jen zlomek možností, které se v Libereckém kraji v souvislosti s kulturním dědictvím nabízejí. Ve zbývajících příspěvcích sborníku můžete nalézt ukázky z tohoto dědictví, které se NPÚ snaží ve spolupráci se všemi zainteresovanými úřady, organizacemi a jednotlivci ochránit, aby byl život památek co nejdéší.

Jiří Krížek

OBSAH

Jiří Křížek ... 3

Editorial

Petr Janák ... 6

Protějškové alegorické obrazy *Vzestup a sestup věků muže a ženy* na Státním zámku Hrubý Rohozec

Jaromír Novotný ... 16

Adolf Donath a Lesser Ury – sbírka obrazů v depozitáři Státního zámku Hrubý Rohozec

Petra Šternová ... 25

Osudy hřbitova na Ruprechtické ulici v Liberci

Hana Luštická ... 32

Oprava omítek starokatolického kostela Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou

Ivan Peřina ... 36

Stavební podoba hradu Zbiroh

Jiří Vochomůrka ... 48

111 let frýdlantské radnice a její slavný architekt

Ivo Habán ... 53

K dokumentaci a stavu movitých kulturních památek na území Libereckého kraje

Miloš Krčmář ... 60

Ústřední seznam kulturních památek je dynamický systém

Jiří Křížek ... 64

Requiem za Tesco

Komentář k neprohlášení Obchodního domu Ještěd/Tesco v Liberci za kulturní památku

Miloš Kadlec ... 68

Gedenkbuch des Schlosses Sychrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1835–1850

Jaroslav Zeman ... 85

Pozapomenutý historik umění Karl Friedrich Kühn (1884–1945)

Lenka Pivrcová ... 90

František Clam-Gallas (1854–1930) – poslední pán na Frýdlantě

Martin Nechvíle ... 95

Archeologické akce Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci za rok 2007

Petr Brestovanský ... 111

Dílenské sídliště z mladší doby kamenné, kultury vypíchané keramiky, v Příšovicích (předběžná zpráva k 30. září 2007)

Petr Hartman – Jan Prostředník ... 119

Záchranné archeologické výzkumy Muzea Českého ráje v Turnově v roce 2006

Petr Hartman – Jan Prostředník ... 119

Archeologický výzkum hradu Hrubá Skála v roce 2006

Petr Hartman – Jan Prostředník ... 143

Záchranný archeologický výzkum na hradě Valdštejn v roce 2007

Vladimír Peša ... 149

Archeologické nálezy z Českolipska v letech 1998–2000 ve sbírce Vlastivědného muzea a Galerie v České Lípě

Milan Svoboda ... 180

Recenze knihy Jiřího Bocka Františkov 1657–2007

PROTĚJŠKOVÉ ALEGORICKÉ OBRAZY VZESTUP A SESTUP VĚKŮ MUŽE A ŽENY NA STÁTNÍM ZÁMKU HRUBÝ ROHOZEC

Petr Janák

Součástí kmenového mobiliáře státního zámku Hrubý Rohozec jsou dva námětově zájímavé raně barokní protějškové obrazy na téma životního běhu a věku člověka. Jedná se o rozměrné olejomalby označované jako alegorie života muže a ženy, u mužské verze značené Johan Hartel Austiensis, obě s vročením 1656¹ (obr. 1. a 3.). Dominují portrétní rodové galerii Desfoursů v takzvané velké knihovně, jednom z původních reprezentativních zámeckých interiérů, které si do značné míry uchovaly podobu, jakou jim vtiskly úpravy v duchu romantického historismu ve 40. a 50. letech 19. stol.²

Obrazy náležejí k typu vyobrazení lidských věků jako schodů života. Základ symetrické kompozice tvoří pyramidově stupňovitý most, vyklenutý třemi arkádami. Při jeho úpatích a na stupních jsou pak řazeny typově výrazné postavy ze šlechtické a měšťanské společenské vrstvy, jež představují jednotlivé věkové mezníky od nemluvněte do sta let. Na začátku a konci této řady jsou zobrazeny postavy ležícího novorozeněte a stoletého starce respektive stařeny na smrtelné posteli. Obě jsou pojaty jako vzájemné protějšky, které spojují některé podobné prvky (podobnost mezi bílou zavinovačkou dítěte a rouchem s příkrývkou umírajícího a shodné motivy misky s kaší a lžičkou). Vlevo u paty mostu je pětileté dítě ve stoličce (chodítka). Ostatní postavy ve věkových odstupech po deseti letech (10 až 90 let) stojí na devíti stupních mostu. Každý věk charakterizuje kromě vzhledu a rekvizit také příznačný oděv. Postavy od 10 do 100, u žen do 90 let doprovázejí zvířecí atributy. V mužské verzi jsou to savci, kromě stoletého s labutí (10 let – opice, 20 let – tele, 30 let – vůl, 40 let – lev, 50 let – liška, 60 let – vlk, 70 let – pes, 80 let – leopard, 90 let – osel), u ženského protějšku ptáci a létavec (10 let – kuře, 20 let – dudek, 30 let – páv, 40 let – slepice s kuřaty, 50 let – jeřáb, 60 let – husa, 70 let – orel, 80 let – sova, 90 let – netopýr).

Motiv vzestupného a sestupného řazení postav představuje pomyslnou křivku života od mládí a růstu k postupnému stárnutí. Ze schématu vzestupu a poklesu vychází významové rozdělení na levou stranu života a mládí a pravou stáří a smrti, na což odkazuje řada dalších motivů. V popředí obrazu jsou to sedící anděl a smrtka, držící nápisové tabule. K počátku a konci pozemského života se vztahují miniaturní výjevy narození a pohřbu v krajních arkádách mostu. Po stranách pak lemují obraz živý a suchý strom a pod nimi kvetoucí a odkvetlý růžový keř. U ženského protějšku se smrt připomíná navíc u všech věkových stupňů motivem lebky s kostmi ve výklencích pod jednotlivými schody. Do prostřední arkády mostu je u alegorie věků muže vloženo vyobrazení Posledního soudu, zatímco na ženském protějšku se na stejném místě nachází hřbitov u gotického kostela s kostnicí a hroby, uprostřed s ukřižovaným Kristem.

Alegorie jsou doprovázeny četnými německými texty. V horní pásce jsou nadepsány „Auff und Niedergang des mannlichen“ respektive „weiblichen Alters“ (Vzestup a sestup života muže/ženy). Verše na dvou kartuších v horních koutech ve zkratce komentují základní smysl celého vyobrazení. U mužské varianty jsou o něco více rozepsané, u žen je text daleko stručnější a sevěnější, nicméně vyjadřují totéž. Píše se v nich o pomíjivosti pozemského lidského života: „Čas mladých a starých lidí rozlišuje zelené a suché dřevo.

Jedni odvážně jdou, silní a rychlí. Smrt a hrob nad všemi nakonec zvítězí. Člověk zrozen jde nahoru a dolů. Nezastaví se až ke hrobu. Schody zde vidíš seřazené. Ze všech se dojde ke smrti.“ Na tabulích nesených andělem a smrtkou nacházíme mravoličné texty v duchu hesla „Pamatuj na smrt“. Stejný význam má i závěr v kartuši dole uprostřed, který je uveden citátem z Matoušova evangelia: „Bděte, neb neznáte den ani hodinu“;³ pod nímž se pokračuje: „Blažen(á) je ten (ta), který(á) Boží vůli staví na všech stupních za svůj cíl. Před Soudcem dobře obstojí. Jeho odměnou bude radost a vítězství“. Každou postavu charakterizují úsloví, u mužské alegorie jsou navíc pod nimi v kartuších krátké říkanky k jednotlivým věkům. Komentovány jsou také vyobrazení v arkádách mostu.

Téma životního běhu a věku člověka se ve výtvarném umění objevuje v různých podobách a narážkách už od starověku, avšak největší obliby dosáhlo teprve v období renesance, a to v široké škále typů.⁴ Jednotlivá věková období se zobrazovala jednak samostatně, nebo se život člověka od narození po smrt ztvárňoval v alegorických výjevech v krajině a v různých kompozičních schématech. V návaznosti na slovesnou tradici se pro zobrazení jednotlivých věků v 15. a 16. století ustálily charakteristické typy a jim přiřazené zvířecí atributy.⁵ Ztvárnění období lidského života muže jako křivky na pyramidově uspořádaných stupních poprvé nezávisle na sobě použili kolem roku 1540 malíři Jörg Breu mladší v Augsburgu (obr. 5) a Cornelis Anthonisz v Amsterdamu (obr. 6) ve svých dřevorezech.⁶ K velkému rozmachu obrazů schodů života došlo v grafické produkci 17. století. Hlavní úlohu zde hrály zejména dílny v západní oblasti Německa (zejména Kolín nad Rýnem a Augsburg) a Holandsku.

Z Kolína nad Rýnem pochází grafické předlohy pro rohozecké alegorie. Ženská varianta věrně tlumočí mědirytinu z poloviny 17. století, kterou vydal rytec, nakladatel a obchodník s grafickými díly Gerhardt Altzenbach, jemuž je připisováno i její samotné provedení (obr. 4).⁷ U vyobrazení jednotlivých postav lze vidět určitou spřízněnost s Hollarovými kostýmovými studiemi ze 40. let 17. století. Zejména u čtyřicetileté ženy jsou patrné podobnosti v charakteru oděvu i postojích s Hollarovou Ženou z Kolína nad Rýnem z roku 1643.⁸ Souvislost s Hollarem je ještě více zřejmá v protějškových rytinách na téma stupňů života muže a ženy provedené spolu s mužskou verzí Claes Jansz. Visscherem pravděpodobně ve 40. letech 17. století,⁹ v nichž můžeme vidět první doklad obměny známého schématu schodů života s řadou motivů, které se objevují u dalších grafických ztvárnění tématu z doby okolo poloviny 17. století včetně Altzenbachova listu. Ve Visscherově alegorii života ženy jsou alespoň u některých postav Hollarovy kostýmové studie žen přímo použity v nezměněné podobě, což dokládá například sedmdesátiletá žena, která se shoduje s Hollarovou Ženou s Basileje z roku 1644.¹⁰ V Altzenbachově dílně vznikla stejná kompozice i pro mužský protějšek, která je však známa jen z popisu od A. Englerta z roku 1907.¹¹ Z dochovaných tisků byla podle ní provedena mědirytina značená Abrahamem Aubrym, datovaná též do poloviny 17. století (obr. 2).¹² Její ztvárnění je však oproti Altzenbachovi uvolněnější a méně propracované a vyznačuje se větší velkorysostí. V porovnání s rohozeckým obrazem tu jsou zjevné některé odlišnosti. Je to především rozdílný charakter módy oděvů. Zatímco u Hartelovy malby odpovídá 40. létům 17. století, u Abrahama Aubryho je styl odívání mladší, asi z 50. let.¹³ Zásadní rozdíl je patrný také u čtyřicetiletého, který je na obraze pojat jako zbrojnoš s přílbou oproti slavnostně oblečenému šlechtici u zmiňované rytiny (společná jim zůstala jen dlouhá dřevcová zbraň, kterou drží v pravé ruce). Z hlediska charakteru a stylu oblékání jednotlivých postav je obrazu blíže jiná neznačená mědirytina z Kolína nad Rýnem, taktéž datovaná do poloviny 17. století¹⁴, kde jsou zas odlišnosti v podobě stupňovitého mostu (obr. 7). Zdá se tedy, že autor rohozeckých alegorií Johan Hartel znal obě Altzenbachovy rytiny.

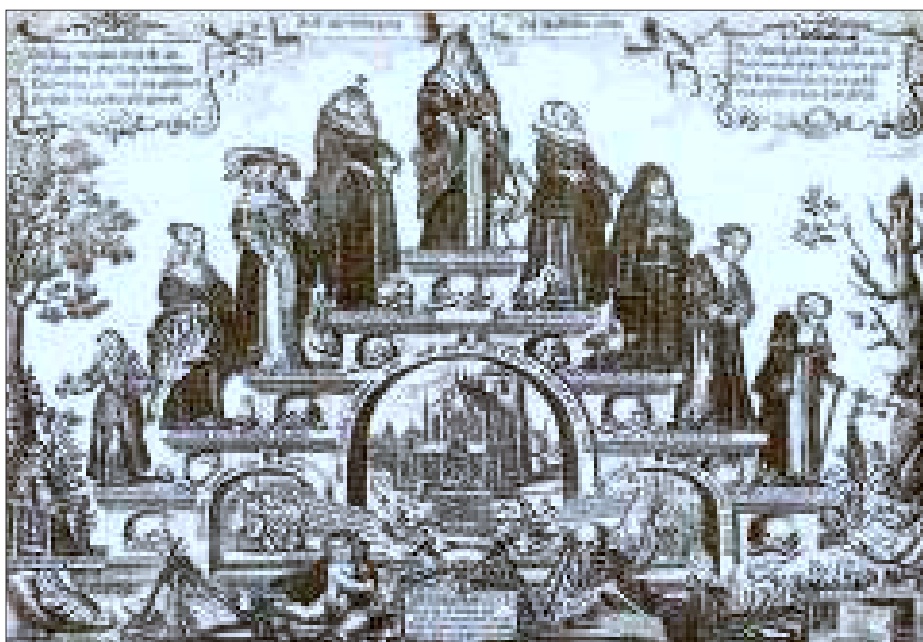
1. Státní zámek Hrubý Rohozec, Johan Hartel (z Ústí n. L.?): Vzestup a sestup věků muže, Čechy 1656, značeno Johan Hartel Austiensis, vročení vpravo dole (foto Zuzana Pykalová).

2. Abraham Aubry: Vzestup a sestup věků muže, po r. 1650, mědiryt, 26,5 – 37,3 cm, Norimberk, Germanisches Nationalmuseum, inv. č. HB 20765 pouzdro 1294 (převzato z publikace Joerissen, Peter – Will, Cornelia, Die Lebenstreppe, Köln [1983]).

3. Státní zámek Hrubý Rohozec, Johan Hartel (z Ústí n. L.): Vzestup a sestup věků ženy, Čechy 1656, neznačeno, vročení vpravo dole (foto Zuzana Pykalová, 2002).

4. Gerhard Altzenbach: Vzestup a sestup věků ženy, Kolín nad Rýnem polovina 17. stol., mědiryt, 27,2 – 38,3 cm, Düsseldorf, Totentanzsammlung „Mensch und Tod“ der Universität (převzato z publikace Joerißen, Peter – Will, Cornelia, Die Lebenstreppe, Köln [1983]).

5. Jörg Breu ml.: *Devět věků muže*, Augsburg 1540, dřevorez, 48,9 × 65,9 cm, Norimberk, Germanisches Nationalmuseum, inv. č. H 765 pouzdro 1012. (převzato z publikace Joerissen, Peter – Will, Cornelia, *Die Lebenstreppe*, Köln [1983]).

Obrazy nám tlumočí vnímání běhu lidského života v několika navzájem souvisejících rovinách. V prvním plánu jde o vyobrazení jednotlivých věkových mezníků člověka, představované vyhraněnými lidskými typy se svými atributy, rekvizitami a vysvětlujícími úslovími. Každá jednotlivá postava také ztělesňuje marnost lidské honby za naplňováním svých hmotných tužeb a je ironickou narážkou na neřesti a neduhy pro ten který věk. Motiv stoupání a sestupu spojuje každý věkový stupeň do křivky, která rozděluje život na vzestupné období mládí od narození do čtyřiceti let, plný bezstarostnosti a lehkovážnosti, a na dobu stáří od šedesáti do sta let, se ztrácením všech iluzí a směřováním stále více k nadějím, spojovaných s posmrtným životem v Boží přítomnosti. Padesátiletý muž či žena ztělesňují vrchol síly a sebejistoty, ale zároveň zastavení zrání a neodkladnost následujícího pádu. Pyramidové uspořádání může být zároveň vnímáno jako obraz postavení osob určitého věku ve společenské a mocenské hierarchii měšťanského či šlechtického rodu.¹⁵ Celkový význam spolu s doprovodnými texty poukazuje v duchu křesťanské morálky na pomíjivost pozemského života jako dočasné pouti, na jejímž konci čeká člověka neodvratně smrt, ale zároveň i naděje na blažený posmrtný život v těsné blízkosti Boha. Je zde všudypřítomná výzva pamatovat na smrt, hledat vyšší hodnoty v souladu s Boží vůlí a naplnit tak smysl lidského života.

6. Cornelis Anthonisz: Devět věků muže, Amsterdam kolem 1540, dřevorez, 49,5 × 36 cm, Amsterdam, Rijksmuseum-Rijksprentenkabinet, inv. č. A 10296. (převzato z publikace Joerißen, Peter – Will, Cornelia, *Die Lebenstreppe*, Köln [1983]).

7. Vzestup a sestup věků muže, Kolín nad Rýnem polovina 17. stol., mědiryt, 27,2 x 37,5 cm, Düsseldorf, Totentanzsammlung „Mensch und Tod“ der Universität (převzato z publikace Joerijßen, Peter – Will, Cornelia, Die Lebenstreppe, Köln [1983]).

TEXTY NA OBRAZECH¹⁶

Alegorie života muže

Horní páska s nadpisem:

Auff und Niedergang des mannlichen Alters.
Vzestup a sestup mužského věku

Levá horní kartuš:

Von jung und alten Leuth
schaw hier den under Scheidt.
Merk hier das grönne Holtz
wie dan die Blum abfelt.
Theils mutig und geschwindt.
Theils wunschen auch ihr Endt.
Theils heiraten zu sambt.
Das Grab sie aller End.

*Mezi mladými a starými lidmi
zde zří ten rozdíl.*

*Všimni si zde toho zeleného dřeva,
jak z něj pak opadává květ.*

Jedni statečně a rychle.

Druzí přejí si už konec.

Jiní se žení.

Hrob je všech konec.

Alegorie života ženy

Horní páska s nadpisem:

Auff und Niedergang des weiblichen Alters
Vzestup a sestup ženského věku

Levá horní kartuš:

Der jung und alter Leuth ihr Zeit
das grön und Dürholtz unterscheidt.
Theils mutig gehn, starck und geschwindt.
Der Todt und Grab sie alle gewindt.

*Čas mladých a starých lidí
rozlišuje zelené a suché dřevo.*

Jedni odvážně jdou, silní a rychlí.

Smrt a hrob nad všemi nakonec zvítězí.

Pravá horní kartuš:

Dem Mensch wirdt vorgestelt.
 Sein auff und und nider geh.
 Ein Trap der ander nach
 steigt er bleibt nimmer stehn.
 Baldt ihn die Jahren auff
 und darnach bringen ab.
 Biß er zu Puluer wirdt
 und Aschen in seim Grab.
*Člověku je předurčeno
 své nahoru a dolů jít.
 Jeden stupeň za druhým
 kráčí a nezastaví se.
 Roky ho vedou tu vzhůru
 a poté zase dolů.
 Dokud se nestane prachem
 a popelem ve svém hrobě.*

Tabule nesená andělem:

Bestell dein Hauß zu deinem
 best. Der Todt dem Leben
 folgt zu letz. Kein bleiben
 ist hier auff der Erdt such
 droben nur waß ewig Werth.
*Opatruj svůj dům ke svému
 dobru. Smrt po životě
 následuje nakonec. Nikdo nezůstane
 zde na zemi trvale, hledej
 jen v nebi, co věčně jest.*

Tabule nesená smrtkou:

Bedencken Lehr unß alle Zeudt,
 daß wir dem Todt zu gehn be-
 reit, damit keiner betrogen sey,
 mag diß all Zeit
 bedencken frey.
*Pamatovat nás učí každý čas,
 abychom byli připraveni jít smrti vstříc,
 aby nikdo nebyl oklamán,
 má toho být svobodně pamětlivý v každý čas.*

**Dolní kartuš, uprostřed mezi andělem
a smrtkou:**

Wachet dan ihr wüst noch
 den Tag, noch die Stundt. Mat. C. 25 V. 13
 Selig ist der der Gottes Will
 auff alle Trappen stelt sein Zill.
 Beim Richter wirdt er woll bestehn.
 Sein Lohn wirdt Frewdt im Him-
 mell sein.

Pravá horní kartuš:

Der Mensch geborn geht auf und ab.
 Bleibt nimmer stehn biß zu dem Grab.
 Die Trappen sichst du heir gestelt.
 Von Allen er dem Todt zufält.
*Člověk zrozen jde nahoru a dolů.
 Nezastaví se až ke hrobu.
 Schody zde vidíš seřazené.
 Ze všech se dojde ke smrti.*

Tabule nesená andělem:

Bestell dein Hauß zu deinem best.
 Der Todt dem Leben folgt zu letz.
 Kein bleiben ist hir auff Erdt
 such droben nur waß ewig
 Werth.
*Opatruj svůj dům ke svému dobru.
 Smrt po životě následuje nakonec.
 Není setrvání zde na zemi,
 jen v nebi hledej, co má věčnou
 cenu.*

Tabule nesená smrtkou:

Bedencken lehrt unß alle Zeit.
 Daß wir dem Todt zu gehn bereit.
 Daß keiner betrogen sey mag
 diß Alzeit bedencken frey.
*Pamatovat nás učí každý čas,
 abychom byly připraveny jít smrti vstříc.
 Aby nikdo nebyl oklamán,
 nechť na to svobodně myslí po všechem čas.*

Dolní kartuš:

Wachet: dan ihr wüst noch den Tag noch die
 Stundt. Math. C. 25. V. 13
 Selig ist die die Gottes Will
 auff alle Trappen stelt sein Zill.
 Beim Richter wirdt sie wohl bestehen.
 Sein Lohn wirdt Frewdt und Tri-
 umph sein.

*Bděte, neb neznáte
dne ani hodiny. Mat. kap. 25 verš 13
Blažen ten kdo Boží vůli
na všech stupních klade za svůj cíl.
Před Soudcem bude stát.
Jeho odměnou bude radost v nebi.*

Nad levým obloukem mostu:
Der Anfang ist sehr lieb und sueß.
Začátek je velmi milý a sladký.

**Nad středním obloukem mostu
(nad Posledním soudem):**
Ein Jeder doch bedenck den Dag,
dem Niemandt gantz entgegen mag.
*Každý ale pamatuj na den,
kterému nikdo nemůže zcela uniknout.*

**Nad pravým obloukem mostu
(nad scénou pohřbu):**
Das End den Bürden tragen muß.
Své jho musí nést až do konce.

**Pod jednotlivými věkovými stupni:
Novorozené:**
Die Blum im Knops sich hoffung macht.
Květina si v poupěti dělá naděje.

5 let:
Die Ros geht auff die Muter lacht.
Růže se rozvíjí, matka se směje.

10 let:
Zehn Jahr ein Kind
Ich spiel gern wie der Aff.
*Deset let – dítě
Hraji si rád jako opička.*

20 let:
Zwanzig Jahr ein Jungling
Ich dantz ich spring wie ein jungs Kalb.
*Dvacet let – mladík
Tančím a skáču jako telátko.*

30 let:
Dreisig Jahr ein Man
Zur Arbeit ich wie ein Ocks geht.
*Třicet let – muž
K práci chodím jako vůl.*

40 let:
Vierzig Jahr wolge than
Wie ein Lew starck und mutig steht.
*Čtyřicet let – dobře činěno
Jako lev stojím silný a statečný.*

50 let:
Fünffzig Jahr sill stahn.
Des Fucks klugheit du findest hir.

*Bděte, neb neznáte den ani
hodinu. Mat. kap. 25 verš 13
Blažená je ta, která Boží vůli
staví na všech stupních za svůj cíl.
Před Soudcem dobře ob stojí.
Její odměnou bude radost a vítězství.*

**Nad levým obloukem mostu
(nad scénou narození):**
Von allen Trappen her zu kompt.
Ze všech stupňů odtud vzejít.

Nad středním obloukem mostu:
Der Mensch gebohren geht auf und ab,
ist elendts voll biß zu dem Grab.
*Člověk, zrozen jde nahoru dolů,
je ubohý až ke hrobu.*

**Nad pravým obloukem mostu
(nad scénou pohřbu):**
Gewiß ist der Todt, ungewiß die Stundt.
Jistá je smrt, nejistá hodina.

**Pod jednotlivými věkovými stupni:
Novorozené:**
Der Rosenknopf in Windlein ligt.
Růžový knoflíček leží v plenkách.

5 let:
Die Roß hir völlig sich auß gibt.
Růže se zde plně rozvíjí.

10 let:
Daß Roslein rüht & Hünlein speist.
Růžička usíná & slepička zobe.

20 let:
Der Wiedehopff heir sich schmückt und ziert.
Dudek se tu zdobí a šlechtí.

30 let:
Die Jumffer wie ein Pfau stoltziert.
Panna jako páv si vykračuje.

40 let:
Wie ein Hün ich mein Kinder wehr.
Jako slepice hlídám své děti.

Padesát let – zastavení

Lišákovu chytrost zde nalezněš.

60 let:

Sechzig Jahr gehets Alter ahn

Des Wolffs Begirlichkeit gefelt mir.

Šedesát let – přichází stáří

Vlkova chtivost se mi líbí.

70 let:

Siebenzig Jahr ein Greiß

Die Schätz der Hundt huff und bewach.

Sedmdesát let – stařec

Poklady hromadí a hlídá pes.

80 let:

Achtzig Jahr nimmer weiß

Zorn und grim ist beim Leopardt.

Osmdesát let – nic už neví

Zlostný a popudlivý jako leopard.

90 let:

Neunzig Jahr der Kinder Spott

Sehr langsam mit dem Esell bin.

Devadesát let – dětem pro smích

Velmi pomalý jsem s oslem.

100 let:

Hundert Jahr begnadt dir Gott

Beim Todt der gerecht wie ein Schwan singt.

Sto let – Bůh ti buď milostiv

Ve smrti, jež je spravedlivá, zpívá labutí píseň.

50 let:

Wie ein Kranich sey ich wacht sam.

Jsem ostrážitá jako jeřáb.

60 let:

Wie ein Ganß ich mich mesten kan.

Jako husa se mohu vykrmovat.

70 let:

Der Adler hoch fleucht ich zu Gott.

Orel letí vysoko, já k Bohu.

80 let:

Ich wie ein Eull bin der Weltt spott.

Jako sova jsem světu pro posměch.

90 let:

Ich Fladermauß & Hauß verwahr.

Jsem netopýr a hlídám dům.

100 let:

Ich segne die Welt zum Himmel fahr.

Rozžehnávám se se světem, jdu do nebe.

Poznámky

1 Oba obrazy olej na plátně, Alegorie věků muže 110 160 cm, Alegorie věků ženy 114 189 cm.

2 Úpravy interiéru nechal provést František Vincenc Desfours († 1869) v letech 1840–1842 a znovu roku 1852. Vlček, Pavel, Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha 2001, s. 265.

3 Evangelium podle Matouše, 25. kapitola, 13. verš.

4 K tématu věku a životního běhu člověka ve výtvarném umění a literatuře Joerißen, Peter – Will, Cornelia, Die Lebenstreppe. Bilder der menschlichen Lebensalter. Eine Ausstellung des Landschaftsverbandes Rheinland, Rheinisches Museumsamt, Brauweiler in Zusammenarbeit mit dem Städtischen Museum Haus [Ausstellung und Katalog], Köln, Rheinland, [1983], (Schriften des Rheinischen Museumsamtes; Nr. 23).

5 Wanders, Hubert, Das springende Böckchen – Zum Tierbild in den dekadischen Lebensalterdarstellungen, in: viz pozn. 4, s. 61 an.

6 Joerißen, Peter, Lebenstreppe und Lebensalterspiel im 16. Jahrhundert, in: viz pozn. 4, s. 25 an.

7 Za upozornění na existenci grafických předloh a postřehy o módě vděčím Mgr. Lence Vaňkové. Joerißen, Peter – Will, Cornelia, Die Lebenstreppe, s. 116–117.

8 Srovnej Kybalová, Ludmila, Dějiny odívání. Barok a Rokoko, Praha 1996, s. 57.

9 Joerißen, Peter – Will, Cornelia, Die Lebenstreppe, s. 111–112.

10 Viz. poznámka č. 8.

11 Englert, Anton, Die menschlichen Alterstufen in Wort und Bild, Zeitschrift des Vereines für Volkskunde 17, 1907, s. 16–42.

12 Joerißen, Peter – Will, Cornelia, Die Lebenstreppe, s. 113–114.

13 Srovnej Kybalová, Ludmila, Dějiny odívání. Barok a Rokoko, s. 32 an, s. 62 an.

14 Joerißen, Peter – Will, Cornelia, Die Lebenstreppe, s. 115–116.

15 Z dílny Gerharda Altzenbacha pochází rovněž vyobrazení sociální a mocenské hierarchie, jehož základ také tvoří pyramidově stupňovitý most vyklenutý třemi arkádami, mědiryt, polovina 17. století, Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum, zdroj www.uni-muenster.de/FNZ-online/.

16 Texty přeložila Mgr. Martina Janáková.

ADOLF DONATH A LESSER URY – SBÍRKA OBRAZŮ V DEPOZITÁŘI STÁTNÍHO ZÁMKU HRUBÝ ROHOZEC

Jaromír Novotný

Soubor obrazů, kreseb a grafik Lessera Uryho a dalších převážně německých autorů z první třetiny 20. století byl po 2. světové válce převezený na Hrubý Rohozec ze zámku v Teplicích nad Metují. Svou skladbou se vyděluje a již od počátku bylo zřejmé, že se jedná o zvláštní celek. Během postupné identifikace děl se ukázalo, že se jedná o samostatnou sbírku, která s původním fondem Teplic nesouvisí. Teplice nad Metují vlastnila rodina Faltisů. Jejich sbírka také obsahovala řadu děl německých a rakouských umělců přelomu století. Předválečná majitelka zámku Gertie Hampl-Faltisová byla básničkou a publikovala např. v časopise *Witiko*, čtvrtletníku německé menšiny v Čechách. První domněnka, že např. obrazy L. Uryho mohli koupit sami Faltisové na (níže zmíněné) aukci jeho pozůstalosti v roce 1932 v Berlíně, se nepotvrdila – ani jeden z obrazů není v katalogu uveden. Původní teplický mobiliář byl z většiny (právě s výjimkou zmíněného souboru) převezen na zámek v Náchodě.¹ Zatím není jasné, jak se obrazy Uryho a dalších autorů do Teplic dostaly.² Materiály z doby Státní památkové správy uložené v Národním ústředním archivu se o tomto celku nijak nezmiňují. Soupis movitého majetku (tzv. „černá kniha“) provedený již na Rohozci je datován rokem 1953. Položky hruborohozeckého souboru jsou z velké většiny označeny starým inventárním číslem s písmeny D.T. Jde pravděpodobně o zkratku „Donath Teplice“. Při převozu na Hrubý Rohozec tedy ještě bylo zřejmé, že jde o zvláštní sbírkový soubor. Při zpracování základní evidence v 70. letech však již tato skutečnost není akcentována.

S velkou pravděpodobností se jedná o sbírku nebo část sbírky historika a teoretika umění Adolfa Donatha. Vyplyvá to z autorství děl a z častých dedikací právě Donathovi. Svými díly jsou zde zastoupeni autoři, kteří se s Donathem osobně znali. Někteří byli též přáteli Lessera Uryho, známého německého malíře, jehož díla tvoří většinu tohoto teplického souboru, a který byl jedním z důležitých umělců, jimiž se Donath teoreticky zabýval. Mimo jiné ve sbírce najdeme též malířův portrét A. Donatha s věnováním.

Soubor třinácti Uryho maleb a kreseb na Hrubém Rohozci je reprezentativní. Takto početné zastoupení mimo německé galerijní instituce je výjimečné. Kromě interiérů a momentek z berlínských kaváren zahrnuje všechny podstatné stylové a motivické okruhy jeho tvorby – zejména krajiny a městské scény, ale i zátiší, náměty z Bible a portrét. Vyniká zde například drobná olejomalba „Lipského náměstí“ v Berlíně – příklad Uryho osobitě verze impresionismu uplatněného v nočních scénách, nebo potemnělá pastelová krajina, vzniklá snad během jednoho z autorových pobytů v Durynsku. Tyto i další práce jsou svou kvalitou plně srovnatelné s Uryho důležitými obrazy prezentovanými německými galeriemi. Několika díly jsou pak zastoupeni i další autoři: Ernst Oppler (1867–1929) portrétem slavného německého historika umění Wilhelma Bodeho, příznivce sionistického hnutí, známý grafik Hermann Struck (1876–1944) portrétem L. Uryho, slavný Lovis Corinth (1858–1925) svým autoportrétem, Ephraim Mose Lilien (1874–1925) jedním ze svých motivů z Palestiny.³ Ve všech čtyřech případech se jedná o grafiky s autorskou dedikací Donathovi, v případě Opplerovy grafiky ještě navíc s věnováním od W. Bodeho.

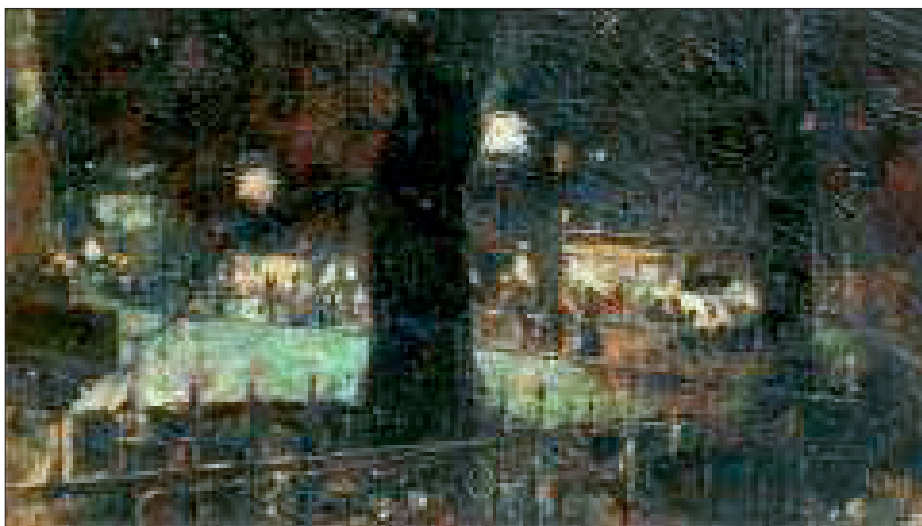

Hermann Struck, *Portrét Lessera Uryho*, 1921. Lesser Ury, *Portrét Adolfa Donatha*, 1926.

Dále zde najdeme zatím neurčený dámský portrét⁴ – olejomalbu od Ferdinanda Reznicka (1868–1909), akvarelový pohled na Kodaň Wilhelma Wagnera (1887–1969) a humorný lept z roku 1739 zobrazující dva slavné starožitníky („Due Famosi Antiquari“), který snad měl být narážkou na Donathovo znalectví, styky se sběrateli, či bratrův starožitnický obchod v Praze. Řada děl byla objasněna autorsky i motivicky a tyto informace byly mj. využity pro doplnění v rámci Základní evidence mobiliárních fondů.⁵

Adolf (též Adolph) Donath⁶ (1876 Kroměříž–1937 Praha) byl významným historikem a kritikem umění. Pocházel z německo-židovské rodiny z Kroměříže, žil ve Vídni, Berlíně (1905–1933), zemřel v Praze. Ještě v Kroměříži se přátelil s Maxem Švabinským, seznámil se s Jaroslavem Vrchlickým, který mu zprostředkoval mnoho dalších kontaktů s osobnostmi v oblasti kultury a umění, tehdy zejména mezi básníky. Ve Vídni se seznámil s Th. Herzlem, který oceňoval jeho básnickou sbírku „Judenlieder“, a Martinem Buberem, roku 1902 v Berlíně s Wilhelmem Bodem.⁷ Donath se zabýval německým i českým uměním a sběratelstvím, mj. i v časopise *Der Kunstwanderer*, který vydával mezi lety 1919–1932 v Berlíně. Kvůli problémům se svým liberálním postojem k umění za změněné politické situace v Německu (jím podporované moderní umění bylo po převzetí moci nacisty odsouzeno jako „Entartete Kunst“ a jeho knihy páleny), odešel v roce 1933 z Berlína do Prahy. Zde spolupracoval mj. s Uměleckoprůmyslovým muzeem a vydával další periodika. Je pohřben na židovském hřbitově v Praze-Strašnicích. Mezi jeho spisy (např. „Die Psychologie des Kunstsammelns“, Berlin 1911, „Technik des Kunstsammelns“, Berlin 1925, „Wie die Kunstfälscher arbeiten“, Praha 1937 a další) najdeme i monografii a mnoho kratších textů o Lesseru Urym (včetně úvodu v katalogu dražené pozůstalosti). Z obsáhlosti autorovi věnovaných textů, ale třeba i z charakteru zmíněných dedikací Uryho děl na Hrubém Rohozci Donathovi (spolu s dalšími autory se jedná celkem o 7 věnování), lze usoudit, že jejich vztah byl velmi přátelský a že Donath byl pro Uryho jedním z jeho nejdůležitějších teoretiků a obhájců.

Lesser Ury (1861 Birnbaum–1931 Berlín) se narodil jako třetí syn židovského pekaře v Birnbaumu (tehdejší Prusko). Již roku 1873 se rodina přestěhovala do Berlína. Studoval na Akademii v Düsseldorfu, Bruselu, studijně pobýval též v Paříži, Stuttgartu, Karlsruhe a Mnichově, od roku 1887 byl zpět v Berlíně. Zde se seznámil s M. Liebermannem, již uznávaným umělcem. První výstavy nebyly dobře přijaty veřejností, zejména kvůli netradičním nočním městským scénám, ale na přímluvu Adolpha von Menzela získal Ury oficiální ocenění Akademie. Roku 1893 se stal členem Mnichovské Secese. Na začátku devadesátých let cestoval do Itálie, od r. 1895 do Durynska (pastel s motivem tamní krajiny z pozdějších cest se nachází i v souboru na Hrubém Rohozci). Z druhé poloviny devadesátých let pocházejí často monumentální obrazy s biblickou tematikou „Jerusalem“ (1896), triptych „Člověk“ (1898), „Adam a Eva“ (1896). V roce 1899 se Ury seznámil s Martinem Buberem a grafiky Hermannem Struckem a Ephraimem Moses Lilienem. Roku 1901 byly Uryho obrazy (kromě dalších autorů, např. Hermanna Strucka) vystaveny u příležitosti 5. sionistického kongresu v Basileji. V tomto roce také údajně poprvé viděl Uryho obrazy Adolf Donath. Podle dedikace obrazu na Hrubém Rohozci („Vesnice“, 1900) lze však usoudit, že se znali již o rok dříve. V roce 1903 vyšla esej Martina Bubera o Uryho díle, 1904–06 pak první články od Adolfa Donatha. 1914 byl L. Corinthem jmenován členem Berlínské Secese, kde měl o rok později výstavu. 1916 následovala úspěšná velká retrospektivní výstava u berlínského galeristy, obchodníka s uměním a vydavatele Paula Cassirera (1871–1926). Roku 1920, deset let poté co se seznámili, napsal teoretik Karl Schwarz⁸ malířovu první monografii. V té době již Ury poctíval sílící antisemitismus – výzvu Hermanna Strucka k účasti na výstavě židovských umělců odmítl, mimo jiné též ze zdravotních důvodů. Roku 1921 se stal čestným členem Berlínské secese, k 60. narozeninám vycházejí monografie o Urym od Adolfa Donatha a Lothara Briegera. V roce 1926 cestoval do Londýna, 1928 na dva týdny do Paříže, kde prodělal těžký infarkt. Z roku 1931 pocházejí pohledy z okna ateliéru⁹ a poslední autoportrét. Zemřel 18. října téhož roku na zástavu srdce, krátce před zahájením výstavy k sedmdesátinám v Národní galerii v Berlíně. V roce 1932 po retrospektivní výstavě v Breslawu (Wrocław) proběhla dražba pozůstalosti v berlínském aukčním domě Paula Cassirera.

Lesser Ury, *Lipské náměstí v Berlíně*, kolem 1890.

Lesser Ury je spolu s Corinthem, Liebermannem a Slevogtem považován za jednoho z důležitých představitelů německého impresionismu. Již svými ranými interiéry si vysloužil podporu Adolpha von Menzela. Působivost všednodenních situací spojoval s efektní prací s barvou a světlem, rozvíjené pak v jeho výjevech z denních a hlavně nočních velkoměstských ulic. Navíc tyto scény s oblibou zobrazoval v dešti, takže množství odlesků z různých povrchů v umělém osvětlení vzrůstá a vytváří tím prostor uvolněnému malířskému gestu. Též Uryho krajiny jsou plné vody. Lesnaté krajiny s jezery a řekami hledal zejména v okolí Berlína, Porýní a Durynsku. Svými díly s biblickými motivy a kontakty s představiteli židovské intelektuální elity se též podílel na dobově aktuální renesanci židovské kultury. Již za jeho života bylo několik děl zakoupeno do státních galerií, výstavy konané v tehdejších významných institu-

Lesser Ury, *Kytice*, 1893.

cích pak dokládají Uryho silnou pozici v dobovém kontextu: např. Berlínská Secese (1915), Galerie Tannhäuser (Mnichov – 1917), Berlínská Secese (1922 – vystaveno 150 obrazů), Národní galerie v Berlíně (1924, 1927 a 1931). I pro Německo samotné byl však donedávna autorem méně známým – po výstavě roku 1932 v Breslau (Wrocław) proběhlo několik výstav v Izraeli a USA, ale v Německu až v roce 1961, ke 100. výročí umělcova narození. Reprezentativní retrospektiva dosud chybí. Největší množství Uryho děl se nachází v soukromých sbírkách. Zaníceným sběratelem byl Dr. Carl Schapira, který kupoval díla přímo od Uryho a také na dražbě pozůstalosti u P. Cassirera. Soupis sbírky (Schapira-Verzeichnis)¹⁰ obsahuje 108 děl. Tento soubor byl poté rozprodán kolem roku 1960 v New Yorku. Dalším pramenem je samotný Cassirerův aukční katalog Uryho pozůstalosti z roku 1932 s textem Adolfa Donatha, který obsahuje 129 olejomaleb, 123 pastelů a 4 kresby. Uryho díla patřila za vlády národních socialistů mezi tzv. „Entartete Kunst“ a za války se pak často – ve sbírkách rodin opouštějících zemi – ocitla mimo Německo. To také ztěžuje sestavení soupisu děl, jež právě probíhá.¹¹

SOUPIS DĚL**L. Uryho a dalších autorů v depozitáři státního zámku Hrubý Rohozec (původ Teplice nad Metují)****Lesser Ury (1861–1931)**

Portrét Adolfa Donatha, 1926, 70,5 × 50,5 cm, olej, plátno, sign. s dedikací vlevo nahoře: S. lieben Freunde Adolf Donath dem Fünfzigjährigen Lesser Ury 1926 (Svému milému příteli Adolfu Donathovi k padesátinám Lesser Ury 1926)

Oslava padesátých narozenin se konala 9. prosince 1926 v Berlíně za účasti několika set hostů a oficiálních gratulantů, večer se Donath setkal se svými blízkými přáteli Lesserem Urym a Stefanem Zweigem (podrobněji viz. Svátek, Josef, Adolph Donath, Muzeum Kroměřížska, 1990, s. 27).

Lipské náměstí v Berlíně, kolem 1890, 12,3 × 22 cm, olej, dřevo

Jedna z Uryho typických městských scén, jeden z žánrů, díky kterým se stal známým malířem. Vlivy impresionismu zde vyústily v jeho osobitou šerosvitnou variantu v nočních deštivých výjevech z městských bulvárů, kde bohaté reflexy nočního umělého osvětlení využívá k vybudování efektní optické tříště. Podobné dva obrazy vystavené

v Berlíně roku 1889 si tehdy vysloužily nechápavé reakce publika, jež se pohoršovalo nad „bílymi a černými skvrnami na ploše, nanášené špachtlí“ a nad „barevným ragú“ („schwarzen Farbenragout“) (A. Donath, Lesser Ury, *Seine Stellung in der modernen deutschen Malerei*, Berlin, 1921, s. 17).

Kytice, 1893, 49,8 × 34,5 cm, pastel, karton
Poměrně rané dílo autora, vytvořené v roce jeho přijetí do spolku Mnichovské secese. K žánru květinového zátiší se Ury průběžně vracel.

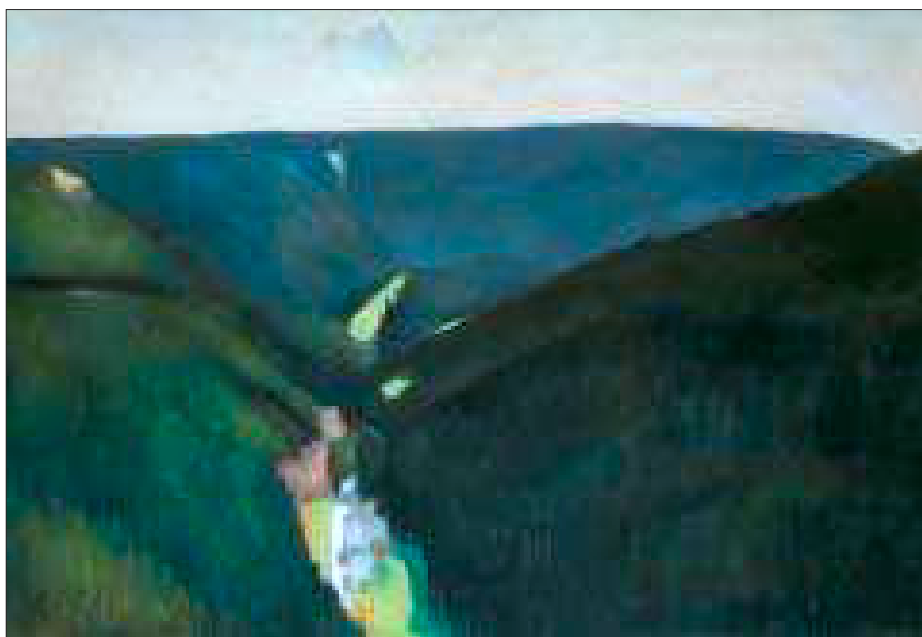
Krajina, 49 × 33 cm, uhel na kartonu

Vesnice, 1900, 33 × 44 cm, tempera, tuš na kartonu, sign. a dedikace vlevo dole tuší: s. lieben Donath Lesser Ury 1900

Durynská krajina (u Friedrichsrody), 1905, 68 × 100 cm, pastel, karton
Dílo vzniklé za některého z pobytů v Durynsku v letech 1904–06.

Krajina, 1910, 37 × 51,5 cm, olej, plátno

Krajina s řekou, 13,5 × 23,5 cm, olej, dřevo
Pravděpodobně krajina s Rýnem. Spolu s krajinami z Holandska a z jezerních oblastí v okolí Berlína tvoří i rýnské motivy v Uryho díle rozsáhlé volné cykly „vodních“ krajin.

Lesser Ury, *Durynská krajina (u Friedrichsrody)*, 1905.

Lesser Ury, *Městská veduta*, 1913.

Městská veduta, 1913, 34,5 49,5 cm

(světlost), pastel, papír

V letech 1912–13 cestoval Ury po Holandsku.

Dílo pravděpodobně pochází z těchto cest a zobrazuje některé z holandských měst.

Pohled na Londýn, 1926, 35,5 50 cm,
pastel, karton

Veduta patří pravděpodobně k sérii obrazů namalovaných během cesty do Londýna v roce 1926, později vystavených v Kunst Kammer Martina Wasservogela v Berlíně.

Stejně jako u pařížských vedut je zde patrná inspirace francouzským impresionismem.

Nábřeží v Paříži, 1928, 24 32,7 cm,

olej na plátně na kartonu, sign. vlevo dole:

L. Ury Paris 1928, vzadu tužkou – Lesser Ury
Ausstellung

Obraz patří pravděpodobně do série 38 olejů a pastelů namalovaných během čtrnáctidenního pobytu v Paříži v roce 1928, které byly poté vystaveny v Kunst Kammer Martina Wasservogela v Berlíně.

Figurální studie, 63,5 48 cm, litografie,

sign. s dedikací dole uprostřed tužkou: Seinen lieben Freunde Adolf Donath Lesser Ury

Studie snad z 80. let 19. století, pravděpodobně k některému z děl na motivy z Bible.

Studie – blahopřání, 54,5 38 cm, uhel, papír, sign. s dedikací: Seinen lieben Adolf Donath an Freundschaft Lesser Ury

Hermann Struck (1876–1944)

Portrét Lessera Uryho, 1921, 17,5 13 cm,

(47 36,5 cm), suchá jehla, vpravo dole tužkou dedikace Uryho životopisci – Adolfo Donathovi: Ury's Biographien gewidmet 16. XI. 21

Ernst Oppler (1867–1929)

Portrét Wilhelma Bodeho, kolem 1925, 24 17,5 (38 27,5), suchá jehla,

Opplerovo věnování vlevo dole: A. Donath freundschaftlich, Bodeho věnování dole perem: (Zum) Kunstwanderer Donath freundschaftlich ... Dr. W. Bode

Věnování Wilhelma Bodeho (Donathovi, poutníkoví uměním ... přítel W. Bode) je narážkou na název Donathova časopisu Der Kunstwanderer.

Ephraim Mose Lilien (1874–1925)

Ulice, 1909, 36 28,5 (65,5 54), lept, vlevo dole tužkou dedikace Donathovi: S. I. (seinen lieben) Donath 8. Okt. 1910

Lesser Ury, *Pohled na Londýn*, 1926.

Lesser Ury, *Nábřeží v Paříži*, 1928.

Lovis Corinth (1858–1925)

Vlastní podobizna ve slaměném klobouku při kreslení, 1913, 23,5 x 17,5 cm (otisk), suchá jehla, dole Corinthovo věnování Donathovi: ... Donath zur ... von Autor

Podobně komponovaný autoportrét tohoto slavného německého malíře provedený v olejomalbě pochází z téhož roku.

Ferdinand Reznicek (1868–1909)

Portrét dámy, 90 x 80,5 cm, olej na papíře nalepeném na plátně
Nápis na zadní straně uvádí Donathovu berlínskou adresu: 24 Wartburgstr. Schöneberg.

Wilhelm Wagner (1887–1969)

Kodaň, 1920, 50,5 x 55,5 cm, uhel, akvarel

Pier Leone Ghezzi (1674–1755)

Due Famosi Antiquari (Slavní starožitníci), Ghezzi delin., AP fecit, 1739, 38,5 x 26 cm (48,5 x 35 cm), lept

Své nadání pro karikaturu zde autor uplatnil při zobrazení známého starožitníka a sběratele Philippa von Stosche (1691–1757) a Giuliana Sabbatinioho (1683–1757).

Poznámky

- 1 Zde se nachází například zajímavý kvaš s tématem vodní víly významného mnichovského malíře Lea Putze (1869–1940), podle analogických děl vystavovaných v mnichovském Lenbachhausu datovatelný přibližně rokem 1903. Toto i další díla z teplického svozu jsou již využita v interiérové instalaci zámku v Náchodě.
- 2 Zda se tak stalo například v rámci konfiskací německého majetku, který zde mohl být uložen z mnoha důvodů již za války, bude nutné prověřit dalším průzkumem.
- 3 Kromě Donatha psal o Lilienovi též např. Stefan Zweig. Lilienovy grafiky, ale i jeho vlastní dokumentární fotografie z cest po Palestině vystavuje ve své expozici např. Židovské muzeum v Berlíně. V jeho nové expozici najdeme též díla Uryho a Strucka.
- 4 Jelikož se s největší pravděpodobností jedná o soukromou Donathovu sbírku, lze uvažovat o tom, že by se snad mohlo jednat o portrét jeho ženy Marie.
- 5 Řada děl bývala v minulosti navržena k vyřazení z evidence. Díky snaze pozdějších správců zámku, dr. Františka a Marie Novákových, k tomu však naštěstí nedocházelo. Přesto byly dva obrazy z tohoto teplického, resp. Donathova souboru v roce 1967 prodány. Akvarely, známé jen z písemné evidence „černé knihy“ jako *Podobizna muže a Vesnička u vody*, byly dílem Maurycy Minkowského (1881–1930), autora civilních výjevů ze života Židů i scén jejich utrpění (pogromy, uprchlíci bez přístřeší...).
- 6 Monografií i kratší články o A. Donathovi, svém strýci, publikovala socioložka Dr. Prof. Doris Bensimon-Donath (nar. 1924 Vídeň), zabývající se dějinami Židů ve Francii, Severní Africe a Izraeli.
- 7 Wilhelm von Bode (1845–1929), historik umění a muzejník, založil berlínské Kaiser-Friedrich-Museum (dnes Bode-Museum), někdejší ředitel Královských, později Státních muzeí v Berlíně (Staatliche Museen zu Berlin).
- 8 Stať K. Schwarz (1885–1962) o Uryho díle je publikována v knize: Hermann A. Schlögl, Karl Schwarz, Lesser Ury – Zauber des Lichts.
- 9 V letech 1901–1931 měl Ury ateliér na berlínské adrese Nollendorfplatz 1/III (dům byl za války zničen). Ve stejné čtvrti (Schöneberg) bydlel i A. Donath.
- 10 Publikováno mj. in: H. A. Schlögl, K. Schwarz, Lesser Ury – Zauber des Lichts.
- 11 Práce Dr. Sibylle Groß, Freie Universität Berlin, Kunsthistorisches Institut.

Literatura (Donath):

- Svátek, Josef, Adolph Donath, Kroměříž 1990.
Bensimon, Helen, Adolph Donath (1876–1937), parcours d'un intellectuel juif germanophone. Vienne. Berlin. Prague., L'Harmattan, Paris 2000.
Bensimon-Donath, Helen, Adolph Donath, ein Kremsierer, Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 7. 11. 2001 (ed. Petr Pálka), s. 53–56, Kroměříž 2002.

Literatura (Ury):

- Buber, Martin, Lesser Ury, Berlin 1903.
Schwarz, Karl, Lesser Ury, Jüdische Bücherei, sv. 17, Berlin 1920.
Donath, Adolph, Lesser Ury, Seine Stellung in der modernen deutschen Malerei, Berlin 1921.
Brieger, Lothar, Lesser Ury, Graphiker der Gegenwart, sv. 9, Berlin 1921.

Der künstlerische Nachlass Lesser Ury, aukční a výstavní katalog (s textem Adolpha Donatha), Paul Cassirer, Berlin, Victoriastr. 35, 1932.

Seyppel, Joachim, Lesser Ury, der Maler der alten City. Leben – Kunst – Wirkung, Berlin 1987.
Schlögl, Hermann A., Schwarz, Karl, Lesser Ury – Zauber des Lichts, Gebr. Mann Verlag, Käthe-Kollwitz-Museum, Berlin 1995.

Brauner, Lothar, Malerei der deutschen Impressionisten (katalog výstavy), Berlin 1976.

Karty základní evidence mobiliárních fondů pro SÚPPOP v roce 1986 zpracoval Dr. Miroslav Cogan.

Zastoupení ve sbírkách (Ury):

Národní galerie, Berlín; Berlinische Galerie, Berlín; Kupferstichkabinett, Staatliche Museen zu Berlin; Berlin Museum; Židovské muzeum, Berlín; Märkischen Museums, Berlín; Galerie Pels-Leusden, Berlín; Hamburger Kunsthalle; Muzeum Tel Aviv (např. grafické listy ze sbírek Karla Schwarze a Hermanna Strucka); Albertina, Vídeň

Foto Jaromír Novotný

OSUDY HŘBITOVA NA RUPRECHTICKÉ ULICI V LIBERCI

Petra Šternová

„Příkladným místem orwellovské modernizace, gumující paměť místa, se mezi většími českými městy stal Liberec, v němž během pozdně totalitní éry několik starých německých hřbitovů ustoupilo parkům, umožňujícím optimistickou vyhlídku z nově vzniklých panelových sídlišť. Zbytky libereckého lapidária, projektovaného v polovině osmdesátých let 20. století jako úlitba pietě, tvoří dnes povinnou kulisu soukromému zahradnictví.“¹

Městský hřbitov situovaný při dnešní Ruprechtické ulici v Liberci vznikl roku 1832 na pozemcích děkanství. Nově vzniklý hřbitov nahradil starší pohřebiště u kostela sv. Kříže, které bylo zrušeno a prostranství parkově upraveno. Památkou na někdejší pietní místo je pouze kovový kříž na pískovcovém soklu umístěný v dnešní zahradě při kostele.² Zachovány zůstaly také pozdně barokní sochy svatých apoštolů Petra a Pavla z roku 1761, kterými byla v roce 1841³ osazena vstupní brána nového hřbitova a následně, po jeho zrušení, jimi byl v 80. letech 20. století flankován vstup do lapidária. V letech 1861 a 1874 byl areál hřbitova při Ruprechtické ulici rozšířen a v roce 1892 opatřen márnicí, která později sloužila jako kolumbárium. Pohřbívalo se zde až do roku 1956.⁴ V roce 1964 bylo na hřbitově vybráno několik hodnotných náhrobků a hrobek, které se staly kulturními

Celkový záběr hřbitova z roku 1968, SOKA Liberec, fond TSML – nezpracováno, album Památkový areál hřbitov Ruprechtická ulice (fotodokumentace).

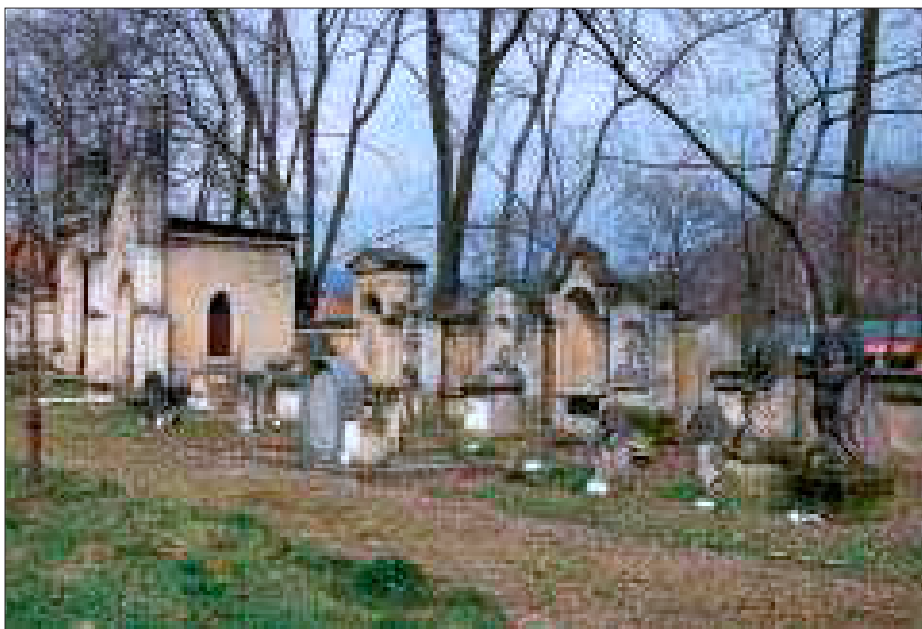
památkami (viz příložená tabulka).⁵ Představu o velikosti hřbitova si lze učinit na základě soupisu pořízeného v roce 1968 Technickými službami města Liberce, který čítal 1707 hrobů a hrobek.⁶ V rámci této soupisové akce byly náhrobky očíslovány (výrazné bílé číslice jsou na dochovaných náhrobcích dobře patrné ještě dnes) a byla pořízena fotodokumentace náhrobků a hrobek považovaných tehdy za nejhodnotnější.⁷ V této fotodokumentaci se nacházejí nejen památkově chráněné sepulkrální objekty, ale i další hodnotná díla a hlavně cenné celkové záběry na hřbitovní areál. Další fotodokumentace objektů pořízená těsně po roce 1968 je uložena na odboru životního prostředí Magistrátu města Liberec.⁸ V následujících letech došlo k dobově podmíněné transformaci hřbitova na park, který se měl stát oddechovým místem obyvatel nově vznikajícího panelového sídliště.⁹ Podle literatury se v letech 1974–1984 tento plán také uskutečnil.¹⁰ Pro památkově chráněné objekty a další hodnotné sepulkrálie byl v rámci nově utvářeného areálu parku vymezen poměrně malý prostor nad Budyšínskou ulicí, kde vzniklo lapidárium bývalého hřbitova. Přesunuté náhrobky (bohužel většinou jen jejich sochařská výzdoba) získaly nové betonové sokly. Několik hrobek naštěstí zůstalo zachováno přímo in situ. Mezi jinými jmenujme především hrobky rodin, které se významně zasadily o rozvoj libereckého průmyslu, jedná se např. o hrobku Liebiegů, Stiepelů a hrobku rodiny libereckého stavitele Hübnera. Z původního hřbitovního areálu byly dále zachovány hlavně lipové aleje a dvě hřbitovní brány nacházející se nad Budyšínskou a Ruskou ulicí, které spojují dnešní hlavní komunikaci parkem. Pouze kolem čtyřiceti objektů či jejich fragmentů z celkového počtu více než 1704 položek, které čítal soupis z roku 1968¹¹, našlo nové uplatnění v lapidáriu.¹² S politováním lze konstatovat, že řada významných sepulkrálních děl byla při této akci nenávratně zničena. Mezi největší ztráty se řadí zničení náhrobku se sousoším s klečící postavou objímající stělu a truchlící ženou z bílého carrarského mramoru náležející Josefu Salomonovi († 1810). Náhrobek z roku 1828¹³ pocházel od Francesca Somainiho (1795 nebo 1798–1855). Tento náhrobek byl unikátní nejen materiálem, ze kterého byl vyroben, ale především reliéfem s atributy boha obchodu, průmyslu a cestování Merkura poukazující na profesi zemřelého.¹⁴ Na druhou stranu relativně největší štěstí měla skulptura z náhrobku Kateřiny Josefy Merkové z roku 1824 od Václava Prachnera (1784–1832), která byla v roce 1987 deponována do sbírek Národní galerie v Praze.¹⁵ Alespoň rámcovou představu o vzhledu lapidária a stavu jednotlivých náhrobků a hrobek (především památkově chráněných) nám poskytuje fotodokumentace z let 1983 a 1988 pořízená tehdejší Státním ústavem památkové péče v Ústí nad Labem.¹⁶

Ze stejné doby patrně pocházejí i popisy jednotlivých památkově chráněných objektů, které jsou cenné především přepisem v té době čitelných textů. Osudy lapidária byly bohužel stejně neradostné jako osudy bývalého hřbitova.

*Celkový záběr lapidária
bývalého hřbitova
z roku 1983,
fotoarchív NPÚ ÚOP
v Liberci.*

Ve druhé polovině 80. let a v roce 1990 došlo k opakovanému vandalskému poničení téměř všech objektů lapidária. Patrně po tomto zásahu byly drobné fragmenty náhrobků deponovány do Liebiegovy hrobky a několika dalších hrobek.¹⁷ Bohužel tento, vzhledem k dané situaci nezbytný úkon, byl proveden bez jakékoli dokumentace či soupisu. V roce 1994 byl prostor lapidária na deset let pronajat soukromému subjektu, který zde zřídil zahradnické centrum a následně prodejnu bazénů.¹⁸ Provoz prodejny byl fakticky ukončen až k podzimu roku 2006. Pro potřeby nového využití lapidária byl také v roce 1994 vybourán nový vstup z Budyšínské ulice. Povolení k provozování zahradního centra v prostorách bývalého lapidária bylo státní památkovou péčí podmíněno tím, že bude zajištěno restaurování vybraných náhrobků, hrobek a vstupní brány se sochami svatých Petra a Pavla. Restaurovány však byly posléze pouze sochy apoštolů.¹⁹ V 90. letech 20. století docházelo k dalším přesunům a ničení soch.²⁰ V roce 2003 provedl NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem dokumentaci stavu památkově chráněných objektů lapidária se zjištěním, že dvě památky – hrobka rodiny Josefa a Anny Demuthových (soupis z roku 2007 č. 4616/10) a hrobka rodiny Ch. Siebera (soupis z roku 2007 č. 4616/14) nebyly dohledány a stav ostatních náhrobků a hrobek se oproti roku 1988 značně zhoršil.²¹ Na podzim roku 2006 a v zimě roku následujícího provedli pracovníci NPÚ ÚOP v Liberci v rámci úkolu Ministerstva kultury ČR „Obnova identifikace nemovitých kulturních památek“ aktuální dokumentaci veškerých objektů lapidária²² se zjištěním, že devastace sepulkrálních památek nadále pokračuje. Celkový stav dnes již bývalého lapidária je i přes ukončení prodeje zahradního centra kritický. V rozmezí čtvrt roku, kdy byla dokumentace prováděna, došlo bohužel ve špatně zajištěném prostoru k dalším vandalským počínům, při kterých byla torza bývalých náhrobků a hrobek dále poškozována.²³ Dva výše zmíněné nezvěštné náhrobky nebyly i přes možnost detailnějšího průzkumu v areálu dohledány. Jedinou, avšak málo pravděpodobnou naději na jejich znovuobjevení skýtá dosud nepřístupný uzavřený prostor hrobky rodiny Ullrichovy.²⁴

Celkový záběr bývalého lapidária z roku 2007, fotoarchiv NPÚ ÚOP v Liberci.

Foto náhrobku rodiny K. Jaksche (č. 4616/15) z roku 1966, 1988 a 2007, fotoarchív NPÚ ÚOP v Liberci.

Bývalý hřbitov na Ruprechtické ulici svou velikostí a charakterem tvořil v rámci širšího regionu unikátní celek, který odrážel bohatství a vkus obyvatel ve své době jednoho z nejbohatších měst v Čechách. Při rušení hřbitova byla nevratně zničena řada významných děl funérální plastiky 19. století. Na nespornou kulturně historickou hodnotu těchto děl však bylo v odborných kruzích poukázáno teprve v poměrně nedávné době. Dokumentace a následná uměleckohistorická studia sepulkrálií 19. století byla systematicky prováděna de facto až od 90. let 20. století. Ve sledovaném souboru byla mnohá díla sepulkrální plastiky signována. Díky tomuto bezpečně víme, že autorsky se na výzdobě náhrobků dále podíleli následující umělci: Josef Max (1804–1855), J. F. Elstner, H. N. Beckert,

J. C. Effenberger (1815–1872) a Josef Gahler. Soubor památkově chráněných funerálních objektů obsahuje dvě hrobky v podobě kaple. Jedná se o novogotickou hrobku rodiny Hübnerovy (č. 4616/9) a historizující hrobku rodiny Liebiegovy, kterou po stranách flankovaly postavy andělů (č. 4616/11, 21a a 25). Dále se zde nachází jeden náhrobek v podobě tumby vycházející z novogotického slouhu, který náleží rodině Karla Herziga (č. 4616/4). Mezi dalšími náměty náhrobků sledovaného souboru se nacházejí především andělé, postavy světloňů, heroin, plaček či Krista, se kterými se bylo možné setkat v podobě sochařských a reliéfních děl zasazených do architektury či volně stojících. Velmi dojemně působí především náhrobek dětí Karla a Anny Herzigových (č. 4616/2) s reliéfem Krista, k němuž se vinou děti, zemřelé v průběhu února roku 1840 (1842).²⁵ Modelace všech děl je velmi jemná a odpovídá uměleckým zvyklostem doby kolem poloviny 19. století.

Z výše konstatovaného vyplývá, že ani změna společenských poměrů nezajistila danému prostoru tolik potřebnou ochranu a péči. Naopak komerční přístup zvítězil nad pietou a soubor sepulkrálních památek byl odsunut až na samý okraj zájmu. I přes vážná poškození se jedná o velmi cenný soubor, na kterém lze dobře doložit, že možnosti památkové péče jsou značně omezené, a to hlavně tam, kde se střetávají se zájmy a potřebami moderního velkoměsta. Je nejvyšší čas uvědomit si kulturněhistorickou hodnotu tohoto souboru funerálních památek a zajistit jim konzervaci, ochranu a především důstojné uplatnění, které jim v rámci městského prostoru bezesporu náleží. Na závěr nezbyvá než vyslovit přání, aby doba nezájmu byla již za námi, a my nemuseli vzpomínky na jeden liberecký hřbitov v budoucnosti hledat pouze v archivu.

poř. číslo	památko	číslo Ústředního seznamu KP PLATNÉ	datace	autor	rejstřík státního seznamu	generální aktualizace 1987 (G.A.)
4616/1	hlavní brána se sochami sv. Petra a Pavla	29823/5–4116	1761		4134	4616/1/1,2
4616/2	náhrobek dětí Karla a Anny Herzigových	29823/5–4116	1840	Josef Max	4130	4616/2
4616/3	náhrobek Josefa Herziga	29823/5–4116	1. pol. 19. st.	Josef Max	4128	4616/3
4616/4	náhrobek rodiny Karla Herziga	29823/5–4116	1849	Josef Max	4129	4616/4
4616/5	náhrobek Josefa Dietricha	29823/5–4116	1844	Josef Max	4127	4616/5
4616/6	náhrobek rodiny F. F. Siegmunda	29823/5–4116	kolem 1850	Josef Max	4116	4616/6
4616/7	náhrobek rodiny Stiepelovy	29823/5–4116	1868		4121	4616/7
4616/8	náhrobek rodiny Ullrichovy	29823/5–4116	2. pol. 19. st.	J. F. Elstner	4133	4616/8
4616/9	hrobka rodiny Hübnerovy	29823/5–4116	2. pol. 19. st.		4120	4616/9
4616/10	náhrobek rodiny Josefa a Anny Demuthových	29823/5–4116	1844		4131	4616/10
4616/11 (21a, 25)	hrobka rodiny Liebiegovy	29823/5–4116	2. pol. 19. st.		4118	4616/11
4616/12	náhrobek rodiny Ferdinanda Herziga	29823/5–4116	1838		4119	4616/12
4616/13	náhrobek rodiny Kalwach-Hermannovy	29823/5–4116	1887	J. F. Elstner	4132	4616/13
4616/14	náhrobek rodiny Ch. Siebera	29823/5–4116	1871	Josef Max	4122	4616/14
4616/15	náhrobek rodiny K. Jaksche	29823/5–4116	2. pol. 19. st.	J. F. Elstner	4123	4616/15
4616/16	náhrobek rodiny J. Demuth	29823/5–4116	1. pol. 19. st.		4124	4616/16
4616/17	náhrobek Wenzela Jansche	29823/5–4116	1. pol. 19. st.	Josef Max	4125	4616/17
4616/18	blíže neurčený náhrobek	29823/5–4116	2. pol. 19. st.		4126	4616/18
	náhrobek Josefy Kateřiny Merklové 1987 přemístěn do NG, inv. č. NG P 8015 – při G.A. již není bráno za KP				4117	

UMĚLECKY HODNOTNÉ OBJEKTY, ZVÁŽIT ZPRACOVÁNÍ NÁVRHU NA PROHLÁŠENÍ ZA KULTURNÍ PAMÁTKU

poř. číslo	objekt	datace	autor	
19	hrobka rodiny Otto Jansche	1880	H. N. Beckert	
20	hrobka rodiny Franze Leubnera			
21	torzo postavy v liebigově hrobce + dvě hlavy (21a náleží torzu anděla č. 25)			
24, (32)	hrobka Dr. A. Pohla, povalené torzo anděla (opřený o sloupek, levá ruka s věncem položena na koleni)			J. C. Effenberger
25, (21a)	torzo pravého anděla původně flankujícího Liebiegovu hrobku, čerstvě přeražené, pískovec			J. C. Effenberger
26	torzo anděla v pokleku, pískovec			
28	stojící torzo anděla (bez hlavy a pravé paže)			
29	kvadratický dřík s reliéfem anděla s palmovou ratolestí			
35	povalené torzo anděla, v levé ruce květiny			
36	klečící torzo anděla, v levé ruce věnec, v pravé zbytky ratolesti, s pravou rukou opřenou o sloup, zbytky křídel			
37, (41)	torzo anděla na nízkém soklu	E. P.		
38	stojící torzo anděla s velkou přezkou na plášti			
40	nízká část hrobky			
43	stojící torzo anděla, zkřížené ruce na prsou			
44	stojící torzo anděla s nakročenou pravou nohou – světlý pískovec	Josef Gahler		
45	ležící torzo anděla (obličejem do země)			
46	sedící torzo anděla, v levé ruce zbytek pochodně			
47	stojící torzo anděla opírající se o sloupek s vázou – světlý pískovec			
48, (39)	náhrobek K. F. Leubnera, velký klečící anděl opírající se o pochodeň			
50	centrální kříž			
51	kříž železný na soklu			
52	pomník obětem války 1866			
53	pomníček v podobě skalky s květy			
54	pomníček v podobě skalky			
	blíže neidentifikovatelná torza deponována v hrobce rodiny Ullrychovy (nepřístupné)			

OSTATNÍ FRAGMENTY BÝVALÝCH NÁHROBKŮ

poř. číslo	objekt
22	dvojice kvadratických pískovcových soklů složených na mramorovém, segmentově zakončeném náhrobku
23	nový kvadratický sokl
27	kvadratický sokl, s prázdným nápisovým rámem
30	nízký okosený sokl nápisem F. Trenkler, černá žula
31	kvadratický sokl s nápisovým polem
32	kvadratický sokl s mramorovou deskou: Familie Pohl a Wagner (náleží k č. 24)
33	půlkruhově zakončený náhrobní kámen, černá žula
34	nízký kvadratický sokl
39	gotizující sokl s deskou K. Ferdinand Leubner, mramor (náleží k č. 48)
41	nízký kvadr. sokl s mramorovou deskou – Ruhestätte der familie Ferdinand Leubner (náleží k č. 37)
42	nízký kvadratický sokl, nápisové pole – Bernard Hiebel
49	rozložené profilované dveřní ostění, klenák odcizen na přelomu roku 2006 a 2007 (deponováno v JZ rohu)

Poznámky

- 1 Prahel, Roman a kol., *Umění náhrobku v českých zemích let 1780–1830*, Praha 2004, s. 305–306.
- 2 Karpaš, Roman a kol., *Knihy o Liberci*, Liberec 1996, s. 56.
- 3 Kühn, Karl F., *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in Bezirk Reichenberg*, Verlag Rudolf M. Rohrer, Brno – Praha – Vídeň 1934, s. 223.
- 4 Karpaš, Roman a kol., *Knihy o Liberci*, s. 208.
- 5 Do Státního seznamu kulturních památek zapsáno rozhodnutím Školské a kulturní komise Okresního národního výboru Liberec dne 26. 11. 1964 pod č.j. 63/64. Číslo rejstříku Ústředního seznamu kulturních památek je 29823/5-4116.
- 6 SOKa Liberec, fond TSML – nezpracováno, Zápis o provedeném soupisu náhrobků, obrubníků a jiného hrobního příslušenství na hřbitově v Ruprechtické ul. v Liberci ze dne 6. listopadu 1968.
- 7 SOKa Liberec, fond TSML – nezpracováno, Památkový areál hřbitov Ruprechtická ulice (fotodokumentace) a Památkově cenné hroby.
- 8 Ve fotodokumentaci uložené v archivu Magistrátu města Liberec (odboru životního prostředí) se nachází snímek centrálního kříže (v soupisu NPÚ ÚOP v Liberci z roku 2007 číslo 50), který je opatřen bílou číslicí 1709. Z tohoto vyplývá, že položek bylo více, než udává seznam Technických služeb města Liberec.
- 9 Návrh studie vypracoval Ing. arch. D. Šonský.
- 10 Karpaš, Roman a kol., *Knihy o Liberci*, s. 208.
- 11 Viz poznámka č. 6.
- 12 V archivu NPÚ ÚOP v Liberci se zachoval nedatovaný soupis památkově chráněných i nechráněných objektů lapidária, který obsahuje třicet pět položek.
- 13 Roman Prahel uvádí jako autora náhrobku Francesca Sorainiho. Oproti tomu K. F. Kühn ve své topografii udává jméno Francesco Somaini. Srovnej archiv NPÚ ÚOP v Liberci, Prahel, Roman a kol., *Umění náhrobku*, s. 101, Kühn, Karl F., *Topographie*, s. 223, Thieme-Becker XXXI, 1937, s. 261.
- 14 Dle Romana Prahla nemá toto dílo pro svou kompozici ani materiál v českém funerálním fondu období a patrně se jednalo o import ze zahraničí. Srovnej Prahel, Roman a kolektiv, *Umění náhrobku českých zemích let 1780–1830*, Praha 2004, s. 95 a 101.
- 15 Uloženo v Národní galerii v Praze pod inventárním číslem NG P 8015. (Při generální aktualizaci kulturních památek v roce 1987 již tento objekt není počítán mezi památky.)
- 16 Uloženo ve fotoarchivu NPÚ ÚOP v Liberci.
- 17 Vyjádření Krajského střediska SPPOP z 20. 6. 1990 (č.j. AP/2764/90-Tá). Při nedávné dokumentaci na jaře roku 2007 byly objeveny fragmenty některých náhrobků v dosud nepřístupné hrobce rodiny Ullrychovy. (Bohužel bez otevření hrobky za použití těžké techniky není identifikace těchto fragmentů možná).
- 18 Na městský pozemek byla uzavřena smlouva o výpůjčce a obstarávání údržby od 1. 5. 1994 do 31. 12. 2004 za účelem rekonstrukce památkového areálu a výstavby zahradního centra. (Stavební úřad v Liberci vydal dne 29. 11. 1993 rozhodnutí o využití území). Architektonickou studii zahradního centra vypracovala Ing. arch. Michaela Dvořáková.
- 19 Závazné stanovisko OkÚ Liberec ze dne 31. 10. 1994 (č.j. 1289a/94).
- 20 V roce 2000 na základě kupní smlouvy mezi Technickými službami Liberec, a. s., a městem byly z areálu přemístěny dvě sochy. Tyto sochy specifikované jako „plastika anděla“ a „stojící světičky v rouše“ byly nově umístěny na rozptylové loučce hřbitova v Ruprechticích. Současně původně v prostoru volně stojící sochy byly přemístovány k obvodu východní a jižní ohradní zdi.
- 21 Dokumentaci spolu se srovnáním stavu náhrobků v roce 1988 se stavem současným nazvané Stav náhrobků na bývalém hřbitově v Budyšínské ulici v Liberci vypracoval 23. listopadu 2003 Mgr. Tomáš Brož. Uloženo v archivu NPÚ ÚOP v Liberci.
- 22 Objekty lapidária byly očíslovány a rozčleněny dle povahy na památky, dále na hodnotná díla, která by se měla památkami stát a další fragmenty, viz příložené tabulky.
- 23 Jako příklad lze uvést torzo postavy anděla původně flankujícího vstup do Liebiegovy hrobky (evidováno pod č. 25), které bylo přeraženo na dva kusy apod.
- 24 Viz poznámka číslo 17.
- 25 Přepis textu náhrobku uložený v archivu NPÚ ÚOP v Liberci udává rok 1840, Kühnova topografie rok 1842. Srovnej přepis náhrobku uložený v archivu NPÚ ÚOP v Liberci a Kühn, Karl F., *Topographie*, s. 224.

OPRAVA OMÍTEK STAROKATOLICKÉHO KOSTELA POVÝŠENÍ SV. KŘÍŽE V JABLONCI NAD NISOU

Hana Luštická

Starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou patří k nejkrásnějším a nejčistším secesním sakrálním stavbám v Čechách. Byl postaven v letech 1900–1902 podle projektu architekta Josefa Zascheho a stal se dominantou východní části města. V bezprostřední blízkosti kostela stojí několik zajímavých secesních vil, které spolu s ním tvoří mimořádně hodnotný architektonický soubor.

Kostel je jednoduší s vysokou hranolovou mírně se zužující věží při levé straně hlavního průčelí a polygonální křestní kaplí při jeho pravé straně. Odsazené presbyterium je rovněž polygonální. Hlavní průčelí charakterizuje zvlněný štít hruškovitého tvaru. Centrálně umístěný vstup má předsunuté kamenné schodiště a polokruhově zaklenutou předstíň s postavami andělů na nárožích. Hladké fasády ve velmi světlém přírodním pískovém odstínu jsou střídavě zdobené secesními dekory s vegetabilními a zoomorfními motivy.

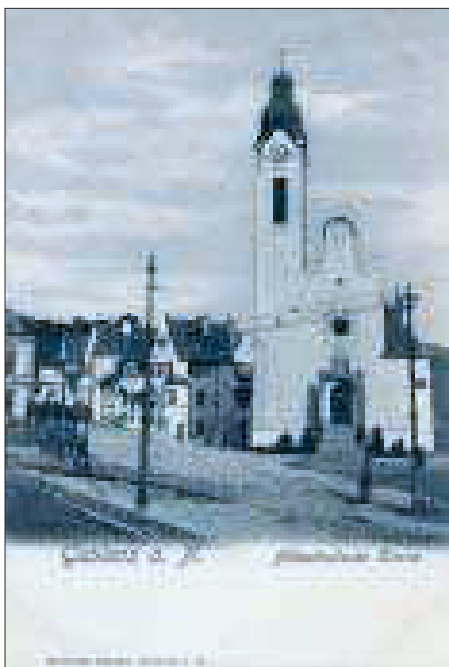
Kostel až do roku 1948 sloužil jako duchovní centrum starokatolické farnosti v Jablonci nad Nisou. V letech 1948–1989 byla činnost církve omezována, což se odrazilo i na osudu kostela. Začátek devadesátých let 20. století jej zastihl v neutěšeném stavebně technickém stavu, a proto vlastník, Starokatolická církev v ČR, zahájil přípravu na jeho celkovou obnovu. Vzhledem k významu objektu se mu podařilo získat finanční podporu od města Jablonce nad Nisou i z programů Ministerstva kultury ČR.

V roce 1997 byly zahájeny práce v suterénu, který byl silně poškozen vlhkostí. Dřevěná podlaha, obklad stěn a některé dveře i s obložkami byly napadeny dřevokaznými houbami. V roce 2000 došlo k výměně taškové střešní krytiny a většiny klempířských prvků. Celková obnova vnějšího pláště, která představovala opravu omítek, restaurování vitráží, kamenných prvků a dveří, byla zahájena v roce 2001. S výjimkou opravy omítek tyto práce proběhly standardně a v uspokojivé kvalitě. Problémy se objevily pouze při opravě omítek.

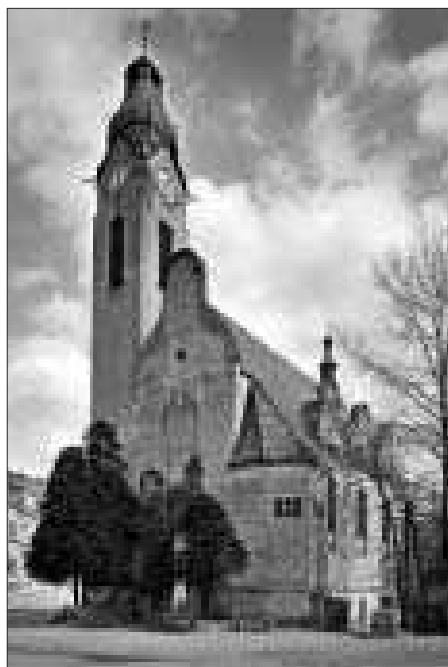
Charakteristický vzhled kostela je dán použitím hladkých vápenných omítek probarvených ve hmotě. Původní barevnost omítek byla velmi světlá písková, s největší pravděpodobností bez použití pigmentu (tzv. přírodní v barvě plniva). Později byly přetřeny vápenným nátěrem ve světle béžovookrové barvě. Tento nátěr byl v době opravy již do značné míry smyt. V přízemních partiích a v místech poškozených okapů a svodů byly omítky destruovány vlhkostí. Ve vyšších partiích byly poškozeny vlivem drsných klimatických podmínek, pro podhůří Jizerských hor charakteristických. Významné poruchy byly zejména na věži, kde vítr srážel odtékající dešťové vody z chrličů zpět na fasády.

Vzhledem k tomu, že v posledních letech nejčastěji používaná finální úprava omítek krycím barevným nátěrem by znamenala výrazný zásah do původního architektonického záměru a nežádoucí změnu pohledového uplatnění významného památkového objektu, požadovala odborná organizace památkové péče (v době realizace Státní památkový ústav v Ústí nad Labem, dále SPÚ) zachování původní technologie.

Po konzultacích s technologií a s projektantem¹ byl SPÚ odsouhlasen níže uvedený postup, který byl s dobrými výsledky uplatněn i na jiných historických stavbách. Fasády byly omyty mírně tlakovou vodou a zbytky pozdějších nátěrů, exhalačních depositů a biotického napadení byly odstraněny špachtlemi. Plochy omítek bez štukové výzdoby, které

Historická světlotisková pohlednice z archivu P. Kurtina, novostavba Starokatolického kostela.

Poruchy omítek Starokatolického kostela v roce 1959. Fotoarchiv NPÚ ÚP v Praze.

byly odtrženy od podkladu či zcela degradovány, byly sneseny a nahrazeny novými omítkami. Omítky se štukovou výzdobou byly zpevněny Porosilem a dutiny byly vyplněny injektážní směsí (Petra C). Na jádrovou maltu nových omítek byly použity čistě vápenné omítky Bayosan RK 39, které se svým složením přibližovaly složení omítek původních. Sjednocení povrchu původních a nových omítek bylo provedeno přírodní čistě vápennou štukovou stěrkou Bayosan RK 70 N, která je díky dobré adhezi a pružnosti schopna mechanického a optického scelení. Tato stěrka byla na stavbě mírně dobarvována přidáním pigmentové pasty obsahující přírodní barviva. Na vysprávku štukové výzdoby byla použita štukatérská malta Stucoco Mono SM 86. Omítky přízemních partií destruované vlhkostí byly s ohledem na pohledové působení objektu nahrazeny třívrstevným vápenným sanačním systémem Bayosan.

Přes upozornění na nízké teploty ze strany SPÚ a projektanta byly práce na opravě omítek prováděny ještě v pozdním podzimním období. Barevná nejednotnost, která se na fasádách objevovala, měla dle vyjádření prováděcí firmy² nejpozději začátkem jarního období zmizet. Vzhledem k tomu, že tato nejednotnost přetrvávala a prováděcí firma problém bagatelizovala, požádal SPÚ dodavatele materiálů, firmu Bayosan ČR, o vyjádření k příčinám jejího vzniku. Dle nezávislého znaleckého posudku byly důvodem barevné nejednotnosti nepříznivé klimatické podmínky³ v průběhu provádění a nedodržení předepsaných technologických postupů prováděcí firmou. Barevná nejednotnost omítek byla způsobena výkvěty solí (uhličitan vápenatý CaCO_3), přičemž hlavním faktorem pro vznik těchto výkvětů byla nízká teplota vnějšího prostředí a nestejněmálně zavlhlý podklad (průměrná zavlhllost podkladu byla výrazně vyšší než je pro minerální a zejména

čistě vápenné omítky žádoucí). Dále se zřejmě projevil i účinek vnější (dešťové) vody v raném stádiu tvrdnutí malty, kdy došlo k částečnému vymytí barevného pigmentu. Kromě výkvětů solí se zřetelně uplatňovaly chyby provedené při zpracování, které se projevovaly nestejnou strukturou povrchů omítek a „barevným ohraničením“ jednotlivých pracovních záběrů. Rovněž byly na několika místech provedeny nepřijatelné dodatečné vysprávkování a opravy stěrky, ačkoliv tento typ povrchové úpravy vyžaduje vždy zpracování celých ploch. Hlavní příčinou uvedených závad bylo, že prováděcí firma s velkou zkušeností z oprav památkových objektů z důvodu množství zakázek zaměstnala na obnově omítek Starokatolického kostela nekvalifikované a nedostatečně poučené pracovníky, kteří poměrně složitý proces přípravy materiálu nezvládli. Kvalifikované síly prováděly pouze obnovu štukových prvků, která nebyla předmětem pozdější reklamace. Pro úplnost je třeba poznamenat, že uvedené závady nemají vliv na trvanlivost omítek. Tato skutečnost byla prověřena zkouškami přídržnosti krátce po dokončení (v roce 2002) a lze si ji ověřit i v současné době, kdy se poruchy omítek projevují pouze v místech poškozených klem-pířských prvků.

Pohledové uplatnění kostela bylo kvůli barevné nejednotnosti omítek natolik nepříznivé, že po konzultacích s technologií, projektantem a zástupcem firmy Bayosan SPÚ souhlasil s odstraněním této barevné nejednotnosti pomocí lazurního vápenného nátěru Porokalk, ačkoliv to znamenalo odchylku od historické technologie. Nátěr byl určen pouze pro plochy, štukové dekory nebylo třeba přetírat. Nerovnosti povrchu měly být zbroušeny. Navržené řešení vyzkoušela prováděcí firma s poměrně příznivým výsledkem v letních měsících následujícího roku (v roce 2002) na jižní fasádě lodi. Další opravy nebyla ochotna bez finanční úhrady provést a odmítala uznat reklamaci. V této věci s ní byla vedena řada jednání a nakonec byla náprava sjednána soudní cestou. Vzhledem k tomu, že tato firma krátce po vynesení rozsudku ukončila činnost, opravu provedl jiný dodavatel.⁴ Oprava byla provedena v roce 2006 a barevnou nejednotnost se podařilo lazurním nátěrem potlačit. Výrazněji se projevuje pouze při zvýšené vzdušné vlhkosti.

Závěrem je tedy nutno konstatovat, že záměr opravit omítky starokatolického kostela s použitím původní technologie se nepodařilo v plné míře naplnit. Lazurní nátěr působí „živěji“ než standardní krycí nátěr, ale od probarveného štku se liší. Hlavním důvodem byl neprofesionální přístup dodavatelské firmy, ale podepsala se zde i přetrvávající praxe uvolňování dotačních finančních prostředků na opravy památek v pozdním létě nebo i na začátku podzimu. Skutečnost, že tyto dotace musí být proinvestovány do konce běžného roku, je jednou z příčin, proč často dochází k porušování technologických postupů prováděním stavebních prací v nevhodném ročním období. Vlastník, který většinou dostane příslib dotace na opravu památky až po opakovaném podávání žádosti, stojí před nelehkým rozhodnutím. Zahájit práce a doufat v příznivé počasí nebo že se nedodržení technologických postupů neprojeví či na opravu rezignovat. Příběh starokatolického kostela je varující.

Literatura a prameny:

Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.

Archiv Projektového ateliéru pro APS, Praha.

Hošek Jiří, Příčiny vzniku výkvětů na obnovené vnější omítce Starokatolického kostela v Jablonci nad Nisou – expertní posudek.

Poznámky:

1 Projektový ateliér pro APS, Praha – Ing. arch. T. Šantavý.

2 Družstvo umělecké výroby pro obnovu památek ŠTUKO, Praha.

Starokatolický kostel, barevná nejednotnost omítek krátce po dokončení opravy v roce 2002. Foto H. Luštická. Fotoarchiv NPÚ ÚP v Praze.

3 Oprava omítek byla zahájena v září 2001 a ukončena počátkem prosince 2001. Klimatické poměry v tomto období byly mimořádně nepříznivé – nadprůměrné množství srážek a brzký nástup mrazů.

4 Novým dodavatelem byl Martin Koděra a Petr Hartig. Náklady spojené s nápravou barevné nejednotnosti hradilo družstvo ŠTUKO.

STAVEBNÍ PODOBA HRADU ZBIROH

Ivan Peřina

Zříceniny hradu Zbiroh (k. ú. Besedice, okres Jablonec nad Nisou) jsou situovány na pseudoostrožně,¹ která je součástí samostatného hřebene se skalním městem Besedických skal vybíhajícího od vrchu Sokol nad levý břeh řeky Jizery mezi obcemi Malá Skála a Rakousy. Vodní tok obtéká uvedený terénní tvar v širokém meandru.

Lokalita byla donedávna badateli poněkud opomíjena.² Nedávno provedený podrobný povrchový průzkum přinesl mnoho nových poznatků, jedním z nejcennějších byla identifikace reliktní teplovzdušného otopného zařízení.³ Některé problémy při poznávání stavebního vývoje hradu Zbirohu byly již dříve naznačeny. Především byl areál lokality v minulosti částečně zasažen těžbou kamene, předpokládáno je i druhotné osídlení vesnického charakteru a bezpochyby ke zničení pramenné základny přispěly amatérský archeologický výzkum a konzervátorský zásah z let 1921–1923, následně také náležitě nezpracovaný archeologický výzkum z roku 1972 i poněkud bez detailního průzkumu provedené opravy v devadesátých letech 20. století.⁴ Celkový rozbor sídla založený na základní výpovědi písemných pramenů a archeologických nálezů v konfrontaci s výsledky povrchového průzkumu reliktní staveb se pokouší najít místo hradu Zbiroh v typologii hradních staveb, která naznačuje při tvorbě modelu vývoje hradu funkci sídla.⁵

1. Přehled základních písemných pramenů⁶

1390 první písemná zmínka, královské vojsko pobořilo odbojnému Markvartovi z Vartemberka hrady Zleby, Rohozec a Zbiroh v souvislosti s nápravou škod lužického Šestiměstí.

Po roce 1390 hrad Zbiroh nejspíše společně s Hrubým Rohozcem připadl královské koruně. V období husitských válek držel hrad patrně Ota z Bergova na Troskách a jeho syn Jan z Bergova.

O roce 1442 nebo 1447 se uvažuje jako možném zánikovém horizontu hradu, neboť v prvním případě proti loupeživým posádkám hradů vytáhlo okolní panstvo, v druhém probíhalo tažení slezských knížat proti východočeským hradům. Přímé spojení akcí se zbořením hradu Zbiroh prozatím nelze doložit.

1458 po smrti Jana z Bergova provolán jeho majetek jako královská odúmrť.

24. května 1458 v souvislosti s provoláním je zmiňován *castrum Sbiroh ruptum* – zbořený hrad Zbiroh.

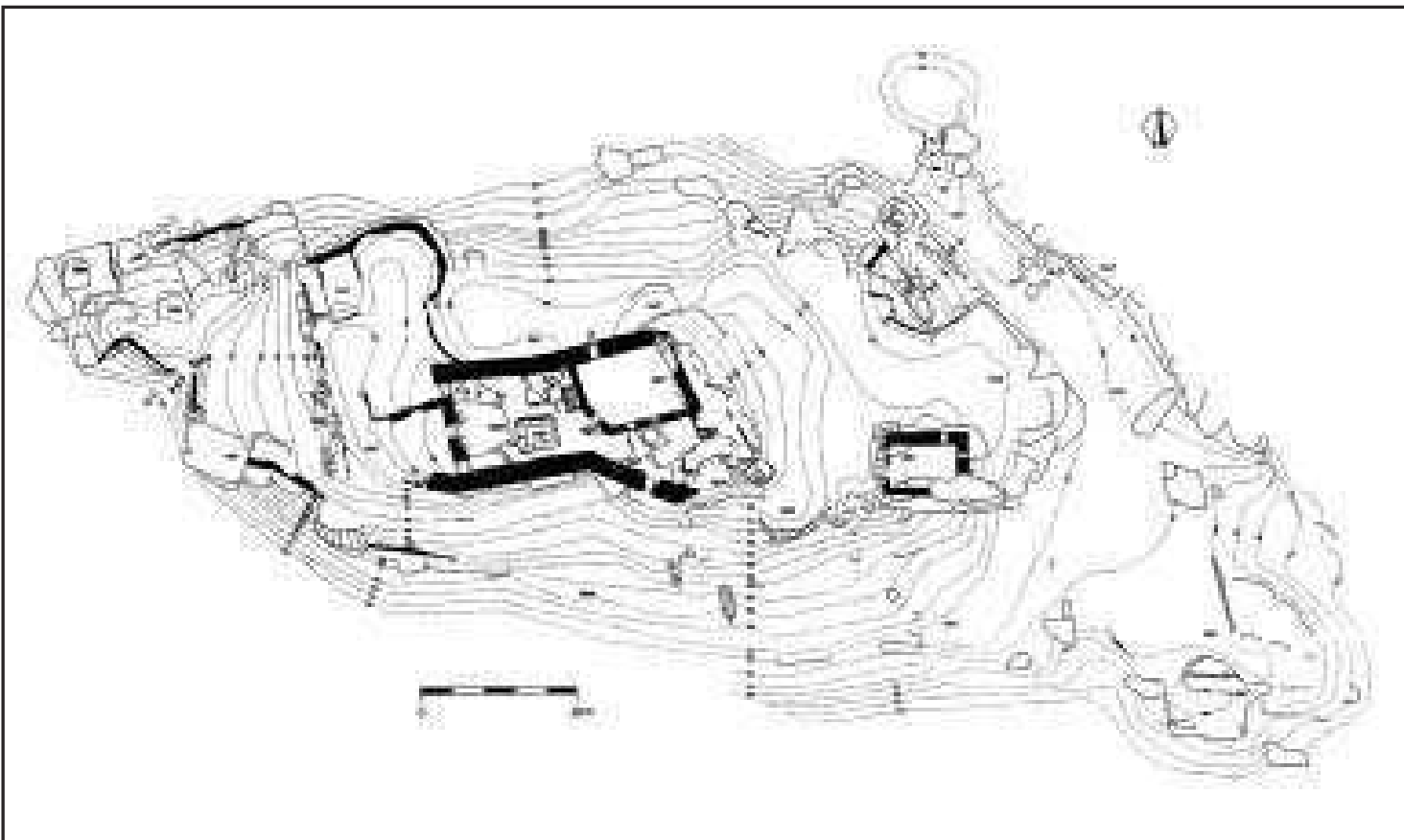
1538 při prodeji Skalského neboli Vranovského panství Karlem z Valdštejna Janovi z Vartemberka je ve výčtu majetku opět Zbiroh připomínán jako zámek pustý.⁷

2. Výpověď archeologických nálezů

O značné ochuzení při studiu hmotné kultury sídla nás připravil již výše uvedený amatérský výzkum a následný konzervátorský zásah z let 1921–1923.⁸ Ve smutné tradici pak v podstatě pokračoval náležitě nezpracovaný výzkum z roku 1972.⁹

Prozatím je vznik hradu dle archeologických nálezů datován velmi široce do průběhu 14. století. Zánikový horizont sídla nastíněný rozbořením písemných pramenů překračují nálezy glazované keramiky s kolky datované do 2. poloviny 15. století a 1. poloviny 16. století.¹⁰

Poněkud limitované poznatky archeologie k dataci hradu Zbiroh jsou dány stavem zhodnocení vývoje středověké keramiky v oblasti horního Pojizeří. Z tohoto důvodu nelze přeceňovat hodnotu získaných artefaktů při vymezení existence sídla.¹¹

1. Půdorys hradu Zbiroh, zaměření a kresba autor, 2005. Křížky označují polohu dochovaných architektonických článků.

3. Terénní reliktů staveb

3.1 Terénní situace

Pískovcová pseudoostrožna (Obr. 1),¹² staveniště hradu, vznikla erozí pískovcového podloží, kdy se odvětrané skalní bloky ze tří stran zřítily ze svahů do údolí a vytvořily jakési skalní moře. Ze čtvrté východní strany je pseudoostrožna oddělena od okolního skalního masivu rozšířením pukliny odlámaním pískovcových bloků, vzniklý útvar tvořil hluboký příkop, jehož dno bylo ovšem z horního platů bloků těžko kontrolovatelné. Proto se zdá, že musel být prostor příkopu uzavíratelný či byl dokonce součástí prvního oddílu hradu.

3.2 Komunikace makrostruktury

Komunikace makrostruktury přicházela pravděpodobně od jihovýchodu a ústila na plošinu, v kterou vybíhá k jihovýchodu puklina oddělující pseudoostrožnu od masivu skalního města na východě, považovaná za příkop. Relikty předpokládané středověké komunikace však kvůli mladším novověkým aktivitám identifikovat nedovedeme. Několik desítek metrů východně od pukliny vydělující pseudoostrožnu je další puklina rozšířena mohutným novověkým lomem, který zlikvidoval několik pískovcových bloků a svým odvalem i komunikaci je přiložen k dnešní turistické cestě stoupající k hradu od jihovýchodu. Obě novověké cesty i změny v konfiguraci terénu pak patrně překryly starší středověký nástup.

3.3 Charakter opevnění a dispozice sídla

Stanovení dispozice hradu je velmi složité. Pracovně lze vymezit na lokalitě pět oddílů se stopami a reliktů stavebních aktivit.¹³

Prvním oddílem jsou stopy osídlení v jihovýchodní části předpolí hradu na plošině, v kterou vybíhá k jihovýchodu puklina vydělující pseudoostrožnu sídla. Mezi jižním koncem pukliny a skalním blokem na jihu vybíhá na plošinu dnešní přístupová cesta od osady Zbirohy. Hrana plošiny směrem k cestě vykazuje relikt úzkého vkopu, který mohl být součástí jednoduchého hrazení areálu pomocí polského plotu, indikující tak i vztah ke starší středověké cestě. Zmiňovaný blok v jihovýchodním koutu plošiny nese četné stopy kapes a dráží po hrázděné či roubené konstrukci neznámého charakteru. Popisované objekty však mohou souviset s mladším vesnickým osídlením, uváděným k roku 1613.¹⁴ K nechráněné patě skalního bloku přisedá na jihu další objekt se stopami po pultové střeše, který by se tak dostal mimo opevnění. O možném mladším osídlení svědčí i maximálně dvě desítky metrů vzdálené hospodářské objekty, sušárna ovoce a další objekt neznámé funkce, náležející chalupě osady Zbirohy.¹⁵ Další antropogenní aktivity v prvním oddíle nesou paty skalních bloků v puklině vydělující pseudoostrožnu. U východní paty nacházíme stopy po lámání pískovce pomocí klínů (Obr. 2). U západní paty pak stopy nejasné

trámové konstrukce uzavírající stěnou skalní převis. Stopy těžby mohou souviset s rozšířením pukliny v příkop chránící sídlo a také s potřebou získání stavebního materiálu při stavbě hradu. Odpad z obou aktivit byl pak nejspíše vyvážen do svahu na severu, o čemž svědčí kužel výsypky přiložený k severnímu konci pukliny.

Otázkou zůstává, zda lze tyto stavební aktivity v předpolí vůbec považovat za sa-

2 Stopy po lámání pískovce pomocí klínů.
Foto autor, 2004.

3. Pohled od jihovýchodu na tzv. věž Kazatelnici a puklinu rozšířenou v příkop.
Foto autor, 2004.

mostatný první oddíl hradu. Celou situaci poznání dispozice však znesnadňuje nedostatek informací o podobě vstupu do hradního areálu a o charakteru s ním souvisejícího prvního opevnění. Stejně jako při vymezení dalších částí dispozice zde narážíme na problém velmi torzálního stavu dochování reliktní opevnění a zástavby, který neumožňuje dispozici spolehlivě určit.

Druhý oddíl vymezují relikty zdíva nejspíše parkánové hradby na východní a jižní straně pseudoostrožny. Na východě jsou relikty zdíva situovány na hraně skalních bloků nad puklinou, mající patrně funkci příkopu. Součástí oddílu je níže popsáný obdélný objekt obytné zástavby tzv. věž Kazatelnice, nezasahující aktivně do opevnění (Obr. 3). U reliktní parkánové hradby na jižním svahu registrujeme přisekání stěn skalních bloků do šikminy pro zlepšení obranyschopnosti. Mohlo by se jednat i o formu v pískovci provedených skarpů (Obr. 4).¹⁶

Za třetí a čtvrtý oddíl je možné považovat jakési dvoudílné hradní jádro nacházející se na vrcholu pseudoostrožny.

Třetí oddíl je opevněn na jižní a severní straně dva metry silnou hradbou, její vnitřní i vnější líce jsou místy částečně přezděné opravami z průběhu 20. století (Obr. 5, 6). Navíc jižní hradba nese stopy po opadu vnitřního líce během neznámého požáru. Na jihovýchodě vybíhá hradba směrem ke skalnímu bloku, který předstupuje před přezděné relikty domněle brány.¹⁷ Vypovídací hodnotu tohoto nároží nemůžeme přeceňovat, a proto ho nelze klasifikovat jako věž či věžici.¹⁸ Skalní blok byl totiž patrně po zániku hradu částečně odlámán, dochované dráže i skromné relikty zdíva takovou rekonstrukci neumožňují. Pouze další kapsy a destrukce zdíva dokládají, že před obvodovou zdí obdélného

objektu, pravděpodobně paláce, a nejasnými přezděnými relikty brány uzavírala třetí oddíl na východě také zděná hradba. Její součástí mohla být kulisová brána či složitější branský objekt s dvěma kulisovými branami. Tuto hypotézu ovšem bez archeologického výzkumu nemůžeme ničím doložit. Na západě je třetí oddíl ohraničen relikty zdiva s dvěma vstupy do čtvrtého oddílu.

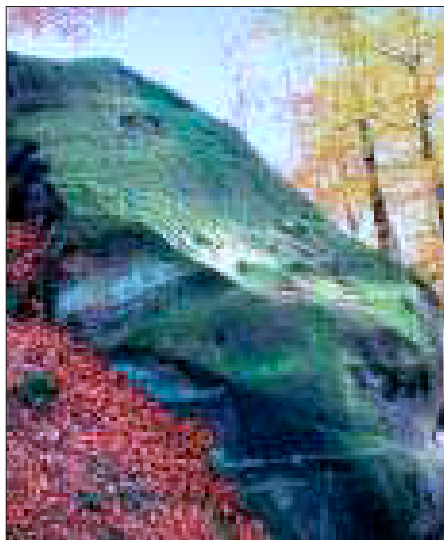
Terén čtvrtého oddílu naznačuje, že celý prostor je nejspíše uzavřený destrukcí svislých konstrukcí zástavby i opevnění. Jeho plochu ohraničuje na západě destrukce zdiva, na severu ji ukončují relikty oblé „baštovitě“ hradby kopírující terén pískovcového podloží. Výraznou puklinu na severu překračuje hradba pomocí odlehčovacího oblouku. Poté se zdivo hradby na východní straně přimyká k hradbě třetího oddílu. V jejím viditelném vnějším líci nenacházíme stopy po provázání či přísazení, pouze nevelký relikt zdiva vyběhá z její hmoty k severu do popisovaného oblého „baštovitěho“ tvaru. Problémy při hodnocení zdiva znesnadňují novověké opravy líce i destrukce zděných konstrukcí. Jižní hranu čtvrtého oddílu kryje rovněž destrukce. Předpokládaný průběh opevnění naznačuje hradba třetího oddílu, která šikmo ubíhá k destrukci zdiva na západní hraně čtvrtého oddílu. Zalomení by pak mohlo souviset i s možnou komunikací mezi parkánovou hradbou druhého oddílu a hradbou třetího oddílu, která prostupovala v předpokládaném pokračování hradby vstupem do čtvrtého oddílu.

V západním svahu pseudoostrožny se dochovaly relikty zdiva mezi skalními bloky po parkánové hradbě vymezující pátý oddíl. Na severní straně registrujeme trámové kapsy, které mohly nést složitější konstrukci branky. Zjištěné stopy po lámání pískovce klíny mohou souviset se stavbou středověkého sídla či naopak s těžebním využitím pískovcového podloží po jeho zániku. Parkánová hradba pátého oddílu uzavírá pukliny mezi skalními bloky a patrně pouze pasivně vymezovala areál sídla vůči nepřehlednému terénu skalního města.

Opevnění hradního areálu je tvořeno, kromě přizpůsobení terénní situace stavenišť úpravou pukliny v příkop a přisekáním některých bloků do šikmých skarpů, hradbou dvoudílného hradního jádra. V třetím oddíle je hradba dva metry silná, ve čtvrtém oddíle se dochovaly pouze její skromné relikty, patrně díky situování konstrukce na hraně skalních bloků, což bylo následkem jejího zřícení. Před hlavní hradbou hradního jádra předstupovala parkánová hradba vymezující druhý a pátý oddíl. Pokud lze hovořit o prvním oddílu v předpolí, byl patrně hrazen pouze lehkou dřevěnou konstrukcí.

3.4 Zástavba, vzájemné vztahy a předpokládané funkce

Zástavbu druhého oddílu reprezentuje obdélný objekt lidově nazývaný věž Kazatelnice,¹⁹ situovaný na nízkém skalním bloku převyšující okolní terén přibližně o dva metry. Ačkoliv je objekt situovaný v čele hradu nad puklinou, mající funkci příkopu a vymezující na východě pseudoostrožnu,

4. Přisekání stěny skalního bloku do šikminy v jihozápadní části druhého oddílu hradu, jakýsi v pískovci provedený skarp.
Foto autor, 2004.

nelze mluvit o jeho aktivní obraně. Od hrany skalních bloků vymezujících druhý oddíl na východě nad puklinou je vzdálen objekt minimálně 10 metrů, navíc se do předpolí hradu popisovaného jako první oddíl obrací hmotou skalního bloku, který tvoří jihovýchodní nároží zděné stavby. Omezeně mohl kontrolovat pouze jižní svah s předpokládanou komunikací (Obr. 3). Objekt je nejčastěji považovaný za věž patrně obytného charakteru.²⁰ Vzhledem k popsáním skutečnostem se lze přiklonit k názoru o obytné funkci, kterou však doložit nedovedeme. Dvě úzká štěrbinová okna, neplnící rozhodně funkci střílen, osvětlovala neobydlené přízemí s komunikací do patra, u kterého je předpokládána obytná funkce (Obr. 7).²¹ U stavby neznáme vstup, který lze předpokládat v západní stěně, ani její výšku. Z těchto důvodů lze pochybovat o jejím zařazení mezi věže, ke kterému svádí obdélý půdorys stavby, neboť věž chápeme jako stavbu, jejíž výška je větší než nejdelší rozměr základny.²² Stavba tak může stát na jakési hranici mezi obytnými paláci a věžemi. Při síle zdí 170–180 cm a existenci dvou dochovaných podlaží ji však nelze definovat spolehlivě jako donjon kvůli vysoké míře archeologizace.

Třetí oddíl obsahuje reliktu obdélné stavby, pravděpodobně paláce, a v pískovcovém podloží vysekaný obdélný objekt považovaný za cisternu na vodu. Obytnou funkci obdélného objektu považovaného za palác dokládají reliktu teplovzdušného otopného zařízení. Jeho víceméně nepravidelná obdélná dispozice, stejně jako k vnějšímu líci jeho západní zdi přiložené schodiště, však může být až výsledkem rekonstrukčních prací ve 20. letech 20. století, které byly bezpochyby zatíženy mylnými představami o podobě hradu.²³ K paláci na západě přiléhá patrně další objekt zástavby, o čemž svědčí kapsy a ústupek v severní obvodové zdi třetího oddílu i přisekané skalní podloží a nadezdění hrany u objektu cisterny.²⁴ Stopy umožňují rekonstruovat dřevěnou podlahu nad vstupním a skladovacím prostorem teplovzdušného otopného zařízení. Vysekaná dráže po schodnici schodiště dokládá jediný středověký vstup z dřevěné pochozí plochy v niveletě nádvoří do suterénu s otopným zařízením. Obdélný objekt považovaný za cisternu na vodu vysekaný v pískovcovém podloží má poněkud atypické šikmé stěny (Obr. 8). Většina takovýchto objektů mává stěny svislé, výjimku představuje pouze „nálevkovité“ ústí cisterny v hradním jádře Ház-

5. Hrad Zbiroh, pohled na severní zeď hradního jádra s kapsami po konzolovém lešení a dosud nepřezděným okenním otvorem. Fotografie před konzervátorským zásahem v letech 1921–1923. Za poskytnutí děkuji T. Durdíkovi.

6. Hrad Zbiroh, pohled na třetí oddíl – hradní jádro po amatérském výzkumu a následném konzervátorském zásahu v letech 1921–1923. Foto R. Ginzel, 31. 7. 1931.

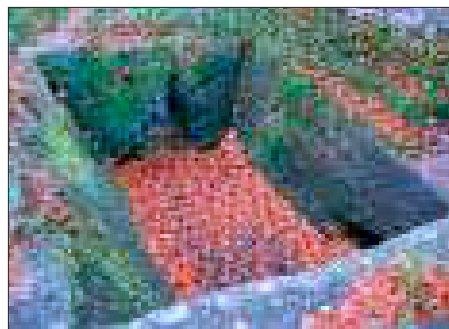
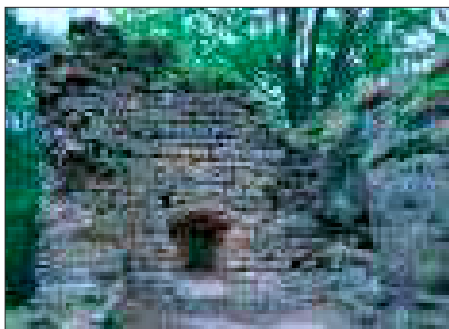
Archiv Severočeského muzea v Liberci.

burku,²⁵ které tvoří šikmé stěny z pískovcových kvádrů. Spodní partii objektu navazující pravděpodobně na sběrnou plochu tvoří vlastní kruhová cisterna. Toto řešení je na Zbirohu vyloučeno a tato analogie je patrně pouze zdánlivá.²⁶ Nabízí se otázka, zda podoba stěn měla vliv na technologii či konstrukce zařízení popisovaného objektu. Pokud objekt fungoval jako cisterna na vodu, musely být jeho stěny omazány nepropustnou vrstvou jílu nebo mohly být i obezděné či omítnuté.²⁷ Pro šikmý sklon stěn objektu nenacházíme prozatím vysvětlení, rozhodně se nejedná o běžný tvar pro cisterny typu „tanku na vodu“ ani pro cisterny s filtračním zařízením.²⁸

Ve čtvrtém oddílu lze identifikovat nejasné reliкty nejspíše dalších dvou objektů. První objekt tvoří reliкty zdi přisazené na spáru k západní zdi třetího oddílu u severozápadního vstupu a k ní kolmá destrukce zdíva vymežující čtvrtý oddíl na západní straně. Druhý objekt představuje zahloubenina ohraničená reliкty zdíva a přisekaným podloží v severozápadním koutu čtvrtého oddílu. Popsaná zeď prvního objektu by mohla být příčnou zdí dvoutraktové či trojtraktové stavby, druhý objekt pak jejím suterénem. Dochované reliкty však nelze přeceňovat a bez archeologického výzkumu otázku zástavby čtvrtého oddílu nelze řešit. Značná míra archeologizace popsanych objektů nedovoluje zástavbu rekonstruovat, natož definovat jejich funkci.

3.5 Komunikace mikrostruktury

Přístup do dvojdílného hradního jádra mohl být veden od jihovýchodu prvním a druhým oddílem po jižním svahu kolem obdélného objektu tzv. věže Kazatelnice. Dále mohla komunikace stoupat k reliкtům brány ve východní zdi třetího oddílu, poté by pokračovala po dřevěné pochozí ploše, kterou by musela vynášet složitější dřevěná konstrukce, tak aby mohl být přístupný pod obdélným palácem hloubkově orientovaný trakt suterénu, plnící funkci sklepa (Obr. 9). Při úvahách o jiném funkčním modelu hradu stoupala komunikace dále po jižním svahu parkánem druhého oddílu do čtvrtého oddílu a odtud pak pokračovala do oddílu třetího, kde se v západní obvodové zdi nachází reliкty dvou dveřních otvorů. Všechny tři vstupy však nelze jednoznačně vyhodnotit. U jižního vstupu v západní zdi známe pouze záklenek. Severní vstup v západní zdi tvoří nelogicky druhotně umístěné ostění a taktéž reliкty brány ve východní zdi jádra neumožňují rozhodnout, zda se nejedná spíše až o novotvar vzniklý při rekonstrukci ve dvacátých letech 20. století.²⁹ Naznačená řešení vychází pouze z pozorování příhodných sklonů terénu pro vedení komunikace mikrostruktury ve vztahu k opevnění hradu.

7. Interiér patrně obytného objektu tzv. věže Kazatelnice, ve zvýšeném přízemí dva okenní otvory, jeden zachován pouze v částečných reliкtech okenní špalety a záklenku, ve hmotě skalního bloku patrně kapsy pro položení trámů tvořících podlahu prvního patra zachovaného v reliкtech obvodového zdíva. Foto autor, 2004.

8. Objekt se šikmými stěnami interpretovaný jako cisterna na vodu. Foto autor, 2004.

4. Stavební vývoj hradu a jeho klasifikace v rámci typologie hradních staveb

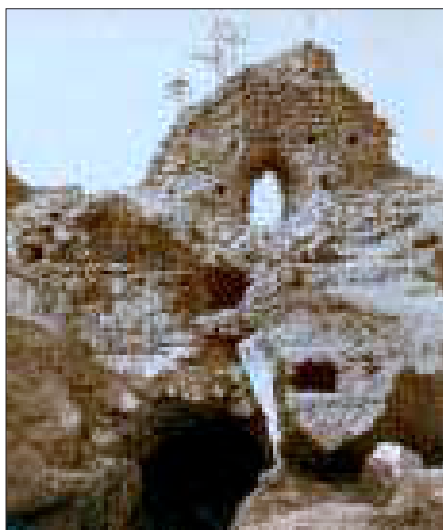
Ke stavebnímu vývoji hradu Zbiroh nebylo doposud napsáno mnoho. Lokalita se stala bohužel centrem zájmu badatele Z. Fišery, jehož závěry o podobě stavby vycházející z nepodložených rekonstrukcí jsou často mylně přijímány jako výsledek seriózního exaktního bádání.³⁰

Díky vysoké míře archeologizace a především kvůli výzkumu a následné rekonstrukci z 20. let 20. století nejsme schopni rozlišit u hradu Zbiroh fáze, natož etapy stavebního vývoje. Spáry mezi zdmi poskytují spíše představu o technologickém postupu stavby. Pouze u některých druhotně vysekaných kapes, tvořících podlahu v úrovni přízemí nad vstupním a skladovacím prostorem teplovzdušného vytápění, lze hovořit o mikrofázi. Další vztahy mezi zděnými konstrukcemi, především u zdi čtvrtého oddílu přisazené k západní zdi třetího oddílu nebo obvodové hradby čtvrtého oddílu vyběhající od severní hradby třetího oddílu, by musel řešit pouze archeologický výzkum či hloubkový stavebně historický průzkum.

Rovněž ani stopy konstrukcí vysekané v pískovcovém podloží po založení dřevěných a zděných konstrukcí nedokládají etapy vývoje hradu. K dataci reliktv architektury nám příliš nepomohou ani dochované architektonické články. Relikty ostění okenního otvoru u paláce a u severního vstupu v západní zdi třetího oddílu jsou výrazně přezděny či dokonce druhotně osazeny. Profilace ostění obou otvorů, prosté okosení s náběžním štítkem v líci šikmo zalomeným, lze datovat do doby 14. století i první třetiny 15. století. Nalezená římsa profilovaná výžlabkem bližší dataci nedovoluje (Obr. 10).

Ani snaha najít postavení hradu Zbiroh v typologii hradních staveb nepřináší uspokojivé výsledky. Přijmeme-li oprávněnou myšlenku, že objekt v druhém oddíle nazývaný jako věž Kazatelnice nebyl hlavní věží, pokud jej ovšem za věž můžeme považovat, představuje hrad Zbiroh patrně složitější bezvěžovou dispozici, která je v jeho případě svérázně přizpůsobená morfologii terénu. Bezpochyby významnou úlohu plnil palác s relikty teplovzdušného otopného zařízení a i další zástavba dokládající rozvoj obytné složky hradu na rozdíl od pasivního charakteru opevnění, které se omezuje pouze na parkánovou hradbu uzavírající nepřehledný terén a pukliny mezi skalními bloky a na hlavní obvodovou hradbu třetího a snad i čtvrtého oddílu. Hrad Zbiroh byl také zařazen právě dle obvodové hradby třetího oddílu k hradům s plášťovou zdí.³¹ Jindy byl popisován jako hrad s dvěma podsklepenými palácovými křídly ve tvaru písmene L v hradním jádře³² (ve třetím a čtvrtém oddíle), čímž se blíží formě dvoupalácové dispozice.

9. Hrad Zbiroh, pohled na vstupní štíji zpřístupňující z hradního nádvoří hloubkově orientovaný trakt suterénu plnící funkci sklepa. Nad štíjí je doboře patrný přisvětlovací a větrací okenní otvor, pozadí tvoří relikty obdélné stavby, patrně paláce. Fotografie vznikla nejspíše v letech 1921–1923 v průběhu amatérského archeologického výzkumu F. Čermáka, neboť předtím byl vstup zasypan. Za poskytnutí fotografie děkuji T. Durdíkovi.

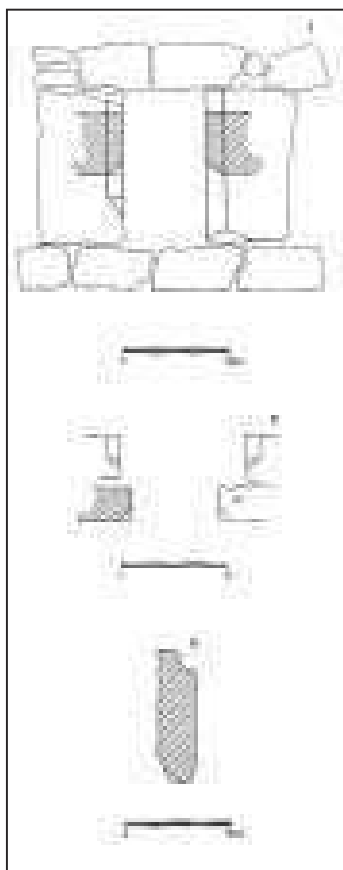
Naznačené možnosti klasifikace objektu v typologii hradních staveb se však prozatím díky fragmentárním znalostem o vývoji a podobě hradu asi nepodaří objasnit. Určitou představu nabízí pouze rozvinutí obytné složky hradu, snad na úkor poněkud pasivní obrany.

5. Model vývoje hradu

Hrad Zbiroh je poprvé připomínán roku 1390 jako pobožený majetek Markvarta z Vartembergka, který ho zřejmě vlastnil společně s hradem Rohozcem již v sedmdesátých letech 14. století. Do roku 1371 držel společně se svým bratrem Petrem z Vartembergka hrad Kost. Oba bratři dosáhli na královském dvoře Českého království vysokého postavení. Markvart na dvoře Karla IV. zastával úřad komořího, jeho bratr Petr z Vartembergka byl v letech 1381–1386 za vlády Václava IV. nejvyšším purkrabím. Hrad Zbiroh patrně nikdy nebyl centrem samostatného zboží a náležel k panství Hrubého Rohozce.³³ Dalšími přímými zmínkami jsou až zprávy o zbořeném hradě z roku 1458 a pustém hradě z roku 1538.³⁴ Problematicky posouzená keramika datuje hrad rámcově do období od 14. až do první poloviny 16. století. Názory kladoucí založení hradu již do první poloviny 14. století, dle datování keramiky, nejsou zatím dostatečně podložené, a proto snad lze přijmout hypotézu, že stavitelem hradu byl Markvart z Vartembergka v letech 1371–1390. Pravděpodobně se tak jedná o šlechtickou novostavbu doby Václava IV.³⁵

I když již roku 1458 se mluví o Zbirohu jako o zbořeném hradě a je možné hovořit o jeho zániku, nálezy keramiky dokládají využívání některých částí hradu ještě v první polovině 16. století.³⁶ Dle typologie hradních staveb náleží hrad Zbiroh patrně ke složitější bezvěžové dispozici, jež je přizpůsobena morfologii terénu pískovcové pseudoostrožny. Bezpochyby významnou úlohu plnil palác s relikty teplovzdušného otopného zařízení i další zástavba s obytnou funkcí. Tato klasifikace pak odpovídá představě o budování pohodlných soukromých sídel s rezidenční funkcí králem Václavem IV.³⁷ Postavení Markvarta z Vartembergka i jeho bratra Petra na českém královském dvoře i doznávající ohlas vcelku klidné doby Karla IV. bez větších vojenských konfliktů v Čechách by pak mohly odrážet tyto tendence při stavbě šlechtického hradu.

Skutečnost, že hrad Zbiroh nebyl samostatným zbožím a patřil k panství Hrubého Rohozce, naznačuje rozdílné postavení obou hradů v rámci jedné majetkové držby. Zatímco Hrubý Rohozec byl patrně

10. Zbiroh, dochované architektonické články:

1. pohled a řez ostěním okna paláce přezděného v letech 1921–1923,
2. pohled a řez relikty druhotně osazeného ostění severního vstupu v západní zdi třetího oddílu,
3. profil římsy nalezené ve splachovém kuželu pod relikty hradby pátého oddílu.

Zaměření autor, kresba D. Svobodová, 2007.

ně správním centrem panství, pak nepřilíš vzdálený Zbiroh, s dominující obytnou složkou na úkor poněkud pasivní formy obrany, mohl mít spíše funkci pohodlného soukromého sídla charakteru loveckého rezidenčního hradu.³⁸

Potvrzení či vyvrácení předložených výsledků při tvorbě modelu vývoje hradu a jeho stavební podoby lze v budoucnosti očekávat například od revizního archeologického výzkumu či hloubkového stavebně historického průzkumu. Na tomto místě je nutné zmínit i potřebu kvalitního zpracování vývoje keramiky pro oblast horního Pojizeří a rovněž i potřebu provedení podrobnější archivní rešerše pro dějiny středověkého osídlení, které čekají na erudované odborníky příslušných oborů.

Poznámky:

- 1 Pseudoostrožna vzniká pouze opadem skalního podloží, nikoliv přímým působením vodoteče. K definici pojmu Gabriel, F., K problematice opevněných sídel na pískovci, *Castellologica bohemia* 1, 1989, s. 126.
- 2 Pomineme-li pouze jednu problematickou studii z pera J. Úlovce a Z. Fišery, Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Zbirohu, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 8, 1995, s. 7–24. K jejímu hodnocení již Durdík, T., Recenze *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 8, *Castellologica bohemia* 5, 1996, s. 391. Naposledy pak Peřina, I., Relikty teplovzdušného otopného zařízení na hradě Zbiroh, *Castellologica bohemia* 10, 2006, s. 360. Komplexněji se poněkud svéráznému způsobu bádání věnuje Gabriel, F., Recenze Zdeněk Fišera: *Skalní hrady země Koruny české*, *Castellologica bohemia* 10, 2006, s. 471–473.
- 3 Tento nálezy byl autorem již obsírně publikován. Dílčí texty vznikly v souvislosti s prezentací průzkumu při různých příležitostech. K tomu Peřina, I., Teplovzdušné vytápění na hradě Zbiroh, In: *Historie 2005 Celostátní studentská vědecká konference, Liberec 2006*, s. 10–27; Týž, Pozoruhodné relikty na hradě Zbiroh, In: *50 let CHKO Český ráj, Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum* 11, Turnov 2006, s. 129–136. Komplexní pojednání pak nabízí poslední publikovaná práce. Týž, Relikty teplovzdušného otopného zařízení na hradě Zbiroh, *Castellologica bohemia* 10, 2006, s. 349–362.
- 4 Týž, Relikty teplovzdušného otopného zařízení, s. 349–353.
- 5 Text vychází z výsledků autorovy diplomové práce. Peřina, I., *Hrady horního Pojizeří mezi Malou Skálou a Turnovem*, diplomová práce, katedra historie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2007.
- 6 Ne vždy se můžeme nekriticky spolehnout na výpověď písemných pramenů, neboť často ani nevíme, o jakém objektu v terénu prameny hovoří. V případě Zbirohu se zdá, že můžeme získané informace ztotožnit s relikty sídla, neboť jeho jméno se dochovalo v mladším novověkém ekvivalentu Zbirohy, který označuje rozptýlené osídlení vesnického charakteru, novověkou osadu nacházející se právě pod stejnojmennou zříceninou středověkého hradu. Kapitola nabízí přehled písemných pramenů, které nás informují především o možné době vzniku a zániku panského sídla. Podrobný rozpis majitelů či popis majetkové držby není úkolem této práce, která si klade za cíl vymezit právě především dobu existence sídla se snahou poznat jeho stavební vývoj.
- 7 Přehled písemných pramenů i hypotézy o držbě hradu v době husitských válek a zániku hradu vychází z díla A. Sedláčka, *Hrady, zámky, tvrze království Českého X. Boleslavsko*, Praha 1895, s. 208–209, 330. Dále pak z práce Úlovec, J. – Fišera, Z., Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji, s. 7–12. Shrnutí rovněž Peřina, I., Relikty teplovzdušného otopného zařízení, s. 349–362.
- 8 Týž, Relikty teplovzdušného otopného zařízení, s. 349–362. Výsledky činnosti shrnuje Čermák, F., *Konservování hradu Zbirohu u Malé Skály*, *Sborník okresu Železnobrodského* 1, č. 7–8, 1923–1924, s. 108, 126–128.
- 9 Od autora výzkumu V. Webera existuje pouze útlý deník a fotodokumentace v archivu Severočeského muzea v Liberci. Jakousi náhradou za nálezovou zprávu, sloužící zároveň jako základní inventář k archeologickému materiálu je pak práce P. Pincové, *Hrad Zbiroh ve světle archeologických a písemných pramenů*, bakalářská práce, Filozofickopřírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě, Opava 2001.
- 10 K hodnocení keramiky Pincová, P., *Hrad Zbiroh ve světle*, s. 45–47; Brestovanský, P., *Kachle Libereckého kraje*, In: *Archeologie Libereckého kraje* 1, Liberec 1998, 97–145. Shrnutí dalších drobných příspěvků k hodnocení keramiky Peřina, I., Relikty teplovzdušného otopného zařízení, s. 349–352.
- 11 Gabriel, F., *Keramický soubor z hradu Frýdštejna*, *Archaeologia historica* 16, 1991, s. 279–292; Týž, *Hrad Frýdštejn*, *Castellologica bohemia* 8, 2002, s. 173–192; Peřina, I., Relikty teplovzdušného otopného zařízení, s. 349–351; Týž, *Hrady horního Pojizeří*, s. 23–27, 108–109.

- 12 Půdorys hradu Zbiroh na Obr. 1 slouží k základní nezbytné orientaci v textu, z tohoto důvodu na obrázek již vícekrát neodkazují.
- 13 Stručně již Peřina, I., Relikty teplovzdušného otopného zařízení, s. 352–353.
- 14 Sedláček, A., Hrady, zámky, tvrže, s. 209.
- 15 Podroužek, K., Sušárny v pískovcovém podloží, In: Svorník 1–Vývoj a funkce topenišť, Praha 2003, s. 279.
- 16 Durdík, T., Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 1999, s. 504.
- 17 K posledním opravám: SOkA Jablonec nad Nisou, složka hrad Zbiroh, Technik, J., Hrad Zbirohy, zabezpečení havarijního stavu hradní zříceniny, projekt oprav hradu, 1994; SOkA Jablonec nad Nisou, složka hrad Zbiroh, Technik, J., Hrad Zbirohy, zabezpečení zdiva hradu, průvodní zpráva, 1995; Tamtéž, složka hrad Zbiroh: Fotodokumentace oprav havarijního stavu hradu Zbirohy v roce 1998.
- 18 Tento názor zastávali Menclová, D., České hrady II., Praha 1972, s. 174–175; Svoboda, L., O plášťových hradech, *Archaeologia historica* 20, 1995, s. 374; Fišera, Z., Skalní hrady zemí Koruny české, Praha 2004, s. 294–299.
- 19 Sedláček, A., Hrady, zámky, tvrže, s. 208.
- 20 Durdík, T., Ilustrovaná encyklopedie, s. 622.
- 21 Nedávné ohledání zdiva nepotvrdilo existenci reliktu okenní špalety a sedátka v patře a vyloučilo tak starší autorův názor o doložení obytné funkce existencí reliktů luxusnějšího okenního otvoru. K tomu Peřina, I., Hrady horního Pojizeří, s. 98.
- 22 Peřina, I., Ke stavebnímu vývoji hradu Hrubý Rohozec, *Archaeologia historica* 32, 2007, s. 292–294.
- 23 Podrobněji o stavbě paláce a především o jeho suterénu s relikty teplovzdušného otopného zařízení Peřina, I., Relikty teplovzdušného otopného zařízení, s. 349–362.
- 24 Nadezdění i další stopy jsou dobře čitelné v období vegetačního klidu, začistěný povrch je zdokumentován i fotograficky. K tomu Archiv Severočeského muzea v Liberci, Weber, V., Deník a fotodokumentace z archeologického výzkumu, 1972.
- 25 Lřbal, D. – Macek, P. – Urban, J., Hrad Klapý – Házmburk, *Castellologica bohemia* 2, 1991, s. 108; Durdík, T., Ilustrovaná encyklopedie, s. 95.
- 26 Na podobnost objektů poukazyvala D. Menclová, České hrady II., s. 174.
- 27 Jřlovou vrstvou splachů při začřřřování východní půlky cisterny popisuje v deníku z výzkumu V. Weber. Archiv Severočeského muzea v Liberci, Weber, V., Deník a fotodokumentace z archeologického výzkumu, 1972.
- 28 K cisternám s filtračním zařřřením např. Biller, T. – Metz, B. – Kill, R. – Schlosser. Ch., Burg Fleckenstein, Burgen, Schlösser und Wehrbauten im Mitteleuropa Bd. 11, Regensburg 2003, s. 52.
- 29 Čermák, F., Konservování hradu Zbirohu, s. 108, 126–128.
- 30 Úlovec, J. – Fišera, Z., Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji, s. 7–12; Fišera, Z., Skalní hrady, 294–299.
- 31 Svoboda, L., O plášťových hradech, s. 374.
- 32 Durdík, T., Ilustrovaná encyklopedie, s. 621–622.
- 33 Sedláček, A., Hrady, zámky, tvrže, s. 20.
- 34 Týž, Hrady, zámky, tvrže, s. 84–85, 207–209; Menclová, D., České hrady II., s. 171; Úlovec, J. – Fišera, Z., Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji, s. 7–11.
- 35 Menclová, D., České hrady II., s. 171; Durdík, T., Ilustrovaná encyklopedie, s. 621–622; Durdík, T. – Bolina, P., Středověké hrady v Čechách a na Moravě, Praha 2001, s. 190.
- 36 Tyto závěry vycházející z písemných pramenů a výpovědi archeologických nálezů již byly dříve publikovány Peřina, I., Relikty teplovzdušného otopného zařízení, s. 351–352.
- 37 Durdík, T., Ilustrovaná encyklopedie, s. 577.
- 38 Ke srovnání definované funkce např. Jenčov. K tomu Durdík, T., Ilustrovaná encyklopedie, s. 224–225. Za inspirativní přátelskou diskusi při uvažování o funkci hradu děkuji Karlu Knopovi.

Soupis pramenů a literatury:

- Archiv Severočeského muzea v Liberci, Weber, Vřt, Deník a fotodokumentace z archeologického výzkumu, 1972.
- Biller, Thomas, – Metz, Bernhard – Kill, René – Schlosser. Charles, Burg Fleckenstein, Burgen, Schlösser und Wehrbauten im Mitteleuropa Bd. 11, Regensburg 2003.
- Brestovanský, Petr, Kachle Libereckého kraje, In: Archeologie Libereckého kraje 1, Liberec 1998, s. 97–145.

- Čermák, František, *Konservování hradu Zbirohu u Malé Skály*, Sborník okresu Železnobrodského 1, č. 7–8, 1923–1924, s. 108, 126–128.
- Durdík, Tomáš, *Recenze Z Českého ráje a Podkrkonoší* 8, *Castellologica bohemica* 5, 1996, s. 391.
- Durdík, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999.
- Durdík, Tomáš – Bolina, Pavel, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001.
- Fišera, Zdeněk, *Skalní hrady zemí Koruny české*, Praha 2004.
- Gabriel, František, *K problematice opevněných sídel na pískovci*, *Castellologica bohemica* 1, 1989, s. 125–138.
- Gabriel, František, *Keramický soubor z hradu Frýdštejna*, *Archaeologia historica* 16, 1991, s. 279–292.
- Gabriel, František, *Hrad Frýdštejn*, *Castellologica bohemica* 8, 2002, s. 173–192.
- Gabriel, František, *Recenze Zdeněk Fišera: Skalní hrady zemí Koruny české*, *Castellologica bohemica* 10, 2006, s. 471–473.
- Líbal, Dobroslav – Macek, Petr – Urban, Jan, *Hrad Klapý – Házmburk*, *Castellologica bohemia* 2, 1991, s. 107–114.
- Menclová, Dobroslava, *České hrady II.*, Praha 1972.
- Peřina, Ivan, *Teplovzdušné vytápění na hradě Zbiroh*, In: *Historie 2005 Celostátní studentská vědecká konference*, Liberec 2006, s. 10–27.
- Peřina, Ivan, *Pozoruhodné reliktury na hradě Zbiroh*, In: *50 let CHKO Český ráj, Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum* 11, Turnov 2006, s. 129–136.
- Peřina, Ivan, *Reliktury teplovzdušného otopného zařízení na hradě Zbiroh*, *Castellologica bohemia* 10, 2006, s. 349–362.
- Peřina, Ivan, *Hrady horního Pojizeří mezi Malou Skálou a Turnovem*, diplomová práce, katedra historie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2007.
- Peřina, Ivan, *Ke stavebnímu vývoji hradu Hrubý Rohozec*, *Archaeologia historica* 32, 2007, s. 283–295.
- Pincová, Petra, *Hrad Zbiroh ve světle archeologických a písemných pramenů*, bakalářská práce, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě, Opava 2001.
- Podroužek, Kamil, *Sušárny v pískovcovém podloží*, In: *Svorník 1 – Vývoj a funkce topenišť*, Praha 2003, s. 279–288.
- Sedláček, August, *Hrady, zámky, tvrze království Českého X. Boleslavsko*, Praha 1895.
- SOKA Jablonec nad Nisou, složka hrad Zbiroh, Technik, J., *Hrad Zbirohy, zabezpečení havarijního stavu hradní zříceniny, projekt oprav hradu*, 1994.
- SOKA Jablonec nad Nisou, složka hrad Zbiroh, Technik, J., *Hrad Zbirohy, zabezpečení zdiva hradu, průvodní zpráva*, 1995.
- SOKA Jablonec nad Nisou, složka hrad Zbiroh: *Fotodokumentace oprav havarijního stavu hradu Zbirohy v roce 1998*.
- Svoboda, Ladislav, *O plášťových hradech*, *Archaeologia historica* 20, 1995, s. 355–388.
- Úlovec, Jiří – Fišera, Zdeněk, *Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Zbirohu*, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 8, 1995, s. 7–24.

111 LET FRÝDLANTSKÉ RADNICE A JEJÍ SLAVNÝ ARCHITEKT

Jiří Vochomůrka

V roce 1893 byla podle dostupných pramenů stržena stará renesanční frýdlantská radniční budova a v téže roce byla na čtyřech sloučených parcelách zbořených domů čp. 37–40 zahájena výstavba zcela nové radniční budovy.¹ Autorem architektonického návrhu byl renomovaný vídeňský architekt, c. k. stavební rada Franz Ritter von Neumann.

Velký vliv na výběr tohoto architekta měla dozajista již provedená realizace radnice v Liberci, která neskrývá určité analogie s radnicí ve Vídni.

Město díky rychlému hospodářskému vzestupu, vyplývajícímu zejména z rozvoje textilního průmyslu, potřebovalo pro svoji prezentaci novou radniční budovu. Stavba měla být ukázkou rozkvětu a síly frýdlantského průmyslu, proto ji tamní průmyslníci také financovali. Hlavním investorem, podobně jako v Liberci, byla frýdlantská spořitelna. Výstavba trvala tři roky a slavnostního otevření se radnice dočkala 18. srpna 1896.²

Dvoupatrová budova je postavena ve stylu zaalpské novorenesance z hrubých neomítaných cihel, pouze nádvoří je opatřeno omítkou. Římsy, štíty a další dekorativní prvky fasády jsou vytesány z pískovce. Radnici dominuje 48 metrů vysoká rohová věž s hodinami.³ Nad dvěma balkony náměstního průčelí je situován ochoz, čtyři nárožní věžky a ukončení radniční budovy v podobě tzv. dlátové střechy se dvěma makovicemi. Hlavní vstup do budovy je orientován směrem do náměstí.

Průčelí budovy je tvořeno arkádovým podloubím nesoucím balkón, nad kterým se nachází sdružené vitrážové okno hlavního radničního sálu. Po jeho stranách se nacházejí sochy vídeňského sochaře Friedela.⁴ Vlevo můžeme spatřit alegorii práce a obětavosti, vpravo alegorii věrnosti a spravedlnosti. Štítu radniční budovy dominuje městský znak. V bočním podélném průčelí se nacházejí vrata do průjezdu. Na jednom z průčelí vnitřního dvora jsou zazděny kamenné znaky a erby ze staré radnice.

Vlastní hmota objektu radnice je vůči okolní zástavbě náměstí značně předimenzována. Je možné, že i samotný architekt doufal, že v budoucnosti dojde k celkovému navýšení okolních budov ruku v ruce s průmyslovým rozkvětem města na přelomu století.

Stavba je realizována v půdorysu písmene „U“, v jehož středu je ponechán volný dvůr přístupný bočním průjezdem. Hlavní křídlo budovy směřované do náměstí je konstrukčně třítraktové a obsahuje v prostoru zvýšeného přízemí reprezentativní vstupní halu, zaklenutou křížovými klenbami se dvěma řadami podpůrných sloupů. Ze vstupní haly vede do bočního křídla chodba, k jejíž vnější stěně přiléhají kanceláře. Ústředním motivem je centrální schodišťová hala, která je zrcadlově svázána s vnitřním dvorem. Z haly stoupá schodiště do pater. Boční průčelí, souběžné s ulicí Míru je dvoutraktové, zadní dvorní křídlo je jednostruktové.

V budově se nachází několik desítek místností ve třech nadzemních podlažích. Radnice je částečně podsklepena. Sklepní prostory fungují jako prostory skladovací. Do úřednických kanceláří lze vstoupit hlavním i bočním vchodem.

Již v projektu nové radniční budovy se počítalo s její výzdobou. Vedle čistě uměleckých děl zdobila stavbu především řada doplňků uměleckých řemesel. Jednalo se převážně o práce kameníků, truhlářů, sklářů, zámečnicků a dalších. Tak jako u projektu liberecké

radnice, lze předpokládat, že většina návrhů na ztvárnění uměleckořemeslných výrobků pocházela z ateliéru Franze Neumanna. Nezastupitelnou úlohu mají vitrážová okna, jež jsou uplatňována na všech exponovaných místech. Autorem těchto oken je Johann Ressel.

Zdobení, i když v porovnání s exteriérem méně, je interiérem budovy. Jedním ze zdobných prvků je busta Albrechta z Valdštejna od Heinricha Schulze z Raspenavy, která je umístěna v nice nad hlavním schodištěm. V obřadní síni můžeme spatřit obraz malíře R. H. Schwinenbaucha či obrazy vypalované ve dřevě od umělce Lederleho.⁵

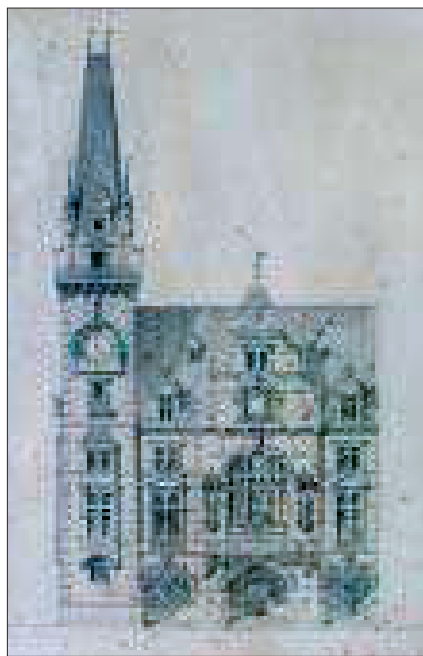
S dispozicí objektu souzní i exponovaná průčelí, jejichž monumentalita a harmonie jsou podtrženy kombinací horizontálního a vertikálního principu s detailem inspirovaným německou renesancí.

Na radnici můžeme nazírat z několika úhlů pohledu. Nepopíratelná je její reprezentativní funkce. Vedle ní je ovšem nutné zmínit funkce další, které dokládají vyspělost tehdejší doby. Při výstavbě se například počítalo s využitím tehdy moderních technických prvků, např. telefonu, dále se počítalo s výstavbou místností pro archiv či bytu domovníka.

Prostory radnice nebyly navrženy pouze pro správu města. Našel zde zázemí záložní spolek, spořitelna, policie i ohlašovací úřad. Více než sto let je s budovou radnice neodmyslitelně spjata Městské muzeum umístěné ve druhém patře.

Radnice se postupem času nevyhnula stárnutí a vyžádala si řadu oprav. V roce 1973 proběhla generální oprava elektroinstalace. V letech 1985–1989 byla provedena rekonstrukce balkonu nad hlavním vchodem. Původní architektonické prvky nahradil umělý kámen a z menší části hořický pískovec. Kolaudace zrestaurovaných kamenných částí na západní fasádě radnice byla provedena v září 1992. V témže roce se opět opravovala elektroinstalace kvůli zavádění akumulacích kamen, jež nahradila dřívější vytápění ústředním topením napojeným na naftový kotel. Toto řešení se ovšem ukázalo jako nevyhovující, a tak byla radnice plynofikována. V letech 1993–1995 byla rekonstruována půda a trámová ošetřena prostředky proti plísním, věž dostala novou krytinu a fasáda ve dvoře prošla generální opravou. Ve druhé polovině devadesátých let proběhly další rekonstrukční práce. Jednalo se o opravy vitrážových oken a mosazných lustrů v obřadní síni a na schodišti, vymalování všech prostor s ornamentální výzdobou a o nátěry oken a dveří, které dostaly zpět historické kování, i když jen v replikách. Od Vánoc 1998 zní z radniční věže zvonkohra doplňující historický kolorit města. Zatím poslední renovace proběhly v roce 2001. Týkaly se čištění a oprav kamenných částí věže. Nosné prvky ochozu a balkonů byly opraveny nebo vyměněny, stejně jako části zábradlí. Rekonstruovány byly i věžní hodiny.

Zajímavým vývojem, symbolizujícím převratné proměny posledních let, prošly přízemní prostory v radničním dvoře. Od čer-

Původní list plánové dokumentace od Franze von Neumanna, který zachycuje náměstní průčelí radnice, 1892, měřítko 1 : 100, signováno autorem.

Franz von Neumann.

mřel 1. února 1905 v též městě.⁶ Jeho otec Franz Neumann a následně i mladší bratr Gustav byli také architekti.

Franz vystudoval Technickou vysokou školu ve Vídni. Po studiích byl přijat na Akademii výtvarných umění, kde se stal dlouholetým asistentem architekta, autora vídeňské radnice, Fridricha von Schmidta.⁷ Spolupracoval i s dalšími vídeňskými architekty např. Eduardem van der Nüllem či se Sicardsburgem. Jedna z jeho prvních realizací vznikla ve spolupráci s jeho učitelem Fridrichem von Schmidtem. Je jí Arkádový dům na náměstí Karla Luegera ve Vídni (1878–1883). Neumann je autorem mnoha obytných vil, administrativních budov a paláců, kostelů, rozhleden či hvězdárny. V roce 1900 byl na světové výstavě v Paříži vyznamenán stříbrnou medailí za své celoživotní dílo.⁸

V Čechách je kromě liberecké a frýdlantské radnice autorem novogotické rodinné hrobky Richterů na hřbitově v Raspenavě. Dalším jeho architektonickým počinem byla mohutná kamenná romantizující rozhledna tzv. „Habsburgwarte“ na Pradědu postavená v letech 1906–1912. Rozhledna měla podobu hranolové hradní věže vysoké 32,5 m. V přízemí počítal projekt s restaurací, v dalších patrech s pokoji pro turisty. Na stavbu byl použit nepevný a nasákavý kámen, který zapříčinil brzký zánik této stavby. Stav rozhledny se stále zhoršoval a než se podařilo konzultovat složité asanační postupy, nejvýše položená a nejmohutnější rozhledna v republice se 2. května 1959 zřítila. V letech 2000–2003 byla v Německu v Duryňském lese v blízkosti města Lehesten postavena replika rozhledny z Pradědu. Nechal ji postavit spolek bývalých sudetských Němců z Jesenicka „Altwater-Turmverein“.⁹

Dalším příkladem, který dokazuje architektovu všestrannost a invenci, je sakrální architektura, kterou můžeme spatřit ve Vídni. Velmi zajímavým objektem je románsko-byzantský kostel sv. Antonína (1896–1901) a novogotický kostel sv. Leopolda (1905) s věží vysokou 95 m. Jedná se o třetí nejvyšší vídeňský kostel.

Další významnou stavbou je romantická novogotická kamenná rozhledna postavená na Hermanskogel ve Vídni v roce 1889 nebo objekt vídeňské novorenesanční tzv. Kuffnerovy hvězdárny z roku 1890.

Příkladem Neumannovy obytné vily může být vila pro zakladatele hvězdárny astronoma Kuffnera ve Vídni či pro arciknížete Wilhelma v Badenu u Vídně.

Franz Ritter von Neumann je architekt, jehož styl a rozsáhlá stavební činnost obsáhla vývoj od novorenesančních a novobarokních architektonických forem až k pozdnímu historismu novorománské a novogotické tvorby příznačné pro druhou polovinu 19. století. Ve Frýdlantu a Liberci můžeme obdivovat dvě radnice, které jsou autorem postaveny ve stylu příznačné novorenesance.

vence roku 1991 zde fungovala pekárna, kterou vystřídala výrobní a balírna pařených sýrů. V současné době fungují tyto bývalé komerční prostory jako výstavní síň. Ta zahájila činnost 25. března 1999 výstavou fotografií bratří Pikousů, nazvanou Poezie jizerské žuly a věnovanou historii horolezectví. Síň je spravována Městským muzeem Frýdlant.

Monumentální stavba byla v době svého vzniku chápána jako prezentace německých dovedností a schopností. Po stránce umělecké výzdoby a dekoru je skutečně vynikajícím dílem, které bylo postaveno věhlasným architektem.

Architekt, stavební rada a komunální politik Franz Ritter von Neumann ml. se narodil 16. ledna 1844 ve Vídni. Ze-

Frýdlantská radnice dnes (foto archiv NPÚ ÚOP v Liberci).

Pod tlakem rozporu mezi cílem bohaté zdobnosti a výrazu reprezentativnosti a mezi snahou o pravdivost a vyjádření potřeb a povahy nových společenských účelů vznikla a vyvíjela se ve druhé polovině 19. století architektura novorenesance s národními prvky daného kulturního prostředí.¹⁰ Novorenesance sloučila ideál antického tvarosloví s tendencí romantismu a individualismu. Přínosem novorenesance je, stejně jako v období samotné renesance, úzká spolupráce architektury a výtvarného umění, která je dobře patrná na obou Neumannových radnicích. V této epoše vznikaly monumentální stavby se snahou o přepych a reprezentaci. Dochází ke stavbám radnic, tržnic, železničních nádraží a pošt, veřejných lázní, peněžních ústavů a obchodních domů s rostoucím uplatňováním komfortu a hygieny. Účelově racionální duch doby vedl dále k představě o vhodnosti různých slohů pro stavby odlišných účelů. Například novorenesance byla považována jako vhodná pro vilu či nájemní dům a divadlo, pro kostel nebo nemocnici byl vhodnější styl novogotický. Pro stavbu radnice či soudu vyhovovaly oba styly a záleželo jen na tom, měla-li být zdůrazňována spíše antická bohatost a moc nebo tradice a počestnost.¹¹

V epoše novorenesance se v českých zemích uplatňovali v řadě případů vídenští architekti, a to především v německy mluvících oblastech. Vídeňská architektura a způsob života se staly pro řadu měst monarchie příkladem. Tak jako v Liberci i frýdlantští občané kladli značný důraz na německé tradice a vzory.

Výstavba radnice není důležitá jen pro stylové souvislosti, ale její význam spočívá i v aspektu urbanistickém. S Neumannovým projektem přichází do frýdlantského prostředí významný architektonický styl, tzv. „zaalpská“ či „severská“ novorenesance, kterou můžeme kromě frýdlantské radnice spatřit i na budově Městských lázní v Liberci. Pro tento novorenesanční směr je příznačná kombinace neomítaného cihelného zdiva s kamenným a štukovým dekorem. Frýdlantští tak výstavbou v tomto stylu apelovali na konkrétní národní kořeny. Obracejí se zde k neomítanému zdivu, k vysokému štítu ve středu ústředního průčelí, které pro ně znamená vtělení architektury severoněmeckých hanzovních měst.

Poznámky:

- 1 Archiv NPÚ ÚOP v Liberci, sb. průzkumů a zpráv, Lfbal, D. a kol., Frýdlant. Stavebně historický průzkum města, 1978, č. 512.
- 2 Černý, J., Historie frýdlantské radnice, in: Anděl, R. – Karpaš, R. a kol., Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor, Liberec 2002, s. 89.
- 3 Tamtéž.
- 4 Tamtéž.
- 5 Tamtéž.
- 6 Obermayer-Marnach, E., Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950, Wien 1976, s. 91.
- 7 Tamtéž.
- 8 Tamtéž.
- 9 Nouza, J., Rozhledny Čech, Moravy a Slezska, Liberec 1999, s. 128 an.
- 10 Syrový, B., Architektura. Svědectví dob, Praha 1974, s. 356.
- 11 Tamtéž, s. 363.

Prameny:

Archiv městského muzea Frýdlant, složka č. 399/87d (radnice).
Archiv NPÚ ÚOP v Liberci, sb. průzkumů a zpráv, Lfbal, Dobroslav a kol., Frýdlant. Stavebně historický průzkum města, 1978, č. 512.

Literatura:

Anděl, Rudolf – Karpaš, Roman a kol., Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor, Liberec 2002.
Nouza, Jan, Rozhledny Čech, Moravy a Slezska, Liberec 1999.
Obermayer – Marnach, Eva, Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950, Wien 1976.
Syravý, Bohuslav, Architektura. Svědectví dob, Praha 1974.

K DOKUMENTACI A STAVU MOVITÝCH KULTURNÍCH PAMÁTEK NA ÚZEMÍ LIBERECKÉHO KRAJE

Ivo Habán

Rok po vzniku samostatného Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci (dále jen NPÚ ÚOP v Liberci), se v rámci Oddělení dokumentace na jaře 2007 naplno rozběhla také činnost v oblasti movitých památek. Zároveň se pracoviště zapojilo do dalších souvisejících programů – Integrovaného systému ochrany movitého kulturního dědictví (ISO) a Systematické odborné obnovy identifikace movitého památkového fondu (s výjimkou mobiliárních fondů kulturních památek), zpracovávané v rámci úkolu „Věda a výzkum“. V následujícím textu bych rád přiblížil činnost a perspektivy Oddělení dokumentace NPÚ ÚOP v Liberci v oblasti movitých památek na území Libereckého kraje.

Úvodem je třeba zmínit, že po vzniku samostatného libereckého pracoviště byla zachována kontinuita s dokumentační činností NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, pod které území nynějšího Libereckého kraje do začátku roku 2006 spadalo. Zachována zůstala také kontinuita s předchozí činností pracoviště NPÚ ÚOP v Pardubicích, které spravovalo až do konce roku 2002 území okresu Semily. Současná situace se ale od předchozího období poněkud odlišuje. Probíhající masivní nástup digitalizace ve státní sféře přináší podstatný kvalitativní skok v technologiích, které během posledních několika let posunuly kvalitu dokumentace. Současně vyvstává akutní potřeba vyrovnat se s nárůstem nově pořizovaného dokumentačního materiálu a především s jeho adekvátní prezentací.

Na území Libereckého kraje se k 24. září 2007 nachází 1 112 movitých kulturních památek. Z toho nejvíce připadá na okres Semily (347), dále pak okresy Liberec (327), Česká Lípa (278) a Jablonec nad Nisou (160). Počet nemovitých kulturních památek je více než dvojnásobný, jejich rozložení mezi okresy je odlišné od movitých památek. Na tomto místě je potřeba zdůraznit dva momenty. Za první skutečnost, že počet kulturních památek, movitých i nemovitých, nesouvisí úměrně s množstvím a uměleckou hodnotou věcí v daném regionu, nýbrž odráží pouze aktivitu při prohlašování věcí za kulturní památky v minulých obdobích. Ta byla dána často personálním obsazením či zájmem a v neposlední řadě i dostupností lokality. Za druhé je třeba si uvědomit, že čísla jsou pouze orientační, neboť současně probíhá v kompetenci Ministerstva kultury řada řízení o prohlášení věcí za kulturní památky a jsou zpracovávány další podněty.¹

Jako relativní lze vnímat i rozdělování kulturních památek na movité a nemovité. Kritéria tohoto posuzování se mění a budou vždy do jisté míry subjektivní.² Movitá památka je věc, kterou je možné přemísťovat, která byla vytvořena s možností měnit místo. Pokud jsou movitostí umístěny v muzeích a galeriích, nejde obvykle o kulturní památky, ale o sbírkové předměty.³ Rozdělování památek na movité a nemovité však není pouhé hraní se slovíčky, protože může mít závažné důsledky v otázkách určení vlastnictví, kompetencí nebo přidělování prostředků z podpůrných grantových programů.⁴

Převážnou část movitých kulturních památek obecně představují předměty kulturní hodnoty v sakrálních objektech. Jedná se ve většině případů o majetek katolické církve. Malou část těchto věcí tvoří předměty sakrální povahy, které byly v rámci procesu žá-

dostí o povolení k vývozu a prodeji prohlášeny kulturními památkami a jsou v soukromých rukou, nebo předměty sakrální povahy, které církev spolu se svými objekty převedla na obce. Zbývající menší část skupiny movitých kulturních památek tvoří poměrně různorodá skupina věcí z kategorie starožitností, uměleckých předmětů a technických památek. Většina z nich získala statut kulturní památky opět na základě žádosti o povolení k vývozu.

Samostatnou kapitolu představují mobiliární fondy památkových objektů ve správě NPÚ ÚOP v Liberci, to znamená hradů a zámků Sychrov, Hrubý Rohozec, Frýdlant, Grabštejn, Zákupy a Lemberk. Liberecký památkový ústav na nich spravuje celkem 82 798 inventárních jednotek mobiliárního fondu. Jedná se o velmi pestrou směsici nejen výsostně uměleckých či uměleckořemeslných předmětů, ale také o historický užitkový inventář, archiválie, fotografie, předměty lidové tvorby, hřččky a kuriozity, nádobí, trofeje, paramenta apod. Veškeré tyto předměty jsou prohlášené za kulturní památky. Nyní probíhá na všech zmíněných objektech postupná proměna základní evidence, která by měla být do roku 2011 celorepublikově sjednocená v rámci programu CastIS. V současné době probíhá revize dosavadních počítačových evidencí a jejich příprava ke konverzi do nového programu, revize již převedených objektů (SZ Lemberk), případně přímá tvorba nové evidence v tomto programu (SZ Sychrov).

Počátkem 90. let minulého století vyvstala v souvislosti s nastupující vlnou kriminality a absencí podrobnější evidence potřeba systematicky dokumentovat kulturní bohatství. Byl vytvořen program Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví (ISO), zahrnující společně činnost NPÚ, muzeí a galerií. Výstup z programu ISO je provázán na Policii ČR, která vede databázi Systém evidence uměleckých děl (SEUD). Z prostředků programu ISO je mj. financována dokumentace předmětů kulturní hodnoty v sakrálních objektech, které se staly nejhroženější skupinou movitých památek. Program ISO byl vytvořen ve spolupráci s policií jako nástroj potírání a prevence kriminality a tomu byl přizpůsoben i charakter dokumentace, který se neomezuje jen na movité kulturní památky, ale v návaznosti na policejní databázi systematicky mapuje veškeré předměty kulturní hodnoty a jejich „oddělitelné“ části. V praxi to znamená, že jedna movitá kulturní památka může mít několik (někdy i mnoho) jednotlivých záznamů v databázi ISO. Logika evidence ISO je postavena na evidenci předmětů. Rozsah údajů v databázi ISO byl přizpůsoben požadavkům evidenčního listu kulturní památky s ohledem na kompaktnost při zpracování úkolu obnovy identifikace movitého památkového fondu. Evidenční listy kulturních památek jsou v současnosti zpracovávány elektronicky a již od počátku v papírové podobě si v sobě nesou možnost zpracování dílčích částí věci formou doplňkových listů. Rozsah i kvalita zpracování evidenčních listů samotných byla v minulosti značně kolísavá.

Na území Libereckého kraje se aktuálně nachází 169 kostelů, 65 kaplí a 42 kapliček prohlášených za nemovité kulturní památky. Mimo to evidujeme množství sakrálních objektů bez památkové ochrany. Většina těchto staveb má nebo měla v interiérech předměty kulturní hodnoty. Podchytit takto rozsáhlý fond je dlouhodobý proces. Vzhledem k situaci a technickým i personálním možnostem bylo jako nástroj dokumentace v 90. letech použito video s odborným komentářem. Především zásluhou práce Boženy Rendlové a Lubomíra Turčana z tehdejšího Státního památkového ústavu v Ústí nad Labem je dnes většina kostelních interiérů na území okresů Česká Lípa, Jablonec nad Nisou a Liberec takto zachycena. Data z videozáznamů jsou digitalizována, je možné je dále zpracovávat v rámci naplňování databáze ISO a slouží nyní vedle historické fotodoku-

mentace jako základní obrazový materiál. Kvalita videozáznamů je limitována a odpovídá technickým možnostem své doby. V současné době se dokumentace movitých památek přesunula do sféry digitální fotografie doplněné dle možnosti rámcovým videem. Při použití teleobjektivů a širokoúhlých objektivů je možné pomocí digitální fotografie i bez videokamery zachytit interiéry ve vysoké vypovědací kvalitě. Převážná část objektů katolické církve na území Libereckého kraje spadá pod správu litoměřické diecéze, část okresu Semily náleží hradeckému biskupství. S oběma biskupstvími má NPÚ ÚOP v Liberci uzavřenou dohodu o spolupráci na dokumentaci, která stanovuje pravidla pro vytváření a nakládání s dokumentací pořízenou v rámci ISO.

Oddělení dokumentace disponuje v současné chvíli jedním odborným pracovníkem se zaměřením na veškerou agendu movitých kulturních památek zahrnující náplň vyplývající z programu ISO, obnovu identifikace movitých kulturních památek, zpracování návrhů na prohlášení a běžný odborný servis pro pověřené obce a veřejnost. V rámci programu ISO je takto ročně v terénu zdokumentováno kolem 40 objektů (cca 12 000 digitálních fotografií). Naplňování databáze ISO za terénní dokumentací zatím zaostává. Paralelně s činností ISO probíhá v rámci výkumných úkolů NPÚ „Systematická odborná obnova identifikace movitých kulturních památek“ (2005–2011). Jedná se o aktualizaci stávajících dat z evidenčních listů včetně fotodokumentace. V oblasti nemovitých kulturních památek probíhá tato akce od roku 2000 a bude ukončena letos. Výstupem budou opravená data pro nový metainformační systém památkové péče, zahrnující taktéž nově budovaný geografický informační systém NPÚ. Ve sféře movitých kulturních památek je postup prací vzhledem k zadání a charakteru úkolu pomalejší. Nejedná se o „pouhou“ aktualizaci dat, ale spíše o inventuru stavu a pátrání po mnohdy migrujících, nezvěstných či odcizených předmětech nebo jejich částech. Dílčí předběžné odhady počítají s 30–50 % ztotožněných movitých kulturních památek. Stávající výstupy z dokumentace interiérů na území okresu Semily se pohybují zatím v optimističtějších číslech – přes 80 % ztotožněných movitých kulturních památek. Situace s mobiliárním fondem v rámci kraje jako celku je však horší.

Systematická odborná obnova identifikace movitého památkového fondu je na území Libereckého kraje na samém počátku. V databázi ISO převzalo pracoviště 2 929 záznamů předmětů kulturní hodnoty ve 128 lokalitách na tomto území, vytvořených v letech 1994–2005 pracovníky Oddělení dokumentace NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem. Za letošní rok přibude v databázi okolo 300 nových záznamů. V současné době je obtížné přesněji analyzovat stav fondu movitých památek, protože podrobné zmapování aktuálního stavu materiálu vyžaduje delší čas či personální posílení. Mnohé poznatky ale vyplývají z dlouhodobé činnosti oddělení restaurování. Obecně lze konstatovat, že nejlépe dochované jsou interiéry na Semilsku, nejvíce poničené a vykradené jsou interiéry v okrese Česká Lípa. Svou roli sehrálo více faktorů. Na podrobnější srovnání bohatství a uměleckých ohnisek kolem významných mecenášů jednotlivých regionů v průběhu renesance, baroka a 19. století zde není prostor. Kořeny současného stavu jsou podstatně mladší. Souvisí s poválečnými otřesy, přesuny obyvatelstva a pobytom sovětských vojsk. Rozdílná míra patriotismu a vztahu ke kulturnímu odkazu minulosti je v rámci kraje dobře patrná. Určitý posun je čitelný i v rovině vesnice–město. Především se ale jedná o rozdílnost v rámci území. Jsou oblasti, kde byla zachována kontinuita, a jsou místa, kde vazby k minulosti chybí. Typickým příkladem města živelně obětujícího své památky s vidinou krátkodobého zisku je Liberec. Současný stav movitých kulturních památek v jednotlivých regionech ovlivnila i rychlost zabezpečení ohrožených objektů a činnost konkrétních kriminálních skupin.

Co se týče skladby movitých památek, je třeba si uvědomit, komu byly tyto předměty určeny a z jakého prostředí byly objednávány. Jedná se především o předměty kulturní hodnoty v sakrálních objektech, tedy umělecké předměty, jejichž objednavatelem byla církev nebo donátoři z řad šlechty, později z okruhu bohatých sedláků či měšťanů. Ve většině případů se nejedná o špičkové galerijní předměty, ale spíše o tvorbu regionálních, dnes mnohdy již anonymních umělců. Podstatná část bohatství těchto mobiliářů spočívá v umělecké tvorbě na pomezí lidového projevu. Častá je syntéza uměleckého projevu kopírujícího vzory vysokého umění v kombinaci s ukázkami kvalitního truhlářského a řezbářského řemesla. V rámci regionů jsou dobře čitelné spádové oblasti jednotlivých dílen a lokálních umělců, významnější zakázky se ale realizovaly také na základě osobních kontaktů přesahujících hranice regionu. Namátkou jmenujme např. činnost barokní sochařské dílny Jelínků z Kosmonos pro Bozkov.

Prohlašování věcí za kulturní památky ovlivňuje také neustále probíhající posun ve vnímání památkových hodnot. Obecně lze konstatovat, že umělecky nejvýznamnější předměty mobiliárního fondu mají dnes statut kulturní památky. Zdaleka to však neplatí o všech a také hranice umělecké úrovně jednotlivých památek je kolísavá. Význam řady předmětů spočívá v jejich autenticitě, jejich vlastním příběhu a vazbě ke konkrétnímu místu. Velkou část movitých památek tvoří předměty kulturní hodnoty v sakrálních objektech z období vrcholného a pozdního baroka a rokoka. Tyto movité památky prošly ve většině případů pozdějšími úpravami. Jedná se především o oltáře, kazatelny a křtitelnice. Velmi častá byla např. výměna obrazů barokních oltářů v průběhu 19. století a úpravy polychromie soch. Podstatně méně je památek z období renesance a raného baroka. Mezi nimi převládají náhrobníky, oltářní mensy a liturgické náčiní. Vyskytují se i movité památky z období gotiky.

Velkou proměnou prošel přístup k památkám z období 19. století a do jisté míry i k památkám secesním, které mají největší podíl na mobiliárním fondu, ale nejsou úměrně zastoupeny mezi prohlášenými kulturními památkami. K jejich plnému docenění došlo teprve v nedávné době. Ústřední seznam movitých kulturních památek eviduje na území Libereckého kraje velké množství průměrných barokních, rokokových a klasicistních oltářů, prohlášených s ohledem na své stáří. Naopak řada bezesporu velmi kvalitních prací z období historismů 19. století, secese a mladších na statut kulturní památky teprve čeká. Ve sféře obchodu s uměleckými předměty, která je pevně spjatá se světem muzeí a galerií, se umění 19. století v průběhu posledních dvou desetiletí stabilně udržuje na vyšší cenové hladině než staré umění 17. a 18. století. Toto platí zejména v oblasti malby. V postojích k prohlašování movitých kulturních památek se výše zmíněné trendy prosazují s určitým zpožděním, nicméně nové přírůstky fondu movitých kulturních památek tento směr jednoznačně potvrzují.

Systematická dokumentace ISO přináší stále nové objevy. První velká vlna podnětů na doplnění seznamů movitých kulturních památek na území dnešního Libereckého kraje vzešla z natáčení videodokumentací ISO v druhé polovině 90. let minulého století. Jednalo se většinou o boční oltáře a další logické součásti intaktních interiérů, z nichž byla vybrána v době zápisu za kulturní památku pouze určitá část. Je s podivem, že řada těchto návrhů ležela z různých důvodů i více jak deset let bez odezvy na Ministerstvu kultury. Začátkem letošního roku se ale situace ze strany Ministerstva kultury výrazně změnila k lepšímu a liberecké pracoviště NPÚ je nyní doslova zavaleno požadavky na aktualizaci a dopracování starších návrhů na prohlášení movitých i nemovitých kulturních památek dle platných přísnějších metodik. Oddělení dokumentace zpracovává tyto žádosti postupně. S ohledem na termín dokončení obnovy identifikace nemovitých kulturních památek

Z návrhů na prohlášení za kulturní památky 2007 – Semilsko a Českolipsko .

(2007) není možné uvedené resty napravit jednorázově v krátkém čase bez adekvátního zpracování potřebných podkladů. Na úseku movitých památek bylo od ledna do září 2007 zpracováno a postoupeno Ministerstvu kultury devět návrhů na prohlášení věci za kulturní památku čítajících celkem 35 jednotlivých položek. Řada dalších předmětů byla zdokumentována v terénu a na zpracování do návrhu či jeho aktualizaci čeká. U poloviny zaslaných podnětů nebo doplnění návrhů již bylo zahájeno správní řízení o prohlášení věci za kulturní památku a také množství starších návrhů se dalo do pohybu.

Z návrhů na prohlášení za kulturní památky 2007 – Semilsko a Frýdlantsko.

Toto jsou jistě pozitivní momenty, otázkou zůstává co bude dál. Stávající dvoukolejný systém výkonu památkové péče je nefunkční, neboť úředníci na pověřených obcích vydávají někdy závazná rozhodnutí ve střetu zájmu památkové péče a svého zaměstnavatele. Koncepce památkové ochrany je nastavena tak, že stát teoreticky kompenzuje vlastníkovvi zvýšené náklady na péči o památku nabídkou čerpání prostředků z podpůrných pro-

gramů. Do systému státní památkové péče však od státu ani kraje neproudí potřebný objem finančních prostředků, takže výsledkem je mnohdy frustrace vlastníků ze strany státu a malý zájem o statut kulturní památky, která se místo prestiží stává spíše přítěží. Nejen stát, ale např. i město Liberec dávají jasné signály, že kultura nepatří mezi jejich priority.⁵ Liberecký kraj v průběhu posledních tří let snížil svůj příspěvek do oblasti obnovy kulturních památek přibližně na čtvrtinu a jeho investice do oblasti obnovy kulturních památek jsou ve všech krajích nejnižší.⁶ Samotný statut kulturní památky bez dostatečné vy-mahatelnosti zákona, fungujícího systému památkové péče a kultivovaného přístupu společnosti k odkazu minulosti, předměty kulturní hodnoty neochrání. S problémy se ale potýká i NPÚ. V oblasti dokumentace spočívají potíže především v přetrvávající neschopnosti adekvátně prezentovat výsledky odborné práce, která tak zůstává mnohdy skrytá či nedostatečně využitá. To ve svých důsledcích snižuje prestiž ústavu a obecné povědomí o činnosti NPÚ jako instituce. Příslibem přicházejícím pět minut po dvanácté je budování nového metainformačního systému památkové péče. Doufejme, že s jeho pomocí brzy ocení výsledky práce oddělení dokumentace NPÚ také vlastníci památek a obyvatelé Libereckého kraje.

Poznámky:

- 1 „Kulturní památkou se může stát jakákoliv věc, pokud ji podle platné právní úpravy České republiky kulturní památkou prohlásí Ministerstvo kultury ČR. Návrh na prohlášení věci za kulturní památku může podat kterýkoliv občan. Ministerstvo kultury návrh přijme, vyžádá si potřebná stanoviska a po projednání odbornou komisí vydá písemné rozhodnutí o prohlášení nebo neprohlášení věci za kulturní památku. Pokud dojde k prohlášení, jsou stavba nebo předmět zapsány do Ústředního seznamu kulturních památek, který vede za celou republiku Národní památkový ústav, ústřední pracoviště se sídlem v Praze. Jednotlivá územní odborná pracoviště vedou kartotéky památek ve svěřeném území podle tohoto seznamu. V této evidenci má každá památka svou evidenční kartu s odborným textem a fotografií, u staveb také zákres do mapy.“ (Bláhová, Miroslava – Černá, Alena, Metodická příručka k problematice kulturního dědictví, Úřad služby kriminální policie a vyšetřování PP ČR, Praha 2007, s. 121.)
- 2 Sedláková, Dagmar, Zpráva o významném úkolu památkové péče 21. století – o obnově identifikace kulturních památek České republiky, Zprávy památkové péče 66, 2006, c. 2, s. 152–154.
- 3 Bláhová, Miroslava – Černá, Alena, s. 121.
- 4 Program restaurování movitých kulturních památek Ministerstva kultury ČR a investice Libereckého kraje do obnovy kulturních památek.
- 5 Ministerstvo kultury ČR poskytlo z Programu restaurování movitých kulturních památek na rok 2007 pro území Libereckého kraje částku 910 000 Kč, z níž bude spolufinancováno 6 akcí. Pro ilustraci dodejme, že např. náklady na restaurování jedněch barokních varhan se pohybují kolem 1 milionu korun. V roce 2005 poskytlo MK ČR na stejné účely z uvedeného programu celkem 750 000 Kč, z těchto prostředků byly spolufinancovány čtyři akce. V roce 2006 to bylo 517 000 Kč na tři akce.
- 6 Liberecký kraj přispívá na obnovu kulturních památek grantovým programem č. 12 „Obnova kulturních památek“ a dále formou „Příspěvku na obnovu kulturních památek“. Součet těchto investic dosáhl v roce 2005 částky 10 210 000 Kč, v roce 2006 částky 2 850 000 Kč a v roce 2007 částky 1 912 990 Kč. Další prostředky, řádově 500 000 Kč, max. do výše 1 000 000 Kč pak investuje ročně Liberecký kraj nepřímo do památek z jiných fondů v rámci celkových oprav. Úměrně s dramatickým snižováním investic do obnovy kulturních památek klesá i počet a velikost akcí, které lze za poskytnuté prostředky realizovat. Z celkového objemu krajských prostředků směřuje do oblasti restaurování movitých kulturních památek přibližně pětina. Pomineme-li vysokou částku, kterou do obnovy kulturních památek investuje hlavní město Praha, činil průměrný krajský příspěvek v rámci ČR za rok 2006 do oblasti obnovy kulturních památek v rukou jiných subjektů necelých 16 milionů, přičemž Liberecký kraj poskytl ve stejném období 2006 do této sféry 3 126 000 Kč. Např. v Ústeckém kraji to bylo čtyřikrát více, ve Středočeském kraji osmkrát více.

ÚSTŘEDNÍ SEZNAM KULTURNÍCH PAMÁTEK JE DYNAMICKÝ SYSTÉM

Miloš Krčmář

Se vznikem Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci (dále jen NPÚ ÚOP v Liberci) v roce 2006 přešla na tuto nově vzniklou složku památkové péče i povinnost vyjadřovat svoje stanovisko k zapsání věci do Ústředního seznamu kulturních památek a k jejich vyškrtnutí z tohoto seznamu.

Prvním krokem k efektivní práci byl vznik tzv. prohlášovací komise při libereckém pracovišti Národního památkového ústavu. Komise je sedmičlenná, tvoří ji pracovníci libereckého pracoviště, ale i externí spolupracovníci. V čele komise je náměstek pro výkon památkové péče Ing. arch. Václav Němec, tajemníkem komise je Mgr. Miloš Krčmář, pracovník Oddělení péče o movité památky, Oddělení péče o nemovité památky zastupuje Bc. Petr Feige, Odbor evidence a informací Mgr. Petra Šternová. Dalšími členy komise jsou PhDr. Viktor Kovařík (Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze), PhDr. Jan Mohr (Severočeské muzeum v Liberci) a Mgr. Ivan Peřina (NPÚ – ÚOP v Ústí nad Labem, detašované pracoviště se sídlem v České Lípě).

Povinností komise je vyjadřovat svá stanoviska k jednotlivým řízením, které zahajuje Ministerstvo kultury ČR. Územní pracoviště Národního památkového ústavu nejsou jedinou složkou památkové péče, která se k zahájeným řízením vyjadřuje. Ministerstvo si na základě zákona č. 20/1987 Sb. dále vyžádá stanoviska příslušného krajského úřadu a příslušné obce s rozšířenou působností. Na základě těchto stanovisek Ministerstvo kultury ČR vydá rozhodnutí o zapsání věci do Ústředního seznamu kulturních památek, případně o zrušení památkové ochrany.

Prohlášovací komise NPÚ – ÚOP v Liberci se schází nepravidelně. Podnětem k jejímu zasedání jsou žádosti o vyjádření z Ministerstva kultury ČR. V posledních patnácti letech se na ministerstvu hromadily žádosti, které však většinou nebyly úplné a ministerstvo s nimi dlouho nepracovalo. Až v posledních dvou letech, po personálních změnách, došlo k radikální změně postoje ministerstva k těmto žádostem. Ministerstvo zasílá tyto žádosti Národnímu památkovému ústavu k doplnění, příp. přepracování a snaží se tato řízení ukončit. V souvislosti s tím procházejí zmíněné žádosti prohlášovací komisí, která připojuje svoje stanoviska. Vedle toho se vyjadřuje i k novým podnětům.

Ústřední seznam památek je dynamický systém. Do seznamu památky přibývají, ale i z něj mizí. V současnosti probíhající reidentifikace nemovitých i movitých památek povede k výrazným změnám v seznamu. Mnoho památek nemovitých je postupně devastováno nezodpovědnými vlastníky. U movitých památek vykazuje seznam ztráty především z důvodu krádeží v kostelech a na farách, při kterých nenávratně mizí jednotlivosti i celé celky. Nelze proto souhlasit s některými názory, že by se do seznamu již další památky neměly zanášet.

Samozřejmě by odpovědné instituce v čele s Ministerstvem kultury ČR měly dbát o to, aby nově zapisované památky byly pro seznam obohaceny. Vzhledem k omezenému přísunu financí na obnovu kulturních památek ze strany státu a krajských úřadů bývá každoročně neuspokojeno mnoho žádostí o finanční příspěvek na obnovu. Vlastníci kulturních památek se potom dostávají do neřešitelné situace. Jsou orgány památkové péče

nucení k používání tradičních materiálů a tradičních postupů, ale tento způsob obnovy bývá mnohem nákladnější než běžná údržba. Proto by při vydávání svých stanovisek měly všechny pověřené orgány uvažovat o tom, zda stavba, socha, oltář či jiná věc navržená na kulturní památku je natolik ojedinelá, že seznam obohatí a ne pouze rozšíří portfolio věcí podobných a podobné umělecké či architektonické kvality. Návrhy na prohlášení by měly vznikat v součinnosti odborných složek památkové péče a obcí, které by vyhledávaly zajímavé stavby a věci, které jsou pro ně důležité. Vždyť zapsání věci do Ústředního seznamu kulturních památek není jediným možným způsobem ochrany věci před jejím zničením.

Za dobu fungování Národního památkového ústavu – ÚOP v Liberci se prohlasovací komise sešla pětkrát. Třikrát v roce 2006 a zatím dvakrát v roce 2007. Na svých zasedáních se vyjadřovala k celkem 42 podnětům. V sedmi případech se jednalo o návrh na sejmutí památkové ochrany, v ostatních případech šlo o návrh na zapsání věci do Ústředního seznamu kulturních památek.

Krásná Studánka, okr. Liberec – kovový kříž na kamenném podstavci.

Modřišice, okr. Semily – statek U Ťukalů čp. 7.

Železniční depo Turnov, okr. Semily – vagon řady Rd.

Náhlov, okr. Česká Lípa – kamenný most.

Portfolio věcí, ke kterým se komise vyjadřovala, bylo široké. Jednalo se o vesnickou architekturu, kostely, fary, obytné stavby, mobiliáře kostelů a far, ale i o železniční vagony či kamenný most. Komise se vyjadřovala k návrhům, které pocházejí od vlastníků, občanů, občanských sdružení i pracovníků památkového ústavu. Názory členů komise

nebyly vždy jednotné, pohledy jednotlivých členů se často lišily a následovala nad věcí diskuze plná argumentů. V některých případech komise svoje rozhodnutí odložila a vrátila návrh odpovědnému pracovníkovi k dopracování.

Ze sedmi návrhů na sejmутí památkové ochrany se komise rozhodla ve dvou případech doporučit sejmутí památkové ochrany, v pěti případech se rozhodla sejmутí nedoporučit. Ministerstvo kultury se zatím vyjádřilo k pěti z těchto žádostí. U čtyř souhlasí se sejmутím památkové ochrany s podmínkami (zpracování stavebně historického průzkumu) i přesto, že u dvou z těchto žádostí bylo stanovisko komise památkového ústavu zamítavé. Bohužel ministerstvo vyhovělo u dvou žádostí (čp. 8 v Lažanech, okr. Liberec a čp. 65 a 66 v Hrádku nad Nisou, okr. Liberec) vlastníkům, jejichž přičiněním se dostala památka do havarijního stavu. Dále byla sejmuta památková ochrana ze statku čp. 7 „U Ťukalů“ v Modříšicích, okr. Semily, který vyhořel, a ze zdi, která je součástí areálu Oblastní galerie v Liberci. V druhém případě byla posouzena žádost s ohledem na potřeby vlastníka o rozšíření a modernizaci areálu galerie v souvislosti s plánovanou výstavbou moderního depozitáře. U jedné žádosti (dům čp. 24 v Benešově u Semil, okr. Semily) ministerstvo řízení ukončilo s tím, že návrh na sejmутí zamítá.

Z třiceti pěti návrhů věci na prohlášení za kulturní památku rozhodlo Ministerstvo kultury ČR zatím o zapsání dvou věcí do Ústředního seznamu kulturních památek. Jedná se o kamenný most v obci Náhlov, okr. Česká Lípa, a zemědělskou usedlost čp. 20 v Jítravě, okr. Liberec. U obou těchto nově zapsaných kulturních památek je pozitivní, že jejich zapsání nevzešlo pouze z aktivity pracovníků památkové ústavu. Ve věci usedlosti v Jítravě vyšla aktivita od vlastníka, v případě mostu od Občanského sdružení Ralsko.

REQUIEM ZA TESCO

Komentář k neprohlášení Obchodního domu Ještěd/Tesco v Liberci za kulturní památku

Jiří Křížek

Počátkem tohoto roku se na stránkách regionálního tisku znovu rozproudila živá polemika na téma bytí či nebytí budovy, která dlouho rozděluje laickou i odbornou veřejnost v Liberci i mimo něj na dva vyhraněné tábory. Obchodní dům Ještěd/Tesco v Liberci (dále jen OD Tesco) od svého vzniku, resp. prvotní studie, do současnosti provokuje a nutí své pozorovatele, aby vůči němu nezůstali lhostejní a vytvořili si na oranžový solitér vlastní názor. Uvedená diskuse, které se věnovaly především MF Dnes a Liberecký deník, názorným způsobem ukázala, jak citlivě vnímají obyvatelé a návštěvníci Liberce moderní a historickou architekturu ve svém každodenním životě a co si představují pod pojmem „památka“. Podnětem k diskusi byly nové návrhy na prohlášení této budovy za nemovitou kulturní památku. S pomocí akad. arch. Davida Vávry, prof. Jiřího Suchomela a prof. Rostislava Šváchy jsem počátkem března podal jeden z těchto návrhů. Byl jsem si od počátku plně vědom účelovosti svého návrhu, ale právní systém České republiky v současnosti bohužel nenabízí v tomto případě jinou možnost záchrany hodnotného architektonického díla.¹ Změna ministra kultury a následná sebekritika Ministerstva kultury v kauze Spolkového domu Trávník v Přerově však dávala jistou šanci na úspěch.² Text návrhu jsem zveřejnil dne 6. března 2007 v následujícím tiskovém prohlášení:

„Po rozhodnutí Ministerstva kultury (dále jen MK) neprohlásit objekt bývalého obchodního domu Ještěd v Liberci za kulturní památku v roce 2005 jsem našel nové skutečnosti, které zásadním způsobem mění kulturní a památkové hodnoty tohoto objektu. Dne 5. března 2007 jsem předložil MK nový návrh na prohlášení věci za kulturní památku, v němž jsem tyto skutečnosti formuloval. Ministerstvo kultury ve svém předchozím rozhodnutí o neprohlášení objektu za památku opominulo zásadní argumenty zúčastněných odborníků i odborných komisí o důvodech památkové ochrany této stavby, dostatečně neodůvodnilo své rozhodnutí a ztotožnilo se s vyjádřením vlastníka Tesco, a. s., jež nebylo podloženo žádným odborným posudkem. Rozhodnutí MK tak bylo vydáno v rozporu se správním řádem. Odůvodnění uvedeného rozhodnutí je nedostatečné a nepřezkoumatelné, protože v daném řízení byly shromážděny dvě protichůdné skupiny podkladů. Ministerstvo kultury se však předmětným rozhodnutím v plném rozsahu přiklonilo na stranu vlastníka, aniž by se v odůvodnění přezkoumatelným způsobem přesvědčivě vypořádalo s obsahem opačných stanovisek Památkové rady Národního památkového ústavu, odborné komise MK a s návrhy obou navrhovatelů, prof. Jiřího Suchomela a prof. Rostislava Šváchy.

Nově zjištěné skutečnosti, které jsou důvodem k prohlášení OD Ještěd za památku, jsou následující:

1) Ministerstvo kultury ČR (dále jen MK) prohlásilo svým rozhodnutím z 2. 10. 2006 objekt čp. 63 (bývalý OD Máj) na Národní třídě v Praze za nemovitou kulturní památku.

2) Nařízením vlády č. 422/2005 z 29. září 2005 byl prohlášen Horský hotel a televizní vysílač Ještěd u Liberce za národní kulturní památku.

3) Ministerstvo kultury dne 23. 11. 2006 zařadilo horský hotel a vysílač Ještěd do předběžného výběru 12 kulturních statků České republiky pro zápis na Listinu světového kulturního dědictví UNESCO pro období 2007 až 2018.

Z hlediska metodické činnosti v památkové péči, kterou Ministerstvo kultury a Vláda ČR vykonává prohlášením věcí za kulturní památky, se v uvedených skutečnostech zjevně ze strany kulturní politiky České republiky jedná o nové zhodnocení architektury 60.–70. let 20. století a tvorby atelieru SIAL. Těmto dílům byly přiznány jak znaky kulturní památky tak i znaky nejvyšší kategorie pro ochranu kulturního dědictví v České republice, tj. národní kulturní památky, která dokonce usiluje o zápis na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO. V prohlášení MK k OD Máj za památku je uvedeno na str. 12: „*K odůvodnění rozhodnutí o prohlášení předmětného souboru věcí za kulturní památku lze dále uvést, že předmětem řízení o prohlášení za kulturní památku je zjišťování té skutečnosti, zda předmětná věc má nebo nemá znaky kulturní památky, ... Ministerstvo kultury, jak bylo uvedeno výše, považuje za jednoznačně prokázané, že předmětný obchodní dům tyto znaky naplňuje.*“ **Vzhledem k tomu, že horský hotel a vysílač Ještěd, bývalý obchodní dům Ještěd a bývalý obchodní dům Máj představují vrcholná díla stejného autora vzniklá ve stejné historické epoše (60. a 70. let minulého století) při použití zčásti totožných materiálů, konstrukcí a technologických postupů, lze znaky kulturní památky identifikovat na objektu OD Ještěd v takové míře, která bezesporu po věcné stránce prokazuje statut nemovité kulturní památky.**

4) V prohlášení MK k OD Máj za kulturní památku na str. 12 je uvedeno: „*Umělecko-historická cena obchodního domu Máj/Tesco dále spočívá především ve schopnosti jeho autorů vyrovnat se pohotově a samostatně s podněty, které na přelomu 60. a 70. let 20. století přinášely nejprogresivnější směry současné západní architektury.*“ Na základě dostupných informací z úřední a technické dokumentace a odborné literatury, která se vztahuje k OD Máj a OD Ještěd, se domnívám, že výše citované tvrzení MK bezvýhradně platí i pro objekt OD Ještěd. Novou skutečností, která nebyla v předchozím řízení o ne-prohlášení OD Ještěd za památku uvedena, je, že **objekt OD Ještěd byl oficiálně realizován jako experimentální stavba na základě rozhodnutí Federálního ministerstva pro technický a investiční rozvoj.** Tento fakt dokládá naprostou výjimečnost OD Ještěd. Při realizaci budovy byly navrženy a realizovány nejmodernější stavební materiály, technologické postupy a architektonická řešení, které byly z vědeckotechnického hlediska a dobového kulturního kontextu průkopnickými inovacemi. Aplikace výše zmiňovaných materiálů a technologií dále určovala budoucí vývoj stavebnictví nejen v Československu, ale i v okolních státech, což se odrazilo v domácí i zahraniční odborné literatuře. Upozorňuji, že při prohlášení OD Máj přihlédlo MK k mimořádnému ohlasu dotčené stavby v zahraničních publikacích, přičemž stejné odkazy na OD Ještěd v téže literatuře MK zcela opominulo. OD Ještěd stojí jako jedna z prvních experimentálních staveb na počátku určitého architektonického stylu, kvůli kterému byl OD Máj prohlášen kulturní památkou. Vzhledem k politické i kulturní izolaci Československa po roce 1968 se jedná o mimořádný příklad udržení kontinuity české architektonické tvorby se západní Evropou. Domnívám se proto, že OD Ještěd je jedinečným dokladem úrovně stavební tvorby

Zahájení demolice OD Tesco v dubnu 2007 (foto Jiří Křížek).

v Československu na konci 60. a v průběhu 70. let. Kulturní hodnota stavby tak nespočívá převážně v jejích urbanistických hodnotách, jak uvádí rozhodnutí Ministerstva kultury z 3. 8. 2005 na str. 3: „*Hodnoty, pro něž byla navržena na památkovou ochranu jsou převážně urbanistické*“. Pro informaci uvádím, že po pečlivém prostudování předchozích návrhů prof. Jiřího Suchomela a prof. Rostislava Šváchy jsem nenalezl formulace, které by opravňovaly k výše uvedenému odůvodnění významu urbanistických hodnot OD Ještěd. Urbanistické hodnoty v případě OD Ještěd jsou podřízeny jeho architektonickým hodnotám, které jsou prvořadým dokladem vědeckého a technického vývoje v Československu ve 3. čtvrtině 20. století. Umělecké, vědecké a technické hodnoty tohoto objektu dostatečně naplňují požadavky MK, kvůli kterým by měl být objekt prohlášen nemovitou kulturní památkou, protože tyto hodnoty jsou vážně ohroženy zánikem.

5) Novou skutečností je rovněž **ocenění České komory architektů pro prof. Miroslava Masáka a prof. Karla Hubáčka za celoživotní dílo v letech 2006 a 2007**, čímž byla zdůrazněna výjimečnost jejich architektonické tvorby, ve které OD Ještěd patří mezi jejich nejvýznamnější realizace.“

Již 14. března 2007 jsem obdržel zamítavou odpověď MK na svůj výše citovaný návrh. Důvod k zamítnutí byl následující: „*Vaše podání nemůže být bráno jako návrh na obnovu řízení, protože neobsahuje zákonem předepsané důvody pro obnovu řízení, ...jsme nuceni konstatovat, že nevyšly najevo žádné dříve neznámé skutečnosti nebo důkazy, které existovaly v době původního řízení a které účastník řízení, jemuž jsou ku prospěchu, nemohl v původním řízení uplatnit, anebo se provedené důkazy ukázaly nepravdivými.*“

Z úředního sdělení jasně vyplývá naprostá neochota nejvyšší kulturní instituce této země zabývat se znovu touto kauzou. Nové odborné posouzení objektu bylo pro konečný verdikt MK pouze podkladem s „nepravdivými důkazy“ a zájmy mimo památkovou péči opět zvítězily. Zodpovědnost z tohoto rozhodnutí o neprohlášení, tj. demolici obdivovaného i proklínaného OD Tesco proto natrvalo zůstává na Ministerstvu kultury, jmenovitě na jeho úřednících Mgr. Petře Ulbrichové a Mgr. Jiřím Vajčnerovi. Na jejich obhajobu však musím uvést, že posouzení, zda se jedná či nejedná o kulturní památku, trvá Ministerstvu kultury běžně deset i více let, ale v případě OD Tesco jsem se dočkal odpovědi za deset dní od podání návrhu na poštu!

Česká architektura i kultura tak zřejmě definitivně ztrácí jedinečnou možnost, při které mohla citlivou adaptací či konverzí uchovat a navázat na nejkvalitnější architekturu doby „husákovské normalizace“, která je nám stále nepříjemně blízká a ve které ještě nejsme schopni rozlišit kvalitu od balastu.³ Bude-li chtít investor zbourat např. krásný dům, který je tři sta let starý, nejspíš narazí na tvrdý odpor, protože budova bude vnímána jako „památká“. V případě výjimečné strukturalistické architektury z let 1968–1979 se setká spíše s rozpačitostí. Oba příklady přitom představují stejný barbarský čin, který likviduje architekturu jako zhmotněnou paměť na minulost dávnou i nedávnou. Někteří památkáři tak v případě ohrožení kulturního dědictví 60. až 80. let suplují „veřejný zájem“, který se kvůli nedostatečnému časovému odstupu ještě nevytvořil. Nelze se pak divit, že snaha o památkovou ochranu „husákovské architektury“ je leckdy vnímána jako naprostý nesmysl či provokace.

Za úspěch, popravdě Pyrrhův, tak považuji alespoň to, že demolice OD Tesco neprobíhá bez nezájmu veřejnosti a že se v Liberci po určitý čas otevřeně na stránkách denního tisku intenzivně hovořilo na toto téma. Ještě se ale bude muset uskutečnit mnoho podobných debat a demolící, než se dojde k obecnému ocenění kvalitní architektury minulých třiceti let, která se v Liberci shodou okolností vyskytuje v mimořádném počtu.

Podobná diskuze již dávno proběhla např. kvůli ochraně meziválečné architektury. Než se dospělo k uznání jejich hodnot, na stovkách cenných budov došlo k jejich zničení nebo zmrzačení z důvodu nové a nekvalitní výstavby. Každá nová doba se chce výrazně architektonicky projevit, což si vyžádá i boření. Prvořadým úkolem památkové péče proto je v otevřeném dialogu s veřejností rozpoznat, selektovat a chránit nej kvalitnější stavby naší minulosti, nikoli bránit současné architektuře v realizaci a omezovat život občanů. Po shrnutí posledních snah o prohlášení OD Tesco kulturní památkou, kdy byly názory odborných institucí účelově opominuty ve prospěch nové výstavby Obchodního a kulturního centra Forum (s odhadnutým rozpočtem 2 miliardy Kč), mi však latinské označení nové výstavby slovem „Forum“ (tj. *místo k veřejnému hlásání názorů*), připadá jako cynismus.

Poznámky:

- 1 Nejnovější umělecko historické zhodnocení OD Tesco lze nalézt v článkách Rostislava Šváchy, Tomáše Halíka a Miloše Solaře. Viz soupis literatury na konci článku.
- 2 Na oficiálních internetových stránkách Ministerstva kultury byl dne 28. 2. 2007 uveřejněn právní rozbor o chybách v rozhodnutí ministerstva, kterým byla sejmuta památková ochrana na objektu Trávník. Hlavní pochybení MK spočívalo v ignorování odborných vyjádření a podkladů, které jednoznačně trvaly na zachování objektu. Podrobnosti o demolici přerovského objektu v článku Marty Mertové a Františka Chudíka, *Zprávy památkové péče* 67, 2007, s. 179–184.
- 3 Např. jedno z prvních zhodnocení bytové kultury a designu 70. let proběhlo v říjnu 2007 na výstavě VŠUP „Husákovo 3+1“.

Archivní prameny:

Archiv NPÚ ÚOP v Liberci, složka Liberec, čp. 586 Obchodní dům Ještěd, okres Liberec (materiály z řízení o neprohlášení objektu za kulturní památku).

Výběrová literatura k OD Tesco:

- Halík, Pavel, *Obchodní dům Ještěd jako historická událost*, *Ad architektura* 1, 2005
- Hubáček, Karel, *Pocta České komory architektů 2005*, Praha 2006.
- Kultermann, Udo, *Zeitgenoessische Architektur in Osteuropa*, Köln 1985, s. 88–89.
- Masák, Miroslav, *Tak nějak to bylo*, Praha 2006.
- Solař, Miloš, *Obchodní dům Ještěd – dílo významného tvůrce*, in: *Ročenka liberecké architektury 2005*, s. 58–59.
- Štempel, Ján, *Atelier SIAL*, Budapest 1982, s. 33–35.
- Švácha, Rostislav, *Na obranu Ještědu*, *Architekt* 4, 2005, s. 51.
- Švácha, Rostislav, Karel Hubáček, *Architektura ČSR 49*, 1990, s. 72–75.
- Švácha, Rostislav, Karel Hubáček, Praha 1996, s. 35–36.
- Vebr, Jaroslav – Nový, Otakar – Valterová, Radomíra, *Soudobá architektura ČSR*, Praha 1986, s. 86.

GEDENKBUCH DES SCHLOSSES SICHROW

(Pamětní kniha zámku Sychrov) 1835–1850

Miloš Kadlec

Ve Sborníku Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci z roku 2006 jsem publikoval první část překladu „*Gedenkbuch des Schlosses Sychrow*“. Pamětní kniha je uložena v interiérové knihovně zámku Sychrov pod inventárním číslem 3 357, v knihovni skříni VIII, polici 0, číslo 3.

Ve spolupráci s archivářkou PhDr. Věrou Smolovou byla provedena transkripce z kurentu a text přeložen do českého jazyka. Nyní předkládáme doslovný překlad tohoto pramene za období 1835–1850. Jedná se o období posledních dvou let života knížete Alaina Gabriela z Rohanu-Guemeneé, vévody z Bouillonu a Montbazonu (1764–1836), za jehož života získal Sychrov pozdně klasicistní podobu. Navazuje na něj období, kdy sychrovské panství bylo drženo v rukou jeho jediné dcery, kněžny Berty z Rohanu-Guemeneé, vévodkyně z Bouillonu (1782–1841) a počátek dlouhého období, kdy se hlavou rodu stal kníže Kamil Josef Filip Idesbald z Rohanu-Rochefort (1800–1892).

fol. 12b [s. 18]

1835

Jeho Veličenstvo Karel X. francouzský král trvale sídlil na zámku v Buštěhradě. Pamětliv svého královského slova ráčil po předchozím ohlášení dne 21. září 1835 podruhé potěšit a obšťastnit jasnou knížecí rodinu Rohanů na Sychrově svou osvícenou návštěvou.

V jeho urozeném doprovodu se opět nacházeli:

a. Jeho královská Výsost Ludvík Antonín z Bourbonu, vévoda z Angoulême spolu se svou urozenou manželkou, královskou Výsostí Terezií z Bourbonu, vévodkyní z Angoulême,

b. Jeho královská Výsost Jindřich z Bourbonu, vévoda z Bordeaux se svou osvícenou sestrou Louisou Marií Terezií z Bourbonu, Mademoiselle; doprovázen hrabětem Damasem a Jeho Eminencí kardinálem Latil a početným služebnictvem.

Z jasné knížecí rodiny Rohanů byli přítomni titíž její členové jako v roce 1834, v čele s hlavou rodiny Jeho Jasností knížetem Karlem z Rohanu.

Jeho Jasnost kníže Karel z Rohanu ráčil nařídít velké přípravy k honu, jen aby královským hostům uchystal co nejpříjemnější a nejskvělejší pobyt.

První hon se konal 22. září 1835 v mlázi u Doubravy. V křovinách doubravského mlázi o výměře 25 jiter bylo chováno více než 5 000 koroptví a přes 100 bažantů. Na obou koncích mlázi se při honu skvěly krásné besídky, ozdobené všemi možnými loveckými rekvizitami. Veškerý knížecí lesní personál v čele s lesmistrem Franzem Keilem byl přítomen v blyštících se uniformách a přes 900 honců obestoupilo mlázi.

Po desáté hodině dopoledne se objevil Jeho Jasnost princ Benjamin z Rohanu, aby ještě vydal případné nezbytné pokyny ke královskému honu.

Kolem 11. hodiny se v mlázi sešli Jeho Veličenstvo král v doprovodu Jeho královské Výsosti vévody z Angoulême a Bordeaux, dále Jejich Jasností knížete Karla z Rohanu, knížete Viktora z Rohanu, knížete Ludvíka z Rohanu, prince Kamila z Rohanu, a také hraběte Damas. Jakmile bylo na liberecké státní silnici u mlázi vidět kočáry, sedla Jeho Jasnost princ Benjamin z Rohanu na krásného jezdeckého koně, tryskem jel od mlázi naproti Jeho Výsosti a v zastoupení nejvyššího dvorního lovčího mu vzdal úctu. Když

Jeho Veličenstvo přijelo do mláží, bylo s jásetem přivítáno knížecím lesním personálem a přítomným lidem. Pak hon začal.

Při prvním náhonu se zvedlo hejno několika tisíc koroptví,

fol. 13a [s. 19]

podobající se mračnu, a horizont ztmavl. Jeho Veličenstvo král nad tím vyjádřil svůj obdiv, a ačkoliv byl připraven k výstřelu, v tom okamžiku úžasem zapomněl zbraň použít. Sotva dopadlo pár výstřelů z jiných stran, vyletěl značný houf koroptví – 1 000 až 2 000 kusů – vysoko do vzduchu, odtáhl přes rybník Žabakor do polí blatenského dvorce, a tak byl pro tento den lovu ztracen. Nehledě na to, bylo během 4 hodin zastřeleno:

koroptve	1 001 kus
bažanti	46 kusů
sova noční	1 kus
zajíci	54 kusů

celkem 1 102 kusy

Jeho královská Výsost vévoda z Angoulême se ráčil honu zúčastnit na koni, vypálil pouze několik málo střel, ovšem dobře cílených, a s oddaností dal přednost ve střelbě královskému otci. Po každé leči se v besídkách podávalo občerstvení.

23. září 1835 se konal hon v polích u Přepeř, 24. září 1835 hon na louce u žďárského rybníka a v bažantnici u Arnoštic. Mezitím se lesníkům podařilo opět navrátit do mláží větší část značného hejna koroptví, které odtáhlo 22. září 1835.

25. září 1835 se konal v mláží druhý lov, který dopadl lépe než ten první, poněvadž toho dne bylo v necelých 5 hodinách složeno:

koroptve	1 562 kusy
bažanti	15 kusů
sluky	1 kus
zajíci	15 kusů

celkem 1 593 kusy

Výsledky těchto čtyř honů ukazuje následující seznam zástřelů:

Den honu	22. září	23. září	24. září	25. září	celkem
Název honu	Doubravské mláží	Přepeřská pole	Arnoštická bažantnice	Doubravské mláží	
zajíci	54	174	93	15	336
králíci	-	-	2	-	2
bažanti	46	-	307	15	368
koroptve	1 001	338	108	1 562	3 009
sova noční	1	-	-	-	1
skřivan	-	-	1	1	2
sluky	-	-	1	1	2
dohromady	1 102	512	512	1 594	3 720

fol. 13b [s. 20]

Jeho Veličenstvo obývalo tytéž pokoje jako v roce 1834 a každý den v 8 hodin ráno se s ostatním panstvem účastnilo v zámecké kapli mše svaté. Snídaně se podávala v 9 hodin ráno, večeře v 6 hodin večer; čas, který zbýval do doby, než se chodilo spát, trávil Jeho Veličenstvo nejvýš spokojeně v úzkém kruhu královských Výsostí a jasných členů knížecí rodiny.

26. září 1835 Jeho Veličenstvo vyslechlo mši svatou a po snídani se ráčilo spolu se všemi ostatními královskými Výsostmi srdečně rozloučit s jasným knížecím domem. Kolem 10. hodiny dopoledne odjelo přes Prahu zpátky do Buštěhradu.

Při rozloučení slíbilo Jeho Veličenstvo, že v roce 1836 jasný knížecí dům v Sychrově opět navštíví. Do dějin však může být zapsán pouze tento královský slib, který nemohl být splněn, protože Jeho Veličenstvo se roku 1836 rozžehalo s pozemským životem a spočinulo v Pánu. Pravdivý soud o Jeho Veličenstvu vydá historie.

Rytířský, dobromyslný král Karel X. stále miloval svůj lid a ani v době největšího pronásledování se nevzdal oprávněných nároků své urozené dynastie na francouzský trůn.

II.

Zpupný statek Starý Dub s lenním statkem Domaslavice byl zakoupen 14. července 1835 od Jeho Excelence vysoce urozeného Franze hraběte z Hartig, c. k. tajného rady, guvernéra Lombardskobenaátského království za 50 000 zl. k. m.

kromě klíčného 100 dukátů.

Oba tyto statky, které se rozkládají v Boleslavském kraji na ploše půl čtvereční míle, leží uprostřed panství Český Dub a mají 4 000 obyvatel, kteří hovoří česky. Vlastní pan-
ská držba půdy spočívá ve dvorcích Starý Dub, Proseč a Domaslavice, a podle katastrálních údajů obsahuje následující plochy:

	čtvereční plocha			
	jednotlivě		dohromady	
	jitro	sáh	jitro	sáh
I. Produktivní půda:				
a. role	386	42		
b. louky	101	3		
c. zahrady		1339		
d. pastviny	48	23		
e. lesy	200	411	736	218
II. Neproduktivní půda:				
a. řeky a potoky	2	1322		
b. stavební plocha, cesty a kamenolomy . .	21	719		
c. neužitečná plocha		134	24	575
Dohromady			760	793

fol. 14a [s. 21]

1836

I.

13. ledna 1836 v 7 hodin večer na Sychrově tiše zesnul v Pánu, zaopatřen svátostmi umírajících, Jeho Jasnost kníže Ludvík z Rohanu-Guémenée – narozen 20. října 1768 – c. k. generál – major, rytíř královského francouzského řádu sv. Ludvíka a mnoha jiných řádů, pán a vrchnost panství Řepín a Nebužely.

Jasný kníže vynikal zbožností, dobrotou srdce a dobročinností, a tak bez poskvrny dokazoval až do konce svého činorodého života šlechtnost duše a knížete. Jeho urozené pozůstatky byly za doprovodu adoptivního prince Jeho Jasnosti Kamila a prince Benjamina z Rohanu Guémenée-Rochefort a Montauban a za přítomnosti všech knížecích úředníků a služebníků a také velkého počtu lidí prostřednictvím všeho důstojného duchovenstva knížecího patronátu 18. ledna 1836 slavnostně uloženy do knížecí rodinné hrobky v Loukově.

II.

Nevyzpytatelným úradkem Božím byl povolán Jeho Jasnost kníže Karel Alain Gabriel z Rohanu-Guémenée, vévoda z Bouillonu a Montbazonu – narozen 18. ledna 1764 – hlava jasného knížecího domu Rohan-Guémenée, c. k. generál polní podmaršálek, rytíř zlatého rouna, rytíř c. k. rakouského řádu Marie Terezie, rytíř královského francouzského řádu sv. Ludvíka, pán a vrchnost panství Svijany s Loukovcem, Koryty, Sychrovem a Albrechticemi, panství Semily s Jesenným a železnou hutí Úzké údolí, Jílové, Lomnice, Čistá, Starý Dub s lenním statkem Domaslavice, dne 24. dubna 1836 v 10 hodin dopoledne v sídelním zámku Sychrov a zaopatřen svátostmi umírajících, z činorodého pozemského života do života věčného. Celý život jasné vévodské ratolesti ze starého bretaňského domu byl obohacen mnoha skutky a vyznačoval se vrozenou knížecí důstojností a velikostí jeho duše spojenou se všemi křesťanskými ctnostmi lásky k lidem, výjimečnou dobrotou srdce a dobročinností.

Všichni lidé se setkávali pouze s úctyhodnou knížecí velikostí, od jejíž neklamné vlídnosti mohli očekávat povzbuzení a posilu v radosti, úlevu v bolesti, útěchu v těžkém utrpení, zármutku a starostech, hojnou podporu v neštěstí a nezaviněné chudobě.

Láskyplný, dobrotivý a dobrodějný knížecí pohled, který se při příjezdu velkého knížete na panství Svijany 7. září 1820 hluboce vryl do věrných srdcí poddaných a byl v nich svatě uchováván, požehnaně zářil na horizontu poddanských svazků. Úkol velkého knížete – totiž založit chudinský ústav, zbavit poddané jejich břemene prostřednictvím mírného a levného vykoupení robotní povinnosti, která je utlačovala.

fol. 14b [s. 22]

a tím založit jejich blahobyť – byl během přeslavné vlády Jeho Jasnosti vyřešen takovým způsobem, že roh hojnosti vrchnostenské milosti byl naplněn mnohem víc, než se smělo právem očekávat.

7. září 1820 spěchaly nespočetné proudy lidí k liberecké státní silnici, aby mohly radostně pozdravit slavnostní průvod Jeho Jasnosti při příjezdu na panství Svijany. A právě tak přicházely tyto davy lidí 28. dubna 1836 k téže státní silnici s očima plnými bolestných slz, aby následovaly smuteční průvod ke knížecí rodinné hrobce u loukovského farního kostela, kde byly pozemské pozůstatky jasného knížete, truchlivě oplakávány všemi členy jasné rodiny a všemi úředníky, služebníky a poddanými, téhož dne v 11 hodin dopoledne slavnostně pohřbeny veškerým důstojným patronátním duchovenstvem.

III.

5. července 1836 v 10 hodin dopoledne ráčila Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban, slavnostně položit za přítomnosti hojně shromážděného důstojného patronátního duchovenstva a velkého množství lidu základní kámen k chystané stavbě nového farního kostela ve Všeni.

Mezi jinými rozličnými mincemi byly do základního kamene vloženy a zazděny: jeden tolar z roku 1790 od Emanuela de Rohan M. M. a dále dvacetifrankovka z roku 1828 od francouzského krále Karla X.

fol. 15a [s. 23]

1837

Veškerá panství, a sice:

1. Svijany s Loukovcem, Koryty, Sychrovem a Albrechticemi;
2. Semily s Jesenným a Úzkým údolím;
3. Jílové;
4. Lomnice a Čistá;
5. Starý Dub a Domaslavice

zůstaly ve vlastnictví Jeho Jasnosti knížete Karla z Rohanu-Guémenée, vévody z Bouillonu a Montbazonu etc. do roku 1836.

Po jeho smrti – 24. dubna 1836 – převzala majetek a otěže vlády nad výše jmenovaným veškerým panstvím jeho urozená jasná princezna dcera, Její Jasnost kněžna Berta z Rohanu, vévodkyně z Bouillonu a Montbazonu, manželka Jeho Jasnosti knížete Viktora z Rohanu-Guémenée, vévody z Bouillonu a Montbazonu, c. k. generála polního podmaršálka, rytíře c. k. rakouského řádu Marie Terezie a rytíře královského francouzského řádu sv. Ludvíka etc.

Právní odevzdání onoho veškerého vrchnostenského majetku a dvou domů, stojících v zemském hlavním městě Praze na Malé Straně – III. hl. čtvrt – pod č. konskr. 384 a 386, Její Jasnosti P. T. kněžně Bertě z Rohanu následovalo prostřednictvím adjudikační listiny královského českého zemského soudu datované v Praze 9. května 1837 za přiznanou sumu majetku ve výši 620 396 zl. 7 kr. k. m.

V témže roce, a to podle kupní smlouvy z 16. září 1837, ráčila Její Jasnost kněžna Berta z Rohanu statky:

1. Svijany, Loukovec, Koryta, Sychrov a Albrechtice;
2. Semily, Jesenný s železnou horou a hamrem Úzké údolí;
3. Lomnice a Čistá;
4. Jílové;
5. Starý Dub s Domaslavicemi

prodat Jeho Jasnosti knížeti Kamilu z Rohanu, princí z Guémenée, Rochefort a Montauban, za kupní částku 1 400 000 zl. k. m. s omezením, že:

a. kněžna si po dobu trvání svého života vyhrazuje důchod ze všech výše jmenovaných statků, a

b. po své smrti ustanovuje svému panu manželovi P. T. knížeti Viktoru z Rohanu etc. po dobu trvání jeho života důchod z panství Svijany s příslušenstvím.

fol. 15b [s. 24]

1838

Podle kupní smlouvy z 6. srpna 1838 zakoupil panství Český Dub se statkem Sedm vsí (Siebendörfel) Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban ve veřejné dražbě za nejvyšší nabídku 512 000 zl. k. m.

Od roku 1782 patřila obě tato dominia c. k. rakouské náboženské matici: leží v severní části Boleslavského kraje a zaujímají plochu přibližně 3 čtvereční míle. Žije zde 24 000 obyvatel, kteří dílem používají německou a dílem českou řeč. Povrch tohoto území je ponejvíce hornatý. V severní části stojí od jihu k severozápadu v délce tří mil Ještědské hory, které tvoří rozvodí mezi Labem a Odrou; ovšem pouze jejich jižní část patří k panství Český Dub. Nejvyšším bodem tohoto pohoří je hora Ještěd, která se zdvihá do výšky přes 525 vídeňských sáhů nad mořem a ze svého vrcholu skýtá jeden z nejnádhernějších výhledů, jemuž mnozí milovníci přírody dávají přednost před výhledem ze Sněžky v Krkonoších.

Provoz vrchnostenského hospodářství dříve obstarávalo 11 dvorců, jež měly výměru 1895 jiter, 509 čtverečních sáhů a které byly již roku 1779 přenechány poddaným do dědičného pachtu. Vrchnost podržela pouze několik kusů půdy v okolí zámku a lesy; ty jsou velmi rozptýleny a dělí se na českodubský, ještědský, frýdštejnský a jeřmanický revír.

Berta kněžna z Rohanu-Guémenée, vévodkyně z Bouillonu a Montbazonu (1782–1841), olejomalba na plátně, sig. Lecocq.

Jeho Jasnost vlastní tyto pozemky:

	čtvereční plocha		dohromady	
	jednotlivě		jitro	sáh
A. Na panství Český Dub:				
I. Produktivní půda:				
a. role	67	46		
b. louky	43	1 042		
c. zahrady	3	1 092		
d. pastviny	5	1 128		
e. lesy	2 631	599	2 751	707
II. Neproduktivní půda:				
a. rybníky		805		
b. močály		175		
c. řeky a potoky	73	1 264		
d. stavební plocha a cesty	25	1 524		
e. skály	7	1 462	108	430
Dohromady			2 859	1 137
fol. 16a [s. 25]				
B. Na statku Sedm vsí (Siebendörfel):				
I. Produktivní půda:				
a. role	1	554		
b. louky	3	364		
c. pastviny		1 085		
d. lesy	704	591	709	994
II. Neproduktivní půda:				
a. řeky a potoky	1	490		
b. stavební plocha, cesty a skály	4	1 176	6	66
Dohromady			715	1 060

1839

Úmyslem Všemohoucího bylo povolati na věčnost Její Jasnost Marii Ludoviku Josefinu princeznu z Rohanu-Rochefort, rozenou princeznu z Rohan Guémenée – narozenou 13. dubna 1765 – po delší nemoci v Karlových Varech. Zcela oddána do vůle Boží, odevzdala jasná princezna s andělskou tváří dne 21. září 1839 svou duši do rukou našeho Spasitele. Jak byla milována a ctěna, tak byla truchlivě oplakávána všemi jasnými členy rodiny. Na přání zesnulé byly její pozůstatky dne ?????? 1839 o půlnoci přivezeny z Karlových Varů a ve vsi tichosti uloženy k odpočinku do knížecí rodinné hrobky u farního kostela v Loukově. Zde byly příštího dne v přítomnosti jasných členů rodiny a za účasti mnoha zbožných lidí obětovány mše svaté.

fol. 16b [s. 26]

1840

Její Jasnost kněžna Berta z Rohanu-Guémenée, vévodkyně z Bouillonu a Montbazonu, majitelka a patronátní vrchnost panství Svijany, které leží v Boleslavském kraji Čech, si velice přála, aby pozemské pozůstatky jejích nejmilovanějších a již zesnulých předků, a také všech členů knížecí rodiny Rohanů, kteří někdy přijdou po ní, byly shromážděny na jednom důstojném posvěceném místě. Zde by byly v péči příslušné duchovní a světské vrchnosti, chráněny před každou ohavností a zajištěny proti každé výtrž-

nosti, aby společně mohly věčně a bez vyrušení v míru odpočívat. Proto ráčila knížecí rohanskou rodinnou hrobku u farního kostela v Loukově na panství Svijany, která byla zřízena se svolením boleslavského c. k. krajského úřadu z 24. ledna 1824 č. 709, s povolením c. k. krajského úřadu ze dne 6. října 1836 č. 14897 rozšířit na jihovýchodní straně kostela přístavbou v gotickém stylu. Přístavba byla dokončena v roce 1840 a kněžna ji nechala zařídit podle účelu, kterému měla sloužit.

Aby se však tato rodinná hrobka zachovala ve stavu, v němž se nachází v současnosti, a aby byla pro budoucnost a věčnost co možná nejvíce pojištěna, ráčila Její Jasnost zřídit v loukovské kostelní pokladně fond ve výši 900 zl. k. m. v 5% státních dluhopisech. Fond byl založen na zámku v Sychrově dne 10. srpna 1840 nadacím listem, který byl dne 21. listopadu 1840 č. 4979 akceptován litoměřickou důstojnou biskupskou konsistoří a potvrzen c. k. českým zemským guberniem dtto v Praze 31. prosince 1840 č. 68596. Nadacím listem Její Jasnost ráčila nařídit:

§ 2. Aby z přicházejících úroků nadačního kapitálu:

a. byly každoročně slouženy dvě mše svaté dne 24. dubna, tedy v úmrtí den jejího zvěčnělého otce Jeho Jasnosti knížete Karla z Rohanu za něj a celou knížecí rodinu Rohanů. Dále po dobu života Její Jasnosti jedno zpívané requiem a jedna velká mše se stejnou intencí dne 4. května, které ale po její smrti budou slouženy v její úmrtí den. Na tento účel se dává nadační podíl 12 zl. k. m.

b. byl udržován smuteční ornát s příslušenstvím, a

c. byla zaplacená stálá údržba rodinné hrobky v jejím současném stavu i s jejím vnitřním zařízením; přebytek úroků však má být použit k zvětšení fondu.

§ 3. Pro sice nepravděpodobný, ale možný případ, že by budova rodinné hrobky byla kvůli nějaké mimořádné nepředvídatelné události do základu zničena takovým způsobem, že by majetek, totiž přírůstek nadačního fondu určený k volnému užívání nestačil k jejímu opětovnému vybudování, jsou všichni budoucí majitelé panství Svijany povinni chybějící sumu doplatit z výnosů panství Svijany.

fol. 17a [s. 27]

Aby se předešlo každému nedorozumění, vysvětluje Její Jasnost, že výrazem „majetek fondu“ se rozumí pouze přírůstek kapitálu, získaný připsáním úroků, ne však původní základní kapitál nadace ve výši 900 zl. k. m. Tento posledně jmenovaný kapitál musí být nedotknutelný.

§ 6. Vždy, když bude třeba, musí se neodkladně provést i nyní nepředpokládaná oprava budovy rodinné hrobky, zvláště pokud by odkladem mohly vzniknout větší škody. Zde může nastat případ, že na zaplacení účtu za opravy nebude v té době dostatečná hotovost. Pokud by se ale kvůli tomu musela dát výpověď z rezervního kapitálu, jsou všichni budoucí majitelé panství Svijany povinni dát potřebný obnos z vrchnostenských výnosů, aby se výpovědi zabránilo a oprava mohla být bez průtahů provedena. Na druhé straně však má být celá částka, která byla zaplacená z vrchnostenských rent za tím účelem, aby nedošlo k úbytku základního kapitálu, vždy zcela navrácena.

Tento nadací list byl kvůli zajištění v § 3 a 6 vydaných závazků a práva intabulován do hlavní knihy desk zemských pís. S díl XXVI. fol. 188 u panství Svijany.

1841

I.

Nebeská Prozřetelnost se rozhodla povolat k věčnému životu jasnou kněžnu Bertu z Rohanu-Guémenée, vévodkyni z Bouillonu a Montbazonu – narozenou 4. května 1782 – majitelku a vrchnost panství Svijany, Loukovec, Koryta, Sychrov, Albrechtice, Jílové,

Starý Dub, Domaslavice, Lomnice, Čistá, Řepín s Nebužely, Semily s Jesenným a železnou hutí Úzké údolí.

Jako perla všech křesťanských ctností a vzor nejčistší dobroty srdce zemřela jasná kněžna tiše s andělským klidem dne 22. února 1841 po jedné hodině odpoledne, zaopatřena svátostmi umírajících a v náruči svého manžela, Jeho Jasnosti knížete Viktora z Rohanu-Guémenée, vévody z Bouillonu a Montbazonu, c. k. generála – polního podmaršálka, rytíře c. k. rakouského řádu Marie Terezie etc.

fol. 17b [s. 28]

na sídelním zámku v Sychrově, truchlivě oplakávána všemi jasnými členy rodiny, všemi svými úředníky, služebníky a poddanými, jejichž dobrodějkou, těšitelkou a matkou byla.

Její tělesné pozůstatky byly dne 26. února 1841 v 11 hodin dopoledne slavnostně pohřbeny vším důstojným duchovenstvem knížecího rohanského patronátu za smutečného doprovodu všech jasných členů rodiny, úředníků a služebníků a za účasti více než 5 000 lidí, kteří se shromáždili zblízka i zdaleka, do knížecí rodinné hrobky Rohanů v Loukově.

II.

Od nynějška se stal Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban, podle ustanovení kupní smlouvy ze dne 16. září 1837 neomezeným vlastníkem a uživatelem panství Semily, Jesenný s železnou hutí Úzké údolí, Lomnice, Čistá, Jílové, Starý Dub s lenním statkem Domaslavice, a Jeho Jasnost kníže Viktor z Rohanu, vévoda z Bouillonu a Montbazonu převzal pouze důchod z panství Svijany s přivtělenými statky Loukovec, Koryta, Sychrov a Albrechtice.

III.

V témže roce 1841 ráčil Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu rozšířit vlastní majetek, a proto koupil podle kupní smlouvy z 23. prosince 1841 od pana Karla hraběte z Althanu statek Cidlina s 549 jitry 46 čtver. sáhy lesů za 140 000 zl. k. m.

Tento statek spojil Jeho Jasnost s panstvím Lomnice, na němž jeho vlastní držba půdy zahrnuje podle katastrálních údajů:

	čtvereční plocha			
	jednotlivě		dohromady	
	jitro	sáh	jitro	sáh
I. Produktivní půda:				
a. role	9	593		
b. louky	11	532		
c. zahrady		829		
d. pastviny	1	617		
e. lesy	544	65	566	1 036
II. Neproduktivní půda:				
a. řeky a potoky	3	70		
c. stavební plocha a cesty	2	648	5	718
Celkem			572	154

fol. 18a [s. 29]

Vlastnictví zakoupeného statku se všemi k němu náležejícími důchody a příslušenstvím bylo dnem uzavření kupní smlouvy Jeho Jasnosti postoupeno s výhradou, že rozhodnutí v otázce týkající se města Jičín a jeho dědičného nebo dočasného pachtovního vlastnictví milíčovského rybníka, pokud leží na statku Cidlina – o ploše 49 jiter 749 čtver. sáhů, se přenechává Jeho Jasnosti.

*Kníže Kamil z Rohanu, princ z Guéménéé, Rochefort a Montauban (1800–1892)
olejomalba na plátně, sig. E. S. 1845 (Engelbert Seibertz).*

1842**I.**

Rok 1835 se stal pro Jeho královskou Výsost Jindřicha z Bourbonu, vévodu z Bordeaux, nezapomenutelným.

Jeho královská Výsost zamýšlela již v roce 1841 počtvrté potěšit jasnou knížecí rodinu na Sychrově svou návštěvou, ovšem toho roku se jí přihodilo neštěstí – spadla z koně a zlomila si nohu. Kvůli této překážce mohlo být ono předsevzetí splněno teprve následujícího roku.

Jeho královská Výsost přijela 28. listopadu 1842 v doprovodu vévody z Lévis a hraběte Damas na zámek v Sychrově, kde urozené pány skvostně přijali Jeho Jasnost kníže Viktor z Rohanu, Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu a jeho manželka, Jasnost kněžna Adéla z Rohanu, Jeho Jasnost princ Benjamin z Rohanu a jeho manželka, Jasnost princezna Štěpánka z Rohanu, a jejich jasní princové synové.

Na počest Jeho královské Výsosti se 29. a 30. listopadu a pak 1. a 2. prosince 1842 konaly hony na zajíce a bažanty. Během těchto 4 dnů bylo zastřeleno:

bažanti	276 kusů
zajíci	2 335 kusů
koroptve	75 kusů
králíci	1 kus

Dohromady 2 687 kusů.

Po všechny tyto čtyři dny se Jeho královská Výsost účastnila v 8 hodin ráno mše svatě v zámecké kapli. V 9 hodin ráno se podávala snídaně, v 6 hodin večer se večeřelo.

Večerní zábavou byla hra v kulečnick a knížecí kancelisté z panství Svijany a Semily přednesli velmi zdařilá pěvecká čísla.

fol. 18b [s. 30]

3. prosince 1842 ráčila Jeho královská Výsost vyslechnout mši svatou a posnídat, a pak se srdečně rozloučila s Jejich Jasnostmi. Kolem 10. hodiny dopoledne se vydala na zpáteční cestu do Prahy a slíbila, že jasný knížecí dům co možná nejdříve znovu navštíví.

II.

Poddaní panství Svijany a k němu přivtělených statků Loukovec, Sychrov, Koryta a Albrechtice podali 6. prosince 1828 za vlády již zemřelého Jeho Jasnosti knížete Karla z Rohanu-Guémenée, vévody v Bouillonu a Montbazonu etc. nejponiženější prosbu ohledně přenechání stavebního pozemku na nově zřizovanou sýpku pro kontribuční obilí. Jeho Jasnost ráčila prosbě poddaných vyhovět a prostřednictvím dekretu datovaného na Sychrově 14. prosince 1828 dovolit, že z pole „U Kříže“, které patří k příšovickému dvorci, může být bezplatně poukázáno jako stavební pozemek na stavbu společné sýpky obilí tolik plochy, kolik bude k tomuto účelu potřeba.

Potom byl stavební pozemek na tuto společnou sýpku obilí podle vyšetřovacích protokolů královského krajského úřadu z 21. března 1839 a 3. února 1840 na výše jmenovaném poli knížecího dvorce vytyčen v délce 29° 3' 0" a šířce 6° 0' 0" a k tomu byla přibrána pomocná plocha 2 1/4 čtver. sáhu z pole č. top. 154 „U Kříže“ Václava Žďárského, sedláka z Příšovic č. konskr. 26.

Na pozemku byla podle guberniálního nařízení z 2. srpna 1839 č. 39455 a intimátu c. krajského úřadu z 2. září 1839 č. 11679 na náklady poddaných panství Svijany v roce 1841 ona sýpka postavena a označena č. konskr. 60 vsi Příšovice. Proto se Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban, jako pán a vlastník

panství Svijany milostivě rozhodl právní listinou z 30. listopadu 1842 – vtělenou do emphyteutické dominikální pozemkové knihy č. 3 fol. 178 – potvrdit darování stavebního pozemku z pole č. top. 153 „U Kříže“ o výměře 278 čtver. sáhů. Tento stavební pozemek nechal zapsat do pozemkové knihy jako úplné vlastnictví obcí patřících k panství Svijany za to, že obce převezmou placení pozemkové daně.

fol. 19a [s. 31]

1844

Jeho královská Výsost Jindřich z Bourbonu, vévoda z Bordeaux, ráčil na zámku v Sychrově v roce 1844 strávit delší čas než při pobytech v předcházejících letech 1833, 1834, 1835 a 1842.

Jeho královská Výsost obšťastnila svou osvícenou návštěvou jasnou knížecí rodinu v doprovodu vévody z Lévis a hraběte Damas dne 11. listopadu 1844 a ráčila na Sychrově prodlévat do 17. listopadu 1844.

Z jasných členů rodiny byli přítomni:

- a. Jeho Jasnost kníže Viktor z Rohanu-Guémenée, vévoda z Bouillonu a Montbazonu;
- b. Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban, a jeho manželka, Její Jasnost kněžna Adéla z Rohanu, rozená princezna z Löwenstein;
- c. Jeho Jasnost kníže Benjamin z Rohanu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban, a jeho manželka, Její Jasnost kněžna Štěpánka z Rohanu, rozená princezna Croy, s jejich jasnými princí:

princ Artur z Rohanu,
princ Viktor z Rohanu,
princ Alain z Rohanu,
princ Ludvík z Rohanu,
princ Benjamin z Rohanu.

Na počest Jeho královské Výsosti uspořádal Jeho Jasnost kníže Viktor z Rohanu několik honů, a sice:

12. listopadu 1844 hon na zajíce v Březině,
13. listopadu 1844 byl kvůli nepříznivému počasí odpočinkový den,
14. listopadu 1844 hon na zajíce a bažanty v Slavíkově,
15. listopadu 1844 hon na zajíce v polích u Loukovce a Svijan,
16. listopadu 1844 hon u Husy a Kruhů.

Během čtyř dnů honů bylo zastřeleno:

zajíci	2 069 kusů
bažanti	31 kus
králíci	1 kus
koroptve	11 kusů

Dohromady 2 112 kusy.

Po všechny tyto dny se Jeho královská Výsost účastnila v 8 hodin ráno mše svaté v zámecké kapli. V 9 hodin ráno se podávala snídaně, v 6 hodin večer se večeřelo.

Večerní zábavou byla hra v kulečník a knížecí kancelisté přednesli velmi zdařilá pěvecká čísla.

fol. 19b [s. 32]

17. listopadu 1844 ráčila Jeho královská Výsost vyslechnout mši svatou a posnídat. Pak se srdečně rozloučila s Jejími Jasnostmi a kolem 10. hodiny dopoledne se vydala na zpáteční cestu do Prahy.

fol. 20a [s. 33]

1845

Uprostřed měsíce září 1845 se Jeho Jasnosti knížeti Kamilu z Rohanu dostalo velké cti a vyznamenání, protože ho na zámku v Sychrově obšťastnili svou urozenou návštěvou Výsosti:

1. Jeho císař. král. Výsost Štěpán arcivévoda rakouský, král. princ uherský a český, správce Království Českého;

2. Jeho císař. král. Výsost Karel Ferdinand arcivévoda rakouský, královský princ uherský a český a

3. jeho strýc Jeho Jasnost Moritz princ Nasavský.

V jejich doprovodu byli hrabě Grünne, adjutant Jeho c. k. Výsosti arcivévody Štěpána, a c. k. rytmistr baron Puteani, adjutant Jeho c. k. Výsosti arcivévody Karla Ferdinanda.

Na počest urozeného panstva se konal v mlázi u Doubravy hon na koroptve, při němž bylo zastřeleno:

koroptve 1 887 kusů

bažanti 92 kusy

zajíci 36 kusů

králíci 6 kusů

Dohromady 2 041 kus.

Jeho Jasnost Moritz princ Nasavský ten den sám zastřelil přes 600 kusů pernaté zvěře.

Po honu urozené panstvo večerelo na zámku v Sychrově, ráčilo zde přenocovat a příštího dne odjelo do Prahy.

fol. 21a [s. 34]

1846

I.

Nevysvětlitelným úradkem Božím byl Jeho Jasnost kníže Benjamin z Rohanu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban (narozen 13. června 1804), majitel a vrchnost panství Řepín s Nebužely a statku Čistá, dne 5. srpna 1846 náhle povolán z pozemského života k životu věčnému následkem mrtvice na plavecké škole v Praze.

Vyznačoval se dobrotou srdce a dobročinností jako laskavý manžel a milující otec. Byl truchlivě oplakáván svou jasnou manželkou kněžnou Štěpánkou z Rohanu, rozenou princeznou z Croy, jasnými princí – syny Arturem, Viktorem, Alainem, Ludvíkem a Benjaminem a svým bratrem, Jeho Jasností knížetem Kamilem z Rohanu, princem z Guémenée, Rochefort a Montauban, vévodou z Montbazonu a Bouillonu. Jeho pozemským pozůstatkům se dostalo poslední pocty ve zbožné modlitbě všech jasných členů rodiny, úředníků a služebníků, všeho duchovenstva knížecího rohanského patronátu a přítomného značného počtu lidí, když byly dne 10. srpna 1846 pohřbeny do knížecí rodinné hrobky Rohanů u farního kostela v Loukově.

II.

Po půlnoci 10. prosince 1846 povolal všemohoucí Bůh do klína věčnosti Jeho Jasnost knížete Viktora z Rohanu-Guémenée, vévodu z Bouillonu a Montbazonu (narozen 20. července 1766), c. k. generála polního podmaršálka, majitele c. k. rakouského pěšího pluku č. 21 (od r. 1808 do r. 1810), rytíře c. k. rakouského řádu Marie Terezie etc.

Svůj život, který se vyznačoval čínorodostí, velkým talentem vojevůdce, nepřekonatelným hrdinstvím na bojišti, knížecí velkodušností, spanilomyslností, výjimečnou dobrotou srdce, pravou křesťanskou zbožností a dobročinností na domácí půdě, ukončil jasný kníže na zámku v Sychrově posílen útěchou křesťanského katolického náboženství v ná-

ruči svého jasného hluboce zarmouceného synovce, Jeho Jasnosti knížete Kamila z Rohanu, prince z Guémenée, Rochefort a Montauban, vévody z Montbazonu a Bouillonu. Skonal tiše jako anděl s pohledem plným důvěry ve slib našeho Spasitele, který připravuje věčný mír všem lidem dobré vůle.

Jeho pozemské pozůstatky byly 13. prosince 1846 v 11 hodin dopoledne slavnostně pohřbeny vším důstojným duchovenstvem knížecího rohanského patronátu, truchlivě oplakávány všemi jasnými členy rodiny,

fol. 21b [s. 35]

všemi úředníky a služebníky a za přítomnosti velkého počtu lidí, svědčícího o jejich soustrastí, k urozeným předkům do knížecí rodinné hrobky u farního kostela v Loukově.

III.

Jeho Jasnosti knížeti Viktoru z Rohanu-Guémenée byl podle kupní smlouvy z 16. září 1837 určen jeho jasnou paní manželkou, Její Jasností kněžnou Bertou z Rohanu-Guémenée, vévodkyní z Bouillonu, po dobu trvání jeho života důchod z panství Svijany s přitělenými statky Loukovec, Koryta, Sychrov a Albrechtice.

K užívání tohoto panství přistoupila Jeho Jasnost 22. února 1841, ale již za svého života, totiž 23. března 1846, se rozhodla důchodu z tohoto panství vzdát a postoupit ho Jeho Jasnosti knížeti Kamilu z Rohanu do neomezeného vlastnictví k svobodnému vládnutí a řízení.

V důsledku toho došlo s výjimkou statku Čistá ke sjednocení knížecích majitelů panství v urozené osobě Jeho Jasnosti knížete Kamila z Rohanu, prince z Guémenée, Rochefort a Montauban.

Statek Čistá byl 1. ledna 1846 postoupen Jeho Jasnosti princí Benjaminu z Rohanu-Guémenée, Rochefort a Montauban, a tak měla Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu ve vlastním majetku následující dominia:

1. Svijany s Loukovcem, Koryty, Sychrovem a Albrechticemi.
2. Semily s Jesenným a železnou hutí Úzké údolí.
3. Lomnice s Cidlinou.
4. Starý Dub s lenním statkem Domaslavice.
5. Český Dub s lenním statkem Sedm vsí (Siebendörfel)

fol. 22a [s. 36]

1847

I.

Při příležitosti úřední cesty do Krkonoš kvůli obhlídce krkonošské trati z Liberce přes Tanvald, Příkladovice, Jilemnici a Vrchlabí do Trutnova ráčila Jeho císař. král. Výsost Štěpán arcivévoda rakouský, král. princ uherský a český a správce Království Českého, pozvat Jeho Jasnost knížete Kamila z Rohanu jakožto vrchnost panství Semily, aby se jednání zúčastnil.

Tedy se Jeho císař. král. Výsost rozhodla, že napřed Jeho Jasnost knížete Kamila z Rohanu poctí svou návštěvou na zámku v Sychrově.

Za den příjezdu Jeho císař. král. Výsosti na Sychrov byl stanoven 16. červen 1847.

Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu přijal ctěného zemského správce obklopen všemi úředníky panství na hranici dominia u Březiny a potom s Jeho císař. král. Výsostí odjel na Sychrov, kde se podávala přesnídávka.

V doprovodu Jeho císař. král. Výsosti byl c. k. pan guberniální sekretář hrabě Wratislaw, pan hrabě Lažanský a pan baron Kotz, krajský hejtman v Mladé Boleslavi.

Po přesnídávce vyprovázela Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu Jeho císař. král. Výsost do Liberce, kde se nocovalo.

17. června 1847 strávili den v Liberci.

Na 18. červen 1847 byla plánována obhlídka krkonošské trati z Liberce do Příchovic, kam Jeho císař. král. Výsost zvečera dorazila s Jeho Jasností knížetem Rohanem, panem hrabětem Wratislawem, panem hrabětem Lažanským a dvěma pány guberniálními koncipisty a kde v myslivně u knížecího rohanského lesmistra Reichla přenocovali.

Na památku této události dostala myslivna v Příchovicích jméno „Štěpánův odpočinek“, zatímco hora zdvihající se na severozápadní straně myslivny změnila již 8. října 1841 [sic!] své dřívější pojmenování „Haidstein“ na „Štěpánův vrch“, protože na ni Jeho císař. král. Výsost Štěpán arcivévoda rakouský vystoupil.

Následujícího dne se odebrala Jeho císař. král. Výsost na koni (na Poney Jeho Jasnosti knížete Rohana) do Rokytnice, tam se srdečně s Jeho Jasností rozloučila a ráčila pak pokračovat ve vyhlídkové cestě po krkonošské trati přes Paseky do Jilemnice.

fol. 22b [s.37]

II.

Na žádost Jeho Jasnosti knížete Karla z Rohanu-Guémenée ze dne 4. dubna 1833 povolilo c. k. zemské gubernium Království Českého podle sdělení litoměřické nejdůstojnější biskupské konsistoře libereckému důstojnému biskupskému vikariátnímu úřadu ze dne 17. května 1833 č. 1506 exhumaci tělesných pozůstatků Jasnosti knížete Jindřicha z Rohanu-Guémenée, narozeného 31. srpna 1745, který zemřel v Pánu 24. dubna 1809 v Praze a byl uložen do země na malostranském hřbitově. Jeho pozůstatky byly dne 10. srpna 1847 převezeny z Prahy a ve vši tichosti pohřbeny do knížecí rodinné hrobky u farního kostela v Loukově.

fol. 23a [s. 38]

1848

V roce 1848 ráčil Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu-Guémenée, vévoda z Montbazonu a Bouillonu, s nejvyšším povolením vykoupit složením kapitálu 25 000 zl. k. m. lenní svazek na statku Domaslavice, čímž toto dominium vstoupilo do úplného alodiálního vlastnictví Jeho Jasnosti.

fol. 24a [s. 39]

1849

Lov, který byl v pradávných časech výlučným královským právem, byl Zemským zřízením Jeho Veličenstva římského císaře Ferdinanda II. z 10. května 1627 Q. LVI. stavovským osobám Království Českého na jejich panstvích propůjčen bez omezení.

Již ve starších dobách (1728 a 1743) vznikaly různé honební řády, které byly upraveny vždy, pokud již neodpovídaly poměrům, a konečně také za vlády Jeho císař. král. Veličenstva císaře Josefa II. patentem z 28. září 1786.

Stejně jako ve starších zákonech bylo i tímto honebním patentem zajištěno vrchnostem výlučné právo lovu uvnitř jejich dominií a sedláci i měšťané zůstávali z provozování lovu úplně vyloučeni, protože lovecká živnost je zcela neslučitelná se spořádanými výdělečnými poměry venkovského lidu.

Tento právní stav vrchnostenského lovu trval bez překážek až do roku 1848; avšak když v březnu toho roku vypuklo v rakouském císařském státě všeobecné lidové hnutí a Jeho císař. král. apoštolské Veličenstvo Ferdinand I. císař rakouský ráčil svému lidu slíbit vytouženou svobodu s vyvázáním půdy, nastala epocha, která vrchnostenskému právu lovu velice ublížila.

Zatímco zákon ze 7. září 1848 měl ve vztahu k lovu v úmyslu zbavit půdu práva lovu, které náleželo vrchnostem pouze z vlastnictví poddanosti, začal se venkovský lid opilý svobodou mylně domnívat, že myslivost už může provozovat každý podle své vůle. Ten-

to chybný pohled venkovského lidu sváděl ke skutečnému provozování lovu a přivodil politováníhodné výtržnosti.

Aby byla při delší neexistenci zákonné normy na jedné straně zachráněna před úplným vyhubením zvěř, tolik důležitá pro národně hospodářské účely, a aby se na straně druhé uskutečnilo osvobození půdy, podalo c. k. ministerstvo Jeho cís. král. apoštolskému Veličenstvu návrh nového honebního zákona, který vstoupil v platnost v celé císařské říši císařským patentem datovaným v Olomouci 7. března 1849.

Od tohoto okamžiku bylo vrchnostenské právo lovu na poddanské půdě bezúplatně zrušeno a pouze majitelům souvislých pozemkových komplexů o výměře nejméně 200 jiter bylo povoleno svobodně bezvýhradní provozování lovu.

Vláda měla na zřeteli i rozptýlené majetky půdy obyvatel obcí a rozhodla, že obec bude smět provozovat lov buď jako celek cestou pachtu nebo prostřednictvím zvlášť určených znalců.

fol. 25a [s. 40]

1850

Byt Jeho Jasnosti knížete Karla z Rohanu-Guémenée, vybudovaný v roce 1822, zůstal po jeho smrti dne 24. dubna 1836 uzavřen. V roce 1843 byl znovu jednoduše restaurován pro Jeho Jasnost knížete Viktora z Rohanu-Guémenée, který jej obýval až do své smrti 10. prosince 1846.

Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, princ z Guémenée, Rochefort a Montauban, vévoda z Montbazonu a Bouillonu, jako hlava knížecího domu Rohanů pak vydal v roce 1847 příkaz, aby byl tento byt upraven ve starém gotickém stylu pomocí dřevěného obložení.

Knížecí stavební adjunkt Josef Pruvot za tím účelem nakreslil podle nástinu Jeho Jasnosti nezbytné výkresy.

Celá přestavba byla prováděna během tří let 1847, 1848 a 1849. V roce 1850 se Jeho Jasnost kníže do bytu nastěhoval.

Především byla čtyřúhelníková okna vyměněna za jiná s kulatým obloukem, čímž začala vnější přeměna staré zámecké budovy.

Pokoje získaly následující výzdobu:

1. První pokoj, takzvaná zbrojnice, byla vyzdobena v gotickém stylu; na třech stěnách se nacházejí navzájem pevně spojená sedadla, která mají charakter chórových lavic a jejichž zadní stěny jsou vyloženy. V tomto táflování se skví erby urozených předků Jeho Jasnosti a také jeho urozených příbuzných od známého malíře Kandlera, který se roku 1848 po ukončení svých studií vrátil z Říma do Prahy.

Zbývající stěna mezi táflováním a stropem je vyzdobena jeleními hlavami s parožími vzácné velikosti a dále všemi možnými zbraněmi z minulých dob. Strop je rozčleněn žebrováním a jednoduše vymalován.

2. Sousední komnata, salon Jeho Jasnosti, a také vedle se nacházející ložnice jsou včetně stropů z největší části obloženy v anglickém gotickém stylu. V těchto pokojích byly v gotickém stylu postaveny vlašské krby, na něž se používal toušeňský pískovec z blízkého okolí města Brandýs nad Labem.

3. Vedle ložnice se nachází kabinet. Jeho strop a z poloviny i jeho stěny se zdají být jednoduše žebrovány podle anglického gotického stylu. Jednoduchá malba na zdech mezi táflováním stěn a stropem je ozdobena jeleními, kamzičími a srnčími hlavami s výjimečně krásnými a svým způsobem vzácnými parožími.

4. S tímto kabinetem sousedí pokoj pro služebnictvo, který je šedě vymalován. Místnost je prostá, ale její zařízení odpovídá svému účelu. Mobilář všech pokojů Jeho Jasnosti je sestaven z předmětů různých stylů. Najdou se zde zástupci staroněmeckého a byzantského stylu, gotiky i renesance.

Návrh na řešení parkového průčelí zámku Sychrov – František Bayer, 1848.

Návrh na řešení parkového průčelí zámku Sychrov – Bernard Gruber, 1850.

POZAPOMENUTÝ HISTORIK UMĚNÍ KARL FRIEDRICH KÜHN

Jaroslav Zeman

Karl Friedrich Kühn patří nepochybně mezi nejvýznamnější, ale paradoxně také nejméně známé historiky umění spjaté s Libercem.

Narodil se 17. února 1884 v Trutnově, v rodině místního stavitele Otto Kühna. Jeho starším bratrem byl údajně významný architekt působící v Liberci, Max Kühn.¹

Po ukončení trutnovské státní reálné školy v roce 1903 studoval na Vysoké škole technické ve Vídni (mj. u profesorů Ullricha, Königa, Mayredera a Maxe Ferstela²). V dubnu 1908 zde úspěšně složil státní zkoušky a v roce 1909 získal titul doktora technických věd za svou disertační práci věnovanou kostelu sv. Trojice v Kuksu (*Die Dreifaltigkeitskirche des Stiftes Kukus in Böhmen*).

Ve Vídni navštěvoval během studia také přednášky Maxe Dvořáka o dějinách umění, které ho nadále hluboce ovlivnily a silně se promítly zejména v jeho pozdějším profesním životě, věnovaném památkové péči. Další významnou zkušeností vztahující se k památkové péči, kterou získal, byla jeho účast na stavebně historickém průzkumu Diokleciánova paláce ve Splitu (dnešní Chorvatsko) pod vedením významného rakouského archeologa a architekta, profesora Georga Niemanna. Zde měl za úkol zaměření a výzkum tzv. Zlaté brány.

Během studií zároveň pracoval v architektonickém ateliéru svého učitele Maxe Ferstela. Ještě před svým absolutoriem byl v listopadu 1908 jmenován stavebním praktikantem pražského místodržitelství.

V letech 1910–1912 působil na stavebním úřadě v Liberci a blízké Chrastavě, kde vedl realizaci liberecké státní reálky a chrastavského okresního soudu a zároveň pracoval v libereckém ateliéru architektů Heinricha Fanty a již zmíněného Maxe Kühna. Klíčovým okamžikem, který poznamenal jeho další životní dráhu, bylo přijetí na místo technického sekretáře v Císařskokrálovské centrální komisi pro ochranu památek v roce 1912 na doporučení Maxe Dvořáka a Josefa Neuwirtha.

V roce 1917 byl Kühn povýšen na technického zemského konzervátora Centrální komise pro České země a po skončení první světové války mu byla v únoru roku 1919 jeho funkce opětovně potvrzena Ministerstvem školství a národní osvěty. Původní Centrální komise byla v Československé republice nahrazena novou institucí a to Státním památkovým úřadem, ve kterém byl Kühn činný až do roku 1935. V tomto roce odešel do Brna, kde byl jmenován řádným profesorem na zdejší Vysoké škole technické.

Během svého pobytu v Praze se roku 1919 habilitoval na německé technice svou prací věnovanou péči o exteriéry středověkých objektů (*Über die Aussenbehandlung mittelalterlicher Baudenkmale*) pro obor památkové péče a tamtéž od roku 1924 přednášel dějiny architektury jako soukromý docent pro ochranu památek. Následně byl na této škole roku 1931 jmenován mimořádným profesorem. Mimo to v Praze roku 1923 získal titul stavebního rady.

V této době rovněž přednášel na Akademii výtvarných umění o uměleckých slozích. Bez zajímavosti jistě není fakt, že Kühn byl velmi ctižádostivou osobností a na všech svých titulech si velice zakládal.

Portrét K. F. Kühna z 30. let 20. století. Zdroj <http://www.math.muni.cz/~sisma/dthb/kuhn.jpg>. Otištěno též v článku Petra Štoncnera *Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938*, *Zprávy památkové péče* 64, 2004, s. 541.

Po příchodu do Brna vedl na místní technice Institut pro stavební dějiny a dějiny umění, kde měl přednášky z památkové péče, architektury, slohového vývoje a architektonické estetiky. Po vzniku protektorátu Böhmen und Mähren v roce 1939 byl jmenován přednostou brněnské pobočky Památkového úřadu v Praze a konzultantem správce Obrazárny Moravského muzea v Brně. Zde je nutné poznamenat, že ač Kühn nebyl aktivním nacistou, zastával silně nacionalistické postoje v otázce „německého“ umění, což se výrazně projevovalo v jeho publikační činnosti i ve výběru zpracovávaných témat. Právě proto se ve svých pracích zaměřuje takřka výlučně na oblast Sudet.

Během svého života byl také členem velké řady německých spolků a sdružení v bývalém Rakousku-Uhersku, pozdějším Československu a též v zahraničí. Za všechny jmenujme *Wiener Bauhütte* a *Zentralvereinigung Österreichischen Architekten* ve Vídni (v těchto dvou spolcích byl aktivním členem také jeho profesor z vídeňské techniky Max Ferstel), *Deutsche Coldewey Gesellschaft für Bau-forschung* v Berlíně, *Gemeinschaft deutscher Architekten für die Tschechoslowakische Republik* a především *Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste in der Tschechoslowakischen*

Republik (Německá společnost pro vědy a umění v Čechách), do které vstoupil v roce 1926.³ Právě zde byl pověřen přípravou soupisů uměleckých a historických památek⁴ v dosud nezpracovaných oblastech Sudet. Mimo liberecký okres zde shromažďoval podklady pro památkové soupisy okresů Jablonec nad Nisou, Frýdlant v Čechách a Mikulov, ovšem zpracován a vydán byl v roce 1934 pouze okres Liberec, který je bohužel zároveň posledním soupisem vůbec.

Během své práce na Státním památkovém úřadě působil také jako výkonný památkový architekt a zúčastnil se např. stavebních úprav zámku ve Zbirohu, děkanského kostela v Opavě a radničních budov v Litoměřicích a Českém Krumlově.

Co se Kühnovy samostatné architektonické tvorby týče, stavěl mimo Liberec a blízký Jablonec nad Nisou také v Praze nebo Chomutově. Zúčastnil se rovněž řady soutěží, např. na regulaci okolí Michalské brány v Bratislavě⁵ nebo soutěže na budovu Moderní galerie na Kampě v roce 1923. Zajímavým faktem je, že mimo Kühna soutěž oblesl svým návrhem rovněž další architekt-památkář, činný v Klubu za starou Prahu, Bohumil Hübschman. Získal i různá profesní ocenění, např. v soutěži na regulaci rodného Trutnova.

Svou životní dráhu ukončil Karl Friedrich Kühn 8. května 1945, kdy tragicky a za nevyjasněných okolností zemřel.

Kühnova publikační činnost je nejen obsáhlá, ale i tématicky velmi široká a v řadě aspektů, zejména památkových, nezapře Dvořákův vliv. Kromě publikací týkajících se Liberce a libereckého okresu⁶ je také autorem monografie věnované významnému baroknímu architektovi a chebskému rodákovi Balthasaru von Neumannovi (*Der Egerländer*

Baumeister Balthasar Neumann) nebo studie o kostelu Panny Marie v Mostě (*Die Stadtpfarrkirche zu Brüx in Böhmen*, kterou napsal s dalším významným historikem umění profesorem Josefem Opitzem. Dále byl autorem příspěvku o neznámém díle malíře Josefa Führicha, význačného představitele nazarenismu a chrastavského rodáka (*Ein unbekanntes Schreiben Josef v. Führichs*), či publikace o lidovém umění severních Čech kolem roku 1800 (*Volkstumliche Kunst um 1800 im nordostlichen Böhmen*). Po svém odchodu do Brna napsal mj. práce věnované hradu Špilberku (*Der Spielberg in Brünn. Eine deutsche markgräfliche Pfalz: ein Beitrag zur Geschichte der Kunst des Mittelalters im deutschen Osten*) a brněnskému kostelu sv. Tomáše (*Die Thomaskirche zu Brünn, das Werk der Parler-Hütte*). Spolupracoval také na monumentální řadě slovníku Thieme-Becker, kam napsal velkou řadu hesel o architektech, sochařích, malířích a uměleckých řemeslnících působících v Čechách a na Moravě.

Významnou složku jeho publikační činnosti tvořila problematika památkové péče, ve které se ohlas Dvořákových myšlenek projevuje nejsilněji. Zabýval se zejména technickými problémy v oblasti ochrany památek. Jako jeden z prvních uměleckých historiků vůbec(!) sepsal metodiku pro elektrifikaci historických měst a památkových objektů nebo se věnoval ochraně památek při leteckých náletech.

Kühnovu nejvýznamnější a také nejaktuálnější dílo věnované památkové péči je nesporně kniha *Die schöne Altstadt: ihr Schutz, ihr Umbau, ihre Verkehrsverbesserung*, která vyšla v roce 1932 v berlínském nakladatelství Wilhelm Ernst & Söhne. Autor zde popisuje především technické a dopravní problémy historických měst, které demonstruje na příkladech Prahy, Berlína, Bratislavy, Trutnova, Halberstadtu a Amsterdamu, přičemž největší prostor je věnován právě Praze, kterou označuje za jedno z nejkrásnějších měst vůbec.

Knihu pojímá jako jakéhosi pomocníka a rádce městského urbanisty a architekta tak, aby byly i přes nutné asanační zásahy zachovány v důstojné podobě historické památky včetně jejich okolí, které považuje za stejně důležité jako památku samu. V této souvislosti v úvodu knihy poznamenává, že neregulovaný růst měst má za následek ohrožení památkového fondu a měni nenávratně jeho okolí.

Ostře zde také vystupuje vůči útokům, směřovaným proti památkové péči. Leitmotivem knihy je problematika regulace a stavebního vývoje starých měst, do které zahrnuje jak celkový městský obraz historických sídel, tak i jednotlivé prvky, které ho spoluvytvářejí. Kühn na jednotlivých případech uvádí vhodná doporučení k ochraně a údržbě nejen jednotlivých památek, ale i celých památkových souborů. Jako hlavní cíl těchto kroků uvádí zlepšení a modernizaci městského prostoru, ovšem při zachování jeho památkových hodnot.

Kniha je rozdělena do pěti hlavních částí. První a zároveň nejrozsáhlejší je věnována přestavbě historických jader starých měst a vnějšímu zlepšení městského prostoru, především a následnému přetváření vnitřních čtvrtí velkoměst.

V první kapitole nazvané „Doprava a vedení komunikací“ sleduje Kühn napřimování komunikací, regulaci dopravy, pěší zóny, pasáže a podloubí.

Druhá kapitola se věnuje domům a uličnímu prostoru – je zde zmiňováno zastavování proluk a další regulace prostoru.

Třetí kapitola se zabývá starými domy, jejich opravami, demolicemi, izolacemi i jejich uplatněním jako pohledových kulís v rámci města a také vztahem historické zástavby k nové výškové zástavbě, včetně dalšího zvyšování historických objektů.

Kapitola čtvrtá je věnována stále aktuálnějšímu tématu novostaveb v rámci historické zástavby. Kühn se nevyhýbá ani problematice novodobých kopií památkových objektů

Razítko K. F. Kühna (Archiv NPÚ
ÚOP v Brně, osobní pozůstalost
K. F. Kühna).

psáno na našem území. Zcela logicky tak zařazuje Karla Friedricha Kühna mezi významné dobové historiky umění i architekty, kteří se věnovali problematice památkové péče a praktickým řešením jejich problémů.

Poznámky:

- 1 Zmínka o sourozeneckém vztahu Maxe Kühna a Karla Friedricha Kühna se nachází pouze v nevydané bakalářské práci Jana Dostalíka *Poutní kostel Panny Marie „U Obrázku“ v Liberci-Ruprechticích*. Ovšem vzhledem k identickému místu narození a profesi otce se tato možnost jeví jako velmi pravděpodobná.
- 2 Všichni zmínění architekti byli významnými představiteli rakouské architektury období historismu, přičemž nejvýznamnější osobností mezi nimi byl Max Ferstel (8. 5. 1859–28. 3. 1936 Vídeň). Ten vystudoval architekturu na zmíněné Vysoké škole technické ve Vídni a mimo to navštěvoval některé kurzy na Institutu pro dějiny umění na Vídeňské univerzitě a strávil rok na stáži na Stavební akademii v Berlíně. Po studiích pracoval rok v ateliéru svého otce Heinricha Ferstela a poté začal být činný jako samostatný architekt. Během svého života získal řadu ocenění, mj. stříbrnou medaili na světové výstavě v Paříži v roce 1900. S jeho realizacemi se můžeme setkat v celém tehdejší Rakousku-Uhersku. Na našem území se jedná např. o interiér a vnitřní vybavení baziliky Božského Spasitele v Ostravě, radnici ve Vítkovicích, která je velmi podobná další jeho realizaci, radnici ve slovinském městě Ptuj.
- 3 Kühn poprvé zaslal přihlášku již roku 1908 spolu s žádostí o finanční podporu na výzkum areálu v Kuksu. Požadovanou podporu však pravděpodobně nezískal a na své členství ve společnosti rezignoval. Výsledky svého bádání pak vydal vlastním nákladem. Podruhé poslal přihlášku do společnosti až uvedeného roku 1926 již jako úspěšný vysokoškolský pedagog. To již byla jeho snaha úspěšná a obdržel dotaci 2 000 Kč na jedno ze svých stěžejních děl „*Die schöne Altstadt*“. Podrobněji Křížek, Jiří, *Osobnosti z dějin památkové péče v Libereckém kraji – Karl Friedrich Kühn (1884–1945)*, nepublikovaný text.
- 4 Jednalo se projekt Archeologické komise Akademie věd a umění, na kterém se pracovalo 50 let (od roku 1895 do roku 1945) a který bohužel zůstal jen torzem původního záměru. I přesto dosud tvoří jednotlivé vydané svazky neocenitelnou a základní uměleckohistorickou literaturu pro zpracované okresy.
- 5 Oba zmíněné projekty pak částečně publikoval ve své knize „*Die schöne Altstadt*“.
- 6 Zde je potřeba zmínit na prvním místě práci *Topographie der Historischen und Kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg* z roku 1934, která je považována za jeden z našich nejlepších soupisů vůbec a dále pak publikaci věnovanou libereckým klasicistním domům *Das Steinerne Bürgerhaus in Stadt und Land Reichenberg* z roku 1936, která vyšla v rámci vlastivědné řady libereckého okresu *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*. Obě zmíněné publikace tvoří dodnes základní a nepostradatelný pramen pro zájemce o historii a umění regionu.

a dále pak parkům a garážovým stáním v historických městech.

Druhá, rozsahem nejkratší část knihy, se věnuje asanaci historických měst a následující třetí část pozitivním moderním úpravám půdorysné osnovy historických měst.

Část čtvrtá a pátá představují patrně nejpragmatičtější pasáže knihy; věnují se finančním nákladům na úpravy a rozšíření historických měst a zákoným opatřením k jejich ochraně.

Přestože Kühn napsal knihu *Die schöne Altstadt* více jak před sedmi desítkami let, lze v ní stále nalézt řadu témat, která dodnes neztrácejí nic ze své aktuálnosti.

I když se jedná o dosud ne zcela doceněné dílo, nepochybně patří mezi to nejlepší z meziválečné literatury věnované památkové péči, co bylo na-

Výběr z bibliografie K. F. Kühna:

- Die Dreifaltigkeitskirche des Stiftes Kukul in Böhmen, in: *Mitteilungen der Wiener Bauhütte*, Wien 1910.
- Volkstumliche Kunst um 1800 im nordöstlichen Böhmen, Wien 1913.
- Elektrische Leitungen in Stadt und Land –ihre schönheitlichen Forderungen, Reichenberg 1924.
- Die schöne Altstadt: ihr Schutz, ihr Umbau, ihre Verkehrsverbesserung, Berlin 1932.
- Die Stadtpfarrkirche zu Brüx in Böhmen, Brüx 1932, (spolu s Josefem Opitzem).
- Topographie der Historischen und Kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg, Brünn, Prag, Liepzig 1934.
- Das Steinerner Bürgerhaus in Stadt und Land Reichenberg, Reichenberg 1936.
- Schutz der Kunst- und Kulturdenkmale bei Flieger Angriffen, Brünn 1937.
- Der Egerländer Baumeister Balthasar Neumann, Ölmütz 1938.
- Ein unbekanntes Schreiben Josef v. Führichs (1800–1876), in: *Festschrift Erich Gierath*, München 1942.
- Der Spielberg in Brünn. Eine deutsche markgräfliche Pfalz: ein Beitrag zur Geschichte der Kunst des Mittelalters im deutschen Osten, Brünn 1943.
- Die Thomaskirche zu Brünn, das Werk der Parler-Hütte, Brünn 1943.

Použitá literatura:

- Dolenský, Antonín, Kulturní adresář ČSR. Biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc, Praha 1934.
- Dostalík, Jan, Poutní kostel Panny Marie „U Obrázku“ v Liberci-Ruprechticích (bakalářská práce na Filosofické fakultě Masarykovy University v Brně), Brno 2006.
- Křížek, Jiří: Osobnosti z dějin památkové péče v Libereckém kraji – Karl Friedrich Kühn (1884–1945), nepublikovaný text.
- Kühn, Karl Friedrich, Die schöne Altstadt: ihr Schutz, ihr Umbau, ihre Verkehrsverbesserung, Berlin 1932.
- Slaviček, Lubomír: Kühn, Karl Friedrich, in: *Nová encyklopedie českého výtvarného umění (dodatky)*, Praha 2006.

FRANTIŠEK CLAM-GALLAS – POSLEDNÍ PÁN NA FRÝDLANTĚ

Lenka Pivrcová

František Anna Josef Kristián Maria hrabě Clam-Gallas se narodil 26. července 1854 na zámku v Liberci jako jediný syn generála kavalerie Eduarda Clam-Gallase a jeho manželky Klotyldy.¹ Jeho výchova probíhala způsobem typickým pro potomka jednoho z nejvznešenějších a nejbohatších domů staré rakouské císařské říše. Jako student byl velice nadaný a pod vedením vynikajících učitelů a laskavých, ale velmi náročných rodičů, se připravil na studium humanitních oborů. Vysokoškolské studium ve Vídni nastoupil s vědomostmi vysoce přesahujícími běžnou míru. Zapsal se na právnickou fakultu, ale samotné právnické předměty ho příliš nelákaly. Věnoval se jim sice s pílí, ale více ho přitahovalo národní hospodářství, sociální politika a jim příbuzné předměty. Kromě toho se s oblibou zabýval studiem dějepisu, umění, literární historie, obzvláště jej zaujaly dějiny německé literatury. Němečtí klasici v něm našli nadšeného obdivovatele a především Schiller ho očaroval.² Po dokončení studií vstoupil do služeb vlády, stal se tajným radou a komorníkem a byl rovněž poctěn titulem Jeho Excelence.

Podle Bergla vojenského ducha svého otce Eduarda František nezdědil. Při vši impulsivnosti bylo jeho myšlení a jednání ovládáno klidnou uvážeností a věcností. František Clam-Gallas nenásledoval otce v jeho vojenské kariéře, ani diplomatická nebo veřejná služba se mu nezamlouvala. Rozhodl se tedy, že se připraví na správu svého budoucího dědictví, na obhospodařování rozlehlého majetku na severu Čech. Po absolvování povinné vojenské služby, kde sloužil pod Královským dragounským regimentem a dosáhl hodnosti kapitána, pokračoval ve studiu zemědělství a lesního hospodářství. Své takto nabyté zkušenosti upevnil ještě praktickou činností a znalostmi, které získal dohledem a obhospodařováním statků otce a jiných velkostatků³ doma i v cizině.⁴

Jako člen vysoké aristokracie se František živě podílel na dění ve společnosti, ke které svým původem náležel. V palácích ve Vídni, v Praze a v jiných hlavních městech, ale i na venkovských sídlech šlechty byl tento urostlý a elegantní muž vždy vítaným hostem. Především však byl hrabě Clam-Gallas zkušeným a slavným sportovcem neobyčejného nadání.⁵

František byl zakladatelem a po několik let prezidentem Vídeňské jezdecké asociace a také se zasloužil o věhlas Jezdeckého a Polo klubu. Navíc tento rakouský aristokrat založil první tenisový klub ve Vídni, který byl svého času místem, kde se setkávala vídeňská elita. Ve stejné době byl hrabě také člen Jockey klubu Rakouska, Golfového klubu Vídně a Automobilového klubu Rakouska. Díky iniciativě hraběte Golfový klub Vídně vlastnil známou a krásnou budovu v městské části Krieau. Po několik let byl prezidentem Vysoké jezdecké školy ve Vídni a členem Jezdecké společnosti Campagne (Campagne-Reiter-Gesellschaft). Není pochyb o tom, že mnoho z těchto vyznamenání získal hrabě nejen kvůli svému vysokému společenskému postavení, ale především díky svému sportovnímu nadání. Velice důležitým je pro Františka chov plnokrevníků. S dvou a čtyřsprežímí dokázal vyhrát několik hodnotných cen.⁶

Hrabě Clam-Gallas byl také mezinárodně známý jako prvotřídní sportovní lovec a v zahraničí se těšil dobré reputaci. V Anglii se účastnil se svými přáteli mnoha lovu na lišku a lovu jelenů. Fakt, že byl František hostem císařovny Alžběty Rakouské, jedné z nej-

lepších jezdkyň své doby, na jejích anglických honech, byl důkaz jeho jezdeckých schopností.

Hrabě se dále zajímal o sporty v přírodě, a od jejich zavedení je nejen hrál, ale sháněl finance pro jejich popularizaci u mladší generace. Velmi si oblíbil bruslení a byl jedním ze zakladatelů zimních sportů v Rakousku.⁷

Dne 20. dubna 1882 se František ve Vídni oženil s Marií (1858–1938), dcerou Ernsta Karla Hojose. Mladý pár si zvolil jako své sídlo nový zámek Grabštejn. Budovu, která původně sloužila jako hospodářské zázemí k hradu, přestavěl Františkův děd Kristián Kryštof na empírový zámeček. Ten byl však za Františkova otce Eduarda poněkud zanedbáván. Zde si tedy František s manželkou Marií vytvořili útulný a pohodlný domov. Grabštejn zůstal sídlem, na němž oba lpěli.⁸

Z manželského svazku se nenarodil ani jediný syn. Manželé zato zplodili sedm dcer. Nejstarší dcera Kristýna přišla na svět 5. září 1886 na Grabštejně, po ní Eleonora 4. listopadu 1887 na Frýdlantu, Eduardina Gabriela 25. ledna 1889 ve Vídni, Gabriela 29. října 1890 rovněž ve Vídni, Marie 15. května 1893 tamtéž, Klotylda 1. ledna 1898 také ve Vídni a konečně Sofie 9. června 1900 v Hornu.

Když 17. března 1891 Františkův otec hrabě Eduard Clam-Gallas ve vysokém věku osmdesáti šesti let zemřel, převzal František správu rozlehlého dědictví, které se skládalo z panství Liberec, Frýdlant, Grabštejn a Lemberk. František se považoval za dočasného uživatele a správce majetku pro další pokolení. V tomto pojetí měl za svůj úkol majetek nejen udržet, ale podle možností jeho hodnotu dále zvyšovat. Mnoho prostředků investoval do zemědělských podniků a do lesního hospodářství. Jeho panství patřila před pozemkovou reformou k nejlépe obhospodařovaným v zemi. Jeho péče nepatřila jen vlastním polnostem. Vysoké úrovně v zemědělství libereckého regionu bylo dosaženo díky Clam-Gallasově mecenášství.⁹ Velkou pozornost věnoval František také dobročinnosti.¹⁰ Trvalé zásluhy si získal zejména cílevědomou výstavbou pro vdovy a sirotky. Pomoc druhým totiž považoval za samozřejmost. V oblasti jeho panství i daleko za hranicemi nebylo zařízení nebo akce pro sociálně slabé, kterým by nevěnoval pozornost. Jako majitel čtyř velkých panství byl patronem velkého počtu kostelů. Kostely a fary pod jeho patronátem patřily vždy k nejlépe udržovaným v celé diecézi.¹¹

Po smrti svého otce se František stal členem panské kurie a opakovaně zastupoval velkostatky na českém zemském sněmu. Pravidelně se účastnil zasedání a ve výborech přednášel referáty v oborech sociální politiky, zemědělství a lesního hospodářství. Politicky však nikdy nevstoupil do popředí. Věnoval se ale se zájmem otázkám, které se týkaly sudetoněmeckých obyvatel. Podle Bergla neplodnou politiku a prázdná slova neměl v lásce.¹²

Nepomíjivé jsou Františkovy zásluhy v historickém bádání o severočeském kraji, zejména frýdlantském regionu. Už v mladém věku se živě zajímal o dějiny a pověsti Frýdlantska. Byl vlastníkem jednoho z nejbohatších a nejdůležitějších soukromých archivů v zemi, a to zámeckého archivu ve Frýdlantu, který je dnes uložen ve Státním oblastním

František Clam-Gallas (fotografie z dvacátých let 20. století).

archivu v Litoměřicích, pobočka Děčín. Když byla v roce 1903 založena Společnost pro novější dějiny Rakouska,¹³ bylo jejím prvořadým úkolem odborně uspořádat a podporovat soukromé archivy, aby jejich dosud nepřístupný nebo neznámý materiál mohl být zpřístupněn. Jako jeden z prvních vstoupil do této společnosti František Clam-Gallas a prohlásil, že je připraven svůj zámecký archiv účelně umístit, nechat odborně seřadit a spravovat a své bohaté prameny otevřít serióznímu bádání. Určitě byl zámecký archiv používán pokud šlo o dějepisný, válečný a diplomatický materiál. Čerpali z něj F. Foerster, E. Staub; později pak A. Gindely, E. Schebek a H. Hallwich a jiní.

Než hrabě František převzal dědictví, v zajišťování cenného archivu nebylo ledacos v pořádku. Archivní materiál nebyl odpovídajícím způsobem umístěn a zajištěn. Přístup zpravidla závisel na benevolenci nějakého úředníka. Žadatel si mohl podle chuti procházet materiály a to, o co měl zájem, sám vyhledat. Nic se nekontrolovalo, a tak vznikl zmatek. Vypůjčené spisy často nebyly vráceny na svá místa, protože je nikdo nevidoval. Dokonce se stalo, že listiny, spisy, pečeti a knihy byly odcizeny a prodány sběratelům a jiným zájemcům.¹⁴

Tuto situaci František Clam-Gallas energicky ukončil. Takzvaný starý archiv, který se skládal ze spisů pánů z Redernu, Albrechta z Valdštejna, válečné registratury generála Matyáše hraběte Gallase¹⁵ a rodinných archivů hrabat Gallasů a Clam-Gallasů, byl rozdělen do dvou velkých klenutých, světlých a zcela suchých místností v přízemí starého frýdlantského zámku. S touto péčí věnovanou archivu se František příliš dlouho nespokojil. Staral se také o jeho doplňování a rozšiřování. Nejenže ve velkém množství ztracené listiny, spisy, korespondenci, plány a knihy, tedy jeho právoplatný majetek, který se tu a tam objevoval v cizích rukou, kupoval se značným nákladem zpět, ale prohlížel si také antikvariátní katalogy, kde nacházel listiny, plány a obrazy, které nějakým způsobem souvisely s historií Frýdlantska a Liberecka. Tímto způsobem se mu podařilo mnoho zejmých mezer doplnit.¹⁶

František Clam-Gallas rád viděl, když dokumenty z jeho archivu sloužily k vysvětlení nějaké otázky anebo vůbec našly odpovídající použití. Na srdci mu především ležela vlastivěda frýdlantského okresu. S intenzivní péčí o archiv souvisela činnost v oboru ochrany památek a péče o písemné prameny. Také ochranu lesů a všeho toho, co Jizerské hory dělá vzácnými, nepovažoval hrabě jen za povinnost.¹⁷

Umělecký cit a hluboké chápání umění ve všech jeho formách bylo vzácným dědictvím. Umělecké sklony Františkova pradědy Kristiána Filipa, tvůrce kdysi půvabného venkovského sídla „Klamovka“ u Prahy jsou známé. Neméně známé je umělecké cítění jeho dědy Kristiána Kryštofa, který sám kreslil a básnil, který tehdy neznámému Berglerovi, Quaiserovi, Ginzalovi a leckterým jiným nabídl materiální pomoc v jejich tvorbě. Sám František razil celé řadě snaživých talentů pomocí stipendií cestu k umělecké-

František Clam-Gallas

(fotografie z osmdesátých let 19. století).

Stavba loveckého zámečku na Smědavě v roce 1910 (převzato z knihy bratří Pikousů Jizerské hory včera a dnes, Liberec 2004). František Clam-Gallas zámeček poskytoval během letních prázdnin dětem z Německého horského spolku.

mu vzestupu.¹⁸ Mezi podporovanými umělci vyniká osobnost raspenavského sochaře Heinricha Scholze.¹⁹

Během první světové války František sloužil pod Maltézským řádem jako inspektor polních nemocnic v Tyrolsku, kde byla zaměstnána jedna z jeho dcer jako sestra. Navíc na sebe vzal nebezpečný úkol doprovázení maltézských vlaků do Dobruží.²⁰ Do podobného nebezpečí se dostal ve službách pro Červený kříž při výměně vězňů a jako delegát Komise pro blaho vězňů v Čechách.²¹

Poslední desetiletí života hraběte Clam-Gallase bylo vyplněno problémy souvisejícími s pozemkovou reformou, která silně omezila původní rozsah majetku a proti níž František bojoval do svých posledních dnů, jak také vysvítá z korespondence.

Na svátek Tří králů 1930 ranila Františka Clam-Gallase mrtvice. Desátý den po jeho onemocnění se zdálo, že nastává zlepšení, ale dva dny nato všechna naděje zmizela. Dne 20. ledna 1930 v půl jedné ráno vydechl hrabě František naposledy ve věku nedožitých 76 let a za tři byl pohřben do rodinné hrobky v Hejnicích.²² Františkem Clam-Gallasem tak končí po meči téměř dvousetletá historie Clam-Gallasů – hraběcího rodu, který stále zůstává pevně spojen s naším krajem.

Poznámky:

1 V této části čerpám zejména z článku Josefa Bergla, Franz Clam-Gallas ist gestorben, in: Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Isergaues XXIV, Reichenberg 1930. Článek byl napsán těsně po Františkově smrti v roce 1930. Článek je málo kritickou oslavou Františka Clam-Gallase a jeho činů, bez přihlídnutí k negativním vlastnostem. Nicméně po studiu osobnosti hraběte Clam-Gallase na základě korespondence připouštím, že František si uznání zaslouží a bezpochyby je přiměřená míra chvály na místě.

- 2 Josef Bergl, Franz Clam-Gallas ist gestorben, s. 4.
- 3 Autor článku tyto statky nejmenuje, hovoří obecně.
- 4 J. Bergl, Franz Clam-Gallas ist gestorben, s. 5.
- 5 Kolektiv autorů, International Sport, ročník 1928–1929, uloženo v depozitáři SH Grabštejn, inv. č. 317.
- 6 Tamtéž.
- 7 Tamtéž.
- 8 J. Bergl, Franz Clam-Gallas ist gestorben, s. 5.
- 9 Byl členem mnoha spolků a měl porozumění zejména pro rozvíjející se turistiku v Jizerských horách. Ochotně umožňoval budování turistických cest a ubytoven ve svých rozsáhlých lesích.
- 10 Příkladem toho může být, že na několik týdnů v roce dával k dispozici zámeček v Černousích na Frýdlantsku dětem z Německého horského spolku, které sem jezdily z Liberce na zotavenou během letních prázdnin.
- 11 Zde mohu uvést příklad poutní baziliky v Hejnicích, jejíž opravu František na počátku 20. století hradil. Celá oprava stála 200 000 korun. Strop byl vymalován v letech 1904–1906 Andreasem Grollem.
- 12 J. Bergl, Franz Clam-Gallas ist gestorben, s. 7.
- 13 V originále Die Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs.
- 14 J. Bergl, Franz Clam-Gallas ist gestorben, s. 9.
- 15 V novější době díky frýdlantským archiváliím vznikla také edice pramenů třicetileté války Documenta Bohemica Bellum Tricennale Illustrantia, I–VII, Praha 1971–1981. V této edici jsou v úplnosti zachované prameny, které mají význam pro evropské dějiny třicetileté války, zejména svazky VI. a VII., kde je obsažena válečná kancelář Matyáše Gallase.
- 16 J. Bergl, Franz Clam-Gallas ist gestorben, s. 9.
- 17 Tamtéž, s. 9.
- 18 Bohužel, autor článku Josef Bergl tyto umělce nejmenuje s odůvodněním, že ještě žijí a že jsou dobře známí.
- 19 SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Historická sbírka (Rodinný archiv Clam-Gallasů) (1272) 1377–1943, pozůstalost Františka Clam-Gallase, kart.č. 621.
- 20 Dobruža je území patřící Rumunsku, ležící už na jižním břehu Dunaje.
- 21 Kolektiv autorů, International Sport, ročník 1928–1929, uloženo v depozitáři SH Grabštejn, inv. č. 317.
- 22 J. Bergl, Franz Clam-Gallas ist gestorben, s. 11.

ARCHEOLOGICKÉ AKCE NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU, ÚZEMNÍHO ODBORNÉHO PRACOVIŠTĚ V LIBERCÍ ZA ROK 2007

Martin Nechvíle

Následující soupis reprezentuje archeologické akce pracovníků Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci za uplynulý rok. Jedná se nejen o záchranné výzkumy (Liberec – čp. 131, Grabštejn, Horní Prysk, Sychrov, Vratislavice n. N.), ale i o nálezy získané povrchovou prospekci v rámci obnovy identifikace nemovitých kulturních památek. Časově nálezy spadají do středověku a novověku a pochází z hradů, zámků či intravilánů obcí. Některé nálezy jsou první svého druhu z dané lokality, jako například středověká keramika z Vratislavic n. N. či Sychrova. Získané artefakty jsou uloženy na pracovišti Národního památkového ústavu v Liberci.

1. Domaslavice (okr. Liberec)

LOKALITA: U kapličky Nejsvětější Trojice a sv. Jana Nepomuckého (KP, číslo rejstříku 49631/5–5835).

KULTURA: Novověk 1 (16.–17. století).

LOKALIZACE: Hromada zeminy v místě nového lůžka, kam bude přesunuta kaplička, ZM 10: 03-32-06, koordináty od ZSČ/JSČ: 146/187 mm, nadmořská výška 343 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr (28. 5. 2007, M. Nechvíle) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (3 ks.; obr. 1: 6, 7).

KOMENTÁŘ: První zmínka o Domaslavicích pochází z roku 1548.

LITERATURA: Nепublikováno.

2. Dubá (okr. Česká Lípa)

LOKALITA: Hrad Pustý zámek u Zakšína.

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (14.–15. století).

LOKALIZACE: Areál hradu, sběr na 3. skalním bloku, ZM 10: 02-44-08, koordináty od ZSČ/JSČ: 327/249 mm, nadmořská výška 310–315 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace (12. 9. 2007, M. Nechvíle) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (19 ks.).

KOMENTÁŘ: Hrad není nikdy výslovně v písemných pramenech zmíněn. Po Zakšíně se roku 1404 psal Václav Berka a v roce 1457 i jeho syn Aleš. Je pravděpodobné, že Zakšínem je míněn hrad a ne vesnice. Od roku 1460 se uvádí Zakšíň již jen jako ves. Na základě rozboru keramiky a stavebního vývoje stanovil F. Gabriel dva horizonty osídlení, a sice ve 2. polovině 13. století s přesahem do počátku století následujícího a pak v 15. století.

LITERATURA: Gabriel – Panáček 2000, s. 25, 152–155.

3. Frýdlant (okr. Liberec)

LOKALITA: Frýdlant – pod Křížovým vrchem.

KULTURA: Vrcholný středověk 2 – novověk 1 (15.–16. století).

LOKALIZACE: Pod Křížovým vrchem, cca 400 m severozápadně od zámku Frýdlant p. p. č. 1288/1, ZM 10: 03-12-22, koordináty od ZSČ/JSČ: 174/170 mm, nadmořská výška 318 m.

OKOLNOSTI: Sběr na hromadě zeminy při terénních úpravách (6. 6. 2007, M. Nechvíle).
NÁLEZ: Keramika (1 ks.).

KOMENTÁŘ: Jedná se o důležitý nález, naznačující rozsah pozdně středověkého osídlení, které se nacházelo i na jižní straně řeky Smědě.

LITERATURA: Nepublikováno.

4. Hamr na Jezeře (okr. Česká Lípa)

LOKALITA: Křížovatka pod hradem Děvínem a Hamerským Špičákem.

KULTURA: Vrcholný středověk 1 – novověk 1 (13.–16. století).

LOKALIZACE: Křížovatka v místě mezi Děvínem a Hamerským Špičákem u informační cedule CHKO, ZM 10: 03-21-08, koordináty od ZSČ/JSČ: 467/332 mm, nadmořská výška 368 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace terénu (1. 6. 2007, M. Nechvíle).

NÁLEZ: Keramika (7 ks.).

KOMENTÁŘ: Jedná se o strategické místo, na němž se rozcházely cesty na hrad Děvín a na opevnění na Hamerském Špičáku. Dle konfigurace terénu a archeologických nálezů nelze vyloučit ani nějaký druh opevnění, které střežilo tento klíčový komunikační uzel. Hrad Děvín existoval zhruba od poloviny 13. století do 17. století. Opevnění Hamerského Špičáku nejspíše souviselo s ochranou hradu Děvína na sousední kupě. Na základě vyhodnocení archeologického výzkumu ze 30. let 20. století lze konstatovat, že zdejší opevnění tvořené dvojicí valů a příkopů a patrně i palisád fungovalo současně s Děvínem někdy od přelomu 14. a 15. století do 16. století. Úpatí jak Děvína tak Hamerského Špičáku byla během 16. a 17. století vyhledávána pro těžbu limonitu, po níž jsou dochovány pinky i tesané šachty.

LITERATURA: Gabriel – Panáček 2000, s. 61–66 s lit.

5. Hamr na Jezeře (okr. Česká Lípa)

LOKALITA: Hrad Děvín (KP, číslo rejstříku 20346/5-2940).

KULTURA: Vrcholný středověk 1–2 – novověk 1 (13.–16. století).

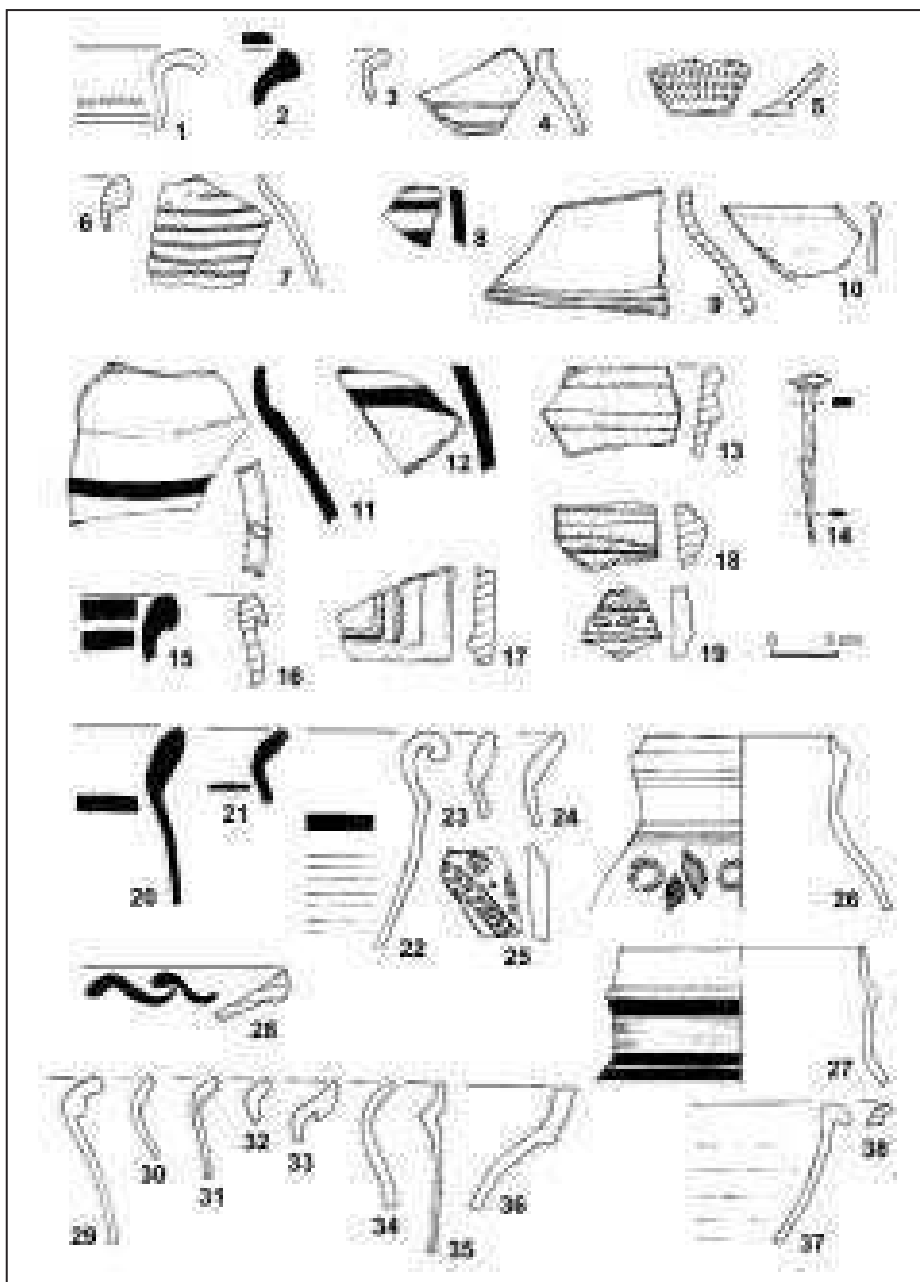
LOKALIZACE: Areál hradu na vrcholu pseudokupy, ZM 10: 03-31-09, koordináty od ZSČ/JSČ: 003/345 mm, nadmořská výška 410–421 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace areálu hradu (1. 6. 2007, M. Nechvíle, M. Kolka) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (33 ks.; obr. 1: 11, 12, 15, 16), kachle (4 ks.; obr. 1: 13, 17–19), železo – hřeb (1 ks.; obr. 1: 14), zvířecí kosti (14 ks.), cihly (1 celá).

KOMENTÁŘ: Hrad Děvín se dochoval torzovitě, což umožňuje odlišit jen dvě základní stavební fáze. Existenci hradu lze klást od poloviny 13. do 17. století. Hradní zřícenina v současné době trpí neusměrněným turistickým provozem, kdy dochází k erozivním narušením archeologických situací. Tento stav by mělo částečně řešit z iniciativy CHKO Kokořínsko plánované přístupové schodiště úžlabinou v severovýchodní části dispozice. Zdivo zříceniny je místy kvůli výlomům zdiva ve špatném stavu. Na východní straně úbočí ve střední části dispozice se nachází cca 4 m vysoký a asi 8 m dlouhý odhalený nezajištěný profil, který výrazně trpí erozí. Dosud nebylo nalezeno efektivní řešení k zajištění této části hradu, která je kvůli neexistenci obvodové hrady nestabilní. Profil je tedy jen průběžně sledován a dokumentován.

LITERATURA: Gabriel – Panáček 2000, s. 61–64; Waldhauser 1980, obr. 4, 7.

Obr. 1. Archeologické nálezy: 1: Víška (LB); 2: Mimoň (CL); 3–4: Kundratice (SM); 5: Horní Maxov (JN); 6–7: Domaslavice (LB); 8: Liberec (LB); 9–10: hrad Navarov (JN); 11–19 hrad Děvín (CL); 20–27: Grabštejn – hospodářský objekt III – výkop 3 (LB); 29–36: Grabštejn – hospodářský objekt III – výkop 4 (LB); 37–38: Grabštejn – hospodářský objekt III – výkop 1 (LB). 1–9, 11–12, 15–16, 20–24, 28–38: keramika; 13, 17–19: kachle; 25–27: kamenina; 14: kov; 10: sklo. Kresba autor, 2007.

6. Heřmanice (okr. Česká Lípa)

LOKALITA: Hrad Falkenburk, (KP, číslo rejstříku 30799/5-3209).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (15. století).

LOKALIZACE: Jádru hradu, v blízkosti triangulačního bodu, ZM 10: 03-13-12, koordináty od ZSČ/JSČ: 219/112 mm, nadmořská výška 585–593 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace (2. 8. 2007, L. Pivrcová) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (1 ks.).

KOMENTÁŘ: Hrad byl založen někdy na přelomu 14. a 15. století snad pány z Donína. Po vypálení v roce 1437 byl patrně ještě obnoven, avšak již roku 1454 je uváděn jako pustý.

LITERATURA: Gabriel – Panáček 2000, s. 15, 67.

7. Hodkovice nad Mohelkou (okr. Liberec)

LOKALITA: Raubířské skály severovýchodně od Hodkovic nad Mohelkou.

KULTURA: Vrcholný středověk 1–2 (13.–14. století).

LOKALIZACE: Vrcholová partie skalního ostrohu, ZM 10:03-32-07, koordináty od ZSČ/JSČ: 293/099; 295/108; 318/107; 323/097 mm, nadmořská výška 380–440 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace (2. 3. 2007, M. Nechvíle, M. Černý)

NÁLEZ: Keramika (15 ks.).

KOMENTÁŘ: Na střední části k východu stoupajícího skalního ostrohu bylo registrováno návrší, na jehož bocích byly nalezeny erozí splavené keramické zlomky. Na písčovitě skalnatém vrcholu návrší byly nově objeveny na dvou místech stopy tesání. Je pravděpodobné, že tato plošina byla stavebně využita patrně jako strážný bod na obchodní komunikaci.

LITERATURA: Nechvíle – Černý 2005, s. 51–52 s lit.

8. Chotyně (okr. Liberec)

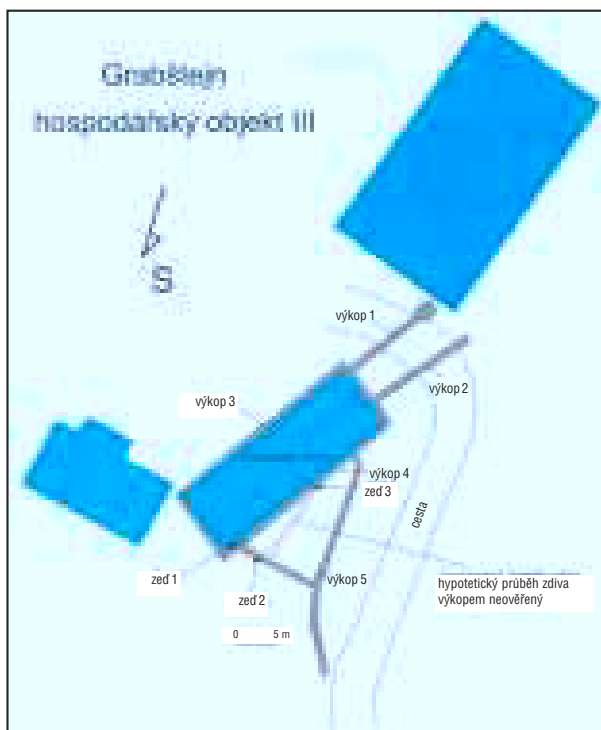
LOKALITA: Hrad Grabštejn – dolní hrad, hospodářský objekt III (st. parc. 24; KP, číslo rejstříku 32126/5-4317).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 – novověk 2 (15. až 19. století).

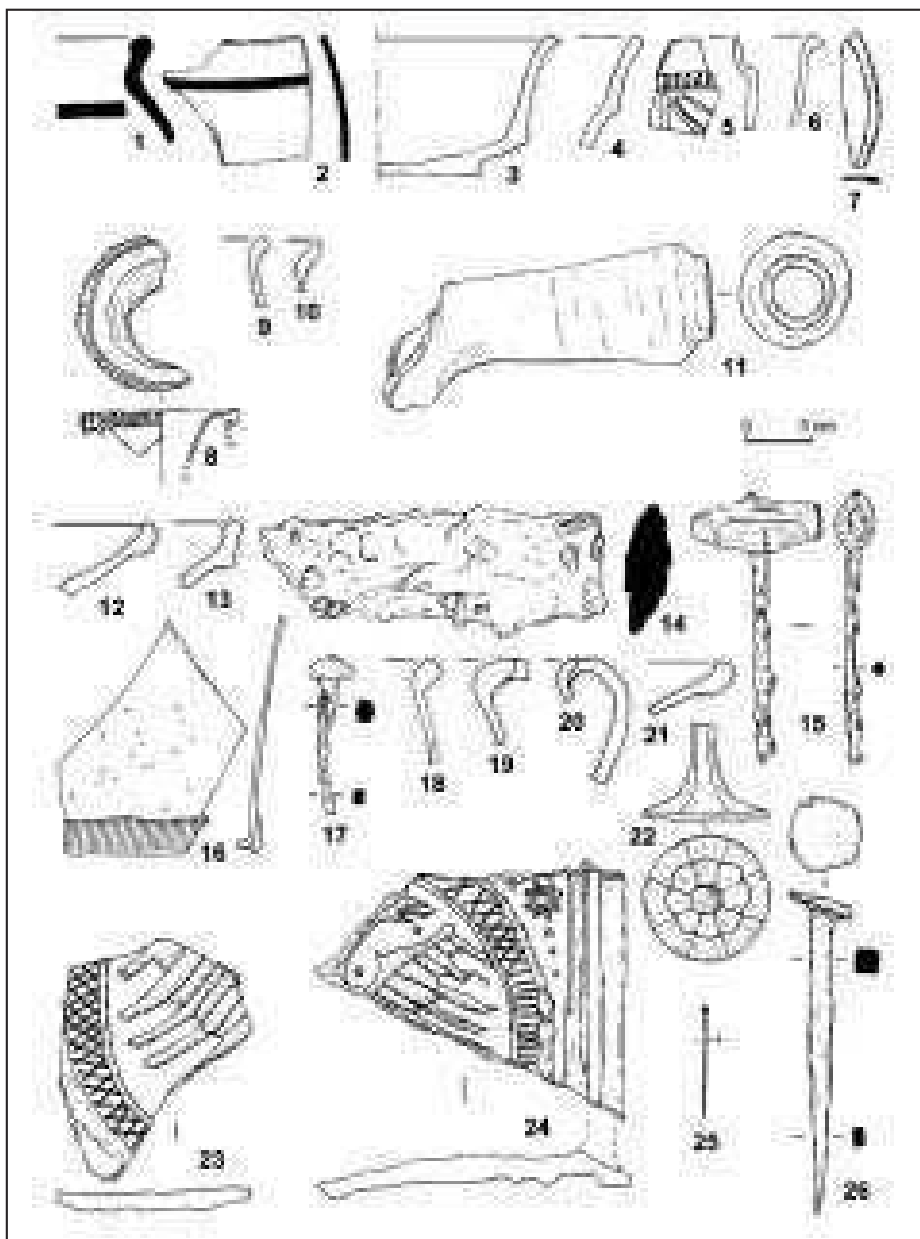
LOKALIZACE: Okolí hospodářského objektu III a severozápadní svah pod ním, ZM 10: 03-13-09, koordináty od ZSČ/JSČ: 173/165 mm, nadmořská výška 300 m.

OKOLNOSTI: Drenážní výkopy po celém obvodu hospodářského objektu III a jeho okolí (výkopy 1–5) v souvislosti s celkovou rekonstrukcí objektu (obr. 4).

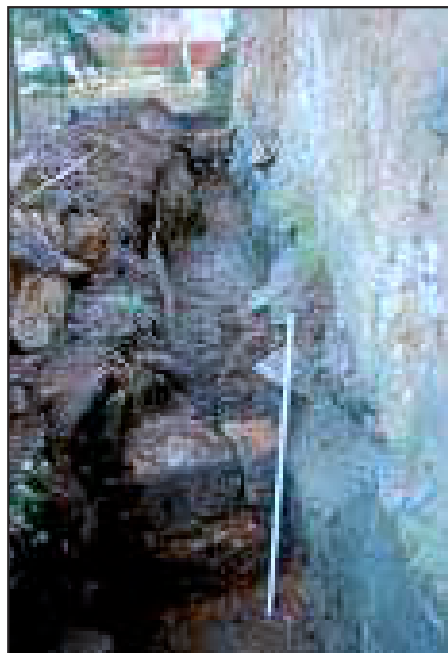
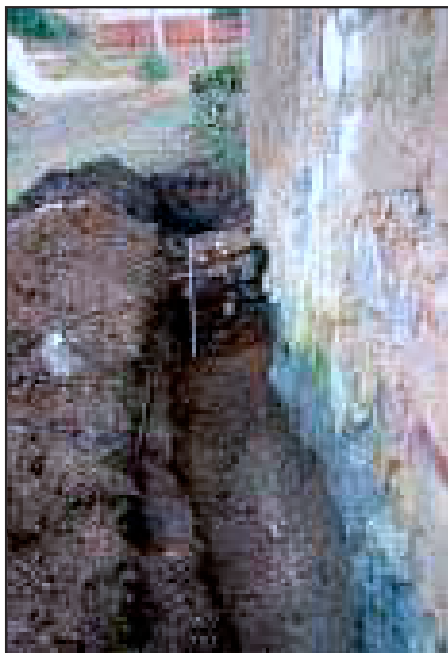
Obr. 4. Grabštejn (LB), hospodářský objekt III, plán výkopů. Kresba autor.

NÁLEZ: Keramika (130 ks.; obr. 1: 20–24, 28–38, obr. 2: 1–4), kamenina (12 ks.; obr. 1: 25, 26, 27, obr. 2: 5, 6), kachle (11 ks.), zvířecí kosti (12 ks.), sklo (1 ks.; obr. 2: 7).

Obr. 2. Archeologické nálezy: 1–7: Grabštejn – hospodářský objekt III – výkop 4 (LB); 8–11: Liberec – č.p. 131 – sonda 2/07 (LB); 12–17, 25: Liberec – č.p. 131 – sonda 1/07 (LB); 18–24, 26: Liberec – č.p. 131 – zásyp východní části místnosti (LB). 1–4, 9–13, 18–21: keramika; 23–24: kachle; 5–6: kamenina; 14, 25–26: kov; 7–8, 2: sklo; 15: dřevo. Kresba autor, 2007.

Obr. 6. Výkop 4, zed 1, pohled od JZ.

Obr. 7. Výkop 4, zdi 1 a 3, pohled od JZ. Foto autor, 2007.

KOMENTÁŘ: Kromě množství movitých nálezů, z nichž k zajímavým patří například zlomek skleněného okenního terčíku dokládající druh okenních výplní, byly zjištěny zejména dva reliktů zdí (obr. 6, 7), pocházející patrně z původně asi jen podezdívané stavby, která je dle horizontální stratigrafie starší než stávající hospodářský objekt III. Z písemných pramenů vyplývá, že stávající objekt pochází nejspíše z poloviny 18. století. Dřevo z krovu zmiňovaného objektu bylo dle dendrochronologického průzkumu pokáceno roku 1767/8 (zpracoval M. Panáček, určil T. Kyncl). V písemných pramenech je dřevěná zástavba dolního hradu zmiňována již od raného novověku. Rozbor nalezené keramiky dokládá zdejší stavební aktivitu již ve vrcholném středověku.

LITERATURA: Nepublikováno.

9. Jestřebí (okr. Česká Lípa)

LOKALITA: Hrad Jestřebí (KP, číslo rejstříku 35083/5-3021).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (15. století).

LOKALIZACE: Sběr na skalním úbočí a horní plošině hradu, ZM 10: 02-42-19, koordináty od ZSČ/JSČ: 434/224 mm, nadmořská výška 300–319 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr (18. 3. a 7. 9. 2007, M. Ouhrabka, M. Nechvíle).

NÁLEZ: Keramika (8 ks.), kachle (2 ks.).

KOMENTÁŘ: Počátky hradu nejsou zcela jasné. Nejstarší písemné prameny pocházející z konce 13. století se mohou vztahovat k jiné lokalitě. Bezpečná zmínka o tomto hradě pochází až z roku 1445. F. Gabriel a J. Panáček uvažují, že dřevěný hrad vznikl až kolem roku 1400 a že později byly dřevěné konstrukce nahrazeny zděnými. V roce 1546 je hrad uváděn již jako pustý.

LITERATURA: Gabriel – Panáček 2000, 16–17, 90 s lit.

10. Křížany (okr. Liberec)

LOKALITA: Naproti kostelu sv. Maxmiliána (KP, číslo rejstříku 39093/5-4365).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 – novověk 2 (15.–19. století).

LOKALIZACE: Louka (p. p. č. 372/2) asi 30 m severozápadně od kostela sv. Maxmiliána, ZM 10: 03-13-24, koordináty od ZSČ/JSČ: 341/095 mm, nadmořská výška 386 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr na krtičinách (20. 3. 2007, M. Nechvíle).

NÁLEZ: Keramika (11 ks.).

KOMENTÁŘ: Křížany byly založeny snad již během 13. století na jedné z komunikačních spojnic mezi Českodubskem a Jablonným v Podještědí.

LITERATURA: Nepublikováno.

11. Kundratice (okr. Semily)

LOKALITA: Tvrziště nad čp. 11 a 86 (KP, číslo rejstříku 26252/6-2649).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (14.–15. století).

LOKALIZACE: Návrší nad čp. 11 a 86 severně nad středem obce, p. p. č. 1460, 1449/2, ZM 10: 03-41-22, koordináty od ZSČ/JSČ: 337/269; 341/273; 344/270; 341/266, nadmořská výška 436–440 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr na akropoli tvrziště (29. 7. 2007, M. Nechvíle) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (3 ks.; obr. 1: 3, 4).

KOMENTÁŘ: Kruhovou akropoli (asi 30–20 m) tvrziště obklopuje kruhový příkop o hloubce zhruba 4 m. Před příkopem se nachází val, který je pouze na severní straně narušen cestou a na západě se rozšiřuje do trojúhelníkové plošiny. Stav tvrziště je dobrý, bez rušivých zásahů. Tvrz byla nejspíše již sídlem Zdislava z Kundratic, který je připomínán k roku 1325 a byl pohnán k soudu Vokem z Rotštejna za vyplnění vsí Dřevolisy, Vráta a Klokočí. Tvrz existovala až do 2. poloviny 15. století, kdy jsou roku 1492 Kundratice spolu s pustou tvrzí jmenovány jako součást jilemnického panství Štátných z Valdštejna.

LITERATURA: Kolektiv 2000, s. 355.

12. Liberec (okr. Liberec)

LOKALITA: Liberec, Jablonecká ulice, mezi čp. 642 a 333 (KP, číslo rejstříku 52013/5-5934).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (15. století).

LOKALIZACE: Keramický zlomek byl nalezen mezi čp. 642 (sídlo NPÚ ÚOP v Liberci) a 333 na hlinitém břehu nad přístupovou komunikací, ZM 10: 03-14-17, koordináty od ZSČ/JSČ: 078/038 mm, nadmořská výška 387 m.

OKOLNOSTI: Náhodný nález, povrchový sběr (24. 7. 2007, M. Nechvíle).

NÁLEZ: Keramika (1 ks.; obr. 1: 8).

KOMENTÁŘ: Jedná se o první vrcholně středověký nález z této části Liberce. Vrcholně středověké osídlení je dosud archeologicky prokázáno v prostoru dnešního Benešova náměstí, Sokolského náměstí s kostelem sv. Antonína a Nerudova náměstí.

LITERATURA: Brestovanský – Stará 1998, s. 38–41.

13. Liberec (okr. Liberec)

LOKALITA: Liberec, Moskevská ulice, čp. 131 dům „U Zeleného stromu“.

KULTURA: Novověk 2 (18.–20. století).

LOKALIZACE: Interiér domu čp. 131, severovýchodní místnost v přízemí, ZM 10: 03-14-17, koordináty od ZSČ/JSČ: 027/025 mm, nadmořská výška 361 m.

OKOLNOSTI: Záchranný archeologický výzkum (13.–14. 2. a 6. 9. 2007, M. Nechvíle, M. Ouhrabka). Výzkum byl proveden na základě neohlášeného narušení uloženin nacházejících se v přízemí objektu pod původní prkennou podlahou. Narušení situace během kontrolního dne zjistil a archeologa upozornil M. Kolka. Neohlášené výkopové práce měly za cíl plošně až na skalní podloží vytěžit veškeré uloženiny. Po dohodě s majitelem byl proveden záchranný archeologický výzkum formou dvou sond v prostoru dosud nenarušeném výkopu (obr. 3).

NÁLEZ: Keramika (40 ks.; obr. 2: 9–13, 18–21), kachle (98 ks.; obr. 2: 23, 24), porcelán (2 ks.), sklo (6 ks.; obr. 2: 16, 22), dřevo (2 ks.; obr. 2: 15), kov (5 ks.; obr. 2: 14, 25, 26), zvířecí kosti (34 ks.), struska (16 ks.), omítka (3 ks.), kámen (3 ks.), mazanice (8 ks.).

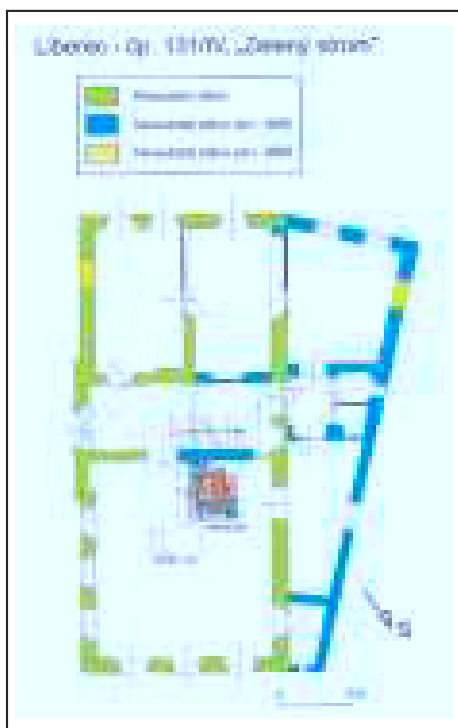
Sonda 1/07 o rozměrech 2 × 1 m umístěná v dosud výkopu nenarušené střední části přízemní místnosti měla za cíl objasnit stratigrafickou podobu uloženin nasedajících na žulové skalní podloží. Registrovány byly celkem 4 kontexty, vše uloženiny. Zjištěná situace nevykazuje žádný složitý stratigrafický vývoj. S největší pravděpodobností se jedná o jednorázový několikrát promísený místy až 53 cm mocný zásyp pro položení prkenné podlahy. Pro tuto interpretaci svědčí homogennost zásypu i nálezy (keramika, kachle, cihly, omítka, kosti, sklo) stejného charakteru ve všech hloubkách. Obsah zásypu byl podlahou uzavřen za poslední razantní úpravy místnosti během první poloviny 20. století.

Sonda 2/07 o rozměrech 2,5 × 2,5 m byla položena po levé straně od vstupu v místech, kde byla před příchodem archeologa odkopána část reliktu zdi. Sonda měla za cíl odkrytí a zdokumentovat průběh dosud neznámé zdi. V sondě byl zachycen relikt zdi na maltu ze žulových kvádrů prokládaných kusy cihel. Tato zeď je interpretována jako východní nároží černé kuchyně (obr. 8), která je v těchto místech ve stavebních plánech

uváděna ještě roku 1883. Na plánech z roku 1921 se již nevyskytuje, a tak její zánik lze klást někde mezi tyto roky. Důležitým zjištěním je nález reliktu zdi blíže nespécifikovaného otopného zařízení, jež se nacházelo právě v tomto nároží. Dochovala se pouze kamenná část s reliktem vnitřní vymazávky přizděná k obvodové zdi kuchyně. Datování vzniku této černé kuchyně není zcela jasné, nelze však vyloučit, že vznikla již při celkové klasicistní přestavbě domu roku 1797 za majitele Franze Salomona.

V září téhož roku byly v této místnosti provedeny další výkopky v souvislosti s pokládáním kovových traverz do podlahy. Obkopána byla i vnitřní strana obvodové zdi. Odhalen byl žulový zděný základ, na nějž bylo teprve zděno z cihel. Základ souvisí nespíše s přestavbou v roce 1797.

Obr. 3. Liberec (LB), přízemí domu čp. 131 s vyznačenými stavebními fázemi a archeologickými sondami. Upraveno dle SHP (Technik 1995).

Obr. 8. Liberec (LB), přízemí domu čp. 131, odhalené nároží zdi s otopným zařízením v sondě 2/07, pohled shora. Foto autor, 2007.

KOMENTÁŘ: Záchraný archeologický výzkum, vůbec první akce tohoto druhu, která byla v rámci čp. 131/IV realizována, ozřejmil stratigrafický vývoj severovýchodní části přízemí objektu od skalního podloží až po současnou úroveň podlahy. Podařilo se odkrytí a po dohodě s majitelem i zachovat relikty zdi a otopného zařízení původní černé kuchyně, která zde byla vybudována snad již během klasicistní přestavby roku 1797, případně v následujících letech.

Celý objekt nyní prochází generální rekonstrukcí a i přes odpor památkové péče dochází k zániku mnohých zděných částí tohoto domu. Dokumentace a zejména zachování reliktu klasicistní stavební etapy je rozhodně přínosem pro poznání stavebního vývoje jednoho z nejstarších městských domů v Liberci.

LITERATURA: Technik 1995.

14. Lučany nad Nisou (okr. Jablonec nad Nisou)

LOKALITA: Horní Maxov, kostel Nejsvětějšího srdce Páně.

KULTURA: Novověk 2 (18.–19. století).

LOKALIZACE: Schody do kostela, ZM 10: 03-14-24, koordináty od ZSČ/JSČ: 187/359, nadmořská výška 740 m.

OKOLNOSTI: Sběr na hromadě zeminy z výkopu při opravě hlavního schodiště kostela Nejsvětějšího srdce Páně (26. 5. 2007, M. Nechvíle).

NÁLEZ: Keramika (1 ks.; obr. 1: 5).

KOMENTÁŘ: Horská obec Horní Maxov byla založena během 17. století v souvislosti s osídlováním Jizerských hor z popudu majitelů panství z rodu Desfours. Zdejší kostel Nejsvětějšího srdce Páně byl díky finanční sbírce místních obyvatel dokončen roku 1910.

LITERATURA: Simm 2004, s. 117–133.

15. Machnín (okr. Liberec)

LOKALITA: Hrad Hamrštejn (KP, číslo rejstříku 37234/5-4387).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (14.–15. století).

LOKALIZACE: Vývrat u hradní brány, ZM 10: 03-13-20, koordináty od ZSČ/JŠČ: 350/240; 354/254; 362/252; 361/240 mm, nadmořská výška 364 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr (24. 5. 2007, M. Nechvíle) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Zvířecí kost (1 ks.).

KOMENTÁŘ: Hrad byl založen pány z Bibrštejna počátkem 14. století. Jako pustý je uváděn roku 1558. Stavebně je hrad ve velmi špatném stavu. Zdivo obvodové hrady i obou věží je místy kvůli mrazovým výlomům v havarijním stavu a vyžaduje okamžitou sanaci.

LITERATURA: Durdík 2000, s. 146–147 s lit.; Nechvíle 2002, s. 39 s lit.

16. Mašov (okr. Semily)

LOKALITA: Hrad Valdštejn (KP, číslo rejstříku 45773/6-2841).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 – novověk 2 (15.–16. století, 20. století).

LOKALIZACE: Jižní úpatí koníren, p. p. č. 688/4, ZM 10: 03-32-23, koordináty od ZSČ/JŠČ: 323/020 mm, nadmořská výška 385 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace (18. 4. 2007, M. Nechvíle) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (3 ks.), mince – 20 haléřů československých z roku 1921.

KOMENTÁŘ: Hrad byl založen během 2. poloviny 13. století Markvartici, zanikl v průběhu 16. století. Stavební aktivita se sem vrátila během 18. století, kdy zde byla postavena. V roce 1772 byla vystavěna kaple sv. Jana Nepomuckého. Po roce 1821 pak romantické úpravy prováděl zdejší majitel Jan Lexa z Aerenthalu.

LITERATURA: Durdík 2000, s. 579–580 s lit.; Nechvíle 2003, s. 24–25.

17. Mimoň (okr. Česká Lípa)

LOKALITA: Areál kostela sv. Petra a Pavla (KP, číslo rejstříku 19644/5-3146).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 – novověk 1 (15.–17. století).

LOKALIZACE: Asi 30 m západně od kostela, parc. č. 599, ZM 10: 03-31-12, koordináty od ZSČ/JŠČ: 028/318 mm, nadmořská výška 295 m.

OKOLNOSTI: Sběr na hromadě zeminy v zahradě kostela sv. Petra a Pavla (22. 6. 2007, M. Nechvíle).

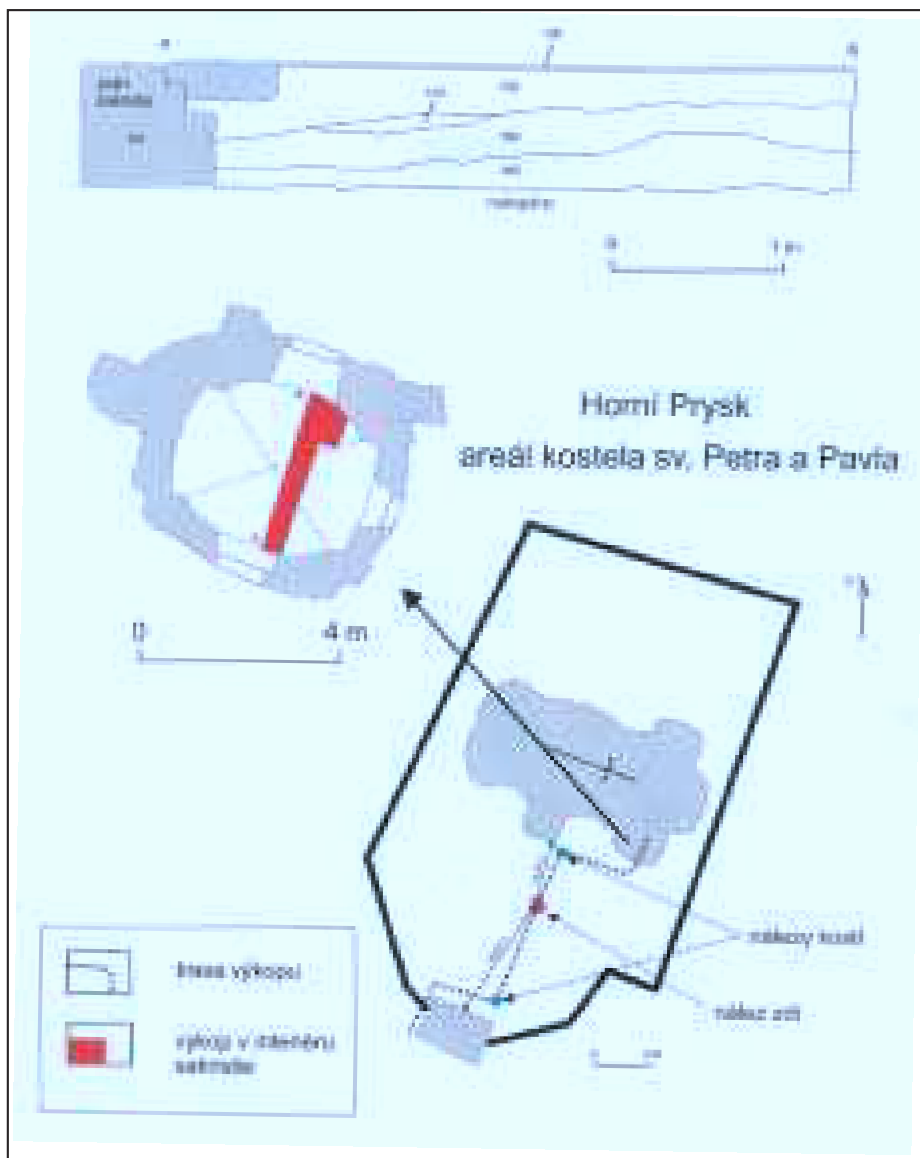
NÁLEZ: Keramika (3 ks.; obr. 1: 2).

KOMENTÁŘ: Zemina snad pochází z výkopů archeologického výzkumu realizovaného v nedávné době u kostela. Tento výzkum doložil kontinuální využití zdejší ostrožny již od 9.–10. století do novověku (za sdělení děkuji P. Jenčovi a V. Pešovi). Mimoň byla patrně již od raného středověku důležitým opěrným bodem na severojižní dálkové komunikaci.

LITERATURA: Nепublikováno

Obr. 9. Horní Prysk (CL), areál kostela sv. Petra a Pavla, výkop na hřbitově, relikv zdi, pohled od J. Foto M. Ouhrabka, 2007.

Obr. 5. Horní Prysk (CL), areál kostela sv. Petra a Pavla, plán výkopů; dokumentace profilu: kontext 100: prkenná podlaha, kontext 101: kamenný základ sakristie, kontext 102: kyprý žlutý písek s kousky pískovce a cihel, kontext 103: kyprý bělošedý písek s kameny, kontext 104: ulehlá písčitá hlína s kousky uhlíků a 2 ks. keramiky, kontext 105: kyprý žlutý písek s většími kameny.
Kresba autor, 2007.

18. Mříčná (okr. Semily)

LOKALITA: Tvrziště v jižní části obce (KP, číslo rejstříku 25143/6-2699).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (14.–15. století).

LOKALIZACE: Tvrziště se nachází na p. p. č. 221 a 900/1 v severozápadním sousedství domu čp. 126, ZM 10: 03-41-23, koordináty od ZSČ/JSČ: 114/375, nadm. výška 423 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace (20. 7. 2007, M. Nechvíle) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (1 ks.).

KOMENTÁŘ: V obci se nacházely dvě tvrže, a sice na severu u dnešního koupaliště a na jihu u čp. 126. Druhá tvrž je předmětem tohoto sdělení. Tvrziště je dnes tvořené asi metr vysokým podlouhlým návrším, na němž rostou dva jasany a bříza. Východně od tohoto návrší se nachází asi 3 metry vysoká hráz, která kolem návrší vytvářela na drobné vodoteči rybník. Místní šlechta se v písemných pramenech objevuje od poloviny 14. století. Během první třetiny 15. století získali ves Štátní z Valdštejna a v 70. letech 15. století byl statek připojen k jilemnickému panství, a tvrže tak po ztrátě významu postupně zanikly.

LITERATURA: Kolektiv 2000, s. 480–481.

19. Navarov (okr. Jablonec nad Nisou)

LOKALITA: Hrad Navarov (KP, číslo rejstříku 32190/5-115).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 – novověk 1 (15.–17. století).

LOKALIZACE: Vnitřní areál hradu, p. p. č. 771, ZM 10: 03-32-10, koordináty od ZSČ/JSČ: 473/210 mm, nadmořská výška 410 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace (25. 4. 2007, M. Nechvíle, L. Pivrcová) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (6 ks.; obr. 1: 9), sklo (1 ks.; obr. 1: 10), zvířecí kosti (1 ks.), kámen (1).

KOMENTÁŘ: Archeologickou sondáží Severočeského muzea v Liberci v roce 1994 byla prokázána existence hradu již někdy v době 2. poloviny 13. století. První nepřímá zmínka o hradu pochází až z roku 1365, kdy je jméno Navarov uvedeno jako přezdívka Adama Heřmana z Heřmani. Roku 1644 byl hrad na rozkaz císaře Ferdinanda III. pobořen.

LITERATURA: Brestovanský – Stará 1996, s. 93–100

20. Proseč nad Nisou (okr. Jablonec nad Nisou)

LOKALITA: Proseč nad Nisou.

KULTURA: Novověk 1 (16.–17. století).

LOKALIZACE: Stráň na p. p. č. 1534 severně od tramvajové zastávky Kyselka severozápadně od čp. 8, ZM 10: 03-14-22, koordináty od ZSČ/JSČ: 369/046 mm, nadmořská výška 389 m.

OKOLNOSTI: Sběr na hromadě zeminy při rekonstrukci schodiště na stráni (červen 2007, M. Nechvíle).

NÁLEZ: Keramika (1 ks.).

KOMENTÁŘ: Nález souvisí se sídelní aktivitou, která je v Proseči archeologickými nálezy (p. p. č. 1515/1, 2) doložena již od 14.–15. století. První písemná zmínka o obci pochází až z roku 1559.

LITERATURA: Nechvíle – Černý 2005, s. 53.

21. Prysk (okr. Česká Lípa)

LOKALITA: Horní Prysk, kostel sv. Petra a Pavla (KP, číslo rejstříku 33009/5-3233).

KULTURA: Novověk 1–2 (18.–19. století).

LOKALIZACE: Areál kostela se hřbitovem, p. p. č. 1220, ZM 10: 02-24-18, koordináty od ZSČ/JSČ: 304/308 mm, nadmořská výška 440–450 m.

OKOLNOSTI: Archeologický dohled při výkopu pro inženýrské sítě, který směřoval od vstupní brány přes plochu hřbitova do sakristie (obr. 5).

NÁLEZ: Keramika (2 ks.), lidské kosti (50 ks.).

KOMENTÁŘ: První zmínka o Pysku pochází z roku 1382 a v roce 1395 je zmiňován již Horní i Dolní Pysk. Vlastní kostel je připomínán k roku 1515, kdy byl filiální a náležel pod českokamenickou farnost. Dle pamětní knihy měl být během třicetileté války těžce poškozený kostel v letech 1634–1644 opraven. Tento kostel se však nacházel na jiném místě než dnešní barokní stavba z let 1718–1721. Jednou z možností je umístění původního kostela mezi stávající kostel a vstupní zvonici (st. parc. č. 150). Se starším kostelem by mohl souviset relikt zdi z lomového kamene, který byl právě v tomto prostoru výkopem odkryt (obr. 9). V sakristii stávajícího kostela byl pak dokumentován profil výkopu a základ zdi sakristie. Rozborem získaného antropologického materiálu, který provedl P. Kubálek, bylo zjištěno zastoupení ostatků nejméně dvou novorozenců a dvou mužů, z nichž jeden náležel do skupiny matusus II (50–60 let). Ostatní ostatky nebylo možné vzhledem k fragmentárnosti jednoznačně zařadit.

LITERATURA: Macek – Zahradník 1996; Kubálek 2007.

22. Sychrov (okr. Liberec)

LOKALITA: Areál státního zámku Sychrov (KP, číslo rejstříku 23838/5-4463).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 – novověk 2 (15.–19. století).

LOKALIZACE: Prostor před západním průčelím zámku, p. p. č. 1012, ZM 10: 03–32-17, koordináty od ZSČ/JŠČ: 237/356 mm, nadmořská výška 385 m.

OKOLNOSTI: Archeologický dohled při výkopech pro kanalizaci a čističku odpadních vod pro areál zámku.

NÁLEZ: Keramika (24 ks.), kachle (1 ks.).

KOMENTÁŘ: Zlomky keramiky byly nalezeny ve svrchní části ornice pod trávníkem (0–30 cm) ve výkopu mezi kašnou a budovou ředitelství NPÚ. Kromě novověkých fragmentů keramiky a kachlů náleží jeden keramický zlomek vrcholnému středověku a může souviset s existencí vsi Svojkov, která se v místech pozdějšího zámku spolu s poplužním dvorem zvaným Sychrov údajně od 14. století nacházela. Svojkov náležel k albrechtickému panství pánů z Kyjova. Ti Svojkov ztratili až pobělohorskými konfiskacemi, kdy jej získal Albrecht z Valdštejna. Po jeho smrti v roce 1634 se zde vystřídalo několik majitelů až zboží koupil Vincenc Lamotte z Frintropu a v letech 1690 až 1693 si v místě poplužního dvora nechal postavit raně barokní zámek. Současný vzhled zámku určily až postupné úpravy započaté v roce 1821 a trvající postupně řadu desetiletí.

LITERATURA: Anděl a kol. 1984, s. 455–456.

23. Syřenov (okr. Semily)

LOKALITA: Hrad Bradlec (KP, číslo rejstříku 17786/6-2799).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 – novověk 1 (15.–16. století).

LOKALIZACE: Areál hradu, ZM 10: 03-43-12, koordináty od ZSČ/JŠČ: 167/341 mm, nadmořská výška 542 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoscace (14. 6. 2007, M. Nechvíle) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (4 ks.).

KOMENTÁŘ: Hrad byl založen počátkem 14. století Markvartici. Poprvé je v predikátu zmiňován v roce 1322. Počátkem 16. století byl připojen Vilémem Trčkou z Lípy k sousednímu kumburskému panství a ztratil na významu. Zpustl okolo poloviny 16. století.

LITERATURA: Durdík 2000, s. 77–78.

24. Syřenov (okr. Semily)

LOKALITA: Hrad Kumburk (KP, číslo rejstříku 22941/6-2798).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (14.–15. století).

LOKALIZACE: Sběr u 2. a 3. hradní brány, ZM 10: 03-43-07, koordináty od ZSČ/JŠČ: 395/008 mm, nadmořská výška 625–642 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace (2. 4. 2007, M. Nechvíle) v rámci re-identifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (5 ks.).

KOMENTÁŘ: Hrad byl založen Markvartici na samém počátku 14. století. První zmínka pochází z predikátu z roku 1325. Za třicetileté války byl hrad vypleněn a roku 1658 byl na příkaz císaře Leopolda jako objekt s kvalitním opevněním pobořen. V roce 2006 byl proveden turnovským muzeem záchranný archeologický výzkum v prostoru 1. brány, 2. brány a přílehlé okrouhlé věže.

LITERATURA: Durdík 2000, s. 305–307; Prostředník 2006.

25. Tuháň (okr. Česká Lípa)

LOKALITA: Hrad Čap (KP, číslo rejstříku 35443/5-3352).

KULTURA: Vrcholný středověk 2/novověk 1 (14.–16. století).

LOKALIZACE: Areál hradu, ZM 10: 02-44-03, koordináty od ZSČ/JŠČ: 166/343 mm, nadmořská výška 384–387 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace (14. 9. 2007, M. Nechvíle) v rámci re-identifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (14 ks.).

KOMENTÁŘ: Hrad byl vystavěn někdy mezi lety 1391–1402. Roku 1402 ho spolu s okolními vesnicemi obdržel Václav Berka. Toto je jediná písemná zmínka o hradu. Dosud se uvažovalo o jeho poměrně krátké existenci do počátku 15. století. Jeden glazovaný fragment získaný novým sběrem by snad mohl naznačovat existenci hradu do pokročilého 15. století či o něco déle.

LITERATURA: Gabriel – Panáček 2000, s. 13, 158–159.

26. Turnov (okr. Semily)

LOKALITA: Turnov – Hrušnice, kostel sv. Matěje, (KP, číslo rejstříku 14994/6-2837).

KULTURA: Novověk 1–2 (17.–19. století).

LOKALIZACE: SZ roh hřbitova u kostela sv. Matěje, ZM 10: 03-32-23, koordináty od ZSČ/JŠČ: 330/340 mm, nadmořská výška 321 m.

OKOLNOSTI: Povrchová prospekce areálu hřbitova (26. 7. 2007, M. Nechvíle).

NÁLEZ: Keramika (3 ks.).

KOMENTÁŘ: Do okolí kostela sv. Matěje je kladeno sídlo (dvůr) Markvartice Jaroslava písicím se po Hrušnici (Gerozlaus de Hrusciz) na královské listině z roku 1239. Těto hypotéze nasvědčují i archeologické nálezy ze 13. století získané záchranným výzkumem J. Klápště v 70. letech 20. století při stavbě blízkého transformátoru.

LITERATURA: Prostředník 2000, s. 13.

27. Višňová (okr. Liberec)

LOKALITA: Víška, nález u čp. 35 (KP, číslo rejstříku 46740/5-4490).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (15. století).

LOKALIZACE: U domu čp. 35, ZM 10: 03-12-16, koordináty od ZSČ/JŠČ: 290/042 mm, nadmořská výška 245 m.

OKOLNOSTI: Nález při okopávání záhonu (2007, J. Šternová).

NÁLEZ: Keramika (1 ks.; obr. 1: 1).

KOMENTÁŘ: První zmínka o vsi pochází z roku 1454.

LITERATURA: Nepublikováno.

28. Vratislavice nad Nisou (okr. Liberec)

LOKALITA: Areál kostela Nejsvětější Trojice (KP, číslo rejstříku 36643/5-4502).

KULTURA: Vrcholný středověk 1–2 (13.–14. století).

LOKALIZACE: Mezi kostelem a betonovou ohradní zdí, ZM 10: 03-14-22, koordináty od ZSČ/JSČ: 270/131 mm, nadmořská výška 382 m.

OKOLNOSTI: Dohled při zemních pracích v areálu kostela Nejsvětější Trojice. Sběr na hromadě zeminy z 30 cm hlubokého výkopu pro základ plotu jižně od kostela mezi závěrem a betonovou ohradní zdí (3. 5. 2007, M. Nechvíle).

NÁLEZ: Keramika (1 ks.).

KOMENTÁŘ: Jde o dosud první movitý středověký nález z Vratislavic nad Nisou. Dle písemných pramenů bylo povodí Lužické Nisy od Liberce po Jablonec nad Nisou osídleno již od 14. století. Nové archeologické nálezy z Vratislavic a Proseče nad Nisou tuto skutečnost potvrzují.

LITERATURA: Nepublikováno.

29. Vrchovany (okr. Česká Lípa)

LOKALITA: Hrad Starý Berštejn (KP, číslo rejstříku 31978/5-3394).

KULTURA: Vrcholný středověk 2 (14.–15. století).

LOKALIZACE: Areál hradu mimo vlastní jádro, které je veřejnosti nepřístupné, ZM 10: 02-44-04, koordináty od ZSČ/JSČ: 428/369 mm, nadmořská výška 470–480 m.

OKOLNOSTI: Povrchový sběr a rekognoskace (7. 9. 2007, M. Nechvíle) v rámci reidentifikace KP.

NÁLEZ: Keramika (20 ks.), kachle (1 ks.), zvířecí kosti (2 ks.).

KOMENTÁŘ: Až do doby vzniku zámku Nový Berštejn u Dubé v 16. století nebylo třeba sídla od sebe rozlišovat a hrad byl nazýván pouze Berštejn. Hrad vystavěl jako své sídlo někdy počátkem 15. století nejspíše Jindřich Hlaváč Berka z Dubé, který zdědil okolní vsi a dosud neměl vlastní sídlo. Poprvé je v predikátu zmiňován k roku 1423 jakýsi Sigmund von Bernstein. První jednoznačná zpráva o vlastním hradu pochází z roku 1437. Opuštění hradu souvisí patrně s postavením výše zmíněného zámku Nového Berštejna v letech 1558–1567.

LITERATURA: Gabriel – Panáček 2000, s. 13, 146–149.

Literatura:

Anděl, Rudolf a kol., Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy, Praha 1984.

Brestovanský, Petr – Stará, Marcela, Hrad Návárov – výsledky archeologické sondáže v roce 1994, *Castellologica bohemia* 5, 1996, s. 93–100.

Brestovanský, Petr – Stará, Marcela, Přírůstky archeologické sbírky Severočeského muzea v Liberci v letech 1986–1996, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 1998, s. 33–45.

Durdík, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000.

Gabriel, František – Panáček, Jaroslav, *Hrady okresu Česká Lípa*, Praha 2000.

Kolektiv, *Encyklopedie českých tvrzí*, Praha 2000.

Kubálek, Pavel, Základní antropologické zpracování nálezů v Horním Prysku z roku 2007, rkp., 2007, ulož. Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.

Macek, Petr – Zahradník, Pavel, Horní Prysk, okres Česká Lípa. Stavebně historický průzkum kostela sv. Petra a Pavla, rkp. SHP, 1996, ulož. Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.

Nechvíle, Martin, Archeologická povrchová prospekce horního Pojizeří v letech 1999–2002, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 28, 2002, s. 35–48.

- Nechvíle, Martin, Archeologická povrchová prospekce horního Pojizeří v roce 2003, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 29, 2003, s. 21–29.
- Nechvíle, Martin – Černý, Martin, Archeologická povrchová prospekce horního Pojizeří v letech 2004 a 2005, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 31, 2005, s. 51–56.
- Prostředník, Jan, Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů. Příspěvek k stavebnímu vývoji města od jeho založení do konce středověku, Z Českého ráje a Podkrkonoší 13, 2000, s. 6–49.
- Prostředník, Jan, Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, hrad Kumburk (k. ú. Syřenov, okr. Semily), rkp. NZ, 2006, ulož. Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.
- Simm, Otokar, Horní Maxov, obec v Jizerských horách, Ročenka Jizersko-ještědského horského spolku 2003, 2, 2004, s. 117–133.
- Technik, Jiří, Liberec – restaurace „Zelený strom“ čp. 131, Moskevská ul. č. 34, rkp. SHP, 1995, ulož. Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.
- Waldhauser, Jiří, Sídla drobné šlechty v severním Pojizeří a na Liberecku, Zprávy a studie Krajského muzea v Teplicích 14, 1980, s. 49–65.

Souhrn

Martin Nechvíle: Archeologické akce Národního památkového ústavu zemního odborného pracoviště v Liberci za rok 2007

Článek shrnuje archeologické akce pracovníků Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Liberci za rok 2007. Jedná se nejen o záchranné výzkumy, ale i o nálezy získané povrchovou prospekcí nejen v rámci obnovené identifikace nemovitých kulturních památek. Časově nálezy spadají do středověku a novověku a pochází z hradů, zámků či intravilánů obcí. Některé nálezy jsou první svého druhu z dané lokality, jako například středověká keramika z Vratislavic n. N. či Sychrova.

DÍLENSKÉ SÍDLIŠTĚ Z MLADŠÍ DOBY KAMENNÉ, KULTURY VYPÍCHANÉ KERAMIKY, V PŘÍŠOVICÍCH

(předběžná zpráva k 30. září 2007)

Petr Brestovanský

Archeologické nálezy z neolitu na katastru Příšovic v minulosti

Obec Příšovice leží v jižním cípu Libereckého kraje, na nevýrazné terase pravého břehu Jizery. První neolitické nálezy učiněné do roku 1940 shrnul ve své knize *Dějinné počátky Českého ráje* archeolog akademik Jan Filip. Zmiňuje „nápadný výskyt kopytovitých nástrojů na území obce“ a přidává další informace o tom, že z „neolitické jámy prokopané dr. Prokopem dne 9. 8. 1907 v Příšovicích jsou v turnovském muzeu rohovcové odštěpky, jádra a kusy mazanice.“ U Filipa je též přejetá informace, že Josef Ladislav Píč tu zjistil „vypíchanou keramiku“, nebo tvrzení, že v „Národním muzeu v Praze jsou z Příšovic různé kamenné nástroje“.

Dne 8. a 9. listopadu roku 1971 došlo k narušení objektů z období kultury vypíchané keramiky při skrývce ornice kvůli výstavbě nových bytových jednotek v prostoru mezi tehdejší státní silnicí Turnov–Mladá Boleslav a silnicí Příšovice–Turnov v blízkosti provozovny Severočeských mlékáren v Příšovicích. Likvidace objektů nebyla nikým hlášena a zjistil ji náhodně referent Severočeského muzea v Liberci společně s archeologem PhDr. J. Waldhauserem, CSc. a M. Kostkovou. Neporušen zůstal pouze jediný objekt. Byla to 60 cm hluboká jáma, zhruba kosodélníkového půdorysu o stranách 420 × 280 cm. Zahloubená byla ve žlutavé spraši a její výplň tvořila tmavě hnědá kompaktní hlína, která obsahovala fragmenty keramiky, několik čepelek štípané industrie a broušený vrtný nástroj.

Už v březnu a říjnu 1997 probíhaly nesystematické sběry na parcelách 202/5 a 208, poblíže dnešní čerpací stanice, ale drobné kamenné artefakty nebylo možné přesněji chronologicky zařadit. A tak posledním dokumentovaným nálezem z mladší doby kamenné v katastru Příšovic, do doby objevu industriálního sídliště v roce 2007, byla kolekce neolitické keramiky kultury vypíchané a nástroj štípané industrie ze stavební parcely 284/7, asi 800 metrů východním směrem od níže popisovaného výzkumu.

Objev dílenského sídliště v roce 2007

Obec Příšovice je zahrnuta do Státního archeologického seznamu ČR jako území s archeologickými nálezy I. kategorie (UAN I, podle § 22, odst. 2, zák. č. 20/87 Sb.). Proto bylo nutné sledovat zemní práce vedené v této oblasti. O záměru vybudovat logistické centrum nedaleko benzínové pumpy u dálnice v Příšovicích bylo archeologické pracoviště Severočeského muzea v Liberci informováno v červenci 2006 (č. j. SÚ- 421/2006; stavební úřad Příšovice). Na místním jednání, kde bylo zahájeno územní řízení dne 1. srpna 2006, byl investor upozorněn na velkou pravděpodobnost výskytu archeologických objektů. Průzkum a prospekce plochy pomocí detektoru začala po dohodě s investorem dne 20. března 2007. Dne 26. března přijela technika firmy Baltom a začala se nahrubo skrývat ornice. O den později byly detekovány první dva objekty v jižním rohu skrývané

1. Příšovice – VGP, celkový letecký pohled na odkryté půdorysy dílen a domů neolitické vesnice od severu. Foto autor, 2007.

plochy. Jednalo se o menší sídelní jámy, které obsahovaly materiál z mladšího neolitu, tj. pazourkové úštěpy a fragmenty keramiky s charakteristickým vpichem. Dne 2. dubna začalo odebírání zbytku ornice strojem UDS s pravítkem a dne 4. dubna skončila hrubá skrývka. Dohled nad odebíráním zbylé ornice nad podložní spraší strojem UDS trval až do druhého týdne měsíce května. Již v průběhu této jemné skrývky, kdy nebylo jasné, kolik celá plocha obsahuje objektů a jakého jsou stáří a stupně zachovalosti, byl iniciován návrh na odkup lokality. Ten byl však pro stát či kraj v tomto případě kvůli velké finanční náročnosti nereálný. A tak se přistoupilo k dalšímu bodu, což byl záchranný archeologický výzkum lokality. Ve své podstatě je i tzv. záchranný výzkum destruktivní a zkoumaná lokalita a objekty jsou po výzkumu trvale poškozeny či nenávratně zničeny. V případě příšovického naleziště měl investor VGP Park Turnov, a. s., plně pochopení pro dokumentaci již nikdy se neopakujících situací z našich pravěkých dějin a díky němu byl financován dle zákona archeologický výzkum včetně všech dostupných standardních analýz v plném rozsahu. Výzkum byl smluvně ukončen ke dni 30. června 2007.

Datace a rozšíření kultury s vypíchanou keramikou

Kultura s vypíchanou keramikou (dále jen StK) vystřídala v Čechách keramiku lineární a zaujímá období od počátku do druhé poloviny 5. tisíciletí př. n. l. Je geograficky rozšířena od dolního Poodří ke střednímu Dunaji a od Nizozemí až po Sandomierz. V tomto období se pohřbívalo jak kostrově, tak žárově. Největším známým pohřebišťem lidu StK jsou Miskovice (okres Kutná Hora), odkud známe 69 hrobů, z toho 47 žárových, 18 kostrových a 4 bez určení ritu. Z dalších pohřebišť je nutné uvést Prahu-Bubeneč se 16 žárovými pohřby nebo Plotičtět nad Labem.

Sídliště této kultury jsou známa z Března, Bylan, Hrdlovky, Chabařovic, Mšena, Pavlova či z Plotiště. Nejstarším známým půdorysem domu ze staršího stupně StK je dle PhDr. Marie Zápotocké dům ze Stvolínek (okres Česká Lípa), který publikoval L. Franz v roce 1931. Další půdorysy domů ze starší fáze StK byly odkryty relativně nedávno v letech 1995–97 ve Slavoníně (okres Olomouc). Mezi další lokality, kde byly doloženy konstrukční detaily domů Stk, patří dle PhDr. Ivany Pavlů Zwenkau a Eythra v Sasku a Regensburg-Harting v Bavorsku.

Dále je nutné doplnit, že v roce 1998 došlo k objevu výrobního okrsku Stk v Ohrazenících u Turnova (okres Semily, výzkum PhDr. Jan Prostředník), které leží nedaleko Příšovic. Objekty 1/98 a 8/98 jsou v některých aspektech blízké hliníkům-dílnám z našeho naleziště.

Polohopis a geomorfologie

Sídliště leží na nevýrazné terase (241–242 m. n. m.) cca 1–1,5 km od současného toku řeky Jizery, na jejím pravém břehu. Je součástí Mnichovohradištské kotliny ve střední a západní části Turnovské pahorkatiny. Na pravém břehu Jizery se uložily pokryvy a závěje sprašových hlín, které tvořily podloží všech objektů zkoumaného neolitického sídliště. To bylo objeveno při skrývce ornice, která měla různou mocnost. Při severozápadním okraji plochy skrývky, rovnoběžně s dálnicí, dosahovala ornice 25–40 cm. Na protilehlé straně u železničních kolejí bylo rozhraní ornice a žlutavé sprašové hlíny až 90 cm pod současným povrchem. Výplň většiny objektů tvořila šedočerná, silně ulehlá soudržná hlinitá zemina. Na tuto uloženu se vázala většina nalezených artefaktů a ekofaktů z mladšího neolitu.

2. Příšovice – VGP, půdorysy dvou mladoneolitických domů číslo 14 a 13 s dílnou na severní straně. Foto autor, 2007.

Vymezení a ochrana neolitického sídliště

Celková plocha výzkumu se pohybuje kolem 2 hektarů (obr. 1). Jednak se zkoumala centrální část plochy o rozměrech 130 × 145 metrů mezi dálnicí a železnicí, kde je vyprojektovaná hala, a dále pak navazující plocha pod budoucí příjezdovou komunikací. Jedná se především o parcely číslo 208, 202/5, 202/50, 202/49 a části dalších parcel 202/48, 202/47 a 202/45. V západní části centrální plochy se za hranicí skřívky nachází čerpací stanice Shell. Budoucí ochrana tohoto unikátního naleziště, ze kterého známe pouze část, je nutná v pojetí „Maltské konvence“ zejména východním a severovýchodním směrem od zkoumané plochy. To představuje plochu několika hektarů mezi dálnicí a železnicí, kde je v územním plánu obce vyprojektovaná průmyslová zóna. Jedná se například o parcely 245/60, 245/54 a mnoho dalších. Další pokračování neolitického sídliště je nutné ochránit před devastací jak jižním a jihovýchodním směrem, kde je dnes zahrádkářská kolonie, tak směrem západním a severozápadním, kde i za dálnicí máme indicie z leteckého průzkumu o možném pokračování naleziště. Pro budoucí generace je nutné ponechat celou plochu, nebo alespoň její část, bez zástavby, která by kulturní krajinu zničila nebo jinak znehodnotila. V budoucnu se zde nabízí možnost vědeckého výzkumu, stavby archeologické rezervace nebo archeoskanzenu s expozicí a odborným dohledem. S největší možnou opatrností je nutné postupovat při případném odstraňování ornice (dle půdního zákona), neboť jak ukázal letošní výzkum, relikty domů zasahují do podomniční žlutavé spraše často jen několik centimetrů. Jakákoliv těžká technika, jak pásová tak kolová, by tyto zcela unikátní záznamy v podobě půdorysů pravěkých domů zcela zničila.

Význam sídliště v rámci ČR a zachovalost sídlištních objektů

Při archeologickém výzkumu se podařilo objevit zcela novou a unikátní část vesnice z mladší doby kamenné, kterou můžeme předběžně datovat do mladšího období (fáze) tzv. kultury s keramikou vypíchanou. Jedná se o první zemědělce, kteří se v tomto místě usadili v době před šesti a půl tisíci lety. Tedy v době, kdy ještě 1,5 tisíce let zbývalo do sjednocení Egypta Narmerem a téměř 2 tisíce let do stavby první stupňovité pyramidy Džóséra v Sakkáře. Nález půdorysů patnácti domů a dvaceti pravěkých dílen kruhovitě až oválného půdorysu, mj. na výrobu broušené kamenné industrie a štípané pazourkové industrie, a to vše v pravidelném uspořádání, nemá v Libereckém kraji ani v České republice období. Dle ústního vyjádření PhDr. Ivana Pavlu ze srpna tohoto roku podobný půdorys sídliště s výrobními jámami není znám z tohoto období nikde ve střední Evropě, ani v Německu, kde jsou sídliště této kultury nejlépe prozkoumány. Další významnou okolností je, že část nalezené vesnice osídlené ve 2 fázích nedaleko pravého břehu Jizery, nebyla po celou dobu až do současnosti narušena jinou kulturou.

Archeologické nálezy, stav jejich zpracování a odborné expertízy

Celkem bylo kresebně a fotograficky zdokumentováno cca 1 400 objektů. K těm největším patří tři řady celkem dvaceti pravěkých dílen kruhovitě až oválného půdorysu o průměru 5–10 m a maximální hloubce až 2 metry (obr. 3). V blízkosti dílen byly nalezeny různě zachované půdorysy patnácti domů o rozměrech 6 × 9 m až 8 × 24 m (obr. 2). Různorodost půdorysů dlouhých domů dokládá vývoj těchto staveb na lokalitě. U některých máme zdvojené řady kúlů obvodových stěn. Vnitřní uspořádání sloupových jam (většinou do 40 cm průměru) je řídkší než v domech kultury lineární, podélné rozestupy se pohybují kolem 8 metrů. Někdy jsou stěny uprostřed domu ven vypouklé. V mladší fázi domů docházelo k jejich celkovému zkracování a zmenšování. Doloženy jsou i opravy stěn.

Kromě dalších sídelních jam a soujámí se zde našly desítky sloupových jam a stovky „kůlových jamek“. Nalezeny byly desítky topenišť, několik zřícených pecí, desítky fragmentů broušených sekerek, cca 1 500 kusů odpadu vzniklého při výrobě štípané industrie, často z baltského pazourku (obr. 4). Jedná se o jádra, různé tvary ústěpů, nebo při proplavení zachycené drobné odštěpky a třísky. Dále bylo získáno množství brousek k výrobě nástrojů, drtiče a drtidla k výrobě první mouky pro výrobu placek aj. Stovky fragmentů keramických nádob jsou většinou dosti zkorodovány, na některých je ale dobře patrná výzdoba. Plavením vzorků hlíny z pravěkých objektů se podařilo dokonce najít i zuhelnatělé obilky a první hrášek. Potvrdila se tak nezastupitelnost a jedinečný zdroj informací archeologických metod pro období, které o několik tisíc let předstihuje první písemné zmínky o našich zemích.

Z prozkoumané plochy sídelního areálu bylo získáno 35 přepravek materiálu. V současnosti je laboratorně zpracováno zhruba 70 % dosud nalezených artefaktů z lokality. Zpracovaný materiál je omytý a vysušený, z části uložen v průhledných sáčcích a s popiskami uskladněn v přepravkách, kde je připraven k dalšímu detailnějšímu celkovému vyhodnocení.

Zpracování nálezů potrvá minimálně tři roky. Díky pochopení investora, který financoval nezbytné standardní rozbor, budou zřejmě již v listopadu 2007 známy výsledky radiokarbonové datace z laboratoře v polské Poznani. Tato datace nám určí časové sekvence dílen a pomůže tak určit přesné stáří lokality. Zásluhou environmentálních rozborů budeme např. vědět, v jakém společenství rostlin se naši předci pohybovali, a tím nepřímou získáme i poznatky o tehdejšímu klimatu. Fosfátová analýza nám pomůže zjistit prostorové rozložení organických zbytků v některých domech a geologický a mineralogický rozbor nám odpoví na otázky původu nástrojů prvních zemědělců v Příšovicích.

Vyjádření odborné veřejnosti

V počátcích výzkumu dne 20. dubna 2007 navštívila naleziště PhDr. Marie Zápotocká, která o nalezišti mimo jiné napsala: „*V prozatím začištěné části se rýsují minimálně dvě řady dlouhých domů s postranními žlábkami a vnitřní kůlovou konstrukcí a po jejich severozápadní straně několik velkých objektů, které lze interpretovat jako hliníky, které po vyhloubení mohly plnit další funkci, a to nejspíše dílenského charakteru, podle dosud získaných nálezů nejspíše na výrobu kamenných nástrojů... Není pochyby, že jde o jedinečný nález, a to nejen pro oblast Pojizeří, ale i v rámci celých Čech. Podle keramiky lze naleziště datovat do mladšího stupně vypíchané keramiky (cca 4600–4700 př. n. l.). Hustota i rozložení objektů a prozatím získané artefakty naznačují, že by zde bylo možné získat významné poznatky ke struktuře osad této doby i k jejich datování.*“

Dne 10. května 2007 prohlédli naleziště další pracovníci Archeologického ústavu Praha AV ČR, jmenovitě Mgr. Petr Květina, Ph.D., Mgr. Jaroslav Řídký a Mgr. Markéta Končelová. V jejich zápisu je uvedeno: „*Velmi důležitým aspektem je, že se na lokalitě nenacházejí komponenty z jiných období... a sídliště je proto monokulturální. Takováto skutečnost je dosti vzácná a z hlediska studia daného období nesporně důležitá. Dostatečně rozsáhlý odkryv umožňuje dobré studium horizontálně stratigrafických vztahů domů a jam, což je pro dané období velmi významné... Zajímavý a unikátní je objev zmíněných 13 pravidelných jam, o kterých se lze domnívat, že za života osady byly v přímém vztahu ke zde existujícím domům... Závěrem je možno konstatovat, že se jedná o významný nález a to nejen v rámci Libereckého kraje. Terénní výzkum je prováděn velmi kvalitně za použití současných standardních archeologických i přírodovědných metod.*“

3. Příšovice – VGP, celkový pohled na dílnu číslo 872 se zřícenou pecí v západním sektoru. Foto autor. 2007.

Další konzultační prohlídka proběhla 15. května za účasti PhDr. Františka Frýdy a Bc. Milana Metličky ze Západočeského muzea v Plzni. V zápisu se praví: „Západočeské muzeum v Plzni již od roku 1996 provádí plošné archeologické výzkumy obdobných sídelních neolitických areálů v západních Čechách a má tudíž potřebné zkušenosti s prováděním takto rozsáhlých akcí.“ Zápis dále pokračuje: „Lokalita má velký význam pro poznání vnějšího vzhledu pravěkého sídliště, protože na rozdíl od jiných stejně starých sídlišť, která jsou vícefázová a kde tak dochází k superpozicím..., které znesnadňují rozpoznání jednotlivých fází, je rovinné sídliště u Příšovic podle dosavadních poznatků pouze jednofázové. Je zde proto možné na základě prostorové analýzy rozlišit jednotlivé sídelní jednotky s jejich zázemím, jejichž základním prvkem je neolitický dlouhý dům... Na závěr můžeme konstatovat, že výzkum je dobře organizován, kvalitně a odborně veden a na možnosti záchranného archeologického výzkumu až nadstandardně dokumentován.“

Medializace nálezů a ohlasy

Referát o příšovickém nalezišti zazněl 20. října 2007 na IV. konferenci Památková péče v občanské společnosti pod Troskami. O unikátním nalezišti v Příšovicích informovaly Český rozhlas Sever – pořad Planetárium a regionální zpravodajství pro Liberecko, Český rozhlas – pořad Meteor, Česká televize, Nova, GENUS TV, internetové servery a desítky novinových a časopiseckých článků, mj. Mladá fronta, Liberecký deník, Právo, The Prague Post, magazín Turnovsko. Neaktivněji se do záchraně naleziště zapojilo Občanské sdružení „Paměť Českého ráje a Podještědí“, jež v desítkách dopisů příslušným institucím žádalo nápravu neudržitelné situace kolem likvidace unikátních archeologických nalezišť. Shrnutí nalezneme ve vlastivědném sborníku Od Ještěda k Troskám č. 3/2007. O naleziště projevil zájem a objevenou vesnici z mladší doby kamenné navštívilo množ-

ství rodin s dětmi, cykloturistů, místních rodáků, školní třídy, starostové okolních obcí, odborníci i politici, mj. předseda senátu Přemysl Sobotka.

Nástin dalších prací

Kromě připravované výstavy v Severočeském muzeu v Liberci se nyní intenzivně jedná i o možnosti založit archeologickou rezervaci přímo v Pojizeří, tedy v místech nálezů, kde budou mj. rekonstruované domy a dílny a také muzejní expozice se zázemím a archeologická terénní stanice s nezbytnou ostrahou. Je mimořádně důležité, aby si unikátní objev mohli návštěvníci odborné i laické veřejnosti prohlédnout přímo v terénu. O takovou možnost poznání historie, zejména v mladší době kamenné, jsou ve střední Evropě lidé zatím ochuzeni.

Nutnost záchranu našeho archeologického dědictví

Zákon je samozřejmě nedokonalý, o jeho variantách a novelách se mluví už mnoho let, ale k jejich realizaci zatím nedošlo. Z toho vyplývá také to, jak se stát staví k vlastnímu kulturnímu a hlavně archeologickému dědictví. První změnou k lepšímu by snad mohla být vyhláška č. 187 z 10. července 2007, kterou se stanoví obsah a náležitosti plánu území s archeologickými nálezy. Vůle nastolit změny, které povedou k záchraně jedinečných archeologických památek a naplňování obsahu např. Maltské konvence, podepsané prezidentem České republiky v roce 1998, chybí jinak ve větší části poslanecké sněmovny i v senátu. Také zde samozřejmě záleží na prioritách profinancování jednotlivých kapitol státu a kraje, kdy se rozhoduje, jestli na památky máme či ne. Ale i v rámci současné legislativy jsme schopni archeologické lokality účinněji ochránit. Zdůrazňuji ovšem, že

4. Příšovice – VGP, ukázka broušené a štípané industrie z mladoneolitických dílen kultury s vypíchanou keramikou. Nalezeno v březnu až červnu 2007. Foto autor, 2007.

zde záleží na osobní statečnosti jednotlivých státních a krajských úředníků či obecních zastupitelů a jejich vůli pomoci. Problém je také v informovanosti lidí. Nemáme bohužel možnost stálé reklamní masáže v hlavním vysílacím čase. Archeologické památky mohou žít vedle průmyslových objektů. Záleží jen na nás. A na závěr jedna otázka: „Kolik pravěkých archeologických nalezišť jsme zpřístupnili lidem v celém Libereckém kraji a kolik v České republice?“

Prameny a literatura

- Brestovanský, Petr – Stará, Marcela, Archeologie v Příšovicích, Archeologie Libereckého kraje 1, 1998, s. 167–174.
- Demek, Jaromír a kol., Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny, Praha, 1987, s. 357–358.
- Filip, Jan, Dějinné počátky Českého ráje, Praha 1947, s. 243.
- Lutovský, Michal– Smejtek, Lubor a kol., Praha pravěká, Praha 2005.
- Macháčková, Lenka–Prostředník, Jan, Záchranný výzkum neolitického výrobního okrsku v Ohrazenicích (okr. Semily), Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Pravěk NŘ-Supplementum 8, 2001, s. 140–190.
- Pavlů, Ivan, Neolit mírného evropského pásma (5600-4200BC) a jeho současníci, na www.bylany.com/texty.
- Pleiner, Radomír a kol., Pravěké dějiny Čech, Praha 1978.
- Sklenář, Karel – Sklenářová, Zuzana – Slabina, Miloslav, Encyklopedie pravěku, Praha 2002, s. 398–401.
- Sklenář, Karel – Hartl, Jiří, Archeologický slovník 1, Kamenné artefakty, Praha 1989.
- Tomášek, Milan, Atlas půd České republiky, Praha 1995.

ZÁCHRANNÉ ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY MUZEA ČESKÉHO RÁJE V TURNOVĚ V ROCE 2006

Petr Hartman – Jan Prostředník

Během roku 2006 provedlo archeologické oddělení Muzea Českého ráje v Turnově přes 80 záchranných akcí. Ve většině případů šlo o archeologické výzkumy formou dohledu při liniových stavbách a stavbách rodinných domů. V tomto přehledu jsou prezentovány pouze větší záchranné akce nebo archeologické výzkumy, které proběhly nejen v rámci památkově chráněných objektů.

1. Daliměřice (okr. Semily)

LOKALITA: Daliměřice p. p. č. 787, 826/1, ZM 10: 03-32-18; koordináty od ZSČ/JSČ 160/358 mm, nadmořská výška 280 m.

KULTURA: Blíže neurčitelný pravěk.

OKOLNOSTI: Záchraný archeologický výzkum v rámci akcí „Zlepšení protipovodňové ochrany města Turnova“ a „Přístavba hasičské zbrojnice Daliměřice“, duben 2006.

NÁLEZ: Splachová vrstva na úpatí svahu vícefázového pravěkého sídliště.

KOMENTÁŘ: Archeologický výzkum proběhl formou dohledů v návaznosti na zemní práce. V řezu výkopu byla registrována splachová vrstva, která koresponduje s vícefázovou pravěkou sídlištní situací, zkoumanou v roce 2005 v souvislosti se stavbou přeložky silnice 1/10 v úseku Turnov, Vesecko – Hrubý Rohovec (úsek 0,5–1,5 km). Splachová vrstva vykazovala shodné makroskopické markanty s kulturní vrstvou a výplněmi zahloubených objektů prozkoumaných v roce 2005. Její mocnost se pohybovala mezi 0,2–0,4 m. Z vrstvy nebyl získán žádný datovací materiál.

2. Daliměřice (okr. Semily)

LOKALITA: Daliměřice, p. p. č. 860/22, ZM 10: 03-32-18; koordináty od ZSČ/JSČ 185/354 mm, nadmořská výška 280 m.

KULTURA: Blíže neurčitelný pravěk.

OKOLNOSTI: Záchraný archeologický výzkum v souvislosti se stavbou skladovací haly, investor Ing. Attila Amamdzsán, Palackého 442, Turnov, 51101, září–říjen 2006.

NÁLEZ: Kulturní vrstva.

KOMENTÁŘ: Výzkum byl prováděn formou dohledu dle postupu zemních prací. V průkopu byla registrována uloženina antropogenního původu, ze které byly odebrány vzorky pro archeobotanickou analýzu, případně radiokarbonové datování. Vrstva probíhala po celé ploše stavbou dotčeného prostoru a její mocnost se pohybovala mezi 0,2–0,35 m. Vzhledem k absenci datovacího materiálu nebylo možné určit její stáří.

3. Hrubá Skála (okr. Semily)

LOKALITA: Hrubá Skála – hrad (KP, číslo rejstříku 40170/6-2549), jižní skalní blok, ZM 10: 03-34-04; koordináty od ZSČ/JSČ 44/202,5 mm, nadmořská výška 365 m.

KULTURA: Vrcholný středověk 1–2, novověk 1–2.

OKOLNOSTI: Záchraný výzkum v souvislosti se statickým zajištěním propadlého povrchu skalního bloku, duben, říjen 2006.

NÁLEZ: Džbánovitý objekt vysekáný v pískovci, zlomky keramiky, kachlů, keramických dlaždic, zvířecí kosti, kov v sekundárním uložení – druhotný zásyp v rámci terénních úprav kolem roku 1825.

KOMENTÁŘ: Záchraný archeologický výzkum, který proběhl na jižním skalním bloku hradu Hrubé Skály, se zaměřil na prostor, jenž byl po zimě 2005 staticky narušen propadnutím povrchu. V řezu jámy se objevil prostor sklenutý valenou klenbou. Při slábnění do tohoto prostoru bylo konstatováno, že jde o dvouúrovňové překlenutí skalního komínu, které je navíc podpořeno rozpěrnou zdí z lomového kamene. Valená klenba měla čela zazděná do skály vytesaného lože a byla z nevysvětlitelného důvodu ukončena 1 m před skálou, ve které byl vytesán lahvovitý objekt 1/06. Pro bližší informace viz článek v tomto sborníku.

LITERATURA: Hartman – Prostředník 2007.

ULOŽENÍ: MČR v Turnově.

4. Loktuše (okr. Semily)

LOKALITA: Babí pec, ZM 10: 03-32-19; koordináty od ZSČ/JSČ 415/46 mm, nadmořská výška 440 m.

KULTURA: Mezolit, neolit (KNP), vrcholný a pozdní středověk.

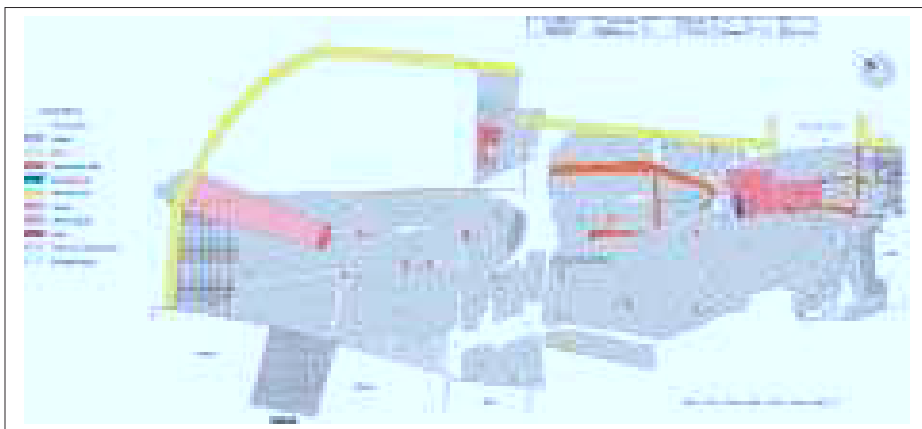
OKOLNOSTI: Revizní archeologický výzkum (Petr Hartman, Jan Prostředník, Petr Šída) v ploše prozkoumané v roce 1936 J. V. Šimákem a V. Vaníčkem, červenec 2006

NÁLEZ: Vrstvy a výplně, keramika, štípaná industrie, zvířecí kosti, uhlíky, paleobotanický materiál.

KOMENTÁŘ: V roce 2006 jsme dokončili sondáž narušené lokality Babí pec (první sondáž v roce 2003). Lokalita byla zkoumána již před druhou světovou válkou (1936 V. Vaníček). Dále byla mnohokrát narušována těžbou písku a zakopáváním odpadu. Výzkum si vytyčil za cíl zjistit rozsah narušení. V roce 2003 jsme položili sondu 1 – 4 m, kterou se ale pro časovou tíseň nepodařilo dokončit. V roce 2006 jsme sondu opětovně odkryli a při výzkumu jsme dosáhli sterilního podložního písku (skalní dno nebylo pro velkou hloubku možné dosáhnout). Sonda ukázala míru předchozích narušení. Celá mocnost kulturní vrstvy uvnitř abri byla zničena předchozím výzkumem, dochovaly se pouze drobné zbytky v místě okapu skalního bloku a poté na vnějším svahu (vše zakryté materiálem vyhozeným z abri; obr. 1). Menší novodobé zásahy byly registrovány i vně okapu jeskyně. Kulturní vrstva byla velmi málo mocná, takže na období pravěku (včetně mezolitu) připadalo cca 60 cm. Kvůli tomu byly ve svrchních partiích pomíšeny

1. Babí pec pod Kozákovem. Panoramatický snímek západního řezu sondy 1/2006. Foto J. Prostředník, 2006.

2. Valdštejn – hrad (k. ú. Mašov, okr. Semily). Celkový plán nálezové situace na I. skalním bloku v sondách 7 a 8/2006. Kresba autoři 2006.

nálezy mezolitu a eneolitu. Při revizním výzkumu dominují nálezy mezolitické industrie, vedle ní bylo objeveno i několik fragmentů eneolitické keramiky a několik středověkých artefaktů. Z výplní byly odebrány vzorky pro paleobotanické analýzy a pro radiokarbonové datování.

LITERATURA: Filip 1947, s. 211–213, Prostředník – Šída 2006, s. 83–106.

ULOŽENÍ: MČR v Turnově.

5. Mašov u Turnova (okr. Semily)

LOKALITA: Hrad Valdštejn (KP, číslo rejstříku 40170/6-2549) – 1. skalní blok; ZM 10: 03-32-23; koordináty od ZSČ/JSČ: 315/18; 319/20; 324/19; 328/15; 331/165; 331/20 mm, nadmořská výška 380 m.

KULTURA: Pravěk (?), vrcholný středověk 1 (13./14. stol.), vrcholný středověk 2 (14. až 15. stol.).

OKOLNOSTI: Záchraně archeologický výzkum v souvislosti s předlážděním povrchu prvního skalního bloku v červenci 2006.

NÁLEZ: Pravěk (?) – intruze silexů; vrcholný středověk 1 (VS1/2) – intruze keramiky v mladších kontextech; vrcholný středověk 2 (14.–15. stol.); kůlové a sloupové jámy, cisterna (?), výplně; keramika, zvířecí kosti, železo, stavební železo, šipka do kuše, podkovy, struska, zlomek bronzové nádoby (?), břidlicová střešní krytina, malta, omítka, uhlíky.

KOMENTÁŘ: Záchraně archeologický výzkum byl vyvolán výměnou dlažby a úpravou povrchů na prvním (vstupním) skalním bloku. Souběžně s touto akcí probíhala též

3. Valdštejn – hrad (k. ú. Mašov, okr. Semily). Pohled na pravidelný objekt (10/06) vysekaný do skalního podloží.

Lze jej interpretovat jako cisternu – sonda 8/2006, sektor F.

Foto J. Prostředník, 2006.

oprava suterénních prostor vytesaných v hmotě prvního skalního bloku hradu a stabilizace podélných puklin na povrchu skalního reliéfu prvního nádvoří. Terénní část archeologického výzkum proběhla v termínu od 13. do 20. července 2006. Stavební firma za dohledu terénního technika odstranila nadložní uložení subrecentního stáří – šlo o žulovou dlažbu, betonový příkrov a podkladový písek. Na tuto etapu zemních prací navázal záchraný archeologický výzkum, jehož metodika respektovala jak nálezovou situaci tak technologii následných sanačních prací. V celé ploše došlo k sejmutí uloženin až na skalní podloží, dále byl odebrán sediment ze skalních puklin a byly prozkoumány objekty vytesané do povrchu skalního bloku. Některé z puklin nesly stopy opracování do podoby dráží pro trámové konstrukce. Ve většině skalních puklin (Ia, Ib, II, IV, VII) byly registrovány nálezy artefaktů vrcholně a pozdně středověkého stáří. Z výplní těchto skalních útvarů pocházejí nálezy keramiky, zvířecích kostí, mazanice, dále břidličné střešní krytiny a stavebního železa (různé typy hřebů). Mezi zajímavé nálezy patří fragment železné podkovy a bronzový plech s několika nýty (patrně šlo o poškozenou plechovou nádobu). Střední partie puklin byly vyplněny výraznou destrukční vrstvou svědčící o požáru. Bazální části puklin pak byly utěsněny žlutým plastickým jílem, který měl zabránit jejich propadání. V požárové destrukci se našla vrcholně středověká keramika, kterou lze datovat do 1. pol. 15. stol. V roce 1440 došlo na hradě v souvislosti s jeho obléháním k velkému požáru, tudíž lze destrukční horizont spojit s touto událostí. Také některé z osmnácti kůlových a sloupových jam vytesaných do pískovce byly vyplněny shodnou destrukční vrstvou (v objektu 16/2004 se našla šipka s tulejkou kosočtverečného průřezu, která jako ostatní nálezy prošla výrazným žářem). Kůlové a sloupové jámy a uměle upravené skalní pukliny, které byly při archeologickém výzkumu odhaleny, svědčí o existenci nejméně 2 staveb dřevěné konstrukce. Podle prostorové lokalizace těchto objektů pracovní předpokládáme dvě stavební fáze. Do starší fáze řadíme kůlové jámy (zpravidla kruhového nebo mírně oválného půdorysu) a pukliny, které respektují severní a jižní osu hradební zdi. U těchto objektů lze též vzhledem k nálezům artefaktů prokázat středověké stáří (datem ante quem by mohl být rok 1440). Do druhé fáze pracovní řadíme kůlové jámy obdélného půdorysu a kůlové jamky, které procházejí středovou osou skalního bloku. Datování této fáze je problematické, předpokládáme však, že jsou až novověkého stáří. Celá nálezová situace na prvním skalním bloku byla zaměřena do celkového plánu (obr. 2). V severním rohu stavbou zasaženého prostoru se našlo pravouhlé nároží objektu vytesané v pískovci se stopami vápenné omítky (obr. 3). Tento objekt bude zkoumán ve druhé etapě záchraného archeologického výzkumu (pravděpodobně šlo o cisternu). Nálezová situace svědčí o velmi intenzivním využívání skalního bloku v období existence hradu. Výsledky této etapy výzkumu přímo korespondují se zjištěním z roku 1996, kdy byl zkoumán prostor brány. Zde se našla primárně deponovaná destrukční vrstva kachlových kamen z 1. pol. 15. stol., z čehož je zřejmé, že v místě pozdější klasicistní brány stával do poloviny 15. století objekt pravděpodobně s obytnou funkcí. Tímto zjištěním se dostáváme do rozporu se závěry stavebně historického průzkumu hradu Valdštejna, jehož autoři zde předpokládají původní vstup na hrad. V takovém případě by musela být komunikace ukočena poněkud jižněji, ale tím by bylo daleko problematičtější přemostění předhradí a vlastního hradu. Pracovní můžeme uvažovat i o využití druhého skalního bloku jako možného vstupu na hrad.

Záchraný archeologický výzkum vyvolaný rekonstrukcí povrchu na prvním skalním bloku, jehož první etapa proběhla počátkem července 2006, přinesl řadu zjištění, která doplnila naše znalosti o vývoji této části hradu zejména v 15. století. Opětovně se po-

dařilo prokázat požárový horizont z první poloviny 15. stol. Těto dataci napovídá i historická zpráva o požáru hradu ve druhé polovině roku 1440, kdy byly Valdštejn a sousední hrádek Kavčiny obléhány a posléze dobyty Jeřichem z Miletínka, hejtmanem hradeckého kraje, neboť se zde usadili lapkové. Dokladem dobývání hradu může být i nález šipky do kuše, která prošla žárem. Dosud se však nepodařilo bezpečně prokázat, že byl první skalní blok osídlen již ve druhé polovině 13. století.

LITERATURA: Gabriel – Macek 1993, s. 168; Prostředník 1997, s. 147–150; Prostředník 2007; Sedláček 1932, s. 60–61.

ULOŽENÍ: MČR v Turnově.

6. Syřenov (okr. Semily)

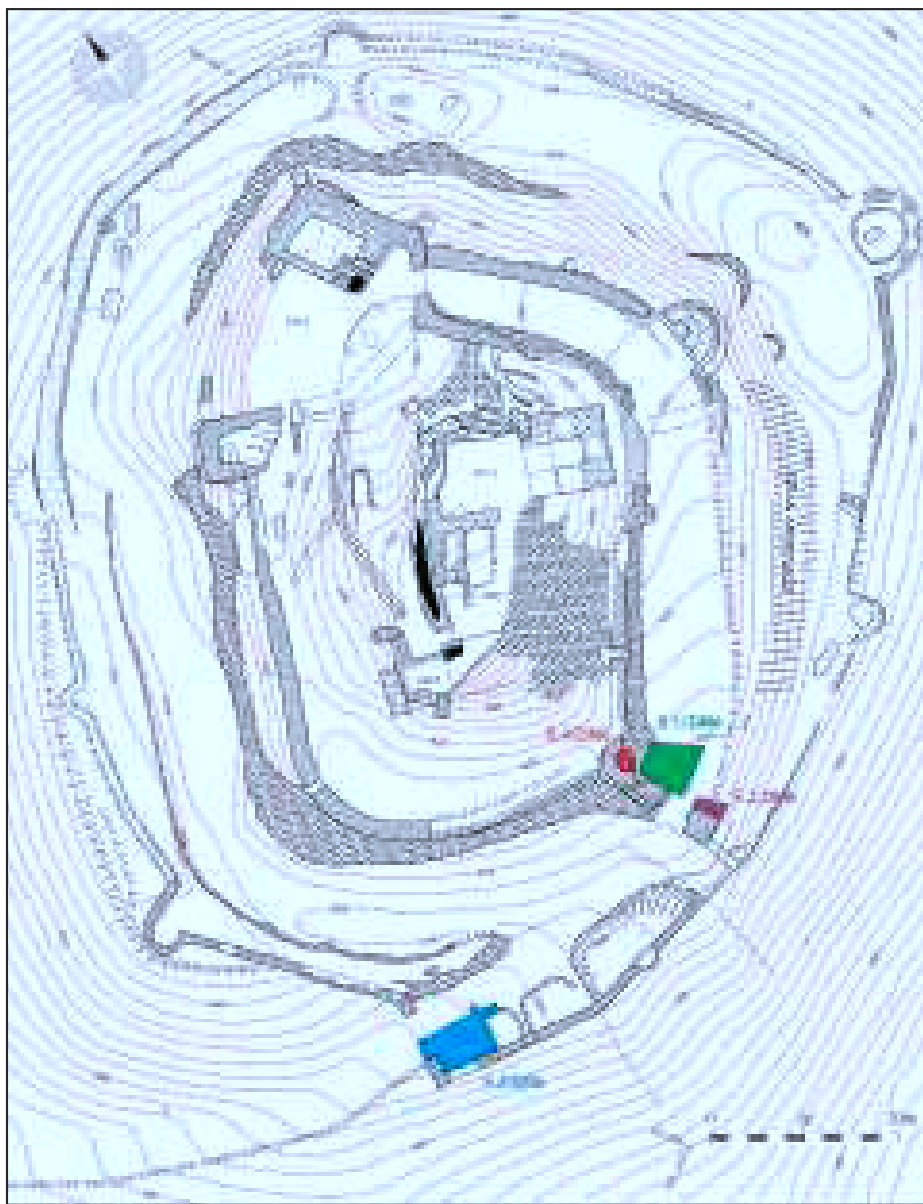
LOKALITA: Hrad Kumburk, (KP, číslo rejstříku 22941/6-2798), ZM 10: 03-43-07; koordináty od ZSČ/JŠČ: 339/4; 398/6,5; 397/12; 391,5/13; 387/9; 389/5 mm, nadmořská výška 642 m.

KULTURA: Vrcholný středověk 1/2 – novověk.

OKOLNOSTI: Záchranný archeologický výzkum v rámci akce „Statické zajištění první a druhé brány a Panenské věže hradu Kumburku“, srpen–listopad 2006.

NÁLEZ: 1) druhá brána – tarasní zeď, vrstvy, keramika, zvířecí kosti, stavební železo, nůž, mlátek; 2) Panenská věž – vrstvy, zazděná železná pouta, keramika; 3) první brána – dvouprostorový objekt strážnice s černou kuchyní, vrstvy, kachlová kamna, keramika, zlomky ČVS a komor kachlů (obr. 7); železo, stavební železo, kování, zvířecí kosti.

KOMENTÁŘ: V termínu od 10. srpna do 6. září 2006 a dále 8.–10. listopadu 2006 proběhl záchranný archeologický výzkum na hradě Kumburku (k. ú. Syřenov, okr. Semily). Výzkum se zaměřil zejména na prostor druhé hradní brány (sonda 2/06), kde měly následně proběhnout konzervační práce reliktnů zdiva této brány a v souvislosti s tím též statické zajištění báze torza okrouhlé (tzv. Panenské) věže (sondy 1 a 4/06; obr. 4). Stavební práce provádělo Sdružení pro záchranu hradu Kumburku pod vedením stavitele Tomáše Šimůnka. Další záchranné práce proběhly u první hradní brány (sondy 3, 3A 3C/06). Při vybírání stavebního materiálu pro dozdění velké kaverny v hmotě jižní hradby došlo k odhalení reliktnu objektu navazujícího na jižní pilíř první brány. Záchranný archeologický výzkum, který proběhl na jižním úpatí tzv. okrouhlé věže, odhalil stratigrafickou situaci, která díky nově objeveným reliktnům zdiva korespondovala nejenom se stavebním řešením druhé hradní brány, ale i s tělesem okrouhlé věže. V sondě 1/2006 byla pod dvěma uloženinami (vrstva 1 a 2) odhalena vápennou maltou zpevněná skála (báze vrstvy 2). Tato substrukce byla na jižním a východním okraji zakončena tarasní zídou (kontext 901) vyžděnou přímo na skálu z druhotně použitých pískovcových armatur, které byly doplněny ojedinělými čedičovými kameny. Tato zídka byla na západním okraji přizděna „natupo“ k severnímu pilíři druhé hradní brány. Při výzkumu jsme objevili jak stavební vrstvu této zdi (kontexty 5 a 5a), tak i uloženiny související s její destrukcí. Význam celé zděné konstrukce lze hledat zejména ve statických důvodech – zeď přizděná k severnímu pilíři druhé brány zároveň tvořila taras jižního úpatí skály pod okrouhlou věží. Maltou vylitá vrstva 2 původně tvořila jakési zděné opláštění skály a staticky zajišťovala jižní část základu okrouhlé věže. Podobné konstrukce a úpravy povrchu skály byly objeveny v sondě 2/2006, která navazovala na východní straně na jižní pilíř druhé brány. Povrch čedičové skály byl také prolit maltou a jižní úpatí bylo zakončeno terasovitými tarasy. Z celé nálezové situace je zřejmé, že stavitele vedly k těmto složitým zděným konstrukcím zejména statické důvody. Čedičové sloupy, které vystupují na povrch pod úhlem cca 60°, jsou rozvolněné a přes

Obr. 4. Kumburk – hrad (k. ú. Syřenov, okr. Semily). Celkový plán hradu s vyznačenými sondami 1–4/2006. Použito zaměření hradu viz Tomíček – Úlovec 1998.

svou hmotnost nestabilní. Veškeré úpravy povrchu a stavby terasních zídek souvisely s jejich zpevněním. Otázkou zůstává datování nálezové situace. Podle nalezené stratifikované keramiky je zřejmé, že celá konstrukce v 15. století již stála (keramika z počátku 14. století s nálepy malty udává relativní datum post quem pro tuto výstavbu). Podle stavebně historického průzkumu došlo ke stavbě okrouhlé věže a druhé brány mezi roky 1360 a 1370. Otázkou však zůstává, zda konstrukce terasní zdi s touto eta-

pou souvisela nebo zda byla vystavěna později v souvislosti s možnými posuny základového zdiva okrouhlé věže (statické poruchy trápily tento objekt zřejmě již od počátků jeho výstavby). Každopádně je zřejmé, že jako stavební materiál byly druhotně použity pískovcové armatury z nějaké starší stavby. V rámci statického zajištění okrouhlé věže bylo nutné archeologicky zdokumentovat i její interiér. Byla zde položena sonda 4/06, v rámci které byla odebrána destrukce zdiva a svrchní úroveň hlinitopísčité výplně do hloubky 0,2 m. K destrukci věže došlo podle nalezených artefaktů již v průběhu raného novověku. Zajímavým nálezem se stala garnitura železných pout, původně propojených řetězem, jenž byl zazděn do východního průčelí interiéru. Díky tomuto nálezu lze lépe interpretovat dvě stavební fáze registrované v hmotě zdiva okrouhlé věže. Jde zde zejména o dvoufázové zřízení vstupu a zaklenutí temného přízemí věže segmentovou valenou klenbičkou s otvorem ve stropě o průměru cca 0,75 m. Podle nálezu okovů (obr. 8) a poněkud nestandardních konstrukčních úprav ve stropě se jako velmi pravděpodobná jeví interpretace přízemí okrouhlé věže jako vězení (temnice, „hladomorna“). Záchraný výzkum, který se uskutečnil v prostoru za první hradní bránou, odhalil základy nejméně dvouprostorového objektu, kde první místnost byla zděná a druhá měla pouze kamennou podezdívku s následnou dřevěnou nástavbou (obr. 5, 6). Jde o objekt obdélníkového půdorysu o celkových vnějších rozměrech 9 × 4,7 m. Zděná místnost měla vnitřní rozměry 4,2 × 3,3 m, vnější rozměry 6,16 × 4,12 m; obvod je tvořen zdmi č. kontextu 501, 502, 503, 506, 507, 508. Místnost s dřevěnou nástavbou měla vnitřní rozměry 1,85 × 4,2 m. Celková užitná plocha obou místností byla 21,63 m² (13,86 m² a 7,77 m²). Na severní straně zděné stavby je zachován vstup o šíř-

5. Kumburk – hrad (k. ú. Syřenov, okr. Semily). Sonda 3/2006 – objekt tzv. strážnice. Celkový pohled na náleзовou situaci – otisk konstrukce dřevěné lavice zachovaný v omítce hradební zdi (kontext 506), těleso pece (objekt 1/06), vstupní část, litá maltová podlaha s konstrukčními prvky – perspektivní pohled od severu. Foto P. Hartman, 2006.

6. Kumburk – hrad (k. ú. Syřenov, okr. Semily). Půdorys zděné strážnice a černé kuchyně (sondy 3, 3A – 3C/2006).

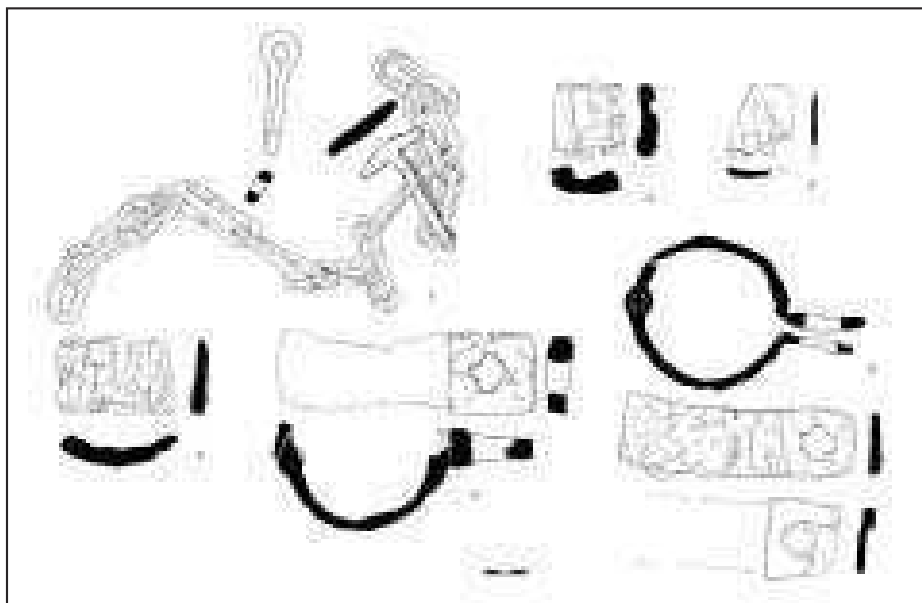
ce 1,1 m; šířka zdi se pohybuje mezi 0,76 m (severní stěna) – 0,94 m (východní stěna). Ve stěně jižního pilíře (507) je proraženo střílnové okno. Zdivo objektu je oboustranně lícované s litým jádrem. Stavební materiál představuje čedič, který je pojen kvalitní vápennou maltou, zachovalo se minimálně 6 řádků zdiva (výška dochovaného zdiva se pohybuje mezi 0,71–1,07 m u východní stěny, 0,765–0,88 m – zeď 502; 0,49–0,72 m u severní zdi č. kontextu 501). Východní zeď je natupo přizděna k jižní hradbě (506) bez provázání, což svědčí o nestejném stáří obou zdí. V jihovýchodním rohu se nachází podstavec dvouprostorového topeniště, které do zděné místnosti ústilo ve formě otopného bezkouřového zařízení (kachlová kamna), druhá místnost, kde se nacházelo otevřené ohniště, sloužila nejspíše jako černá kuchyně. Zděná místnost byla omítnutá a lícená vápenným nátěrem, ve kterém se dochoval negativ po dřevěné lavici s nosnými sloupky. Ty byly napevno ukotveny do lité maltové podlahy. Lavice obíhala vnitřní prostor podél jižní hradební zdi a východní a části severní zdi v celkové délce 9,6 m. Výstavbu objektu lze spojovat až s nejmladší stavební etapou hradu. První brána byla vystavěna spolu s vnějším dělostřeleckým opevněním mezi lety 1454 až 1460. Tato stavba pochází teprve z následné etapy, kdy došlo k zazdění branky pro pěší, která se nacházela v jižní části první brány. Je pravděpodobné, že ke stavbě došlo ještě v závěru 15. století, objekt zřejmě plnil strážní funkci až do konce existence hradu, který je datován nejspíše k roku 1658 (1659).

LITERATURA: Úlovec 1997; Tomíček – Úlovec 1998; Hartman – Prostředník 2007.

ULOŽENÍ: MČR v Turnově.

7. Kumburk – hrad (k. ú. Syřenov, okr. Semily). Sonda 3/2006. Rekonstruované kachle z 2. pol. 16. stol. nalezené v interiéru zděné strážnice. Obdélníkový kachel s čelní vyhřívací stěnou a nízkou komorou. Vyhřívací stěna nese reliéf s motivem Ukřižování Krista. Foto autoři 2006.

8. Kumburk – hrad (k. ú. Syřenov, okr. Semily). Sonda 4/2006. Garnitura železných pout a řetěz s kotvou nalezená v interiéru Panenské věže (soubory 149 a 150). Kresba H. Macháčková 2006.

7. Turnov (okr. Semily)

LOKALITA: Skálova ulice čp. 71 – parcela 526/2, nadmořská výška 263 m, lokalita leží v MPZ Turnova.

KULTURA: Novověk 1.

OKOLNOSTI: Předstihový archeologický výzkum před stavbou budovy depozitáře pro Muzeum Českého ráje v Turnově, prosinec 2006.

NÁLEZ: Kulturní vrstva, keramika, železo, zvířecí kosti.

KOMENTÁŘ: Předstihový výzkum proběhl formou dvou průtahových sond, které zasáhly celý prostor budoucí stavby depozitáře. Byla zde registrována jednoduchá stratigrafická situace sestávající z 6 uloženin, z nichž první čtyři byly recentního a subrecentního stáří, vrstva 5 dle datovacího materiálu spadala do průběhu 16. století a vrstvu 6 tvořilo podloží (spraš).

ULOŽENÍ: MČR v Turnově.

8. Turnov (okr. Semily)

LOKALITA: Průmyslová zóna Vesecko, parc. č. 695/ 10, 11, 116, 121, 153, 160, č. 910, ZM 10: 03-32-18; koordináty od ZSČ/JSČ: střed zkoumané plochy 191,5/117mm, nadmořská výška 300 m.

KULTURA: Eneolit, střední doba bronzová, mladší doba bronzová, pozdní doba bronzová, starší doba železná, mladší doba železná, raný středověk.

OKOLNOSTI: Záchraný archeologický výzkum v rámci akce „Stavba Logistického areálu Ontex CZ, s. r. o.“, září–říjen 2006, plošný odkryv, geochemický průzkum, letecký průzkum.

NÁLEZ: Kúlové jámy, sloupové jámy, síla, sídlištní jámy; Sídlištní aktivita; areál sídlišť; keramika, zlomek(1).

9. Turnov – Stavba logistického centra VGP Park Turnov, a. s. Letecký snímek budoucího staveniště z průběhu záchraně archeologického výzkumu v září 2006. Foto J. Prostředník, 2006.

10. Turnov - Stavba logistického centra VGP Park Turnov a.s. Snímek zkoumané plochy D s výraznou koncentrací kůlových jamek vyznačených dřevěnými kolíky. Foto J. Prostředník, 2006.

KOMENTÁŘ: V září a říjnu 2006 proběhl v souvislosti se stavbou logistického centra pro firmu Ontex v Daliměřicích u Turnova záchranný archeologický výzkum, který zasáhl plochu téměř dvou ha (obr. 9). Byly prozkoumány více než dvě tisícovky zahloubených objektů (cca 2 257 objektů – některé nemusejí být antropogenního původu). Zpravidla šlo o křulové a sloupové jámy, které tvořily půdorysy křulových staveb (obr. 10). Výplně objektů byly nálezově velmi chudé, díky agresivitě podloží došlo k totální destrukci artefaktů, zejména keramiky.

Podobnou nálezovou situaci jsme zkoumali již před rokem při stavbě přeložky silnice I/10 ve vzdálenosti několika set metrů od této polohy. Datování těchto objektů bylo možné pouze radiokarbonovou metodou, která prokázala existenci sídlišť z několika období pravěku a raného středověku od 3. tisíciletí př. n. l. do 9. stol. n. l.

Při výzkumu v roce 2006 jsme odebrali 20 vzorků na radiokarbonové datování, ze kterých se podařilo získat data pro 12 objektů. Data se pohybují od počátku 4. tisíciletí př. n. l. po 7. stol. n. l. Nejčtenější data byla získána pro interval střední a mladší doby bronzové až konce starší doby železné.

Z výplní zahloubených objektů byly odebrány vzorky pro paleobotanické analýzy, které by mohly napomoci k představě o soudobé vegetaci. Z půdorysů hypotetických křulových staveb jsme odebrali vzorky na fosfátovou analýzu, která by mohla naše rekonstrukce obydlí a hospodářských staveb podpořit. Bohužel podloží bylo natolik agresivní, že výsledky této analýzy jsou neprůkazné. Předběžně, s ohledem na podobu staveb, jednotlivé konstrukční prvky (např. příčky) a přítomnost zásobních jam (sil) v interiérech chat, předpokládáme, že některé mohou být datovány do mladší a pozdní doby bronzové a starší doby železné. Tomu neodporují ani radiokarbonová data.

ULOŽENÍ: MČR v Turnově.

11. Kudrnáčova pec pod Kozákovem (k. ú. Vesec pod Kozákovem, okr. Semily). Vývrát stromu před vstupní částí skalní dutiny. Foto J. Prostředník, 2006.

9. Vesec pod Kozákovem (okr. Semily)

LOKALITA: Kudrnáčova pec, ZM 10: 03-32-20; koordináty od ZSČ/JSČ: 4,5/32 mm, nadmořská výška 615 m.

KULTURA: Mezolit, mladší pravěk, raný středověk, vrcholný středověk.

OKOLNOSTI: Začištění řezu ve vývratu stromu (Petr Hartman, Jan Prostředník – Muzeum Českého ráje v Turnově, Petr Šída – Národní muzeum v Praze), červenec 2006.

NÁLEZ: Skalní převis, kulturní vrstvy, štípaná industrie, keramika.

KOMENTÁŘ: Před vstupem do Kudrnáčovy pece byl objeven vývrat, v jehož stěnách byla registrována stratigrafie a zlomky keramiky (obr. 11). Stěny byly začištěny a dno o cca 0,5 m prohloubeno. Byla zde dokumentována jednoduchá stratigrafická situace 5 uloženin, kde vrstvy 1–3 byly narušeny mladšími zásahy a obsahovaly chronologicky nesourodé artefakty – mezolitickou štípanou industrii a vrcholně středověkou keramiku. Z vrstvy 4 pochází nevelký soubor raně středověké keramiky a z vrstvy 5 zlomek keramiky mladšího pravěku. Na úrovni báze uloženiny 5 jsme výzkum ukončili a vývrat jsme po dokumentaci řezu zpět zaplnili.

ULOŽENÍ: MČR v Turnově.

LITERATURA: Filip 1947, s. 213–214.

Literatura

Filip, Jan, Dějinné počátky Českého ráje, Praha 1947.

Gabriel, František – Macek, Petr, Stavební vývoj hradu Valdštejna, *Archaeologia historica* 17/92, 1993, s. 163–175.

Hartman, Petr – Prostředník, Jan, Archeologické výzkumy na hradu Valdštejnu v letech 2002 a 2003, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 17, 2004, s. 8–34.

Hartman, Petr – Prostředník, Jan, Výsledky záchraného archeologického výzkumu na hradě Kumburku v roce 2006, In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 20, 2007, v tisku.

Hartman, Petr – Prostředník, Jan, Archeologický výzkum hradu Hrubá Skála v roce 2006, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, 2007, v tisku.

Prostředník, Jan, Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v Turnově v roce 1996, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 10, 1997, s. 139–162.

Prostředník, Jan, Záchrané archeologické výzkumy hradů Českého ráje v roce 2006, *Archeologické výzkumy v Čechách 2005*, Zprávy ČAS, Supplementum, 2007, v tisku.

Prostředník, Jan – Šída, Petr, Mezolitické osídlení pseudokrasových skalních dutin v Českém ráji, Sborník z konference k 50. výročí založení CHKO Český ráj, Sedmihorky 20.–22. října 2005, Supplementum 11. sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 2006, s. 83–106.

Sedláček, August, Hrady, zámky a tvrze království českého 10, Praha 1932.

Úlovec, Jiří, Hrad Kumburk I. Historie hradu, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 10, 1997, s. 9–38.

Tomíček, Tomáš – Úlovec, Jiří, Hrad Kumburk. II. Stavební podoba hradu, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 11, 1998, s. 6–46.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM HRADU HRUBÁ SKÁLA V ROCE 2006

Petr Hartman – Jan Prostředník

1. Úvod

Dne 5. dubna 2006 byla provedena terénní prospekce a dokumentace nálezové situace před jižním křídlem zámku Hrubá Skála. Záchranná akce byla vyvolána v důsledku poněkud neobvyklého nálezů. Po jarním tání se na jižním skalním bloku propadl terén a v hloubce 1,5–1,7 m se objevil relikv rozpadlé valené klenby (obr. 1, 2).

Do otvoru o průměru více než 1 m slanili za naší asistence dva zaměstnanci Správy CHKO Český ráj, kteří provedli fotodokumentaci. Společně jsme pak popsali celou nálezovou situaci. Bylo mimo jiné konstatováno, že jde o propadlou valenou klenbu založenou do ve skále vysekaného lože a že se klenba nachází ve dvou úrovních, které propojuje svislá zeď z lomového pískovce. Dále bylo zjištěno, že jde o překlenutý skalní komín, kterým bylo možné za použití jednoduchého provazového nebo dřevěného žebříku rychle opustit hrad (pata skalní průrvy ústila na východní straně pod hradem nad dnešní vsí Doubravice). Stavební úpravy bylo možné s ohledem na písemné zprávy a zmínky v literatuře¹ datovat do dvacátých let 19. století, kdy tehdejší noví majitelé Hrubé Skály nechali zasypat a překlenout celý prostor před jižním křídlem zámku.

Ve zprávě jsme též navrhli možný technologický postup řešení vzniklé situace. Vzhledem k tomu, že v prostoru, kde došlo k propadu terénu, probíhají v letních měsících svaatební obřady, byl otvor provizorně zajištěn a překryt lehkou dřevěnou konstrukcí. Po dohodě s majitelem zámku Hrubá Skála (Cimex Praha, a. s.) bylo počátkem října 2006 přistoupeno k záchrannému archeologickému výzkumu, na který navázalo statické zajištění provedené firmou Reopa, spol. s r. o., z Liberce.

2. Lokalizace a popis hradu

Ve dnech 9. až 12. října 2006 proběhla druhá etapa terénní části záchranného archeologického výzkumu, který byl situován na jižní skalní blok hradu Hrubá Skála (ZM 10 03-34-04, 27,5/208 mm, 39,50/215 mm; 48/202 mm, 38/195 mm od západní sekční čáry a jižní sekční čáry – ZSČ/JŠČ).

Hrad se rozkládá na dvou výrazných podélných skalních blocích oddělených od sebe hlubokou skalní průrvou, která jej dělí na západní a východní část. Lokalita zaujímá vynikající strategickou polohu, ze které lze kontrolovat rozsáhlé území v údolí Libuňky. Západní hrad bývá označován za předhradí. Jádru původního hradu se nachází v jeho východní části. Příkop mezi západní a východní částí byl uzavřen hradbami, z nichž se dochovala jižní. Dnešní zástavba jádra ponechává jeho jižní okraj ovšem původní stav neznáme. Vstupní čelní křídlo je s výjimkou vnější zdi (původní hradba) renesančního stáří. Příčné severní křídlo a jižní palác navozují představu, že se původně mohlo jednat o dvoupalácovou dispozici. Z hmoty zdíva jižního paláce vystupuje presbytář zrušené kaple. K severnímu palácovému křídlu přiléhá čtverhranná věž nejasného stáří. Pod ní se nachází několik úrovní ve skále vytesaných suterénních prostor.

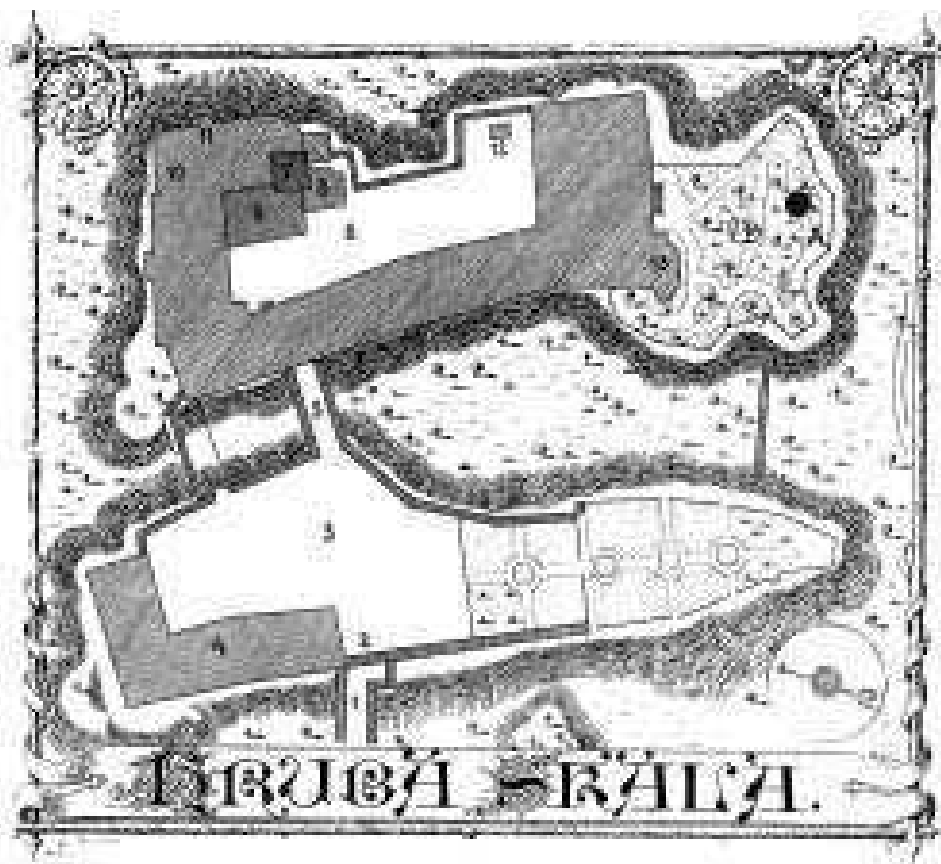
Vzhledem k nepříliš dobře chráněné západní části hradu bylo (nejspíše) v 15. století na sousedních skalních blocích, které převyšují hrad, vystavěno předsunutě opevnění resp. předsunutá bašta zvaná Prachovna.³

1. Hrubá Skála (okr. Semily). Letecký snímek lokality od jihovýchodu. 1 – vymezený prostor záchranného archeologického výzkumu; 2 – perspektivní pohled na vyústění skalní pukliny využitelné jako úniková komunikace. Foto J. Prostředník, říjen 2006.

3. Historie hradu

Hrad je poprvé v písemných pramenech zmiňován k roku 1353, kdy je jako jeho majitel uváděn Hynek z Valdštejna. Následně se hrad dostal do držení jeho bratra Jaroslava z Valdštejna (na Chlumu, Skále a Lomnici, 1352–1362). Dalšími majiteli byli pánové z Pardubic a poté jej získali Vartemberkové. Na konci 14. století prodal Petr z Vartemberka hrad s okolními vesnicemi litomyšlskému biskupu Janovi. V letech 1416 až 1460 jsou jako majitelé Skály uváděni pánové z Jenštejna, které vystřídali Zajicové z Házmurka. Od roku 1492 drželi hrad Svojanovští z Boskovic. Jan ze Svojanova byl nucen s ohledem na značné zadlužení panství postupně rozprodat. Od roku 1515 se majitelem celého skalského panství stal Zikmund ze Smiřic. Za Smiřických došlo k celkové přeměně gotického hradu v pohodlný trojkřídlý renesanční zámek. Pánové ze Smiřic drželi Skálu až do bělohorské bitvy, kdy ji v důsledku konfiskací získali pánové z Valdštejna (Albrecht z Valdštejna). Ti ji drželi až do počátku 19. století. Zámek téměř bez úhony přežil neklidné období třicetileté války, kdy byl střídavě v rukou císařských a Švédů.³ Přečkal, podobně jako například hrad Kost, i císařské nařízení o zboření některých „nebezpečných“ pevností. V letech 1658 a 1659 objížděl vytypované hrady císařský inženýr František Pieroni de Galliano. Na rozdíl od hradu Kumburku, jehož fortifikace byla záměrně poškozena střílným prachem, došlo na Hrubé Skále pouze k zavezení hradního příkopu. V roce 1710 hrad vyhořel, požár zasáhl zejména jeho východní křídlo, které bylo Josefem z Valdštejna velkoryseji přestavěno. Další požár je písemnými prameny uváděn k roku 1804, kdy bylo zničeno celé předhradí a tím pádem i radikálně přestavěno.

2. Plán hradu Hrubé Skály s vyznačenou lokalitou výzkumu – poloha 14 – tzv. bývalé vězení (podle Augusta Sedláčka 1895, s. 45).

V roce 1821 koupil hrad Jan Lexa z Aehrenthalu. Hrad dozal v roce 1859 pseudogotické přestavby a dnešní podobu získal při dalších úpravách v roce 1923.⁴

4. Metodika výzkumu

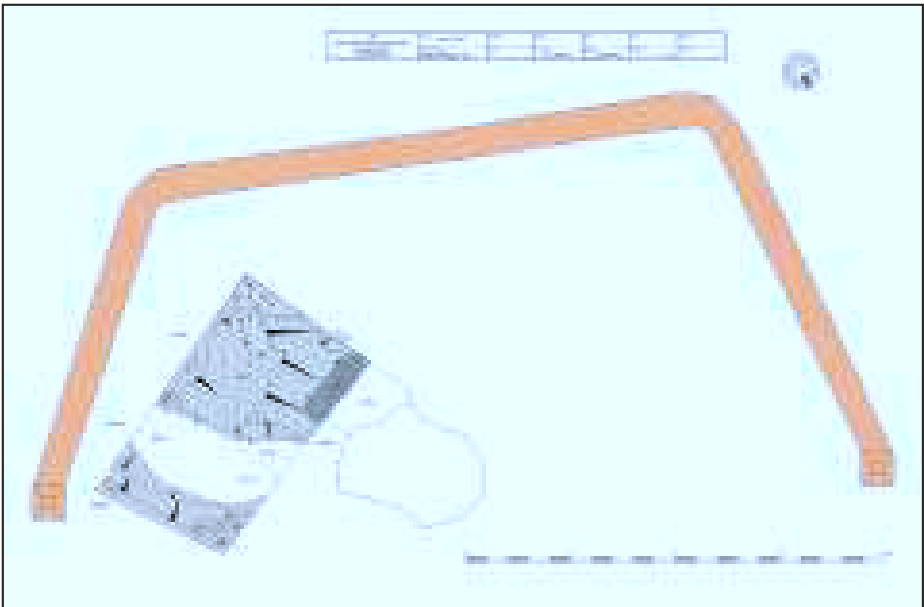
Metodika výzkumu byla přizpůsobena specifické nálezové situaci. Nejprve došlo k zajištění řezů nadloží propadlé klenby a k zajištění provizorní pracovní podlahy, která se nacházela v úrovni lože klenby. Dále byla jižně od otvoru položena čtvercová sonda 1/2006 o stranách 1,4 m, následně pak došlo na východní straně k jejímu rozšíření o 0,9–1,1 m (sonda 1A/2006). Sonda se nacházela při jižní straně skalního bloku a bylo tudíž možné korelovat nálezovou situaci s úrovněmi skalního reliéfu (obr. 3, 5).

Sedimenty v sondě 1/2006 i v jejím rozšíření byly rozebírány výhradně za použití škrabky a špachtle. Jejich dokumentace probíhala standardním způsobem – uloženy a objekty byly popisovány do kontextových formulářů. Ze sedimentů antropogenního původu byly odebírány mobilní artefakty a ekofakty, povrch uloženin byl nivelován. Dokumentace byla prováděna jak fotografická, tak kresebná – byly dokumentovány všechny čtyři řezy sondy 1/2006 a její půdorys. Kresebně a fotograficky jsme též dokumentovali nadloží a skalní reliéf v prostoru propadlé klenby.

5. Popis náleзовé situace v sondách 1/2006 a 1A/2006

V sondě 1/2006 byla registrována poměrně jednoduchá stratigrafická situace (obr. 4). Tvořily ji pouhé tři uloženiny, které překrývaly skalní povrch. V sondě 1A/2006 byla naopak dokumentována složitější stratigrafie složená ze 6 uloženin, z nichž spodní 4 přímo korespondovaly s objektem vysekaným ve skalní spáře (obj. 1/06). Nejvýše se v obou částech sondy 1 a 1A nacházela uloženina 1, kterou byl zarovnan povrch do dnešní podoby. Níže se pak nacházely vrstvy 2 a 3, které překrývaly skalní povrch. Ten v sobě nesl stopy hrubých záseků, které však nebyly středověkého stáří a spíše souvisely se stavebními úpravami na počátku 19. století. V sondě 1A/2006 pak bylo objeveno hrdlo lahovitého objektu vysekaného do skalního podloží (obj. 1/06). Objekt nebyl zkoumán v úplnosti, pouze byly odtěženy sedimenty z jeho hrdla (vrstvy 4–6 o mocnosti cca 0,8 m). Další průběh objektu byl pozorován v otvoru vzniklém propadnutím nadloží. Zde došlo po začištění řezů na východní straně ke zjištění pokračující výplně tohoto objektu, která končila v hloubce 8,5 m od soudobé úrovně skalního povrchu. Objekt byl vyhlouben do skalní pukliny, která měla na západní straně šířku od 0,4 do 0,2 m a cca v 5 metrech od stávajícího povrchu se zúžila na několik centimetrů. Ve skalním reliéfu na východním řezu jámy byly na kontaktu objeveny konstrukční prvky (protilehlé kapsy), které objekt na západní straně uzavíraly. Uloženiny obsahovaly datovací materiál, který v sobě odrážel celé období existence hradu a renesančního zámku od závěru 13. do 17. století. Velmi výraznou se jevila destrukční vrstva (č. 4), která byla tvořena destrukcí keramických dlaždic. Veškeré artefakty nalezené v sondách 1 a 1A vykazovaly zřetelné stopy přepálení.

Stavební relikty, které byly objeveny při prvotní prospekci v dubnu 2006 (valené klenby a vyrovnávací zídka), byly podrobeny stavebně historickému průzkumu, který provedl PhDr. Petr Šída PhD. (Národní muzeum Praha).

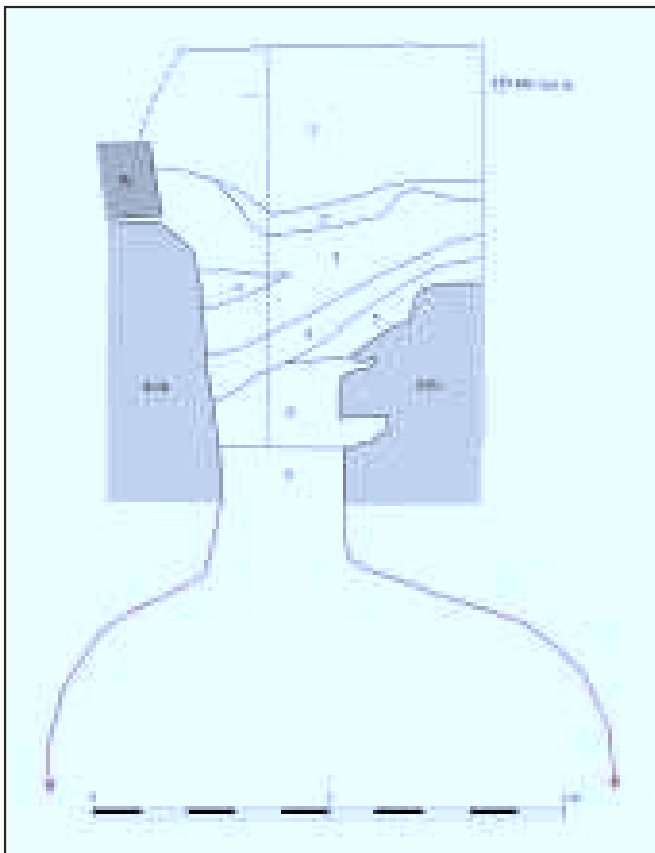
3. Hrubá Skála (okr. Semily) – jižní skalní blok. Půdorys sondy 1 a 1A/06, otvor propadlého nadloží. Lokalizace uvnitř balustrády jižního skalního bloku.

6. Nálezy movitých artefaktů a ekofaktů

Jedná se o standardní soubor artefaktů a ekofaktů, které lze nalézt v obdobných náleзовých situacích (obr. 7–9). Nejčastějším nálezem se stala keramika, jejíž chronologie korespondovala s obdobím existence gotického hradu a následně renesančního zámku od druhé poloviny 13. až do 17. století. Mezi zajímavé nálezy patří renesanční římsový kachel o délce více než 40 cm. Dále se našlo tzv. stavební železo (zejména hřeby) související s konstrukcí mobiliáře. O možné existenci hradní kovárny (resp. „správkárny“) svědčí nálezy fragmentu koláče železné strusky – její klasifikaci za strusku kovářskou však potvrdí až metalografický rozbor. Z ekofaktů byly získány zvířecí kosti, které podle předběžného rozboru patří turu, praseti a zástupcům ptačí fauny.

7. Interpretace nálezové situace a závěr

Záchranný archeologický výzkum, který proběhl na jižním skalním bloku, se zaměřil výhradně na prostor, jenž byl po zimě 2005 staticky narušen propadnutím povrchu. V řezu jámy se objevil prostor sklenutý valenou klenbou. Při slanění do tohoto prostoru bylo konstatováno, že jde o dvouúrovňové překlenuť skalního komínu, které je navíc podpořeno rozpěrnou zdí z lomového kamene. Valená klenba měla čela zazděná do ve skále vytesaného lože. Valená klenba byla z nevysvětlitelného důvodu ukončena 1 m před skálou, ve které byl vytesán lahvovitý objekt 1/06.

4. Hrubá Skála
(okr. Semily) – jižní
skalní blok.
Sonda 1A/06 –
západní řez
(červeně naznačen
pravděpodobný
průběh objektu 1/06).

Pro interpretaci těchto specifických stavebních úprav a zároveň jejich datování máme dostatek konkrétních písemných záznamů. Zkoumaná lokalita evidentně přímo koresponduje s lokalitou, kterou A. Sedláček nazývá „bývalým vězením“.⁵ Za jižním křídlem zámku se údajně ještě na začátku 19. století nacházelo „vězení“ – místnost džbánovitého tvaru vytesaná ve skále, hluboká asi 10 m a široká u dna 5 m a v ústí 1 m. Objekt byl též nazýván „Peklo“. Rozsedlinám pod tímto objektem se říkalo „pod Peklem“.

V roce 1821 došlo ke změně vlastníka Hrubé Skály. Noví majitelé zámku pánové z Aehrenthalu zde provedli řadu romantických úprav. V rámci parkových úprav před jižním zámeckým traktem nechali v roce 1825 „vězení“ překlenout a zasypat zeminou.

A. Sedláček lokalizoval džbánovitý prostor ve skále do středu jižního skalního bloku. Vzhledem k tomu, že Hrubou Skálu navštívil více než půlstoletí poté, co došlo k parkovým úpravám na jižním skalním bloku, nemusela být, a jak se také při našem výzkumu ukázalo, ani nebyla, jeho lokalizace přesná.

Nálezová situace, zkoumaná v sondách 1 a 1A, prokázala antropogenní aktivity související téměř výhradně s terénními a stavebními úpravami z počátku 19. století, přestože uloženy obsahovaly nálezy z celého období existence hradu. Pro terénní úpravy byl zřejmě použit materiál ze spáleniště západního předhradí, které vyhořelo v roce 1804. Tím byl překryt nejenom skalní povrch, ale byl jím zasypán i lahvovitý nebo džbánovitý objekt (1/06) vytesaný do pískovce. Jde nejspíše o Sedláčkem uváděné „Peklo“, přestože jím uváděná hloubka 10 m byla dle našeho nálezu „pouhých“ 8,5 m (objem lze odhadnout na cca 80 000 litrů).

5. Hrubá Skála (okr. Semily) – jižní skalní blok. Pohled na dokončený výzkum v sondách 1/06 a jejím rozšíření 1A/06 od jihu. Severní řez.
Foto J. Prostředník, říjen 2006.

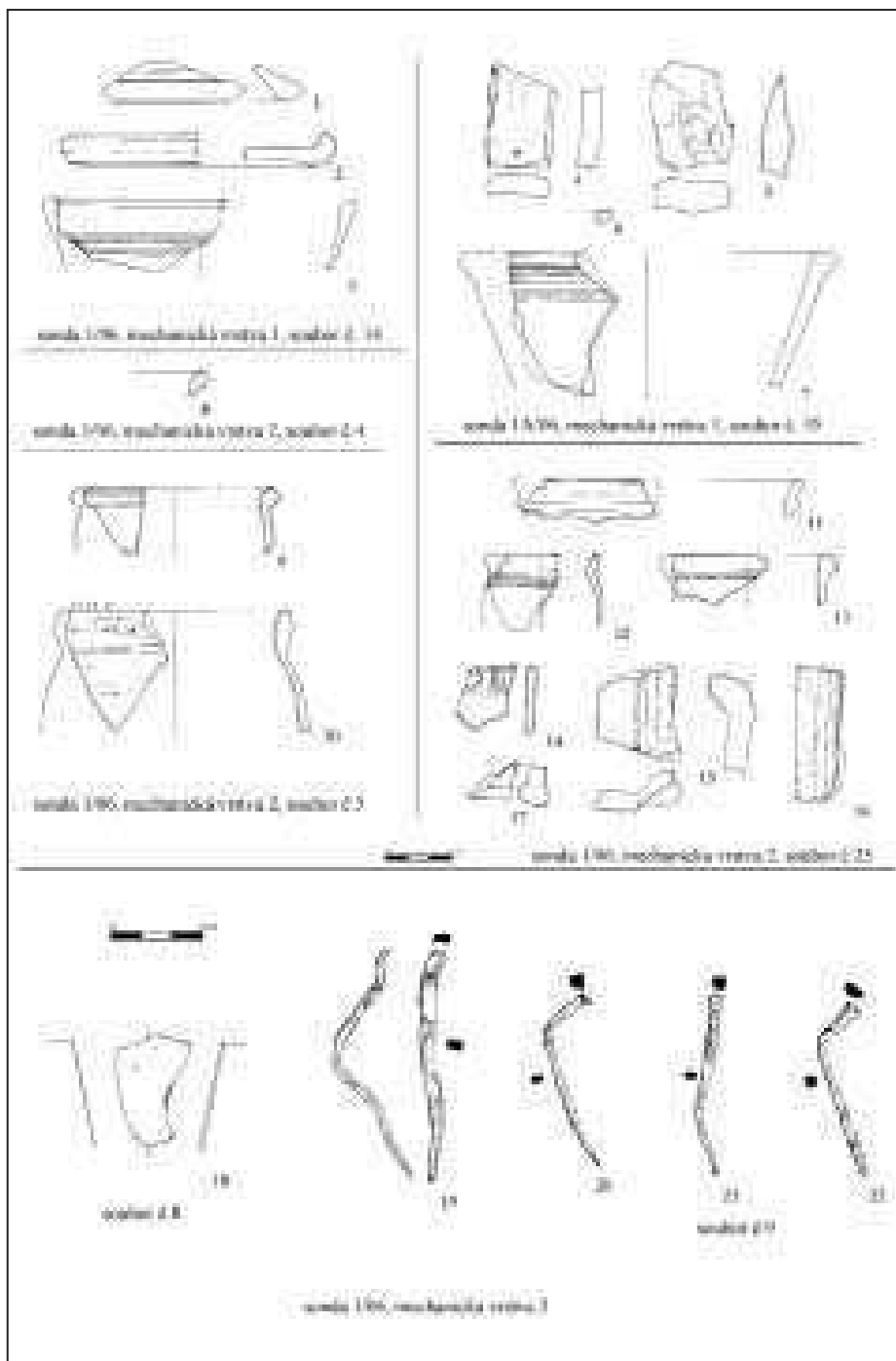
Tyto tzv. džbánovité nebo lahvovité objekty jsou nalézány na hradech zejména na pískovcovém skalním podloží – například na Valečově (okr. Mladá Boleslav), na Frýdštejnu (okr. Jablonec nad Nisou) nebo na Valdštejnu (okr. Semily).⁶ Ovšem nikoliv výhradně – objekty tohoto typu se našly například na hradu Nístějce (k. ú. Vysoké nad Jizerou, okr. Semily), jehož podloží tvoří krystalické horniny. Tyto objekty byly v minulosti vysvětlovány jako hladomorny.⁷ Později se dočkaly poněkud prozaičtějšího vysvětlení – někteří badatelé je pokládají za cisterny.⁸ F. Gabriel a J. Smetana upozornili na značnou propustnost materiálu, ve kterém byly objekty vytesány, a proto vysvětlovali tyto objekty jako zásobárny – obilnice.⁹

Interpretace funkce objektů coby hladomoren dodnes neztratila na své aktuálnosti a do jisté míry i tajemného půvabu. Mezi oblíbená témata s tajemným podtextem patří také tajné chodby. Při záchranném archeologickém výzkumu a stavebně historickém průzkumu na jižním skalním bloku Hrubé Skály v roce 2006 jsme se ani tomuto tématu nevyhnuli. Došlo zde totiž k objevu zvláštního skalního komínu, který byl překlenut valenou klenbou a jehož báze ústila při patě skalního bloku hradu v údolí nad vsí Doubravice (obr. 6). Ze strategického hlediska šlo o výtečné umístění, neboť skalní puklina ústila v prostoru, který rozhodně nesloužil pro obléhání hradu. Vertikální komín, přestože nenese průkazné stopy po nějaké konstrukci, mohl přesto sloužit jako příležitostná úniková cesta z hradu.

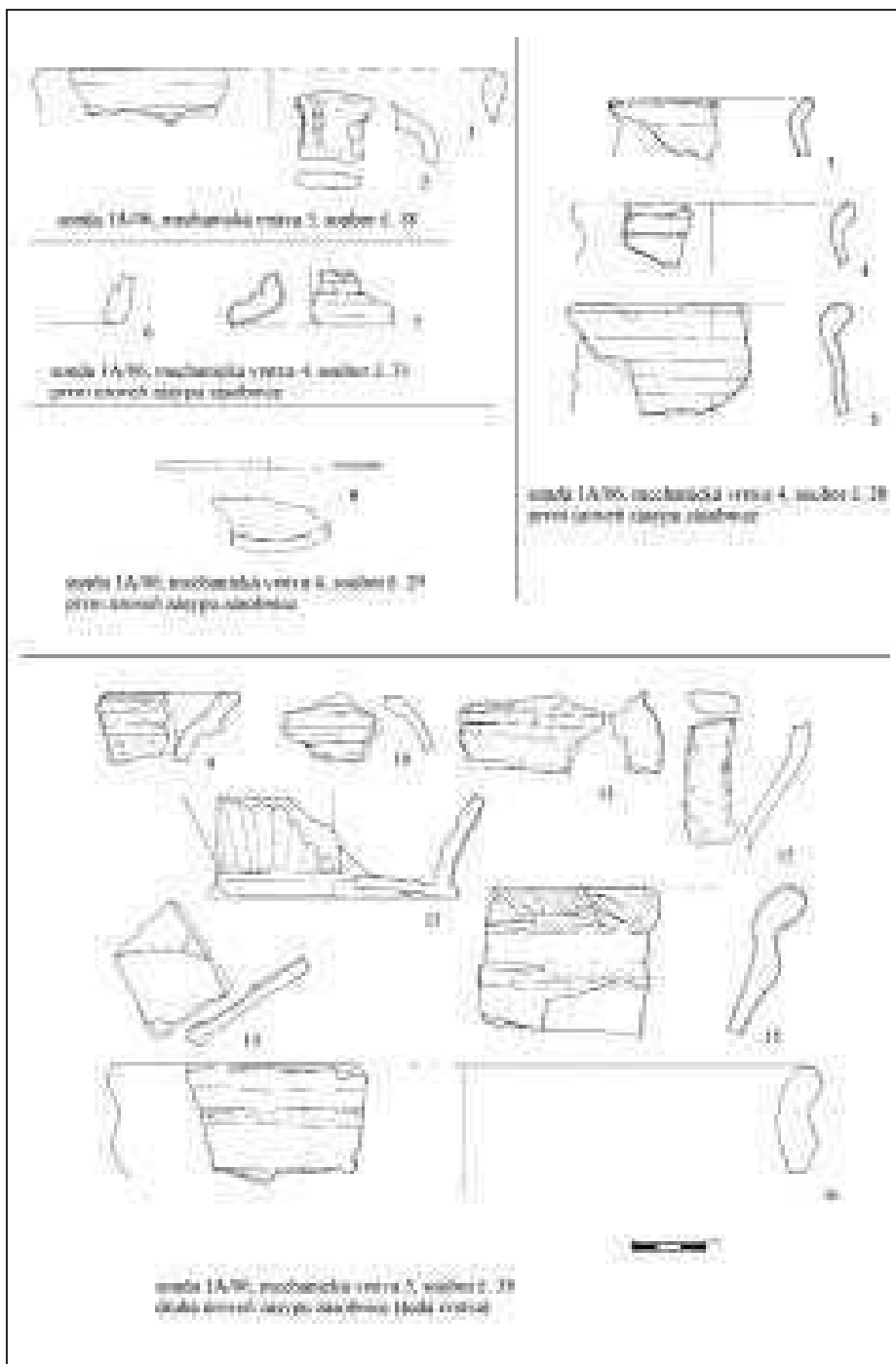
Záchranný archeologický výzkum představuje vůbec první záchrannou akci, která na hradě Hrubá Skála za dobu jeho existence proběhla.

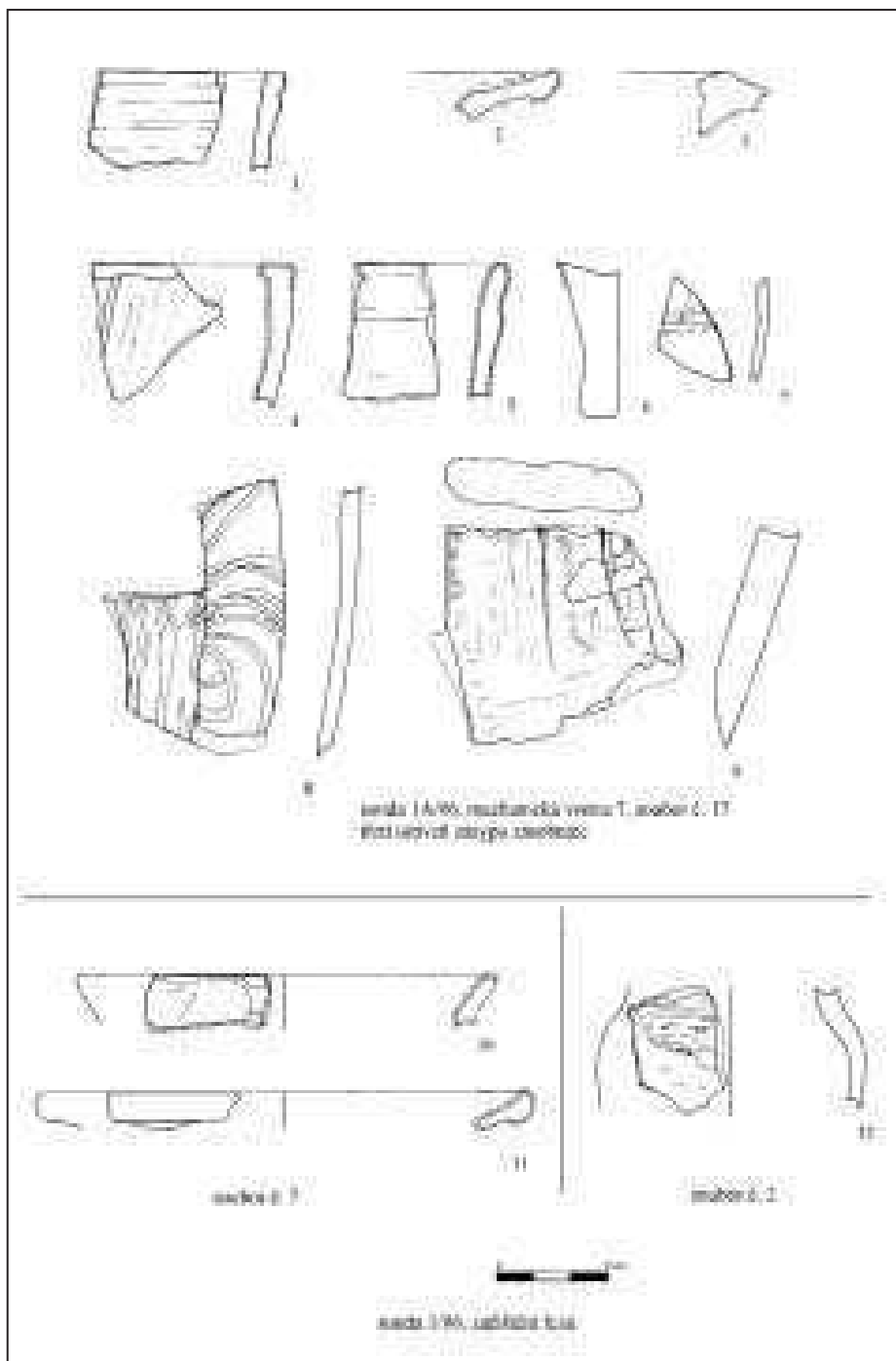
6. Hrubá Skála (okr. Semily). Vyústění skalního komínu v údolí nad vsí Doubravice. Tato vertikální puklina mohla být využita jako příležitostná úniková komunikace. Foto J. Prostředník, duben 2006.

7. Hrubá Skála (okr. Semily) – jižní skalní blok. Artefakty ze sond 1 a 1A/06, mechanické vrstvy 1 a 2. Kresba H. Macháčková.

8. Hrubá Skála (okr. Semily) – jižní skalní blok. Artefakty ze sond 1 a 1A/06, mechanické vrstvy 3, 4, 5. Kresba H. Macháčková.

9. Hrubá Skála (okr. Semily) – jižní skalní blok. Artefakty ze sond 1 a 1A/06.
Kresba H. Macháčková.

Literatura

- Durdík, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999.
- Gabriel, František – Smetana, Jan, *Skalní hrady a jejich vztah k české hradní architektuře*, *Archaeologica Historica* 11, 1986, s. 143–152.
- Gabriel, František – Knop, Karel, *K interpretaci džbánovitých objektů na pískovci*, *Archaeologica Historica* 15, 1990, s. 261–274.
- Hartman, Petr – Prostředník, Jan, *Archeologické výzkumy na hradu Valdštejnu v letech 2002 a 2003*, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 17, 2004, s. 8–34.
- Chotěbor, Petr, *Povrchový průzkum hradu Valečova*, *Archaeologica Historica* 5, 1980, s. 255–258.
- Pekař, Josef, *Kniha o Kosti*, Praha 1970.
- Plaček, Miroslav, *Pitná a užitková voda na středověkém hradě a její zajišťování*, *Folia historica Bohemica* 7, 1984, s. 197–250.
- Prostředník, Jan, *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992*, *Zpravodaj Muzea východních Čech v Hradci Králové* 19, 1993, s. 29–35.
- Prostředník, Jan, *Soubor středověké keramiky z hradu Hrubá Skála (okr. Semily)*, *Zpravodaj Muzea východních Čech v Hradci Králové* 20, 1994, s. 101–106.
- Prostředník, Jan, *Přehled archeologických výzkumů turnovského muzea v letech 1992–1993*, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 7, 1994, s. 193–203.
- Sedláček, August, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, X, Praha 1895.
- Sedláček, August, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, XIV, Praha 1923.

Poznámky:

- 1 Sedláček, A., *Hrady, zámky a tvrze království českého*, X, Praha 1895, s. 47.
- 2 Prostředník, J., *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992*, *Zpravodaj Muzea východních Čech v Hradci Králové* 19, 1993, s. 29–35; Prostředník, J., *Přehled archeologických výzkumů turnovského muzea v letech 1992–1993*, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 7, 1994, s. 193–203.
- 3 Pekař, J., *Kniha o Kosti*, Praha 1970.
- 4 Durdík, T., *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 199–200.
- 5 Prostředník, J., *Soubor středověké keramiky z hradu Hrubá Skála (okr. Semily)*, *Zpravodaj Muzea východních Čech v Hradci Králové* 20, 1994, s. 101–106.
- 6 Sedláček, A., *Hrady, zámky a tvrze království českého*, XIV, Praha 1923, s. 47.
- 7 Hartman, P. – Prostředník, J., *Archeologické výzkumy na hradu Valdštejnu v letech 2002 a 2003*, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 17, 2004, s. 8–34.
- 8 Sedláček, A., *Hrady, zámky a tvrze*, s. 182.
- 9 Chotěbor, P., *Povrchový průzkum hradu Valečova*, *Archaeologica historica* 5, 1980, s. 255; Plaček, M., *Pitná a užitková voda na středověkém hradě a její zajišťování*, *Folia historica Bohemica* 7, 1984, s. 205.
- 10 Gabriel, F. – Smetana, J., *Skalní hrady a jejich vztah k české hradní architektuře*, *Archaeologica Historica* 11, 1986, s. 149; Gabriel, F. – Knop, K., *K interpretaci džbánovitých objektů na pískovci*, *Archaeologica Historica* 15, 1990, s. 261–274.

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA HRADĚ VALDŠTEJNU V ROCE 2007

Petr Hartman – Jan Prostředník

Úvod

Od 24. května do 28. června 2007 proběhl na hradě Valdštejnu (k. ú. Mašov, okr. Semily), na třetím skalním bloku (obr. 1, 2), záchranný archeologický výzkum (dále jen ZAV).¹

Lokalita se nachází v CHKO Český ráj na severní části Hruboskalska ve vzdálenosti přibližně 5 km jižně od města Turnova (ZM 10: 03-32-23, koordináty – ZSČ/JSČ: 315/018; 319/020; 324/019; 328/015; 331/016; 331,5/020 mm, nadmořská výška 380 m).

Metodika archeologického výzkumu

Šlo o součást projektu, který se zaměřil na konzervaci torza gotického zdiva. Před restaurátorskými pracemi zde došlo k rozebrání historických terénů, které by mohly být při výše zmíněných pracích narušeny. ZAV proběhl formou 3 na sebe navazujících sond, které měly půdorys nepravidelného kříže. Sonda 10/07 měla tvar čtyřúhelníku o stranách 300 cm a 194–208 cm, sonda 10AB/07 měla tvar obdélníku o stranách 110 a 300 cm, sonda 11/07 měla tvar čtyřúhelníku o stranách 120 cm a 164–172 cm. Prozkoumané plochy činily u sondy 10/07 6,03 m², u sondy 10AB/07 3,3 m² a u sondy 11/07 2,02 m². Celková prozkoumaná plocha činila 11,35 m². Mocnost sedimentů po úroveň skalního podloží kolísala od 2,1 m po 1,2 m. Průměrná mocnost sedimentů se pohybuje okolo 1,65 m. Celkem bylo rozebráno přes 19 m³.

Metodika výzkumu byla přizpůsobena předpokládané nálezové situaci. Po fotografické dokumentaci budoucí sondy 10/2007 byla nejprve zkoumaná plocha zbavena vegetace. Sedimenty byly rozebírány výhradně za použití škrabky a špachtle. Jejich dokumentace probíhala standardním způsobem – uložení a objekty byly popisovány do kontextových formulářů. Sondy byly kresebně dokumentovány v měřítku 1 : 20, zakreslovány byly S a V řezy sond a celý prozkoumaný prostor byl dokumentován v půdorysu. Úroveň jednotlivých kontextů byla zaměřována nivelačním přístrojem (obr. 3, 4).

Z uloženin byly vybírány movité artefakty a ekofakty a došlo k odběru vzorků uloženin pro rozplavení a získání botanických makrozbytků.

1. Valdštejn – hrad (k. ú. Mašov, okr. Semily). Plán hradu Valdštejna (Macek – Novosadová 1988), Sondy 1–10 z let 1992, 1996, 1998, 2000, 2002, 2003, 2006, 2007.

Popis nálezové situace

Záchranný archeologický výzkum, který zde proběhl, protnul lineárně deponovanou stratigrafickou situací, která se skládala ze 13 (resp. 15) kontextů (obr. 5, 6).

Stratigrafický vývoj začal v úrovni povrchu skalního podloží (kontext 13), který byl pro potřeby stavby sklepa s valenou klenbou přitesán do vodorovné pochozí úrovně (obr. 7, 8). Jednotlivý skalní blok byl narušen puklinami, z nichž největší se nacházela při východním okraji skály. Tato puklina však byla ještě před příchodem člověka na lokalitu z větší části přirozeným způsobem zaplněna pískovci. V terminální části pukliny došlo k jejímu záměrnému zaplnění při stavbě sklepa – horní úroveň pukliny byla zarovnána lomovými pískovcovými kameny a její povrch byl zpevněn vápennou maltou (kontext 12). Stratigrafický vývoj dále pokračoval vlastní stavbou sklepa a jeho vyšších podlaží. Na zarovnaný povrch skalního bloku na východní a západní straně byly vyžděny nosné zdi stavby (kontext 101) a z lože vysekaného do skalních bloků byla konstruována valená klenba (102). V úrovni povrchu skalního bloku jsme našli kůlovou jamku čtvercového půdorysu o straně 22 cm zasekanou 8 cm do skály (obj. 1/07) – pravděpodobně jde o pozůstatek dřevěného bednění při stavbě klenby. Následné uložení spadají již do doby existence sklepa: jde zejména o výplně (od spodu) 9, 8, 7 a 6, které představují jednotlivé úrovně podlah, jak „narostly“ během užívání sklepa od cca pol. 14. do závěru 15. století (VS2). Důvody jejich vzniku lze hledat zejména v oěru skalního povrchu a osypu z pískovcových štuk, ze kterých byla klenba sklepa vyžděna. Uložení 9 souvisela s narušením nejméně celistvého povrchu skalního bloku, který byl tvořen nepříliš soudržným světle žlutým pískovcem. Kontexty 7 a 8 představovaly standardní pochozí vrstvy (nepříliš mocné vodorovné vrstvy vyznačující se tmavými odstíny – přítomnost uhlíků). Kontext 6 svědčí o závěrečném období existence sklepa. Uložení 6 obsahovala malé a střední fragmenty pískovce a čocky a hrudky vápenné malty, také barevný odstín sedimentu byl podstatně světlejší než níže deponované kontexty. Uložení 6 byla též mocnější než výplně 7 a 8. Po kontextu 6 následovaly již uložení, které souvisely s obdobím destrukce stavby – jde zejména o kontext 5. V bazální úrovni této výplně se nacházely střední a velké fragmenty pískovcových štuk jak z valené klenby, tak i z nosných zdí stavby. V terminální úrovni se pak vyskytovaly spíše střední a malé fragmenty pískovců. Také nalezené artefakty a stavební prvky svědčí o úplné destrukci stavby, ze které se dochovalo pouze torzo zdiva – v této uložení se našly například zlomky vitráží a úlomky břidličné střešní krytiny. Chronologicky spadá vznik této uložení do intervalu konce 15. až 18. století. Počátkem 19. století došlo k dalším stavebním aktivitám na hradě Valdštejnu, kdy z popudu nových vlastníků pánů z Aehrenthalu byl vystavěn „nový palác“. Aby byl zachován romantický ráz zříceniny, byly na jeho stavbu použity pískovcové štuky z původních hradních staveb. Podle nevyrovnaného procentuálního zastoupení velkých pískovcových fragmentů je zřejmé, že byly vybírány i z destrukce námi zkoumaného sklepa.

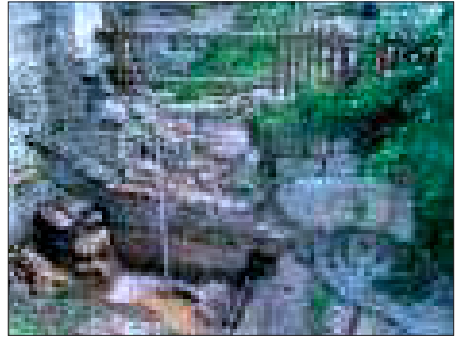
Následné uložení 10, 4, 3 a 2 však svědčí o destrukci „nového paláce“, ke které začalo docházet ještě v 19. století. Ve vrstvách 4 a 2 se našly například zlomky plochého zeleného, hnědého a čirého skla z vitráží a úlomky interiérové omítky s červenou a modrou polychromií (od středověké omítky lze odlišit podle sytosti barev a příměsi cementu ve směsi).

Nejvýše uložená vrstva (kontext 1) uzavírá celý stratigrafický vývoj. Jde o uložení, ve které se nacházejí také chronologicky nejmladší artefakty (2. pol. 20. století).

Gotický sklep s valenou klenbou měl rozměry 688 cm v ose sever – jih a 324–374 cm v ose východ–západ. Podlahu tvořila kombinovaná konstrukce upraveného povrchu skalního bloku a trámů, které nesly dřevěnou podlahu. Skalní blok končil 280 cm od jižního

2. Valdštejn – hrad (k. ú. Mašov, okr. Semily). Torzo gotického zdiva, stav před výzkumem zdiva, pohled od severu.

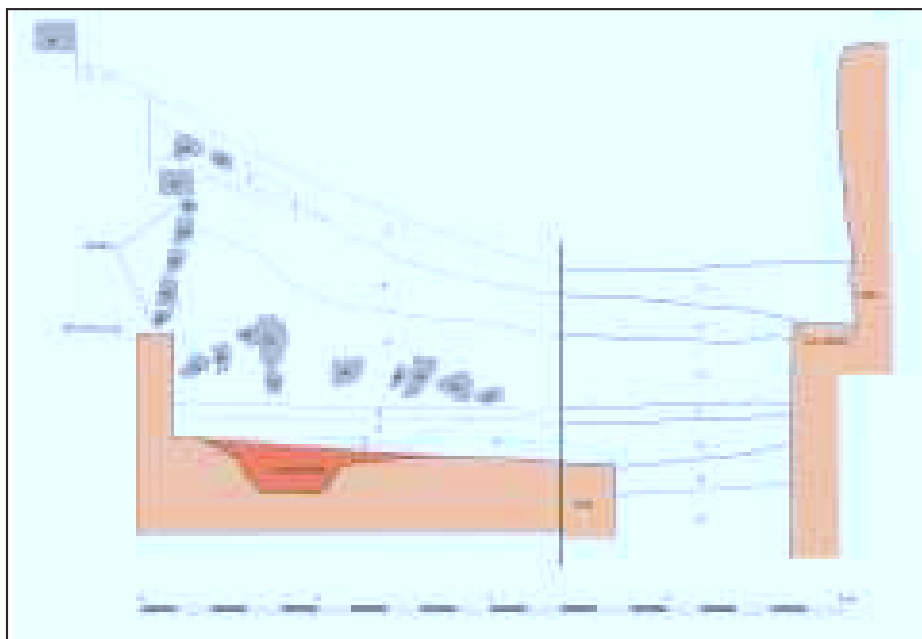
3–4. Sonda 10A,B/07 – úroveň podloží a západní část klenby s patrnými 2 zdíciemi technikami a náběh odlehčovacího oblouku; úroveň podloží. Foto J. Prošťředník, 2007.

okraje stavby a dále pokračovala trámová konstrukce, po které se zachovaly nejméně tři kapsy ve východní i západní svislé skalní stěně. V úrovni lože klenby, které bylo zasekáno 30–34 cm do skály, se nacházely dvě protilehlé dráhy tvaru L, které nesly konstrukci vyššího podlaží.

Obvodové zdivo sklepa se zachovalo pouze na západní straně – bylo oboustranně líčované s jádrem, maximální výška od úrovně základu se pohybovala okolo 2 m. Valená klenba se dochovala v torzech – východní část v jednom až pěti řádcích, západní část v pěti až devíti řádcích zdiva. Na západní části klenby jsou patrné 2 stavební techniky, spára mezi nimi se nachází ve vzdálenosti 1,8 m od jižního okraje stavby.

Při rozebírání destrukce A (na jižním okraji sondy 10/07), na kterou byla založena novověká zazdívka kaverny, byla nalezena zeď jižního čela valené klenby, kterou ve středověké části procházel původní vstupní otvor do sklepa. Zeď se nacházela pouze ve východní části, západní část tvořila upravená pískovcová skála. Šířka vstupu činila 0,8–0,9 m, výšku nebylo možné vzhledem k poškození rekonstruovat. Zdivo u vstupní části bylo zkosené.

V jihovýchodním rohu se nacházel blok sedimentu (blok C), který měl být zachován pro případný revizní výzkum. Vzhledem k rozsahu restaurátorských prací bylo třeba tento blok v rámci záchranného archeologického výzkumu rozebrat. Sedimenty byly sejmuty až na úroveň skalního podloží, které zde tvořilo terénní stupeň snížený o cca 0,5 m. Při východní skalní stěně a při hraně terénního stupně se nacházejí skalní pukliny, které ústí až v úrovni paty skalního bloku. Skalní pukliny byly utěsněny většími pískovcovými kameny, které zároveň tvořily čela překlenovací klenby. Ta vyrovnávala terénní rozdíl mezi oběma skalními bloky. Povrch byl nivelován vrstvou malty, která tvořila jak pod-

5. Valdštejn – hrad (k. ú. Mašov, okr. Semily). Propojené severní řezy sond 10/07 a 11/07. Kresba P. Hartman, 2007.

lahu tak zároveň zpevňovala povrch puklin. V jihovýchodním rohu se nacházel šikmý skalní blok, který byl dozděn na úroveň lože klenby. Tato dozdvídka tvořila zároveň základ pro odlehčovací oblouk.

Tab. 1. Valdštejn – hrad (k. ú. Mašov, okr. Semily). Sumární zastoupení chronologicky citlivé keramiky v sondách 10, 10A, 10B a 11/2007. Zkratky datací: VS1 – 2. pol. 13. stol., VS1/2 – 13./14. stol., VS2 – 14.–15. stol., VS2/NO1 – 2. pol. 15.–16. stol., REC – 19–20. stol.

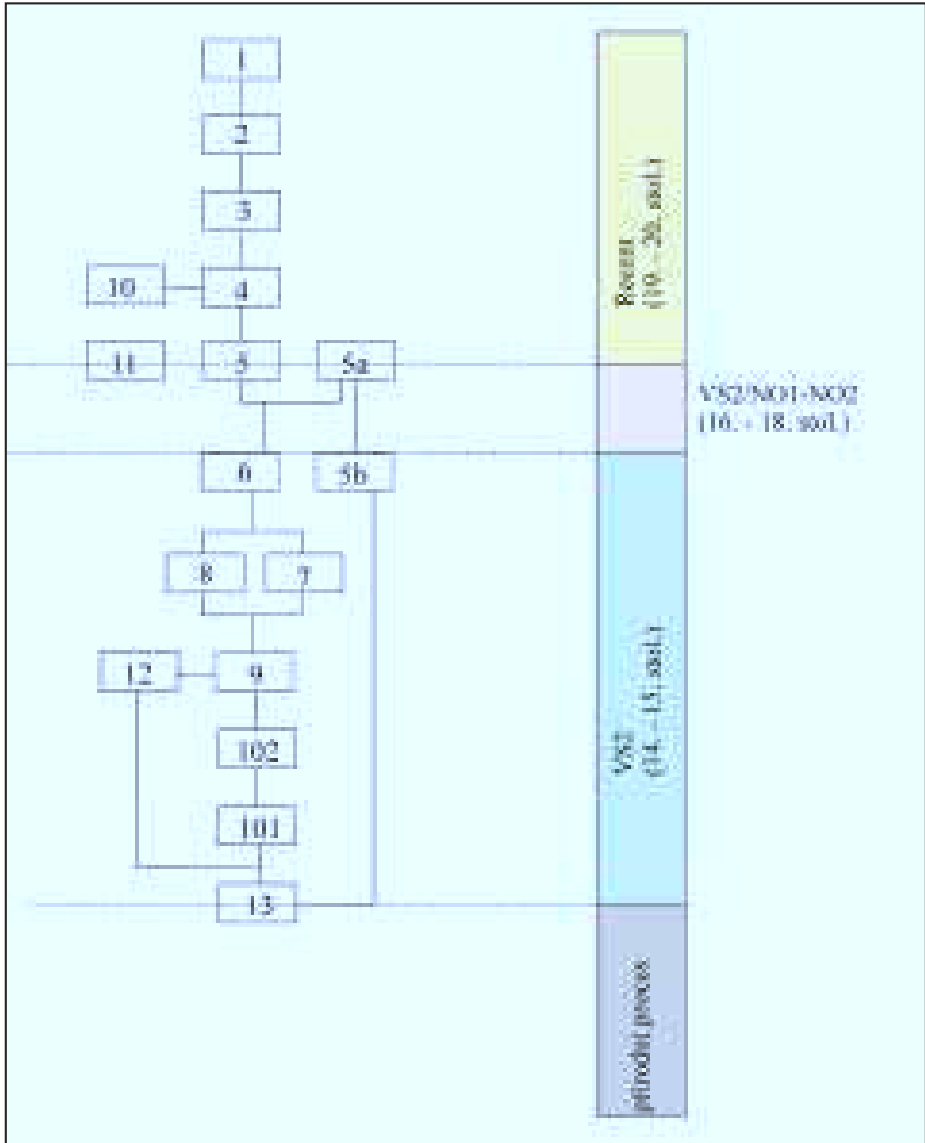
Závěr

Torzo gotického zdiva na třetím skalním bloku souvisí s rozsáhlejším stavebním řešením, které zaujalo většinu plochy severní části skalního bloku. Přirozené stupně skalních bloků byly do celé stavby zakomponovány a vytvořily tak úrovně suterénní a úrovně horních podlaží.

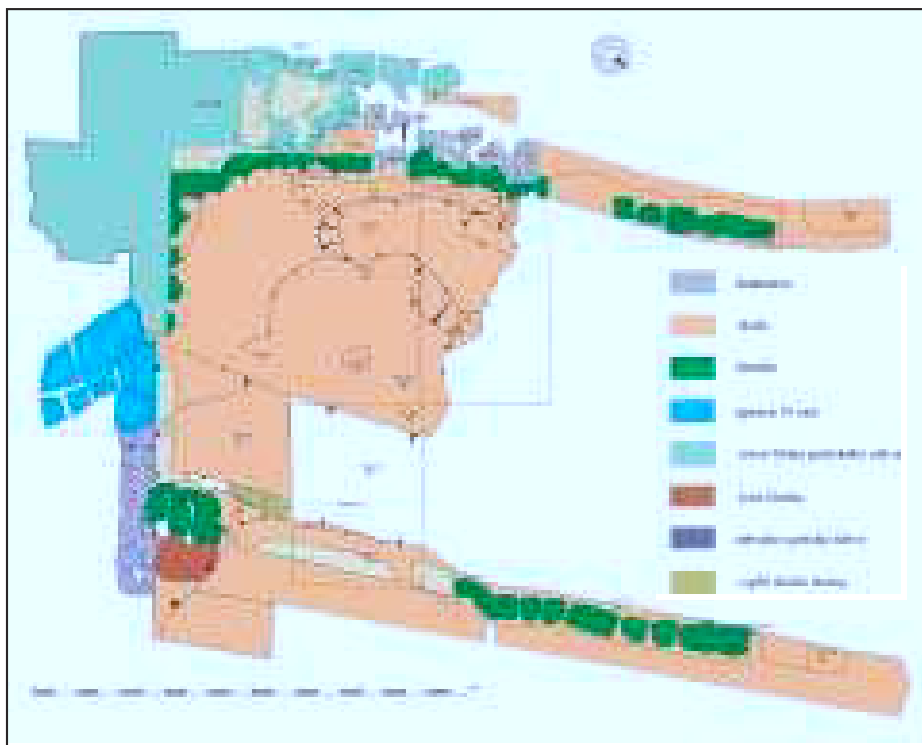
Záchranný archeologický výzkum, který proběhl v předstihu před započítím restaurátorských a konzervačních prací, se zaměřil na sejmutí historických terénů v suterénním prostoru. Sklep byl původně kryt plnou valenou klenbou, dnes dochovanou pouze v několika řádcích ve východním a západním loži vysekaném do skály. Uloženiny, kterých bylo objeveno 15, byly rozebírány v rámci svého přirozeného zvrstvení.

V interiéru sklepa došlo k jednoduchému lineárnímu vývoji ukládání sedimentů s jediným narušením tohoto procesu v době výstavby „nového paláce“ na počátku 19. století,

kdy byly z destrukce vybírány pískovcové štuky. Stratigrafický vývoj započal cca v polovině 14. století, kdy došlo k stavbě objektu se suterénním prostorem s valenou klenbou. Na uměle upravený povrch skalního bloku (kontext 13) se v době funkce sklepa ukládaly úrovně sedimentů vzniklé v důsledku oěru a osypu pískovce (kontexty 7–9). Tento vývoj se uzavřel na konci 15. nebo počátkem 16. století (kontext 6), kdy začalo docházet k destrukci sklepa (kontext 5). Počátkem 19. století došlo k výše zmíněnému odebrání části destrukce, a poté stratigrafický vývoj opět pokračoval téměř lineárně (kontexty 10, 4, 3, 2, 1).

6. Valdštejn – hrad (k. ú. Mašov, okr. Semily). Harrisův diagram vývoje uloženin v interiéru sklepa s valenou klenbou. Kresba autoři, 2007.

7. Valdštejn – hrad (k. ú. Mašov, okr. Semily). Půdorys sond 10/07, 10A/07, 10B/07, 11/07 situovaných do skalního bloku vymezující půdorys sklepa s valenou klenbou. Stav po rozebrání kontrolního bloku C v JV rohu sklepa; bloky destrukcí A a B odstraněny. Kresba K. Matějková, P. Hartman, 2007.

Literatura:

Hartman, Petr – Prostředník, Jan, Archeologické výzkumy na hradu Valdštejnu v letech 2002 a 2003, Z Českého ráje a Podkrkonoší 17, 2004, s. 8–34.

Macek, Petr – Novosadová, Olga, Stavebně historický průzkum hradu Valdštejna, strojopis SÚRPMO, Praha 1988.

Prostředník, Jan, Záchranné archeologické výzkumy hradů Českého ráje v roce 2006, Archeologické výzkumy v Čechách 2005, Zprávy ČAS, Supplementum, 2007 (v tisku).

Poznámka:

1 Hartman, Petr – Prostředník, Jan, Archeologické výzkumy na hradu Valdštejnu v letech 2002 a 2003, Z Českého ráje a Podkrkonoší 17, 2004, s. 8–34; Prostředník, Jan, Záchranné archeologické výzkumy hradů Českého ráje v roce 2006, Archeologické výzkumy v Čechách 2005, Zprávy ČAS, Supplementum, 2007 (v tisku).

ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY Z ČESKOLIPSKA V LETECH 1998–2000 VE SBÍRCE VLASTIVĚDNÉHO MUZEA A GALERIE V ČESKÉ LÍPĚ

Vladimír Peša

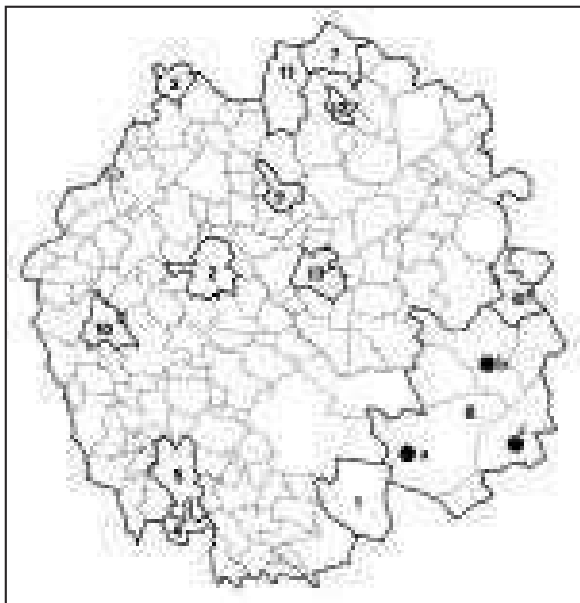
1. Archeologické pracoviště

Archeologické pracoviště Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě (dále jen VMG), do roku 2002 Okresního vlastivědného muzea a galerie, vzniklo v roce 1998 a od té doby zajišťuje archeologické služby na území okresu Česká Lípa, od roku 2004 na základě dodatku k oprávnění o činnosti příležitostně také na území Mnichovohradištska. V prvních letech své činnosti se zaměřilo především na spolupráci s Archeologickým ústavem AV ČR Brno v rámci dlouhodobého projektu výzkumu severočeských pískovcových oblastí, kde převzalo zpracování a vyhodnocení postmezolitického využívání skalních převisů, a na systematické budování databáze archeologických lokalit a nálezů s důrazem na období před rokem 1945. Jak je zřejmé ze struktury níže uvedených akcí za první tři roky činnosti pracoviště, záchranné archeologické výzkumy (dále jen ZAV) představovaly pouze malou část jeho náplně, což bylo dáno několika faktory. Mezi stavebníky a investory neexistovalo žádné povědomí o povinnosti ohlašovat stavby a proti osvětové činnosti se stavěly – s výjimkou Mimoně – samotné stavební úřady a stavební odbory městských úřadů, které neznaly nebo nebraly na vědomí zákon č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči. Řešení nepříznivé situace bohužel nenapomáhal ani referát kultury bývalého Okresního úřadu, jehož některé kroky byly dokonce kontraproduktivní (např. řešení přestupků vůči památkovému zákonu vyznělo vždy v neprospěch archeologického pracoviště). Zájem o zlepšení situace překvapivě nevycházel ani ze strany detašovaného pracoviště tehdejšího Památkového ústavu Ústí nad Labem v České Lípě, které podle úmluvy provádělo záchranné archeologické výzkumy převážně na území okresu Děčín a do dění na Českolipsku oficiálně nezasahovalo.

1. Okres Česká Lípa – katastry s lokalitami.

*1 – Bezděz, 2 – Česká Lípa,
3 – Dolní Prysk, 4 – Dražejov,
5 – Dubá, 6 – Hamr na Jezeře,
7 – Horní Světlá, 8 – Ralsko
(a – Strážov, b – Zbýnsko,
c – Chlum),
9 – Sloup v Čechách,
10 – Stvolínky, 11 – Svor,
12 – Trávník, 13 – Zákupy.*

Kresba autor.

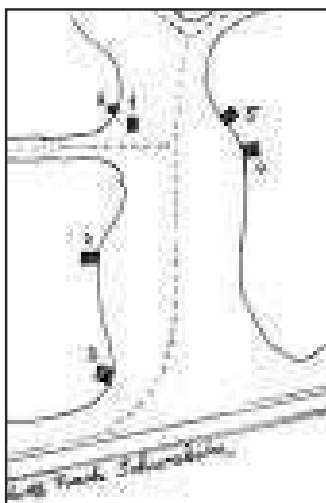

Archeologické pracoviště VMG se pokoušelo v několika vlnách provádět osvětovou činnost na kompetentních úřadech a ve vybraných obcích, ale bez chybějících metodických pokynů nadřízených orgánů a úspěšně vyřešených kauz porušení zákona ve prospěch archeologů neměly očekávaný efekt. K významnému zlepšení situace došlo teprve v důsledku reorganizace státní správy v roce 2003, kdy byl Okresní úřad v České Lípě zrušen a jeho pravomoce přešly na nově zřízený Krajský úřad v Liberci. Od té doby počet záchranných akcí strmě narůstá a za poslední tři roky se stále zvyšuje také počet soukromých osob ohlašujících stavební akce.

2. Přehled

Uvedený přehled není vyčerpávajícím soupisem všech archeologických událostí, které na Českolipsku do roku 2000 proběhly. V soupisu nejsou zahrnuty výzkumy pískovcových převisů probíhající v letech 1994–2001, které byly zčásti předběžně publikovány¹ a v současnosti probíhá jejich kompletní zpracování. Dále nejsou uváděny nálezy a akce z Dokeska, Mimoně a Zahradek, které již byly podrobně publikovány v rámci archeologické topografie Českolipska.² V soupise také chybí některé nálezy z povrchových sběrů, které dosud nejsou zpracovány. Pravěká část přináší pouze doplňující informace k již známým a částečně publikovaným lokalitám (mezolit v Dolní Černé Novině u Hamru, polykulturní lokality Stvolínky I a hradní skála ve Sloupu). Archeologické akce v letech 1998–2000 přinesly několik zajímavých informací k vrcholně středověkému osídlení Českolipska. Pravděpodobný relikv obytne stavby a stratigrafická sekvence 13. až 15. století pochází ze středu obce Bezděz. V Dubé byla v řezu objevena polozemnice z 15. století. Menší záchranné výzkumy přinesly první doklady středověkého osídlení obcí Dolní Prusk u Kamenického Šenova, Nedvězí na Dubsku a Chlumu v Ralsku. Soubory keramiky z hradů Fredevald (k. ú. Dolní Prusk), Sloup a Milštejn (k. ú. Trávník) odpovídají dosud známým informacím o stáří těchto sídel, podobně jako malé soubory ze sklářské hutě u Svoru a zaniklé vesnice Niederschwarzwald u Hamru. Přehled doplňuje několik mimosídlištních lokalit na vrcholech kopců (Nedvězí u Dražejova, Bouřný u Horní Světlé) nebo v trvale zalesněné krajině (Ralsko) (obr. 1).

3. Soupis lokalit a akcí

Pravěk

HAMR NA JEZEŘE – Zaniklá ves Dolní Černá Novina

Akce: 2000, exkurze Vladimír Peša, Jiří A. Svoboda, Lenka Jarošová.

Kultura: Mezolit.

Při návštěvě zaniklé středověké osady Niederschwarzwald jsme upozorovali před jedním z vytesaných sklepů (viz středověk) ve východním závěru zalesněného údolí poměrně čerstvé narušení sedimentů (obr. 2, 3). Před sklepem byla vybráním svahových kuželů a následným nasypáním materiálu do svahu vytvořena

2. Hamr na Jezeře: ZSO Dolní Černá Novina (Niederschwarzwald) na plánu K. Suske, podle Tille 1939–40. 1 – místo Suskeho sondáže, 2–6 tesané sklepy.

3. Hamr na Jezeře: ZSO Dolní Černá Novina – sklep č. 6. Foto autor.

plošina o rozměrech zhruba 4 × 4 m. Z opršelého výhozu jsme shromáždili soubor štípané industrie, obsahující 17 pazourkových úštěpů mezolitického stáří.³ Neobvyklá poloha kamenné industrie by mohla naznačovat, že malý skalní výchoz mohl být původně převislou skalkou, jejíž převislá část destruovala do dnešní podoby buď přírodními procesy (malé řícení nebo rychlé zvětrávání lokálního měkkého pískovce), nebo činností člověka v období existence středověké až raně novověké vesnice. Nálezy jsou uloženy v ARÚ AV ČR v Brně, pracoviště Dolní Věstonice.

SLOUP v Čechách – Hradní skála

Akce: 1) 1984, sběr rodiny Gelnarových.

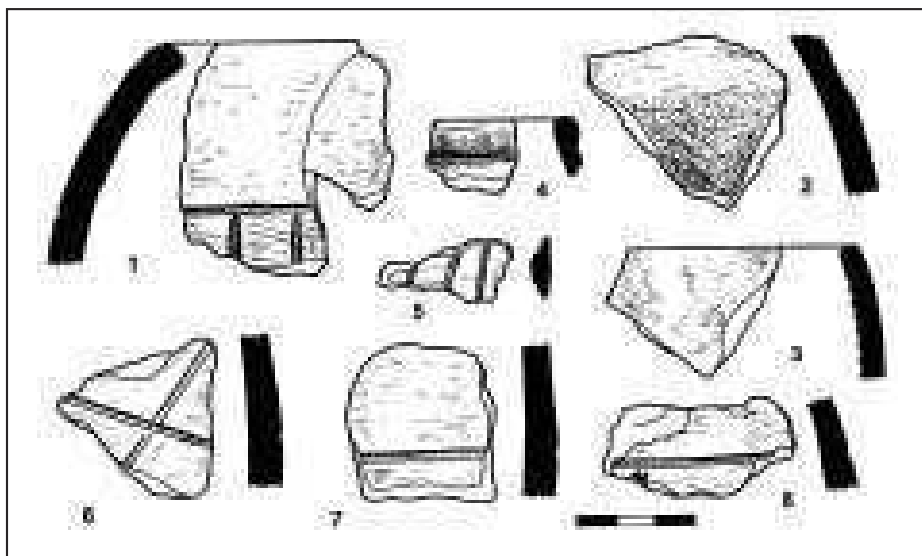
Kultura: Doba bronzová (?).

Ojedinelý velký stěnový fragment pravěké keramiky nalezen spolu s četným vrcholně středověkým materiálem (viz níže) v sedimentech splavených z hradní skály na neupřesněném místě. Pochází z nádoby vně patrně slabě drsněné (povrch z velké části odlomen) a uvnitř vyhlazené. Uložen ve VMG – př. č. 48/98, inv. č. A-18787.

Akce: 2) 1998, archeologický výzkum Jiří Waldhauser, Vladimír Peša, Petr Jenč.

Kultura: Lužická kultura.

V létě 1998 proběhl zjišťovací výzkum na severním úpatí hradní skály, který měl za cíl ověřit stratigrafické údaje starších badatelů (především E. Gebauera) a doložit laténskou kulturní vrstvu nebo nálezy. Výsledkem sondáže, vedené od paty skalní stěny svahovým kuželem až k místní komunikaci v úrovni nivních luk kolem hradu, je rozsáhlý soubor pravěké keramiky (většinou lužická kultura), který zatím čeká na své zpracování. Součástí výzkumu bylo také položení zjišťovací sondy v puklině na východní straně skály, kde se podařilo zdokumentovat splachovou stratigrafii s pravěkými a historickými nálezy. Soubor je uložen ve VMG – př. č. 66/98.

4. Stvolínky I – keramika starší doby římské z výzkumu L. Franze v l. 1932–33 (1–3) a sběr z r. 1998 (4–8). Kresba autor.

STVOLINKY – Stvolínky Ie

Akce: 1998, sběr Jiří A. Svoboda, Vladimír Peša, Lenka Jarošová ad.

Kultura: Mezolit, starší doba římská.

Při kontrole stavu lokality (Stvolínky I podle J. Svobody)⁴ byl shromážděn menší soubor pravěkých nálezů na vykáčené pasece severně od dosud známých sublokalit Ic – Id, v okruhu zhruba 20 m od souřadnicového bodu Z402: J50 (ZM10), označený jako lokalita Ie. Čtyři drobné úštěpy z různorodých surovin (šedý pazourek, křemenec, 1 kus přepálen) pravděpodobně odpovídají mezolitickému horizontu.⁵ Keramiku představuje 17 zlomků nádob vyrobených bez hrnčířského kruhu, z nichž většina je druhotně přepálena do světle hnědošedých až hnědých odstínů (2,5Y 6/2 – 10YR 5/3–4). Častým výzdobným motivem jsou rýhy vedené v různých směrech (obr. 4:5–8). Zesílený okraj se žlábkem (obr. 4:4) hnědého výpalu (7,5YR 5/3) je vně hlazený, uvnitř hrubšího povrchu. Keramika dobře zapadá do souboru z výzkumu L. Franze na počátku 30. let, který zde zachytil osídlení od závěru doby laténské do starší doby římské (včetně stupně B1 dle K. Motykové – Šneidrové).⁶ Nálezy z Franzova výzkumu, s výjimkou dvou již dříve zveřejněných nádob,⁷ byly zatím publikovány jen výběrově.⁸ Soubor je uložen ve VMG – př. č. 57/98.

Vrcholný středověk až novověk

BEZDĚŽ – čp. 21

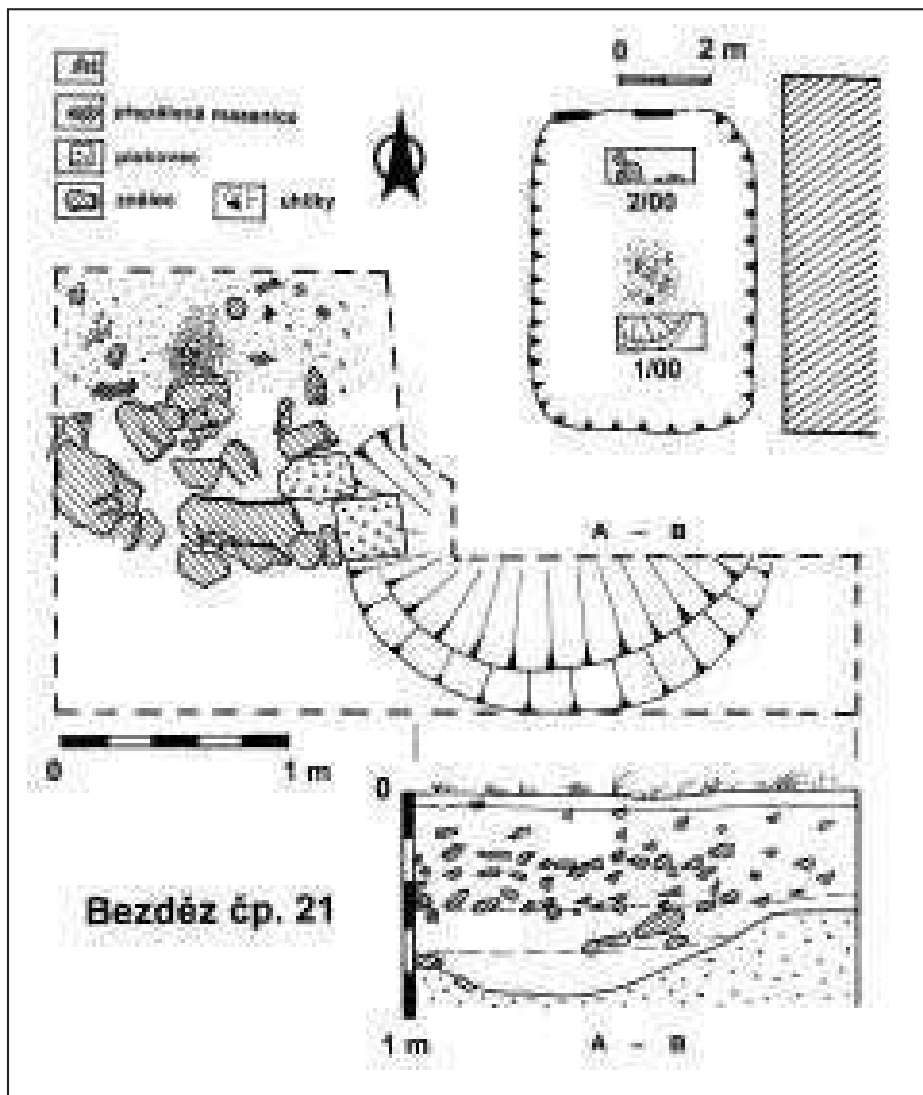
Akce: 2000, ZAV Vladimír Peša

Dům čp. 21 stojí v severní (horní) frontě bývalého náměstí středověkého městečka v jeho severozápadním cípu, odkud vychází komunikace do sedla mezi Velkým a Malým Bezdězem. Tato komunikace existovala zcela jistě již od středověku, protože ze sedla vede výstup na Malý Bezděz s relikty středověkých staveb a ze samotného prostoru sedla pocházejí rovněž středověké nálezy.⁹ Dnešní rodinné vilce čp. 21 předcházela podle mapy stabilního katastru (z r. 1842, obr. 5) usedlost s objektem v podélné ose komunikace a zadním traktem do tvaru L.

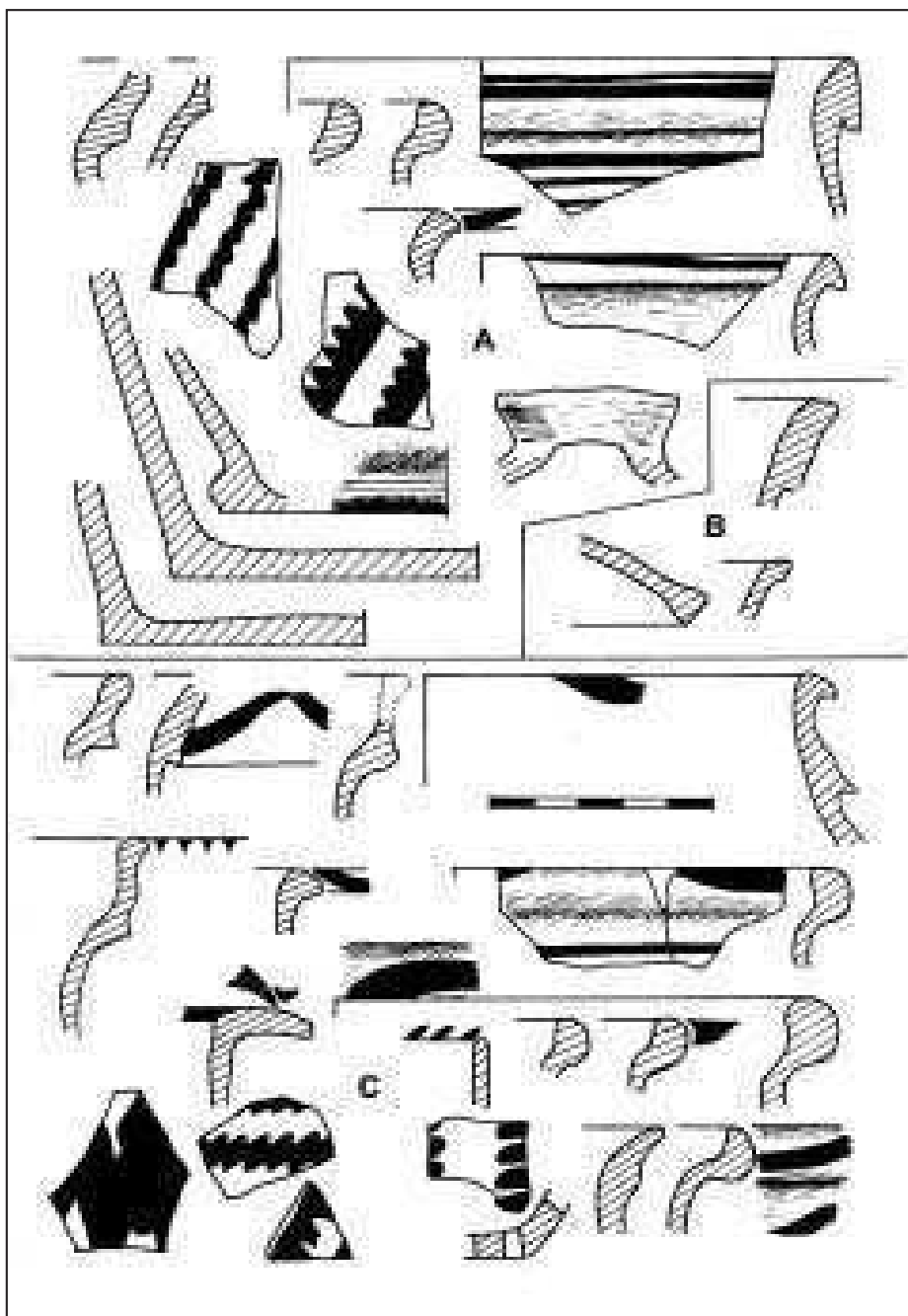
5. Bezděz čp. 21 – původní usedlost na mapě stabilního katastru (1842) a současná situace.

Postup výzkumu: V rámci předstihového výzkumu před stavbou bazénu v západním sousedství domu byly položeny dvě zjišťovací sondy 1/2000 a 2/2000, každá o rozměrech 70 × 200 cm a prohloubeny až na podložní (?), sterilní jíl v hloubce kolem 100 cm (obr. 6). V sondě 1/00 byla v hl. 60 – 95 cm odkryta část zahluobeného objektu 1. Druhá etapa výzkumu proběhla po vybagrování jámy pro bazén, které odtěžilo sedimenty do hloubky kolem 60 cm (v prostoru sondy 1/00). Následně byla celá plocha začištěna a v jižní polovině zjištěna kulturní vrstva související s objektem 2. V severní části stavební jámy byl nedaleko původní sondy 2/00 zdokumentován severní profil, obsahující rozsáhlou destrukci dřevě hlinité stavby (objekt 3). S ohledem na proporce bazénu stavba dosáhla dostatečné hloubky a výzkum případných hlubších nálezových situací již pro

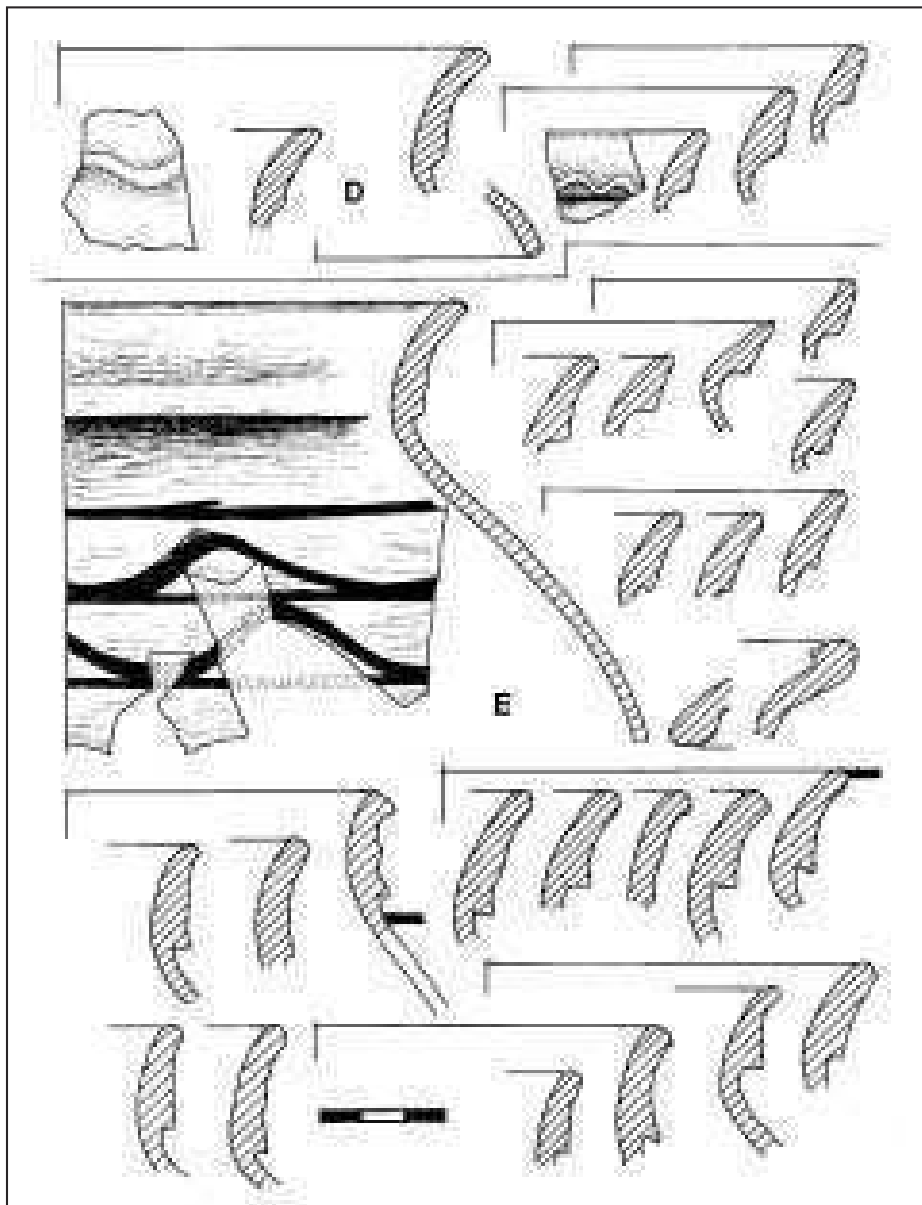
6. Bezděz čp. 21 – celková situace, sonda 1/00 se zahluobeným objektem 1 a severním profilem AB, objekt 2 zčásti odkrytý v ploše. Kresba autor.

nedostatek času nepokračoval. Povrch objektu 2 i objekt 1 byly překryty silnou vrstvou písku a v současné době jsou zakonzervovány pod bazénem pro případný budoucí výzkum.

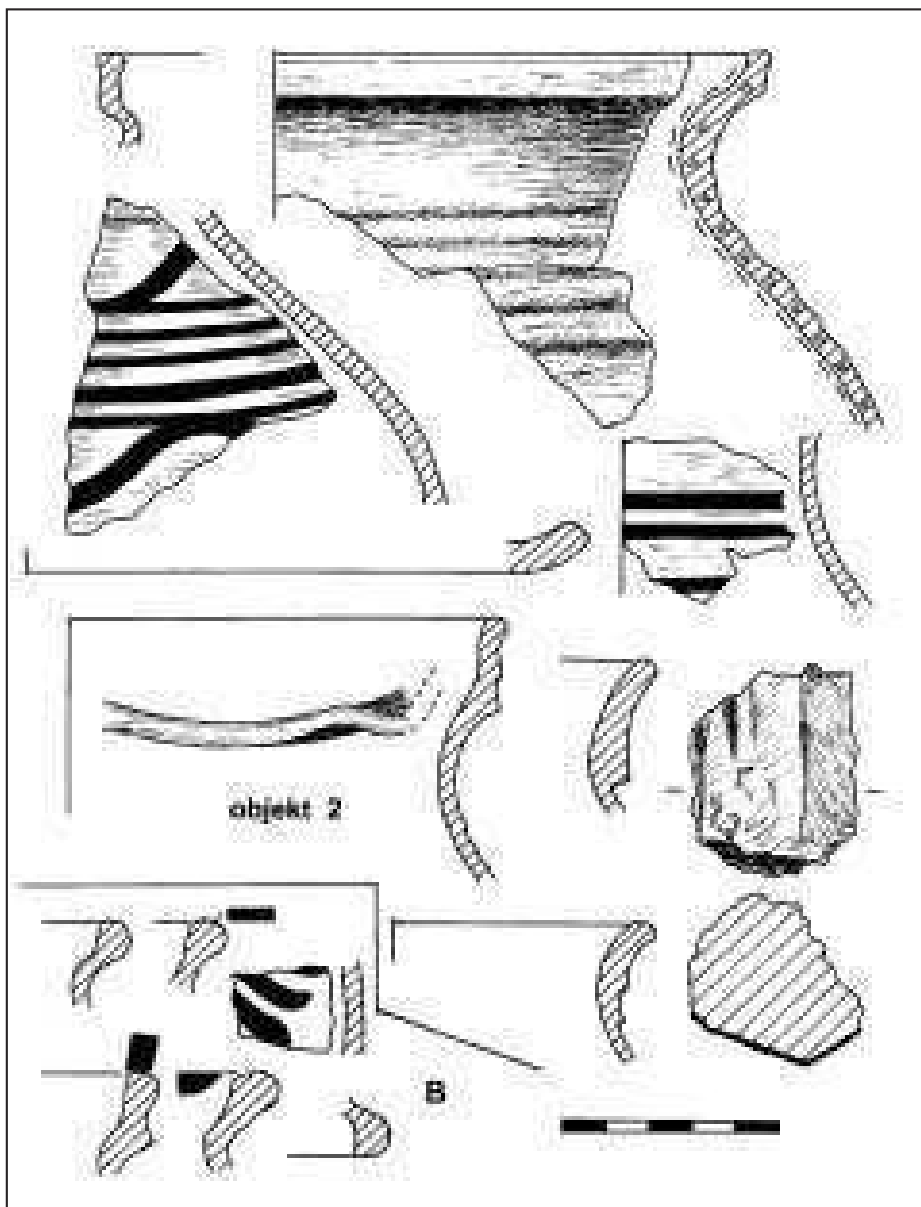
7. Bezděz čp. 21 – sonda 1/00: středověká keramika z úrovně 0–10 cm (A), 10–20 cm (B) a 20–30 cm (C). Kresba autor.

Sonda 1/00 s objektem 1: Horních 40 cm tvoří nesoudržná šedá hlína (vrstva 1) s velkým množstvím drobných znělcových kamenů, připomínající svou strukturou navážku či výrazně promíšený sediment (obr. 6). Obsahuje středověkou i novověkou keramiku. Na bázi této vrstvy se v severovýchodní části nacházela koncentrace kamenů v ploše, navozující dojem jednoduchého dláždění či štetování. Níže v hloubce 30/40 – 50/60 cm následuje vrstva (2) silně prostoupená plochými znělcovými kameny do velikosti 10 cm

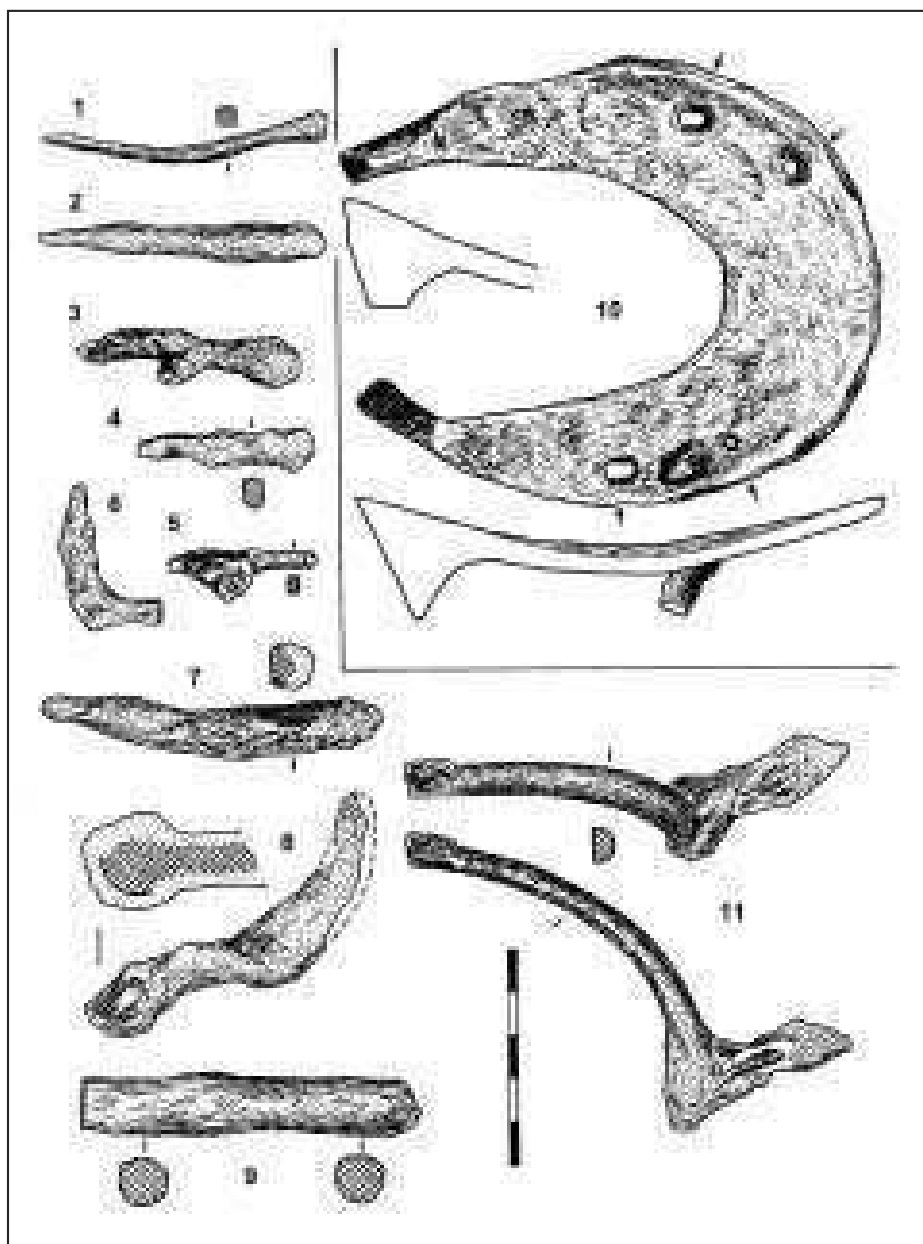
8. Bezděž čp. 21 – sonda 1/00: středověká keramika z úrovně 30–40 cm (D) a objektu 1 (E). Kresba autor.

(zejména ve střední části sondy), které vyplňují jílovité polohy. V této vrstvě se již novověká keramika neobjevuje a středověká je méně početná než ve vrstvě 1. Po odstranění vrstvy 2 se v jílu objevil oválný obrys části zahloubeného objektu 1 (obr. 6), který byl v horní polovině vyplněn nahnědlým nekompaktním jílem (vrstva 3a) a několika většími žnělcovými kameny, v dolní části potom tmavší jílovitou humózní hlinou (vrstva 3b). Středověká keramika se vyskytuje v obou úrovních objektu 1.

9. Bezděz čp. 21 – dole: sonda 1/00 – středověká keramika z úrovně 10–20 cm (B); nahoře: keramika z kulturní vrstvy objektu 2. Kresba autor.

Archeologické nálezy ze sondy 1/00 představuje především vrcholně středověká keramika. Nálezy jsou tříděny podle hloubky v 10 cm intervalech. Z úrovně 0 – 10 cm pochází 70 zlomků, z toho 15 náleží novověké keramice. Středověkou světlou červeně malovanou hrnčičnu zastupují zejména okraje ovalené (typ 232)¹⁰ a přehnuté (typ 111?)¹¹

10. Bezděz čp. 21 – železné předměty: 1, 9 – sonda 1/00, hl. 20–40; 3–6 – sonda 1/00, objekt 1; 2 – plocha, objekt 2; 7, 8 a 11 – plocha (objekt 2 ?); 10 – podkova ze zahrady čp. 21. Kresba autor.

(obr. 7:A). Z úrovně 10 – 20 cm pochází 68 zlomků keramiky – z toho kolem 10 drobných fragmentů novověké polokameniny, zelenožlutě polévaných kachlů, glazované hrnčiny a 1 zlomek skla láhve. Mezi středověkou červeně malovanou hrnčinou se opět objevují okraje ovalené a nově okraj s okružím (typ 151)¹² (obr. 7:B, 9:B). Početný soubor pochází z úrovně 20 – 30 cm a obsahuje 108 středověkých a 5 novověkých zlomků keramiky. Červeně malovanou hrnčinu zastupují okraje ovalené a různé varianty prožlabených okruží (typ 151) (obr. 7:C). Z vrstvy byl získán jeden železný hřebík (obr. 10:1). V hloubce 30 – 40 cm se nacházela již pouze středověká neglazovaná hrnčina v počtu 44 zlomků a železný předmět v podobě tyčky kruhového průřezu (obr. 10:9). Objevují se okraje s okružím starších variant (nižší silnější a vysoké neprofilované – typ 151), jedno okružní nese rytou vlnici a stěnový fragment polokameninové nádoby plastickou vlnici (obr. 8:D). Největší díl keramiky obsahuje níže ležící vrstva s výplní objektu – celkem 263 zlomků středověké hrnčiny. Ojedinele se vyskytuje vysoké profilované okruží (typ 161), mírnou převahu mají vyšší jednoduchá okruží nad archaickými nižšími. V objektu se dochovala i větší torza hrců (obr. 8:E). Nalezeny byly 4 silně zkorodované železné předměty, patrně hřeby a skoby (obr. 10:3-6).

Plocha s objektem 2: Hrubé začištění plochy po skrývce horních vrstev zeminy odhalilo několik situací, jejichž vzájemnou spojitost nebylo možné s jistotou určit. V blízkosti východní stěny jámy (u domu) byla pozorována značná koncentrace kamenů. Zhruba uprostřed plochy (severně od sondy 1/00) byla do jílovitého dna zapuštěna kulová jamka, vyplněná zuhelnatělým dřevem borovice *Pinus sp.* (za určení všech vzorků děkuji Petru Kočárovovi, ZIP, o. p. s., Plzeň). V okolí jamky ležely velké kusy vypálené mazanice a silně zkorodované železné předměty – mezi nimi i polovina středověké ostruhy (obr. 10:7, 8, 11). Severně od jamky se nacházely zvřecí kosti (v tabulce jako „objekt 2?“), ojedí-

11. Bezděz čp. 21 – objekt 2: pískovcové kvádříky na okraji znělcových ploten, zapuštěné do horní části sedimentu objektu 1 (v sondě 1/00). Foto autor.

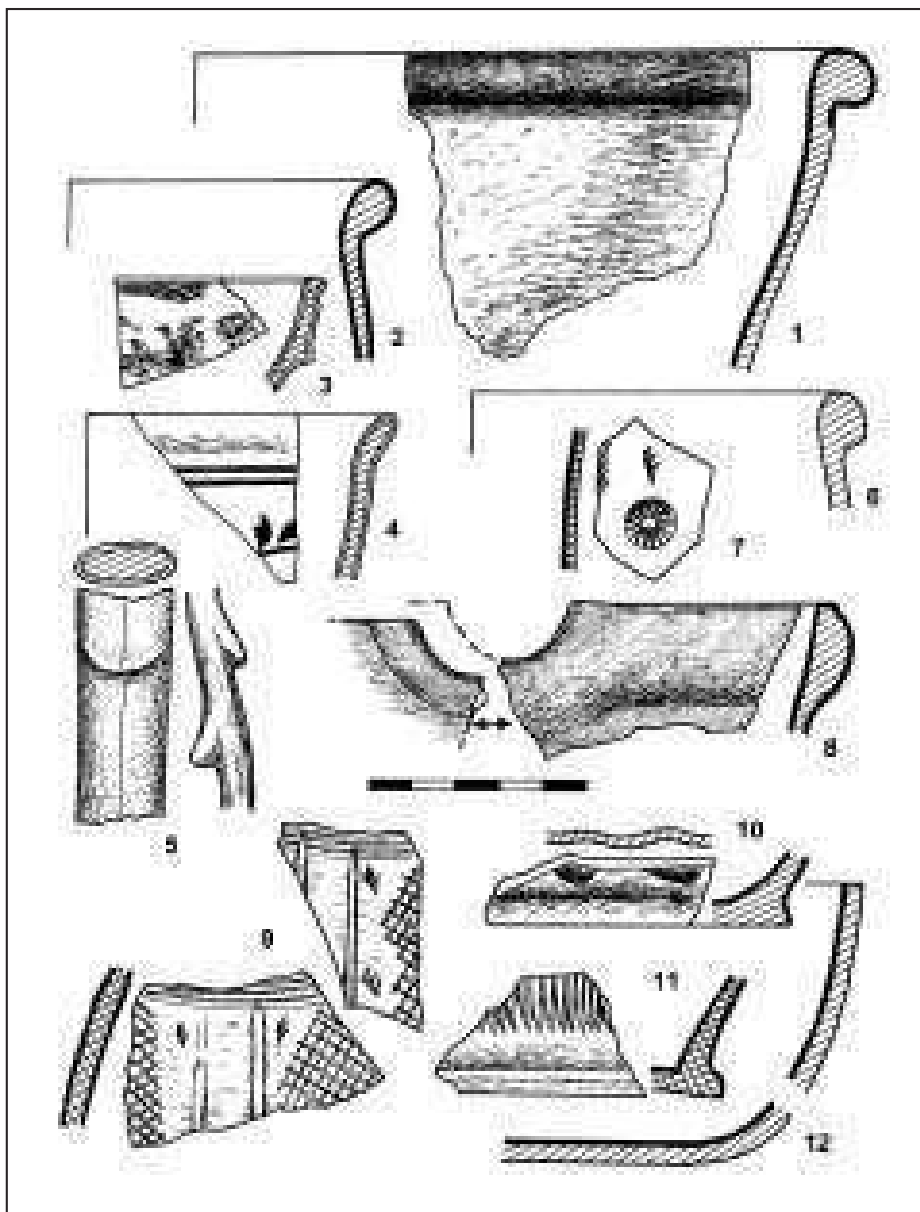
nělé vrcholně středověké zlomky keramiky (včetně 2 okrajů profilovaných okružích typu 161), dvě koncentrace uhlíků z borového dřeva a malé shluky přepálené mazanice. V jihozápadní části plochy a v západním sousedství sondy 1/00 byla zachycena kulturní vrstva objektu 2 (obr. 6, 11). Udusáný jíl byl pokryt uhlíky rozptýlenými i v koncentracích a místy shluky přepálené mazanice. Na jižní straně se podařilo zachytit ohraničení objektu v podobě seskupení plochých znělcových kamenů, které snad představují destruovanou kamennou strukturu (na sucho kladenou podezdívku?). Znělcové plotny byly na východní straně zakončeny dvěma otesanými pískovcovými kvádry v odsazené pozici, které jsou již zasazeny do zásypu horní části oválné jámy – objektu 1, z něhož se podařilo zachytit pokračování. Stratigrafická poloha zřetelně ukazuje, že objekt 1 je starší než kamenná struktura (zed?) objektu 2. Z kulturní vrstvy byl získán menší soubor středověké keramiky a silně zkorodovaný hřeb (obr. 10:2). Mimo červeně malovanou hrnčinu s okraji mladších variant okružích stojí za pozornost fragment hrnce s kalichovitým náběhem okraje a výraznou příměsí slídy v ostřivu (obr. 9). Vnitřní strana hrnce je pokryta silnou připečenou krustou představující snad dehet. Ze slídnatého materiálu je i několik dalších stěnových fragmentů. Výše zmíněná nálezová situace v okolí kůlové jamky by mohla být pokračováním tohoto objektu dále k severovýchodu.

Z plochy severně od kůlové jamky pochází také fragment strusky, jejíž spojitost s objektem 2 však nelze jednoznačně prokázat, protože se nepodařilo doložit hranice novověké poruchy, zjištěné sondou 2/00. Podle výsledků metalografické analýzy, za níž děkují Václavu Cílkovi a Anně Langerové (GÚ AV ČR Praha), se jedná o strusku po zpracování železa. Podle autorů analýzy obsahu olova, titanu a hliníku odpovídají běžné železné rudě a jsou v souladu s místními železivci (resp. železitými pískovci). Chemické složení strusky je uvedeno v tabulce (mikrosonda Jeol JXA-50 A, obr. 15):

Oxid	Na ₂ O	MgO	Al ₂ O ₃	SiO ₂	P ₂ O ₅	SO ₃	K ₂ O	CaO	TiO ₂	MnO	Fe ₂ O ₃	Celkem v %
v %	0,91	0,79	3,67	30,24	0,95	0,39	1,03	2,05	0,35	0,17	59,45	100

Sonda 2/00: V severní části pozdější jámy byla položena zjišťovací sonda 2, která dosáhla maximální hloubky 130 cm. V hloubce 55 cm vystupovaly z jižní stěny velké kamenné desky představující zřejmě dlažbu. Jílovitý sediment pokračoval od hloubky 110 cm nesourodým jílem s hlinou. Porušenou stratigrafii dokládají i středověké a novověké nálezy, které jsou v celé mocnosti sedimentů promíchány a dokládají větší zásahy do terénu v průběhu mladšího novověku. Menší část fragmentů patří novověké glazované hrnčině (např. mísa s hrubým ostřivem a hnědozelenou glazurou – obr. 12:1, nádoba s oboustrannou fialově hnědou glazurou – obr. 12:2), častěji je zastoupena kamenina (džbány s plastickým dekorem a láhve – obr. 12:7, 9–11), bělnina (obr. 12:4–5) a nejčastěji užitková polokamenina s oboustrannou jednodlitou hnědou polevou, datovatelnou do závěru 19. a první poloviny 20. století (výjimkou je mísa s vnitřní bělavou polevou a rozpítným modrým malováním – obr. 12:3). Za zmínku stojí zakuřovaná keramika a fragmenty z pekáčů (obr. 12:6, 8, 12). Mezi 26 zlomky světlé středověké hrnčiny byly zastoupeny po jednom okraje s okružím typu 151 a 161, zlomky džbánku a přepálené držadlo pokličky s přitavenými kapkami skla. Vyhodnocení malého souboru fragmentů skla se ujal Michal Gelnar (Nový Bor / Praha) v r. 2001. Zastoupen je fragment láhve z azurového skla s vysráženou mědí pravděpodobně z poslední třetiny 19. století, ploché sklo zřejmě z malé okenní tabulky datovatelné do 18./19. až první poloviny 19. století a zlomky silnostěnného, patrně tabulového skla, které prošlo silným zahřátím a poté se dostalo do kontaktu s popelem. Je zařaditelné do konce 19. až první poloviny 20. století.

Objekt 3 v profilu stavební jámy: Profil v délce 2,5–5,2 m od stěny domu čp. 21 dosáhl vzhledem ke stoupajícímu terénu hloubky 120 cm. Pod vrstvou trávníku a recentní suti pokračoval od hloubky 30 cm až ke dnu jámy žlutoběžový písčité jíl až jílovitý písek promíšený malými úlomky přepálené mazanice. Na dvou místech se v profilu rýsovaly výrazné jámovité útvary vyplněné bloky mazanice přepálenými do černa až červena (obr. 13). V západním z nich bylo při začištění profilu získáno 6 nevýrazných zlomků vrcholně středověké keramiky.

12. Bezděz čp. 21 – sonda 2/00: novověká keramika. Kresba autor.

Zvířecí kosti (Miriam Nývltová Fišáková, ARÚ AV ČR Brno)

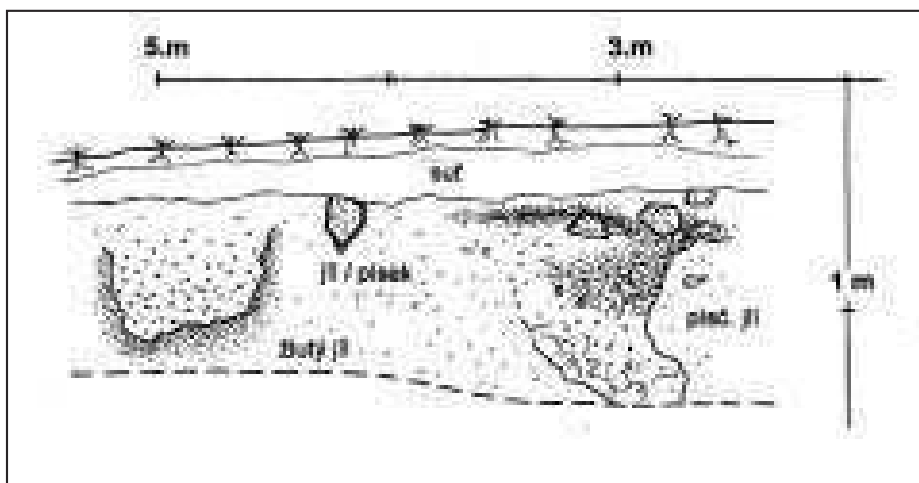
Osteologická analýza nevelkého souboru zvířecích kostí nepřinesla žádné neobvyklé výsledky. Bez ohledu na datování nálezových situací do vrcholného středověku (objekt 1 a 2, 1/00: 30–40 cm), do novověku (2/00), nebo situací smíšených či nejasných (1/00: 10–30 cm, objekt 3) se shodně vyskytují nejběžnější druhy domácích zvířat (prase, kráva, ovce/koza, pes), z nichž prase domácí je nejpočetnější ve všech horizontech. Strukturu materiálu shrnuje tabulka:

Sonda	Hloubka	Určení	Popis
1/00	10 - 20 cm	kráva	premolár, 2 zl. diafýz neurč.
1/00	20 - 30 cm	ovce/koza ? prase dom.	2 zl. diafýz malého přežvýkavce zl. žebra, zlomek lebky a spodní řezák
1/00	30 - 40 cm	ovce/koza ? kráva	zl. dlouhé kosti malého přežvýkavce zl. zubu
1/00	objekt 1	prase dom. ovce/koza ?	ulna, zl. žeber, 4 zl. roztržštěné lebky, tybie, horní čelist s pravou stoličkou 3 zl. žeber a dlouhých kostí menších zvířat
1/00	objekt 2	pes ?	horní čelist
	objekt 2 ?	kráva ? prase dom.	žebro ohryzaný kloub
1/00	objekt 3	prase dom.	žebra prasete

V průběhu výzkumu předal majitel domu čp. 21 pan Aleš Janda středověkou podkovu, kterou našel v devadesátých letech v jihovýchodní části zahrady při sázení stromku. Podkova váží po očištění a konzervaci 235 g a má rozměry 10,5 × 12,5 cm. Všechny nálezy z výzkumu čp. 21 jsou uloženy ve VMG – př. č. 189/2000.

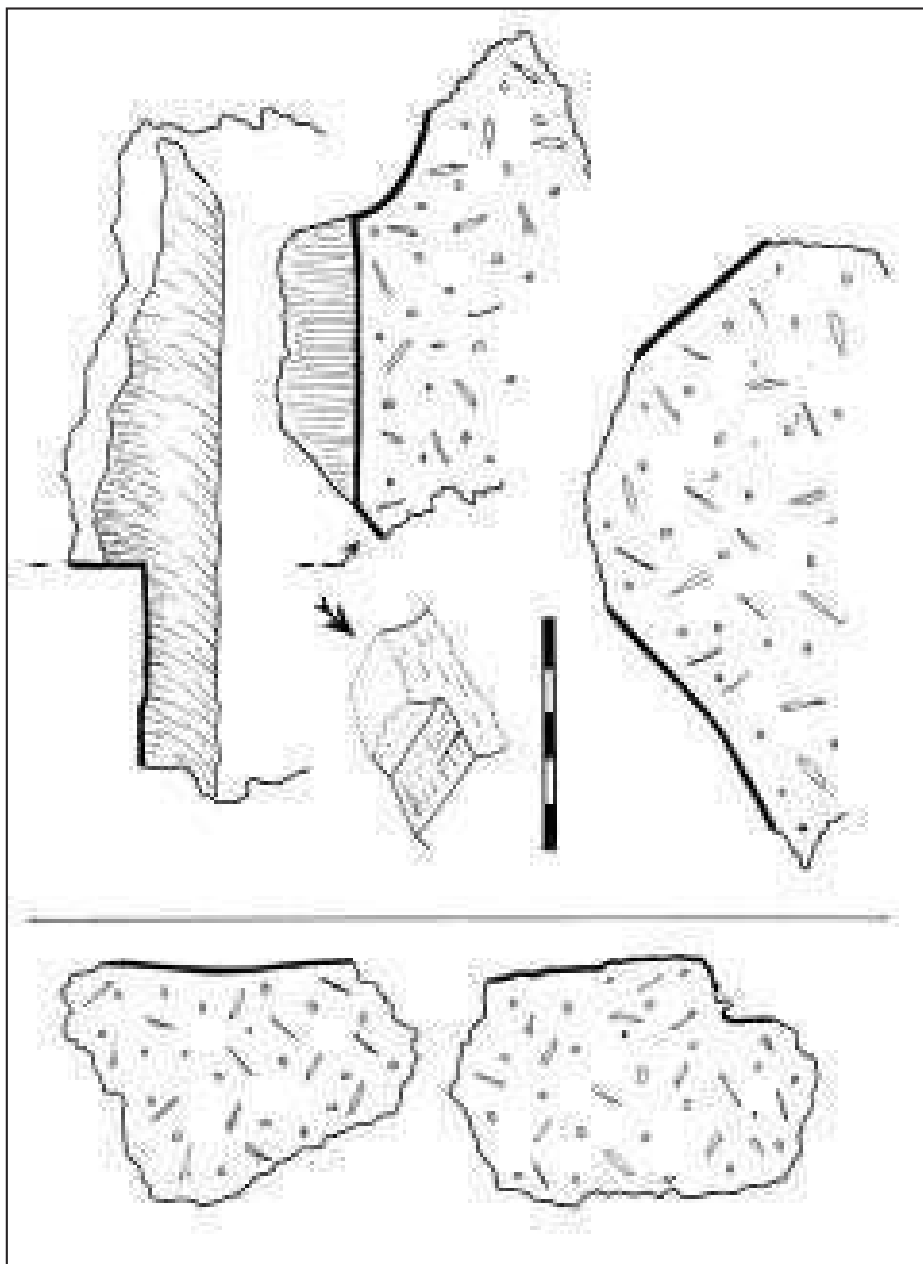
Datování nálezové situace:

Nejpodrobnější stratigrafické informace poskytl zjišťovací výzkum sondy 1/00, který naznačuje v tomto prostoru více méně kontinuální nárůst sedimentů, ale většinou zřejmě bez polohy keramiky *in situ*. Objekt 1 na dně sondy vyplňovala keramika s převládajícími okraji tvaru okruží včetně nižších starších variant, které jsou na Českolipsku datovány

13. Bezděz čp. 21 – severní profil stavební jámy s vyhořelým objektem 3.

do závěru 13. až první třetiny 14. století.¹³ Přítomnost materiálu již ze 13. století dokládá okruží s rytou vlnicí v hloubce 30–40 cm. Výše se vedle převážně mladších typů okruží (vysoký typ 151, profilovaný typ 161) z průběhu 14. století objevují ovalené okraje, které v nejvyšší části stratigrafie sondy 1/00 převažují. Ovalené okraje jsou řazeny do závěru 14. až první třetiny 15. století, ojedinělé okraje přehnuté jsou již produktem 15. století.¹⁴

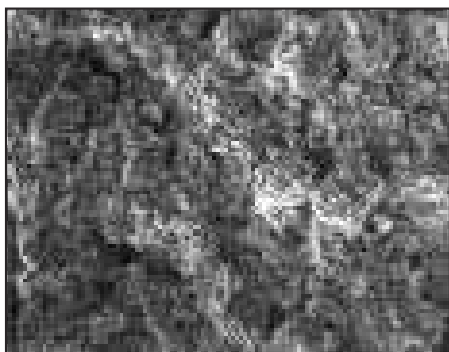

14. Bezděz čp. 21 – objekt 3: ukázky přepálené mazanice. Kresba autor.

Stratigrafie naznačuje dvě etapy promíšení sedimentu, které se vzájemně nepřekrývají. První nastalo nejpozději do druhé třetiny 14. století a postihlo úroveň od hloubky 30/40 cm – mohlo by případně souviset se zahloubením objektu 1, eventuelně objektu 2, čímž došlo k porušení nejstarší úrovně ze závěru 13. století (poloha nízkého okruží s rytou vlnicí nad objektem s mladšími typy okruží). Druhé je datováno průnikem nepočtené glazované novověké keramiky do horní poloviny souvrství, obsahující převažující keramiku 14./15. a 15. století. Nejednalo se však o výraznější zásah, protože s klesající hloubkou narůstají mladší typy středověkých okrajů.

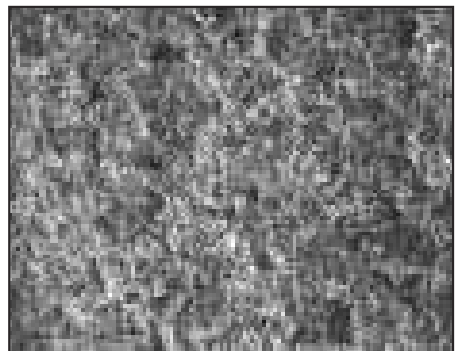
Obtížnější je datování objektu 2, z jehož prozkoumané plochy pochází pouze malé množství nálezů, které nejsou chronologicky homogenní. Podle výskytu mladších variant okruží a s přihlédnutím k superpozici vůči staršímu objektu 1 lze spíše uvažovat o jeho datování do průběhu 14. století. Do tohoto období však příliš nezapadá torzo hrnce s náběhem kalichovitého okraje a výrazným slídnatým ostřívem, které by odpovídalo staršímu období průběhu 13. století. Krusty připečenin a slepitelnost několika zlomků této nádoby přitom zpochybňuje ojedinělou intruzi ze starších sedimentů. Podobné kalichovitě rozevřené okruží (ovšem bez slídy v ostřívě) je doloženo z nepublikovaného výzkumu zemnice v Kuřívodech,¹⁴ která obsahuje keramiku od konce 13. století do doby kolem poloviny 14. století.

Nálezová situace v severní polovině plochy výzkumu ukazuje výrazné porušení do hloubky kolem 120 cm, které je novověkými nálezy v sondě 2/00 datováno do závěru 19. století nebo do první třetiny 20. století. Zda s tímto obdobím, případně s obdobím novověké usedlosti, jejíž hospodářský trakt stál podle mapy stabilního katastru zhruba v těchto místech, souvisí mohutná destrukce dřevohlinité stavby (objekt 3), není jednoznačné.

Objekt 3 zanikl podle přepálených a zborcených mazanicových bloků požárem a stopy ohně nese také novověká keramika a sklo v sondě 2/00, která v tomto případě ukazuje k některému z požárů obce v 19 až 20. století. Středověká keramika současně ukazuje, že středověké nálezové situace zasahovaly až do tohoto prostoru, kde byly zničeny pozdějšími stavebními aktivitami.

Shrneme-li výsledky výzkumu u domu čp. 21, podařilo se zachytit zástavbu jedné ze středověkých parcel městečka vysaze-

15. Bezděz čp. 21 – celková analýza strusky (mikrosonda)

ného pod raně gotickým královským hradem Bezděz.¹⁶ Nejstarší osídlení je keramikou doloženo od konce 13. století. Do starší etapy 14. století patrně náležejí dva zčásti se překrývající objekty 1 a 2, jejichž funkce není jasná. Kamenná destrukce a otesané pískovcové kvádry objektu 2 svědčí o existenci stavby, ale neumožňují bližší rekonstrukci. Osídlení na parcele kontinuálně probíhalo přinejmenším až do poloviny 15. století. Vzhledem k absenci novověkých vrstev se mladší aktivity buď odehrávaly v jiné části parcely, nebo byly tyto sedimenty z místa výzkumu druhotně odstraněny.

ČESKÁ LÍPA – Ptačí louka

Akce: 2000, ZAV Vladimír Peša.

Liniové výkopy v jižní části České Lípy, mezi starou a novou silnicí na Prahu, se nacházejí v prostoru již od středověku zmiňované Ptačí louky, která patřila zejména v průběhu mladšího novověku k oblíbeným místům sportovních a kulturních aktivit spolků i jednotlivců. V prostoru ulic Škrétova, Na Ptačí louce, Pod Hůrkou, Buckova, 5. května a Hrubínova se pod recentními vrstvami nachází tvrdý horizont kompaktního tmavě hnědého hlinitého písku, který nasedá na pískovcové podloží. Vrstva o proměnlivé mocnosti od 20 do 50 cm obsahuje místy značné množství silně fragmentární keramiky z vrcholného středověku a časného novověku, zdokumentována byla u čp. 1958, 1808, 1213, 1214, 1950, 2996, 1971, 1556, 1216, 1357, 1361, 1887, 1888, 2130 a 2131. V uvedených profilech nebyly zřetelné žádné objekty. Není vyloučeno, že se jedná o staré navážky (datum *post quem* představuje vilová čtvrt z doby před r. 1930, respektive absence keramiky mladšího novověku), kterými se zavázely mokřinaté louky v prostoru Ptačí louky. Keramika je uložena ve VMG – př. č. 63/2007, výběr dokumentovaných profilů je součástí nálezové zprávy.

Záchranný výzkum přinesl také zajímavou geologickou informaci, podporující zprávy o zamokření přinejmenším prostoru mezi ulicemi Škrétova (spodní úsek), Na ptačí louce a Pod Hůrkou. U východní fasády panelového domu čp. 2131 bylo zjištěno silně železité podloží s výskytem tzv. ortsteinu (druh železivce), který se povrchově vyskytuje dnes jen výjimečně vzhledem k dlouhodobé těžbě železitých jílovců v minulosti (za informaci děkuji Dr. Petru Kühnovi, VMG).

Vrstva šedohnědé kypré písčité hlíny s ojedinělými nálezy novověké keramiky byla zjištěna v ulicích Matouškova, U kola a Na kopečku na jižním okraji městské zástavby. V tomto prostoru se vrstva, nasedající na písčité podloží, střídala na různých stanovištích s jílovým podlozím.

Okružní křižovatka v Děčínské ulici

Akce: 2000, ZAV Vladimír Peša.

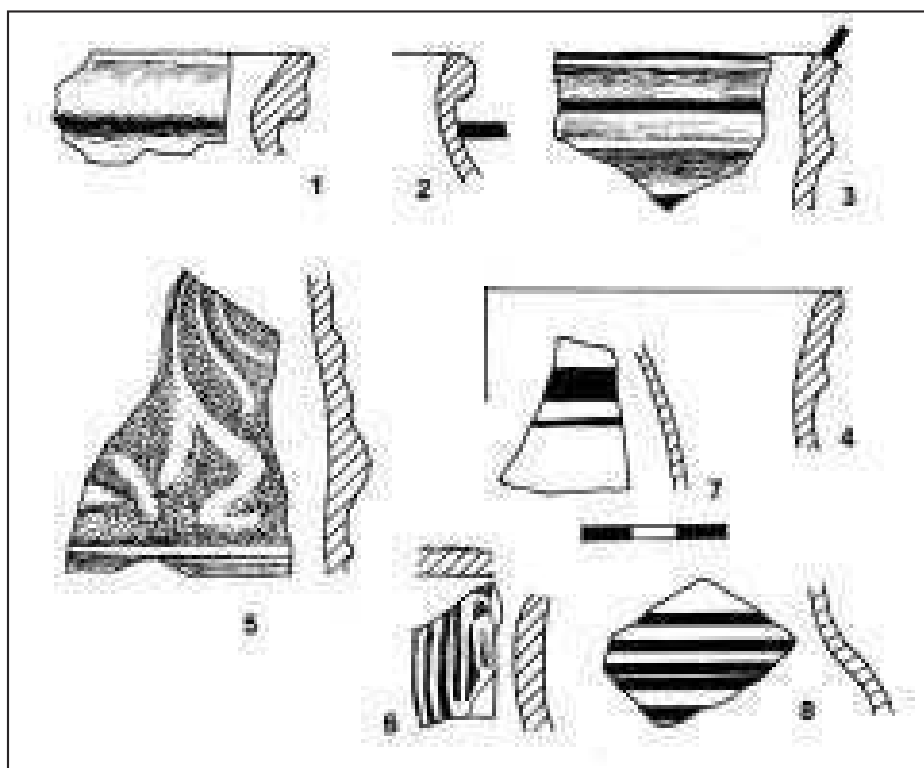
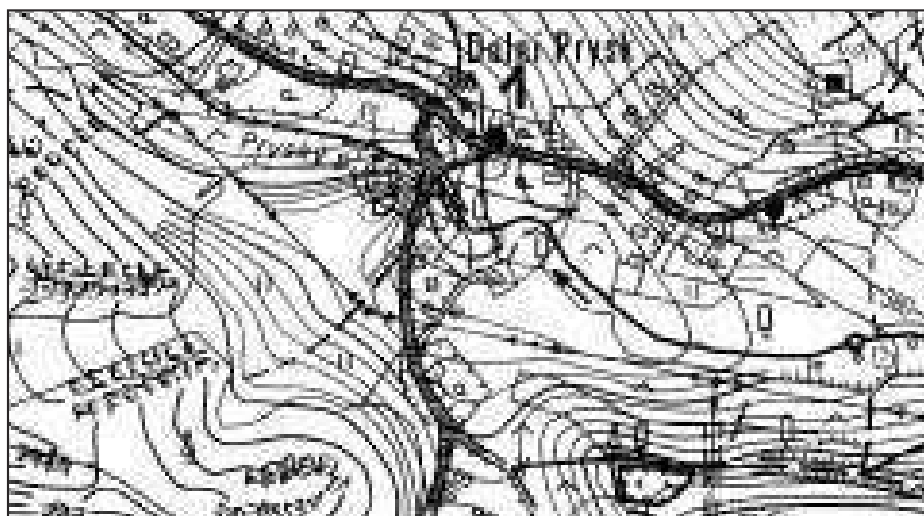
Sledovány byly liniové výkopy při výstavbě kruhového objezdu, ve kterých se podařilo v jižní části staveniště zachytit základový fragment historické zástavby z doby před budováním poválečné obchvatové komunikace. Ve vrstvách navážek při základové zdi bývalého nárožního domu se přitom objevilo i několik fragmentů (pozdně) středověké – novověké keramiky. Vrstva tmavě hnědého pevného písku měla stejný charakter jako nálezová vrstva v prostoru Ptačí louky na jižním okraji České Lípy (viz výše). Zdokumentovaný profil u základové zdi obsahuje nálezová zpráva, uložená ve VMG a ARÚ Praha.

DOLNÍ PRYSK – Dům čp. 30

Akce: 1999, neohlášená stavba, sběr Marcel Rezler.

Dům čp. 30 leží uprostřed obce na okraji prostranství u křižovatky silnic, asi 50 m severně od Pryského potoka. K rohu verandy byla vykopána přípojka plynu, z jejíhož výhazu shromáždil M. Rezler soubor celkem 107 novověkých a středověkých nálezů. Část

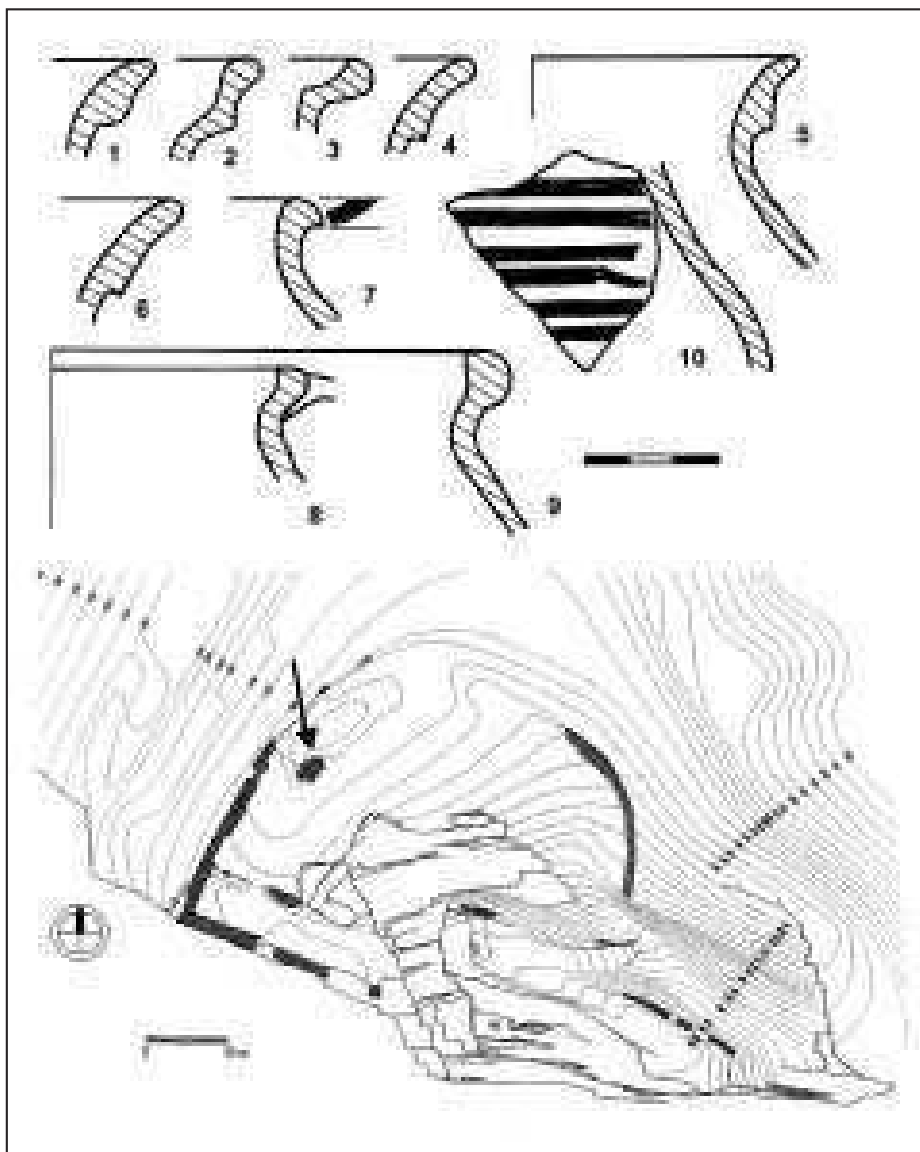
z nich se nacházela ještě v západní stěně výkopu v hloubce asi 40 cm pod povrchem v tvrdém šedém jílu. Další keramika ležela v protější stěně výkopu ve vzdálenosti kolem 50 cm, v hloubce 50 cm v tmavě hnědém jílovitém sedimentu. Keramika pochází z prů-

16. Dolní Prysk – čp. 30: topografická situace a středověká až časně novověká keramika a kachle. Kresba autor.

běhu středověku a novověku a dokládá pravděpodobně kontinuální osídlení místa obytnou jednotkou. Jedná se zároveň o první archeologické nálezy z této obce, potvrzující její středověký původ (písemnými prameny Prysk připomínán k r. 1382).¹⁷

Středověkou část souboru tvoří zhruba 40 zlomků nádob, z nichž okraj v podobě masivního nízkého okruží (obr. 16:1) spolu se třemi dalšími hrubšími stěnovými zlomky ukazují na starší etapu vrcholného středověku (13./14. století). Větší část však náleží světlému oxidačně pálenému zboží pokročilého období, jedenácti zlomky je zastoupena červeně malovaná keramika (vodorovné pruhy). Do závěru středověku nebo do staršího

17. Hrad Fredevald (k. ú. Dolní Prysk) – středověká keramika z nelegálního výkopu, vneseného do plánu hradu podle Gabriela – Panáčka (2000).

novověku patří dva fragmenty nepolévaných kachlů ze světlé hrnciny s reliéfní výzdobou (obr. 16:5–6). Zbývající glazovaná keramika odpovídá průběhu období novověku, zastoupeny jsou i slabé transparentní glazury, držadlo kuthanu, 4 okraje a kapka zeleného skla. Nálezy jsou uloženy ve VMG pod př. č. 130/99.

Hrad Fredevald

Akce: 1999, sběr Marcel Rezler.

V dolním areálu hradní zříceniny, zhruba uprostřed plochy před severní hradbou (obr. 17), byl probráním výhozu po výkopu detektoráře shromážděn soubor 63 fragmentů keramiky a dva železné předměty. K nejstaršímu horizontu hradu (konec 13. století)¹⁸ patří archaický tvar nízkého okruží (obr. 17:1). Z dalších tvarů jsou zastoupeny vyšší formy okruží (obr. 17:4, 6 – obě z polokameniny), okraje ovalené (obr. 17:3, 8–9) a okraj přehnutý (obr. 17:7). Mimo světlou hrncinu s červeným malováním se objevuje 6 zlomků běžově až světle hnědé polokameniny, 5 zlomků cihlově červené hrnciny ze spodní části nádob(y) a dva zlomky pravděpodobně redukčně vypálené. Velký fragment náleží stěně komory kachle. Součástí souboru je také 9 zlomků ze spodní části nádoby s transparentní, místy silnější žlutavou glazurou, 1 zlomek odpovídá novověké kamenině. Soubor keramiky doplňuje železný hřeb (délka 14 cm, průměr u hlavy 10–7 mm) a fragment plechu o síle kolem 3 mm z neurčitelného předmětu. Nálezy jsou uloženy ve VMG pod př. č. 131/99.

DRAŽEJOV – Vrch Nedvězí (458 m)

Akce: 1998, exkurze T. Durdík, V. Kašpar, F. Gabriel, J. Panáček, V. Peša.

Neovulkanický vrch Nedvězí jižně od Dubé představuje jeden z nejvyšších vrcholů pískovcové krajiny Kokořínska mezi Dubou a Mělníkem a nabízí mimořádný kruhový rozhled směrem k jihozápadu do středních Čech. Jeho poměrně snadnou přístupnost a zapojení do středověké sídelní sítě (obec Nedvězí pod vrcholem připomínána k r. 1356) podtrhují nepočtené nálezy keramiky a valovité útvary, které se staly předmětem odborné exkurze.¹⁹ Několik metrů pod malou vrcholovou plošinou obíhá kolem dokola slabě znatelný terénní stupeň a další, charakteru nevýrazného valu, obíhá zhruba 30 m níže podél severní, západní a zčásti jižní strany a je lemován cestou. Na vrcholku a v erozních stružkách pěšin těsně pod ním byly nasbírány dva stěnové zlomky vrcholně středověké hrnciny a různorodé zlomky novověké keramiky (VMG – př. č. 37/98). Pozorovány byly také úlomky cihel. Absence nálezů na strmém východním úbočí vrchu (viz akce z r. 2004) pravděpodobně naznačuje odlišnou situaci v porovnání s panskými sídly v podobně exponovaných lokalitách a také výrazně chudší nálezový soubor neodpovídá sídelní funkci lokality. Využívání vrcholu nebylo natolik intenzivní, aby došlo v důsledku přírodních pochodů (splach, eroze) k přemístování nálezů po svahu dolů, jak bývá obvyklé např. na hradech. Úvahy proto směřují spíše k funkci lokality jako trvalejší pozorovatelný („strážního místa“), plnící v novověku jistě i význam požární hlídky.²⁰

NEDVĚZÍ – obec

Akce: 2004, ZAV Vladimír Peša.

V průběhu rekonstrukce sítě NN v intravilánu obce byly sledovány výkopy pro zasažení nových sloupů, které probíhaly v trase podél komunikace v celé délce obce a z východní strany po vrstevnici obtáčely vrchol Nedvězí (458 m). Celkem byly zjištěny tři polohy s archeologickými nálezy – všechny při hlavní komunikaci. Situace na úpatí vrcholu byla negativní. Poloha 1/2004 se nachází ve východní části obce, a to mezi domy čp. 22 a 23 v nadmořské výšce 416 m. Komunikace v této části prochází těsně nad skalním podložím a místy se do něj zahlubuje. Výkop probíhal souběžně s jižním okrajem

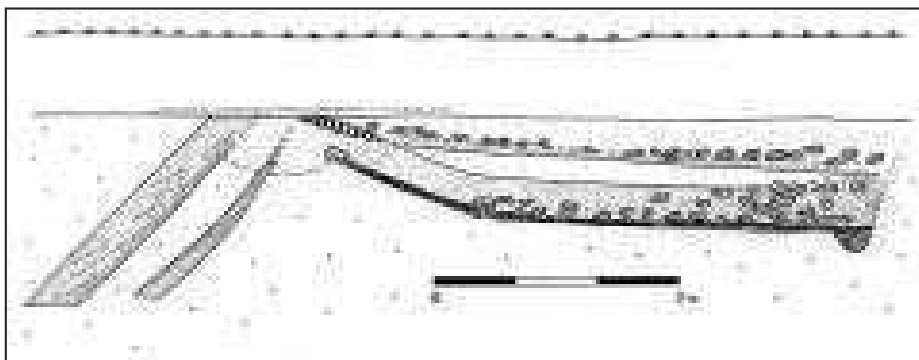
komunikace a v jeho výchozu byly nalezeny dva zlomky keramiky – vrcholně středověký bez dochovaného vnitřního povrchu (světlý nažloutlý výpal, makroskopické ostřivo) a zlomek s hrubším ostřivem a světle hnědou glazurou (pozdní středověk/novověk). Stratigrafie se skládala z povrchové humózní vrstvy s drnem (10–20 cm), která nasedala na skálu. Keramika je patrně v druhotném uložení, na místo se mohla dostat z výše položeného terénu severně od komunikace, který je dnes částečně odhalen na skalní podloží. Další dvě pozitivní polohy leží u komunikace mezi polohou 1/2004 a úpatím vrchu Nedvězí a poskytly malé soubory (raně)novověké keramiky. Z polohy 2/2004 před průčelím domu čp. 12 (nadmořská výška 426 m) pochází mj. silnostěnný, nepolévaný fragment světlého výpalu s makroskopickým ostřivem, náležející pravděpodobně ještě vrcholnému středověku. Z polohy 3/2004 za keřovým plotem parcely č. 307, patřící k domu čp. 20 (nadmořská výška 429 m) pocházejí 3 zlomky hnědě až béžově glazované hrnčiny a zlomek nádoby z kameniny s plastickou lištou. Nálezy jsou uloženy ve VMG př. č. 210/04.

I přes skrovné nálezy přinesly prostorově omezené výkopové práce první hmotné památky zdejšího osídlení na sklonku středověku a ve starším novověku, a jsou v souladu s písemnými zmínkami o Nedvězí již od r. 1356.²¹

DUBÁ – Dlouhá ulice

Akce: 1998, dokumentace profilu Vladimír Peša.

Lokalita se nachází v centru obce 150 m severovýchodně od kostela a 100 m západně od autobusového nádraží v mírně vyvýšené poloze. Při rozšiřování dvorku školní jídelny vznikl zhruba 10 m dlouhý a 2,5 m vysoký svahový odkryv, v jehož osypu našel geolog Václav Cílek středověkou keramiku. Na jaře 1998 se po začátek objevil v profilu řez zahloubeným objektem, který přibližnou délkou kolem 6 m odpovídá polozemnici (obr. 18). Spodní (starší) objekt je na východní straně zapuštěn kolmo do terénu a opatřen kůlovou jámou či žlabem o šířce kolem 40 cm, zatímco na západní straně povolna stoupá až na úroveň navážek. Dno tvoří 5–10 cm silná požárová vrstva uhlíků a mazanice, která překrývá i zmíněnou konstrukční jámu na východním okraji objektu, rovněž vyplněnou spálenou destrukcí. Tato destrukce obsahovala také několik středověkých zlomků keramiky včetně ovaleného okraje s prožlabením pro pokličku. Na požárovou vrstvu nasedá cca 80 cm mocná šedočerná humózní vrstva s velkým množstvím kamenů zejména ve východní části objektu. Západně od kamenné destrukce ve stoupajícím úseku vrstvy se nacházela koncentrace středověké keramiky. Na tuto zásyповou

18. Dubá – Dlouhá ulice: půdní profil s odkrytým řezem polozemnice z 15. století. Kresba autor.

19. Dubá – Dlouhá ulice: detail konstrukce v západním sousedství objektu. Foto autor 1998.

vrstvu, spojenou pravděpodobně s destrukcí vyhořelého objektu, navazuje další – místy slabě propálená, ale nikoliv již tak výrazná vrstva o mocnosti do 15 cm, náležející mladší etapě objektu. V její západní části byla zjištěna koncentrace červeně malované středověké keramiky. Také mladší objekt byl vyplněn kamenitým zásypem, který překrývaly vrstvy navážek. V rozpětí 1–4 m západně od objektu vystupovaly v profilu dva obtížně interpretovatelné konstrukční pozůstatky v podobě úzkých pásů skloněných pod úhlem 45° a vyplněných přepálenou mazanicí (obr. 18 a 19). Vložky humózní hlíny mezi spečenou mazanicí obsahovaly středověkou keramiku (včetně ovaleného okraje s prožlabením). Mikrosondáž ukázala, že ani jeden z objektů nepokračuje hlouběji do profilu (nejvýše 35 cm). Podobný charakter přepálené mazanice, propálení okolního podloží i středověké nálezy dovolují uvažovat o přímé vazbě reliktnů na zahloubený objekt polozemnice.

Větší část získané keramiky pochází z osypu u paty profilu a neumožňuje rozlišit obě stavební etapy objektu. Jedná se o běžnou oxidačně pálenou hrnčinu s červeným malováním pásů, vlnek – meandrů a klikatky, z okrajů jsou zastoupeny především okraje mírně přehnuté (obr. 20:7, 14–16) a okraje ovalené s prožlabením pro pokličku (obr. 20:10, 12–13), ojediněle další tvary. Podle chronologie červeně malované keramiky²² lze soubor zařadit do závěru 14. a průběhu (spíše první poloviny) 15. století. Ojediněle zvířecí kosti nejsou zpracovány. Nálezy jsou uloženy ve VMG – př. č. 127/99.

Objekt znovu podrobně zdokumentovali v říjnu 1999 pracovníci Památkového ústavu pod vedením F. Gabriela.²³

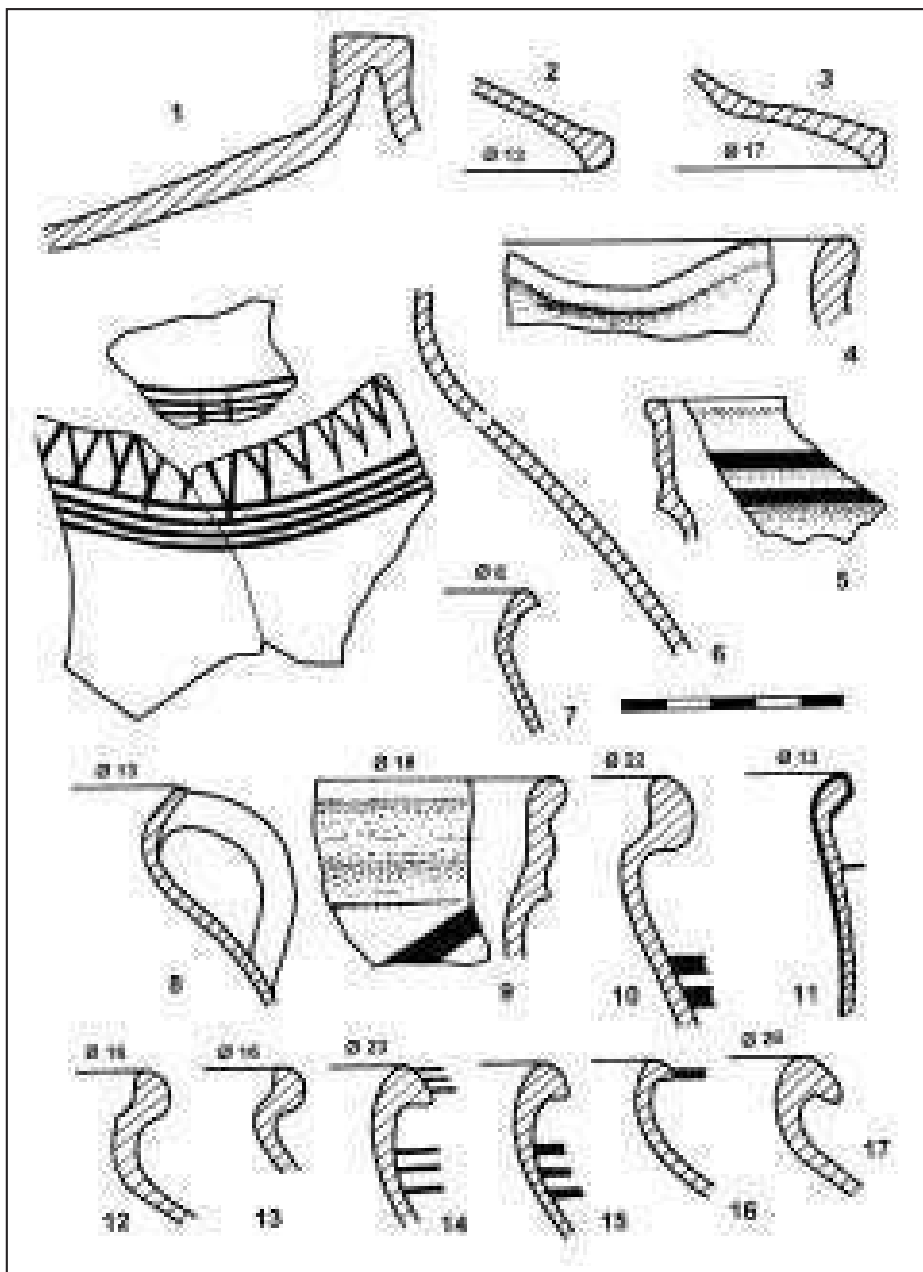
HAMR NA JEZEŘE

Zaniklá středověká ves Niederschwarzwald (Dolní Černá Novina)

Akce: 2000, exkurze Vladimír Peša, Jiří A. Svoboda, Lenka Jarošová.

Při návštěvě zaniklé středověké osady Niederschwarzwald jsme upozorovali před vytesaným sklepem (č. 6 podle plánu K. Suske;²⁴ obr. 2 a 3) ve východním závěru zalesněného

údolí poměrně čerstvé narušení sedimentů, obsahující kromě pravěké štípané industrie také malý soubor keramiky. Před sklepem byla vybráním svahových kuželů a následným nasypaním materiálu do svahu vytvořena plošina o rozměrech zhruba 4 × 4 m. Při začišťování západního svahového profilu byl na bázi šedohnědého písku, nad vrstvou vyběleného podzolu s železitými laminami, objeven větší stěnový fragment rezné hrnciny

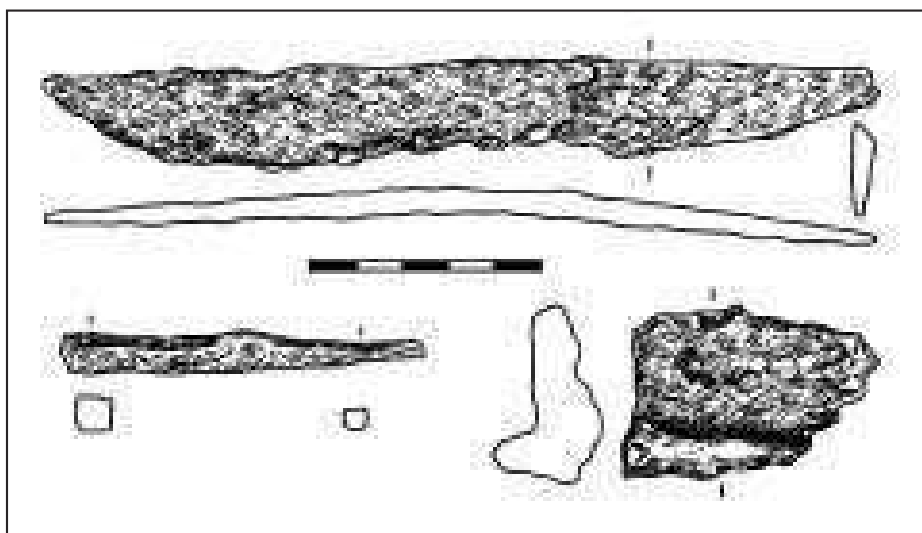
20. Dubá – Dlouhá ulice: středověká keramika z objektu polozemnice. Kresba autor.

(uložen ve VMG – př. č. 62/07). Další nálezy převážně glazované keramiky včetně železného, silně zkorodovaného předmětu neurčitelného tvaru obsahovala vrstva šedého písku v prostoru před vchodem do sklepa, zachycená v sondě 1 (30–350 cm).

HORNÍ SVĚTLÁ – Vrch Bouřný

Akce: 2000, sběr Marcel Rezler.

Na temeni vrchu cca 2 m severozápadně od kóty 702,5 m bylo náhodně objeveno několik archeologických nálezů, které pocházejí z cca 20 cm hlubokého výkopu po neznámém detektorovém průzkumu. Kromě 6 drobných zlomků tenkostěnné, pravděpodobně neglazované keramiky jsou ve VMG uloženy tři železné silně zkorodované předměty (př. č. 37/2000): jednobřítá čepel (patrně nože) 180 mm dlouhá, max. 20 mm široká a v místě zkosení hřbetu zhruba 5 mm silná, dále klíncec o délce 78 mm pravděpodobně čtvercového průřezu a funkčně neidentifikovatelný fragment L – průřezu délky 54 mm, původně snad okolo 10 mm silný (obr. 13 nahoře). Keramika klade aktivity na vrcholu Bouřného do sklonku středověku nebo časného novověku.

Horní Světlá: nálezy z vrcholu Bouřného. Kresba autor.

RALSKO – Strážov pod Ralskem – trať U chmelové sušárny

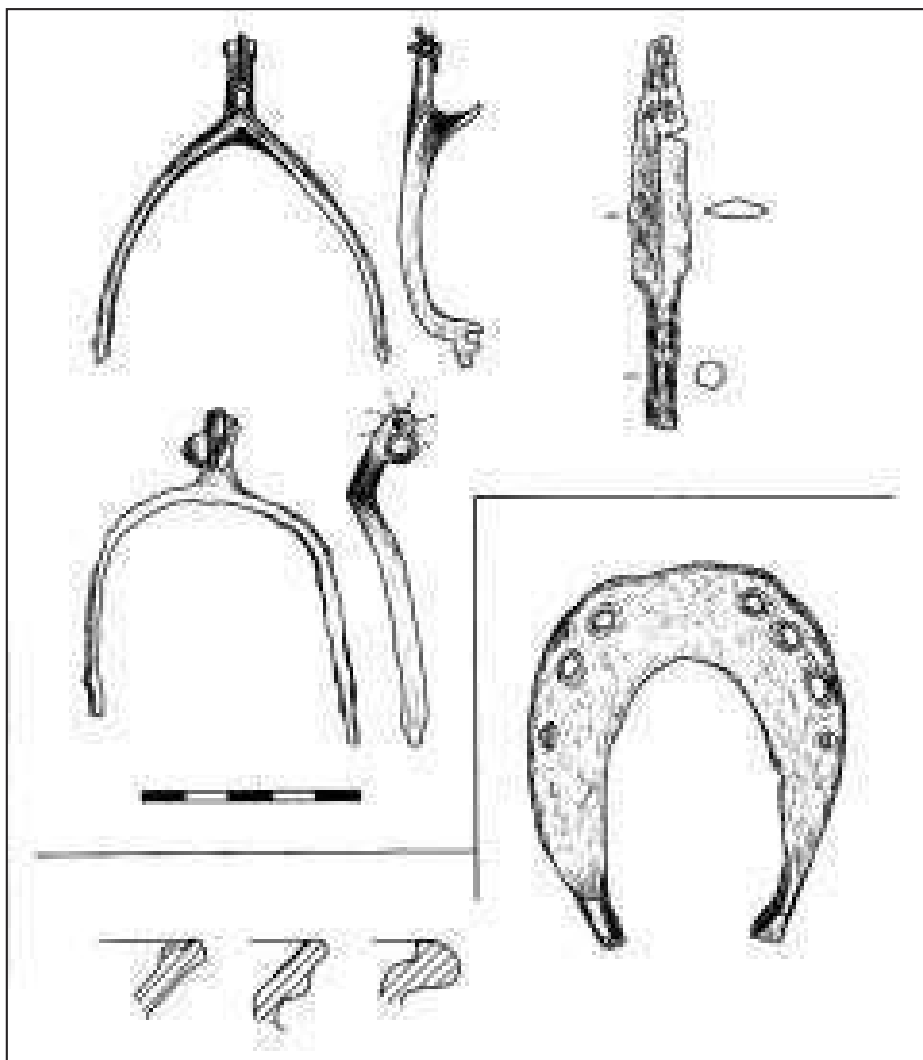
Akce: 1998, náhodný nález pyrotechniků.

Dvě středověké podkovy (obr. 21) byly objeveny v lese zhruba 100 m jižně od staré cesty ze Strážova do Kuřívod, asi 2,6 km od Strážova. Jsou uloženy ve VMG – př. č. 129/99.

Zbysko – polesí

Akce: 1998, náhodný nález pyrotechniků.

Při pyrotechnickém průzkumu území VVP Ralsko došlo k zajímavému objevu dvou středověkých ostruh s kolečky a hrotu, dle rozměrů patrně z oštěpu (obr. 21). Místo nálezu se nachází na zalesněném hřbetu, který stoupá od poustevny Zbyny k jihovýchodu, asi 450 m od zaniklého hradu, v n. v. mezi 400 a 450 m. Předměty měly být nalezeny na jednom místě, ale bližší informace se již nepodařilo zjistit. Jsou uloženy ve VMG – př. č. 128/99.

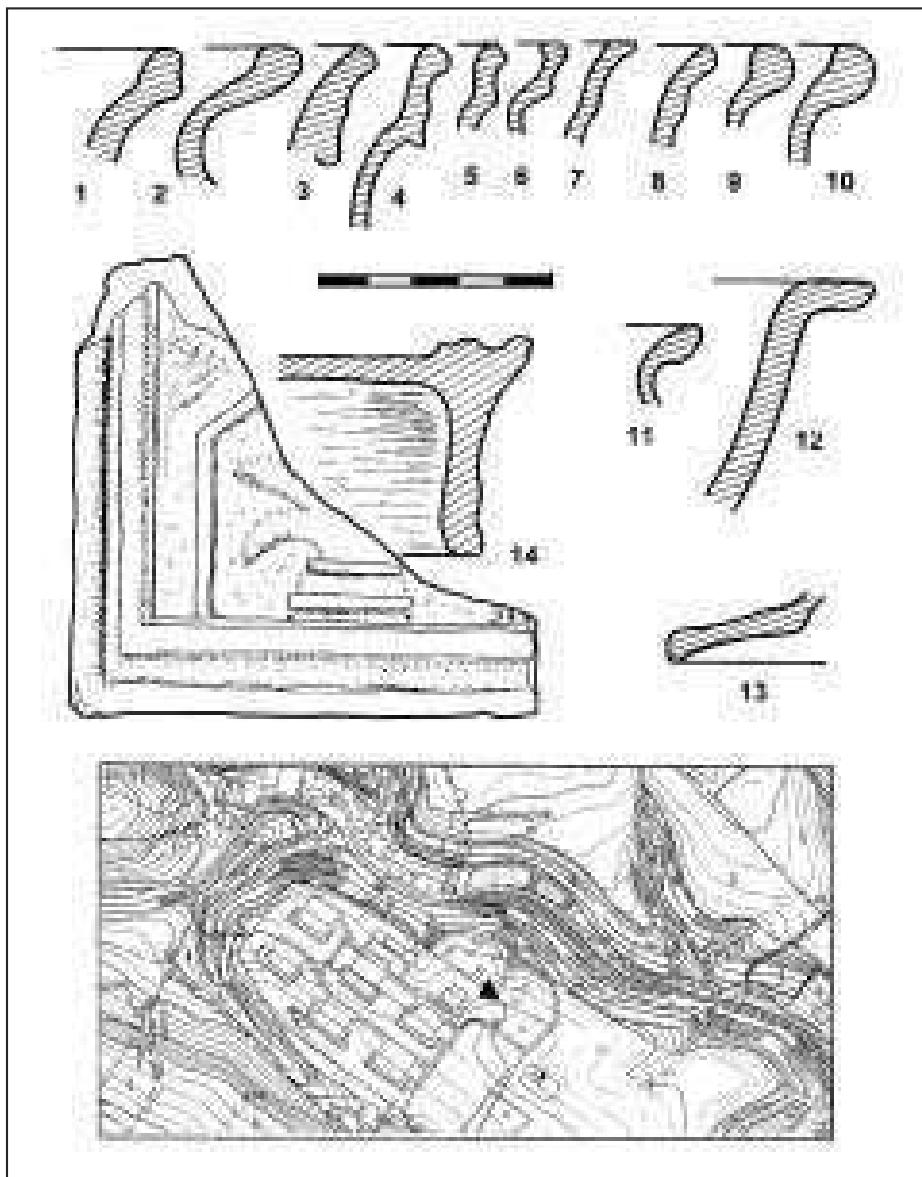
21. Ralsko – ostruhy a hrot nalezené v okolí zaniklého hradu v polesí Zbyny, podkova z okolí komunikace východně od Strážova pod Ralskem. Dole: Svor – keramika z lokality Svor I. Kresba autor.

Chlum u Jablonečku

Akce: 1999, nehlášený ZAV Vladimír Peša – Petr Jenč.

Ves Chlum ležela na terase nad údolím potoka v jižním sousedství dnes rovněž prakticky zaniklé obce Jabloneček. Relikty zástavby Chlumu jsou zčásti dochovány v lese na hraně údolí, zčásti byly zničeny výstavbou raketových hangárů. Podél severovýchodního úseku oplocení areálu probíhal liniový výkop (obr. 22), z jehož 3 m dlouhého úseku jsme shromáždili soubor středověké keramiky a 5 m dále k východu fragment kachle. V profilech výkopu se nepodařilo rozeznat žádný objekt ani stratigrafii. Větší část ze zhruba 60 vrcholně středověkých zlomků keramiky patří oxidační žlutobéžové hrnčině bez výskytu malo-

vané výzdoby; z okrajů je zastoupen mladší typ okruží, okraj kalichovitý, ovalený a další (obr. 22:3, 6–9). Menší část zlomků je z hnědé nebo šedavé hrčiny (obr. 22:4–5, 12), některé z nich (např. nízký kalichovitý okraj, zploštělý zesílený okraj – obr. 22:1–2) naznačují také starší etapu středověkého osídlení (13./14. století). Tři glazované zlomky včetně nohy kuthanu dokládají kontinuitu (raně)novověkého osídlení. Osamocený torzovitý kachel s reliéfní čelní stěnou je vyroben z neglazované šedé hrčiny (obr. 22:14). Nálezy dokládají středověký původ bývalé obce Chlum a jsou uloženy ve VMG – př. č. 35/2000.

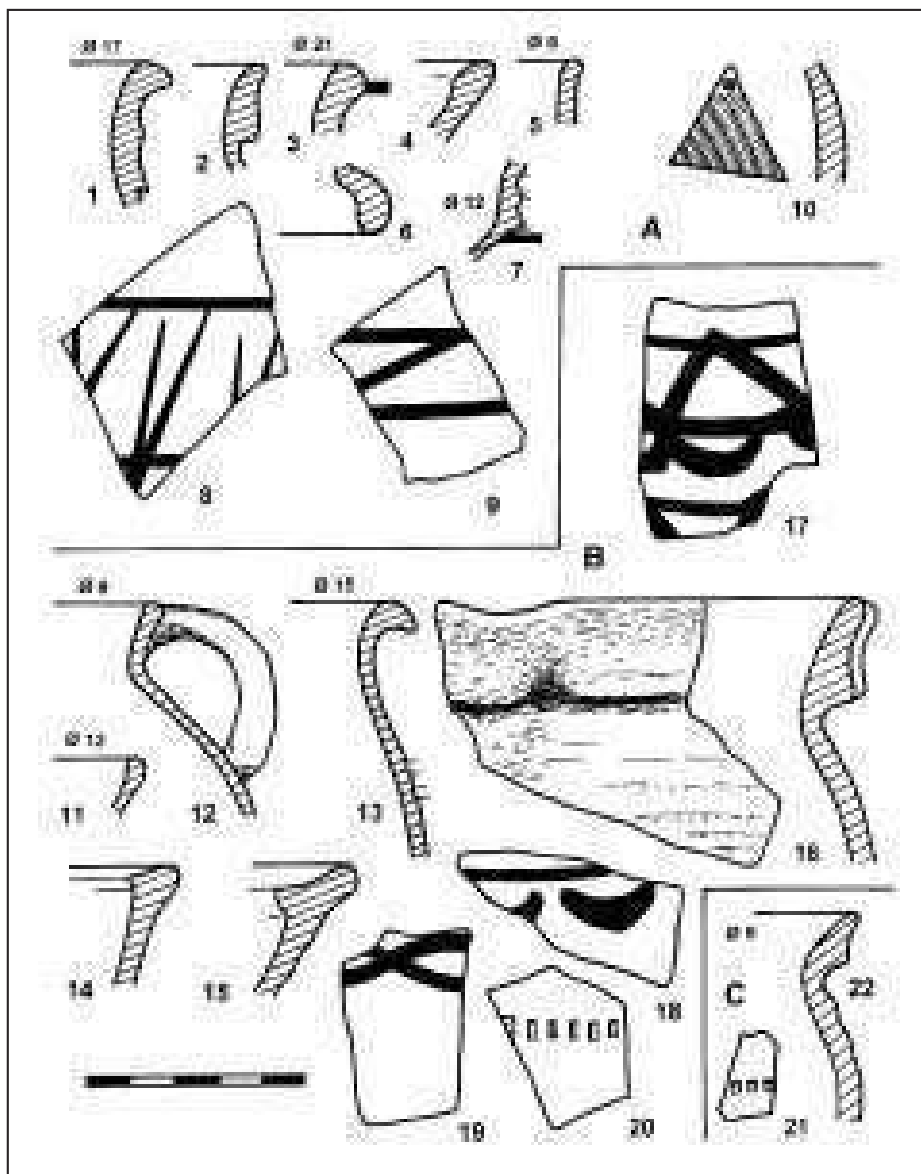

22. Ralsko-Chlum u Jablonečku: situace lokality a středověká keramika z liniového výkopu. Kresba autor.

SLOUP v Čechách – Hradní skála

Akce: 80.–90. léta, sběry rodiny Gelnarových.

Soubor vrcholně středověké keramiky, získaný převážně ze splachů na severním a severozápadním úpatí skály, obsahuje kolem stovky fragmentů světlé, červeně malované keramiky a několik zlomků z komorových kachlů. V malém počtu se objevuje většina charakteristických okrajů průběhu 14. a 15. století (prožlabené okruží – obr. 23:16,22, vysoké profilované okruží – obr. 23:1, náběh na ovalený okraj – obr. 23:3–4, mírně i vý-

23. Sloup – hradní skála, vrcholně středověká keramika ze sběrů: A – severní a severozápadní úpatí, B – bez lokalizace, C – západní úpatí. Kresba autor.

razněji přehnutý okraj – obr. 23:13). Ojedinele je zastoupena i starší hrubší hrnčina – např. nízké okruží (inv. č. A-18792; obr. 23:2), nebo fragment dna šedého až načervenalého výpalu (A-18878), která ukazuje blíže k přelomu 13. a 14. století. Soubor je uložen ve VMG – př. č. 48/98.

Pole za hradní skálou

Akce: 1997, sběr Michal Gelnar.

Tři zlomky světlé hrnčiny včetně poškozeného okraje typu plochého vysokého okruží s dvojím prožlabením. Uloženy ve VMG – př. č. 70/98.

SVOR – Zaniklá sklářská huť na Rousínovském potoce

Akce: 2000, náhodný nález Vladimír Peša a Marcel Rezler.

Lokalita Svor I podle Gelnara²⁵ leží na pravém břehu Rousínovského potoka pod vrchem Bouřný. V sousedství sondy F. Gabriela z r. 1987 zjistil M. Rezler neznámý výkop o rozměrech 1 × 1 m a při společné návštěvě lokality 14. dubna 2000 jsme získali z výhozu několik zlomků keramiky, 1 kus skelné strusky a 2 kapkovité slitky skla. Archaické tvary okrajů (uvnitř zduřelý, nízké okruží) nejsou v rozporu s datováním lokality do doby kolem poloviny 13. století (obr. 21 dole). Nálezy jsou uloženy ve VGM – př. č. 36/2000.

TRÁVNÍK – Hrad Milštejn

Akce: 1989–1992 sběry, 19. 4. 1992 sonda Michal Gelnar.

Z různých poloh hradního areálu pochází soubor celkem 215 nálezů, převážně keramiky. Zastoupena je světlá oxidační hrnčina s občasným červeným malováním, převažují okraje 14. a průběhu 15. století (obr. 24:C). Z horní plošiny hradu je 84 zlomků s nízkými okružími (obr. 24:A), které představují starší část souboru. Několik větších fragmentů středověkých poklic, mísa s radělkovou výzdobou, vysoké okruží a zlomky kameninových a glazovaných nádob byly objeveny v sondě na severní straně pod skalní bránou (obr. 24:D). Celkem 32 zlomků středověké keramiky včetně vysokého neprožlabeného okruží (obr. 24:B) pochází z prostoru jižně od studánky, ležící 100 m severně od skalní brány. Ojedinelá novověká keramika a kamenina pravděpodobně souvisí s těžbou pískovce v hradním areálu v období po zániku sídla. Nálezy jsou uloženy ve VMG – př. č. 51/98.

Novověk

SLOUP v Čechách – Hradní skála

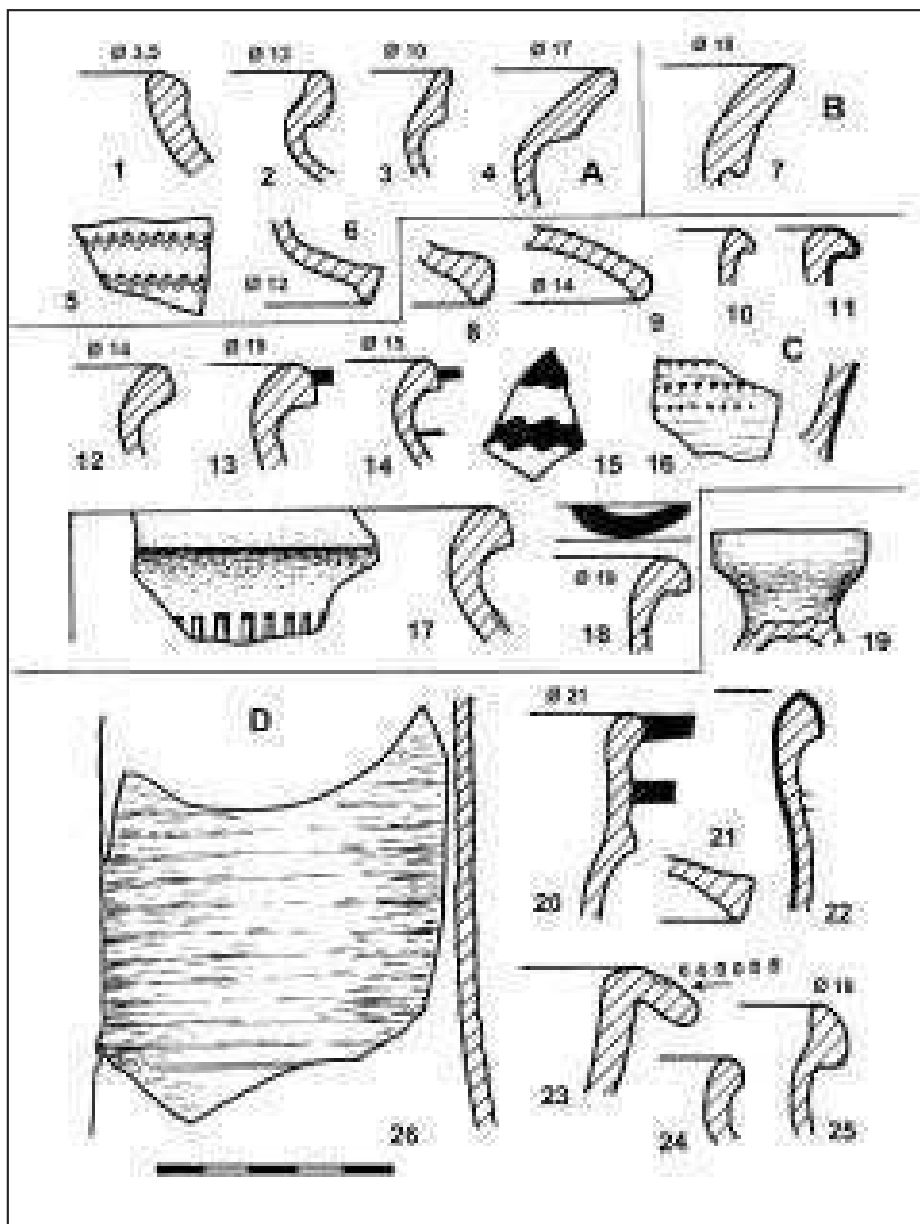
Akce: 80.–90. léta, sběry rodiny Gelnarových.

Nezpracovaný soubor novověké keramiky, získaný převážně ze splachů na severním a severozápadním úpatí skály, obsahuje kolem 160 fragmentů glazované keramiky, malý soubor zlomků kachlů (v jednom případě s plochou, světle modře polévanou čelní vyhřívací stěnou), několik úlomků skla, porcelánu a lastury škeble. Je uložen ve VMG – př. č. 48/98.

ZÁKUPY – Areál skladů u silnice na Českou Lípou

Akce: 1999, ZAV Vladimír Peša.

Skrývka ornice za posledním domem Zákup jižně od hlavní silnice směr Česká Lípa byla sledována u prvního ze skladových areálů. Část skryté ornice byla odvezena do centra Zákup do parku u potoka VJV od náměstí do okolí kapličky. Na skryté ploše, na bázi jílovité hlíny v hloubce cca 25 cm, byly zjištěny novověké keramické zlomky (nevzorovány) a poškozený kovový půlkulovitý předmět připomínající kryt knoflíku s jemně vyrytým čtyřlístkem (Č 22 mm, síla plechu 1 mm). Nálezy jsou uloženy ve VMG – př. č. 419/1999.

24. Trávník – hrad Milštejn: vrcholně středověká keramika ze sběrů. A – horní plošina, B – okolí studánky, C – bez lokalizace, D – pod skalní bránou. Kamenina – č. 5, 11, 16, 26. Kresba autor.

Poznámky:

- 1 Svoboda, J. – Peša, V. – Jenč, P., Pravěké nálezy v okolí České Lípy, Bezdězu, Doks a Ralska – Hradčan, Archeologické výzkumy v Čechách 2000, 2001, s. 15 – 17; Svoboda, J. a kol., Mezolit severních Čech, Dolnověstonické studie 9, Brno 2003.
- 2 Peša, V., Archeologie okolí Doks, Bezděz 10, 2001, s. 39–86; Týž, Archeologické poznávání dějin Mimoně, Bezděz 12, 2003, s. 5–50; Týž, Archeologie v okolí Zahradek u České Lípy, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, 2006, s. 29–56.
- 3 Svoboda, J. a kol., Mezolit severních Čech, Brno 2003, s. 226–227.
- 4 Svoboda, J., The Mesolithic Settlement in the Region of Polomené Mts. (North Bohemia), Anthropologie 15, 1977, s. 123–136.
- 5 Tamtéž, s. 123–136; Svoboda, J. a kol., Mezolit, s. 286 an.
- 6 Motyková – Šneidrová, K., Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen, Fontes Archaeologici Pragenses 6, 1963, Pratur, s. 59.
- 7 Franz, L., Germanische Funde in Nordböhmen, Sudeta 9, 1933, s. 73–78.
- 8 Jenč, P. – Peša, V., Nejstarší osídlení severních Čech, Česká Lípa 2000, s. 20.
- 9 Gabriel, F., Středověká sídelní aglomerace Bezděz, Muzejní a vlastivědná práce 39 / Časopis společnosti přátel starožitností 109, 2001, s. 65–85.
- 10 Gabriel, F. – Panáček, J., Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství III, Castellologica bohémica 4, 1994, s. 27–62.
- 11 Tamtéž, obr. 5.
- 12 Tamtéž, obr. 5.
- 13 Gabriel, F. – Panáček, J., Vývoj, s. 27–62; Gabriel, F. – Smetana, J., K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách, Archaeologia historica 8, 1983, s. 119–143.
- 14 Tamtéž.
- 15 Peša, V., Archeologie okolí Doks, s. 39–86.
- 16 Gabriel, F., Středověká sídelní aglomerace Bezděz, s. 65–85.
- 17 Kolektiv, Osídlení českolipského okresu ve světle archivních dokladů, Česká Lípa 1978.
- 18 Gabriel, F. – Panáček, J., Hrady okresu Česká Lípa, Praha 2000, s. 51–52.
- 19 Durdík, T., Dražejov, okr. Česká Lípa, Výzkumy v Čechách 1998, 2000, č. 182.
- 20 Peša, V. – Jenč, P., Pravěké, středověké a novověké lokality Českého Švýcarska III, Minulosti Českého Švýcarska 3, 2006, s. 98–100.
- 21 Kolektiv, Osídlení.
- 22 Gabriel, F. – Smetana, J., K vývoji výrobních okruhů, s. 119–143; Gabriel, F., České Švýcarsko očima archeologa, Děčín 1986; Gabriel, F. – Panáček, J., Vývoj, s. 27–62.
- 23 Peška, R., Archeologové objevili v Dubé zemnici z patnáctého století, Českolipský deník, 16.10. 1999, s. 7.
- 24 Tille, J., Geschichte der Stadt Niemes II., rkp. kroniky, 1939–1940, uloženo SOKa v České Lípě, s. 166.
- 25 Gelnar, M., Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku I, Bezděz 6, 1997, s. 49.

Literatura:

- Durdík, Tomáš, Dražejov, okr. Česká Lípa, Výzkumy v Čechách 1998, 2000, č. 182.
- Franz, Leopold, Germanische Funde in Nordböhmen, Sudeta 9, 1933, s. 73–78.
- Gabriel, František, České Švýcarsko očima archeologa, Děčín 1986.
- Gabriel, František, Středověká sídelní aglomerace Bezděz, Muzejní a vlastivědná práce 39 / Časopis společnosti přátel starožitností 109, 2001, s. 65–85.
- Gabriel, František – Panáček, Jaroslav, Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství III, Castellologica bohémica 4, 1994, s. 27–62.
- Gabriel, František – Panáček, Jaroslav, Hrady okresu Česká Lípa, Praha 2000.
- Gabriel, František – Smetana, Jan, K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách, Archaeologia historica 8, 1983, s. 119–143.
- Gelnar, Michal, Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku I, Bezděz 6, 1997, s. 41–60.
- Jenč, Petr – Peša, Vladimír, Nejstarší osídlení severních Čech, Česká Lípa 2000.
- Kolektiv, Osídlení českolipského okresu ve světle archivních dokladů, Česká Lípa 1978.
- Motyková-Šneidrová, Karla, Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen, Fontes Archaeologici Pragenses 6, 1963, Prague.
- Peša, Vladimír, Archeologie okolí Doks, Bezděz 10, 2001, s. 39–86.

- Peša, Vladimír, Archeologické poznávání dějin Mimoně, *Bezděz* 12, 2003, s. 5–50.
- Peša, Vladimír, Archeologie v okolí Zahradek u České Lípy, *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci*, 2006, s. 29–56.
- Peša, Vladimír – Jenč, Petr, Pravěké, středověké a novověké lokality Českého Švýcarska III, *Mi-
nulosti Českého Švýcarska* 3, 2006, s. 89–104.
- Peška, R., Archeologové objevili v Dubé zemnici z patnáctého století, *Českolipský deník*, 16.10. 1999, s. 7.
- Svoboda, Jiří, The Mesolithic Settlement in the Region of Polomené Mts. (North Bohemia), *Anthropologie* 15, 1977, s. 123–136.
- Svoboda, Jiří – Peša, Vladimír – Jenč, Petr, Pravěké nálezy v okolí České Lípy, Bezdězu, Doks a Ralska – Hradčan, *Archeologické výzkumy v Čechách 2000, 2001*, s. 15–17.
- Svoboda, Jiří a kol., *Mezolit severních Čech, Dolnověstonické studie* 9, Brno 2003.
- Tille, Josef, *Geschichte der Stadt Niemes II.*, rkp. kroniky, 1939–1940, uloženo SOkA v České Lípě.

RECENZE

Jiří Bock, Františkov 1657–2007

Přehled dějin a rozvoje kdysi samostatné obce k 350. výročí jejího založení, Liberec, Česká beseda 2007, 55 s.

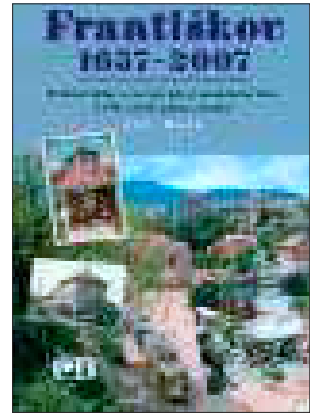
Milan Svoboda

Publikace poněkud obsáhlého názvu od jednoho z libereckých archivářů rozhodně nepatří ke známému druhu účelových brožurek vydaných spěšně k jakémukoli „kulatému výročí“. Jde sice o monografii s větším počtem vyobrazení a cca 24 tiskovými stranami, ty jsou však nabitý fakty s pochopitelným důrazem na posledních 150 let. Základ autora va poznání tvoří výsledky vlastního dlouhodobého bádání v domovském archivu, stejně jako v Praze a Děčíně. Použitá literatura o sedmi titulech je zjevně výběrová, zahrnuje novodobé kompilace i texty starší, stvořené na základě pramenných výzkumů ještě německými regionálními autory. Z nich důkladností vynikal Anton Franz Ressel (1873–1933). Zřejmě kvůli nedostatku místa se v soupisu nedostalo na tematicky velmi podstatné monografie jako Dějiny správy nebo Dějiny státu a práva.¹

Stý sešit Zpráv České besedy stručně a hutně vypočítává historické změny jedné z nejstarších ze tří desítek současných libereckých čtvrtí. Jiří Bock svou práci, které schází obsah, rozčlenil do pěti oddílů. Prvý se zabývá založením vsi a jejím vývojem do roku 1848 (1850). Také dělení dalších kapitol vede spíše správním linie dějin, ta však od druhé poloviny 19. století leckde souzní s modernizačními, nacionalizačními, stranickými a dalšími tendencemi občanské společnosti: 1850–1918, 1918–1939 (1945), 1945–1989, 1989 až počátek 21. století. Popisné pojetí historie Františkova znamená, že čtenář se v první řadě dozví, *co* se stalo, ovšem téměř vůbec *proč* se tak stalo. Souhrn informací o vývoji samostatné obce až po její začlenění do „Velkého Liberce“ v první půli 20. věku se neobešel bez nutných výkladů o správních dějinách včetně politických proměn. Lidský rozměr jedné z libereckých čtvrtí ukazují hojně německé a později české spolky a stále více kladený důraz na vzdělávání. Školství bylo také předmětem nacionálních střetů, jeho rozvoj a úkoly jsou současně čitelným dokladem politického a kulturního směřování společnosti. Z výkladu se vytratily církevní dějiny, které zvláště v 19. a 20. století ukazují na proměnu mentality „moderního“ myšlení. Současně vidíme, jak také dějiny města stále ještě tvoří muži.

Zdálo by se, že nezměrná byrokratizace po roce 1948 přinese současnému i budoucímu badateli přesné informace, ale příklady ze s. 21 a 39 ukazují opak. Výklad spěje k dosti neutěšenému odhalení stavu čtvrti resp. výčtu toho, co ještě z Františkova zbylo. Autorovo hodnocení minulé i současné urbanistické koncepce bývalých i nynějších „otců města“ je velmi uměřené, bez emocí, přesto si klade vážnou otázku: „Co se zachová a jakou proměnou projde Františkov za dalších 100 let?“ Pokud by totiž devastace tři a půl století staré obce pokračovala tak rychle jako dosud, v roce 2107 by zůstala asi desetina původní zástavby dochované v roce 2007. Vzniknou-li podobné studie o dalších libereckých čtvrtích, jako nyní o Františkovu, ukáže se mohutný rozsah devastace zástavby původního Liberce. Bude-li severočeská metropole pojednána v řadě „Zmizelé Čechy“, čeká nás tristní čtení o plánovité i bezhlavé stavební brutalitě nerespektující rozmanitý

urbanistický celek v mnohosti jeho čtvrtí. Příští generace možná už nebudou tak citlivé na soustavy architektonicky fádních, ale nepřehlédnutelných mnohapatrových panelových budov stejně jako unifikovaných obchodních, nákupních a zábavních center, jimiž je Liberec v posledních desetiletích a letech zaplevelen. Není však sám; k tomuto poznání už práce Jiřího Bocka nesměřuje, má jiný cíl. Autor totiž Františkov s jinými libereckými čtvrtěmi nesrovnává, neboť tyto ambice si neurčil. Zůstává úkolem dalších badatelů, aby takovou komparaci učinili. K tomu je ovšem potřeba provést souhrn dosavadních poznatků z regionální literatury i pramenů aspoň v takové kvalitě, jíž dosáhla Bockova práce.²

Poznámky:

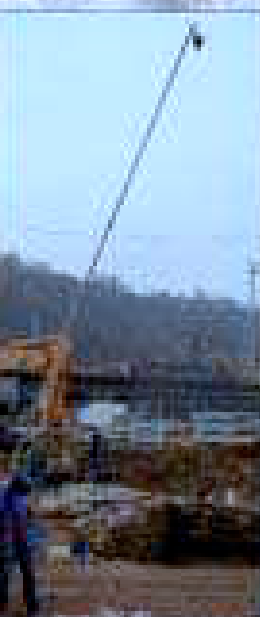
- 1 Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan, Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost, Praha 2005 (2. vyd.); Malý, Karel – Sivák, Florian, Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do roku 1918, Jinočany 1993 (2. vyd.).
- 2 Náročný čtenář lektorované publikace objeví nesrovnalosti věcné, terminologické i jazykové, které lze víceméně překlénout: Redernům bylo panství konfiskováno už roku 1621, Jan Matyáš z Gallasu se narodil až roku 1588, bratr Františka Ferdinanda Ignáce Matyáše z Gallasu, Rudolf, zemřel už roku 1695, Kristián Kryštof Clam-Gallas zemřel až v roce 1838, německý Forst patřil do Dolní Lužice, atp. U jiných údajů není jasné, zda kino Sofia (Zentral) bylo zbořeno roku 1986, nebo 1987 (s. 24 a 44), zda se františkovský rychtář jmenoval Ignaz (s. 9), nebo Gottfried (s. 6). Z hlediska terminologického není příliš zřejmé, jaký význam autor přikládá pojmu „feudální“, jež používá pro středověk stejně jako pro 19. století, co znamená „státní občan“, co je „místní policie“ pro polovinu 19. věku. Pro lepší přehled by se vyplatilo umístit řady číselných údajů do tabulek, text je leckde už tak přehlacen nejrůznějšími druhy enumerací. Práci by prospěla ještě jedna jazyková korektura nejen kvůli interpunkci, ale i stylu (nadbytečně dlouhá souvětí, slovosled, pojmosloví: „postavení“ skutečně není totéž co „výstavba“) a syntaxí (chybné předložkové a slovesné vazby).

TERRA VERITA

KOMPLETNÍ SLUŽBY PRO ARCHEOLOGII

- ▣ preexkavační příprava
- ▣ provedení terénních prací
- ▣ kompletní zpracování dokumentace
- ▣ digitalizace starší dokumentace
- ▣ zajištění přírodovědných analýz
- ▣ antropologický a histologický servis
- ▣ základní laboratorní ústřední nálezy
- ▣ zpracování podkladů pro náleзовou zprávu
- ▣ typografické zpracování a tiskové výstupy

Adresa:
Heslákůvám 232/22
Praha 3, 158 00

Kontakt:
www.terra-verita.cz
+420 774 408 860

Labrys o.p.s. je nezávislá nezisková organizace péče o archeologické kulturní dědictví.

Provádíme

- terénní archeologický a antropologický výzkum
- komplexní zpracování dokumentace archeologických výzkumů
- ošetření a dokumentace archeologických nálezů
- analýzy antropologického a osteologického materiálu
- vyhodnocení archeologického rizika pro územní plány a EIA
- vyhodnocení rizika archeologického výzkumu

Labrys o.p.s.

Mezi Školami 2321, 158 00 Praha 13

www.labrys.cz office@labrys.cz

**Sborník Národního památkového ústavu,
územního odborného pracoviště v Liberci
pro rok 2007**

Vydal: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Redakce: Jiří Křížek, Olga Křížková, Martin Nechvíle

Grafická úprava: Roman Karpaš

Tisk: Geoprint Liberec

Na obálce alegorické obrazy Johana Hartela *Vzestup a sestup věků muže a ženy*
(Státní zámek Hrubý Rohozec)

Náklad 500 ks

ISBN 978-80-903934-0-0